

2149-8598
javstudies.com

ECONOMICS
POLITICS
MANAGEMENT

| VOLUME **9**
| ISSUE **1**

■ YEAR **2023**

GENERIC PAGE

*javstudies.com**javstudies@gmail.com*

Disciplines

economics, finance, business administration, econometrics, tourism, foreign trade, labor economics, agricultural economics, engineering economics, labor economics, management information systems, political science, public administration, local government issues, urbanization, social work, international relations, health management, logistics management

Frequency

[March](#), June, September, December

International Refereed & Indexed / Open Access E-Journal

Dear scientists and visitors,

We are publishing the first issue of the 9th volume of the Journal of Academic Value Studies (JAVStudies). JAVStudies, which is an international refereed scientific journal covering the studies of economics, business, finance, political science, public administration, local governments, urbanization, social services, international relations, finance, econometrics, tourism, foreign trade, agricultural economy, labor economy, management information systems, health management, industrial engineering, engineering economics, logistics and other studies on economics, business administration, applied sciences and political and administrative sciences, is published four times a year.

JAVStudies is an internationally indexed journal and has been publishing for 9 years. The journal, which continues its publishing life with the ISSN number 2149-8598, has an electronic format. JAVStudies scanned by international indexes and databases such as EBSCO, EconPapers-Ideas-Repec, Google Scholar, International Index Copernicus (ICI), Eurasian Scientific Journal Index (ESJI), Directory of Research Journals Indexing (DRJI), ResearchBible (Academic Resource Index), Scientific Indexing Services (SIS), Advanced Science Index, Akademik Arastirmalar Indexi (Acarindex.com), Sosyal Bilimler Atif Dizini (SOBIAD), Idealonline Veri Tabani, Ajindex Academic Journals, Arastirmax.

In the journal, the review process is carried out objectively and impartially, and the double-blind peer review system is applied, in which the names of the referees and authors are hidden. Efforts are made to ensure completing the process quickly and the accepted articles are given a DOI number.

Contributing to the journal by your precious works is very important for us in terms of developing science in the world, being beneficial to humanity and becoming a more qualified journal. We hope that this issue is helpful and we thank you, our esteemed scientists and readers, for your interest.

Prof. Dr. Ibrahim Halil SUGOZU

Editor-in-Chief

EDITORIAL BOARD		
Editor-in-Chief		
Prof. Dr. Ibrahim Halil SUGOZU	Macroeconomics	Kyrgyz-Turkish Manas University / Kyrgyzstan
Co-Editors-in-Chief		
Assoc. Prof. Dr. Bekir GUNDOGMUS	Political Science	Bandirma 17 Eylul University / Türkiye
Asst. Prof. Dr. Azamat MAKSUDUNOV	Management & Marketing	Kyrgyz-Turkish Manas University / Kyrgyzstan
Scientific Field Editors		
Prof. Dr. Yeter DEMIR USLU	Healthcare Management	Istanbul Medipol University / Türkiye
Assoc. Prof. Dr. Muhammed MARUF	Business Administration	Kirsehir Ahi Evran University / Türkiye
Assoc. Prof. Dr. Gungor KARAKAS	Microeconomics	Yozgat Bozok University / Türkiye
Assoc. Prof. Dr. Oktay KIZILKAYA	Econometrics	Kirsehir Ahi Evran University / Türkiye
Assoc. Prof. Dr. Fazli DOGAN	Foreign Policy	Selcuk University / Türkiye
Assoc. Prof. Dr. Sedat CELIK	Tourism	Sirnak University / Türkiye
Assoc. Prof. Dr. Ender GULER	Accounting & Finance	Ankara Haci Bayram University / Türkiye
Editorial Board		
Prof. Dr. Cusup PIRIMBAYEV	Political Sociology	Kyrgyz-Turkish Manas University / Türkiye
Prof. Dr. Ramazan YANIK	Accounting & Finance	Ataturk University / Türkiye
Assoc. Prof. Dr. Abdullah AYDIN	Polit. Science & Int. Relations	Nigde Omer Halisdemir University / Türkiye
Assoc. Prof. Dr. Bilal SOLAK	Accounting & Finance	Firat University / Türkiye
Assoc. Prof. Dr. Sema YASAR	Macroeconomics	Sirnak University / Türkiye
Asst. Prof. Dr. Cunus GANIYEV	Macroeconomics	Kyrgyz-Turkish Manas University / Kyrgyzstan
Asst. Prof. Dr. Farhad HOSSAIN	Development Manag. & Policy	The University of Manchester / UK
Asst. Prof. Dr. Jennifer WARD-BATTS	Economic Policy	Pomona College in Claremont / US
ADVISORY EDITORS		
Prof. Dr. Abdulkadir BULUS	Economic History	Necmettin Erbakan University / Türkiye
Prof. Dr. Adem ESEN	Macroeconomics	Istanbul University / Türkiye
Prof. Dr. Ahmet AY	Macroeconomics	Selcuk University / Türkiye
Prof. Dr. Ali SAHIN	Political Science	Selcuk University / Türkiye
Prof. Dr. Arzdar KIRACI	Economic Theory	Siirt University / Türkiye
Prof. Dr. Bahar BURTAN DOGAN	Economic Policy	Dicle University / Türkiye
Prof. Dr. Baki YILMAZ	Accounting and Finance	Selcuk University / Türkiye
Prof. Dr. Bedrettin KESGIN	Social Service	Yalova University / Türkiye
Prof. Dr. Birol AKGUN	International Relations	Yildirim Beyazit University / Türkiye
Prof. Dr. Burcu OZCAN	Macroeconomics	Firat University / Türkiye
Prof. Dr. Chunxing FAN	Management & Organization	Tennessee State University / US
Prof. Dr. Cusup PIRIMBAEV	Macroeconomics	Kyrgyz-Turkish Manas University / Kyrgyzstan
Prof. Dr. Dogan UYSAL	Economic Theory	Manisa Celal Bayar University / Türkiye
Prof. Dr. Erkan Turan DEMIREL	Management & Organization	Firat University / Türkiye
Prof. Dr. Eugene KOUASSI	Economics, Econometrics	University of Western Cape / South Africa
Prof. Dr. Fatih SAVASAN	Public Finance	Milli Savunma University / Türkiye
Prof. Dr. Gokhan TUNCEL	Political Science	Inonu University / Türkiye
Prof. Dr. Hacer TUGBA EROGLU	Public Administration	Selcuk University / Türkiye
Prof. Dr. Hayriye ATIK	Economic Development	Kayseri University / Türkiye
Prof. Dr. Hilmi Bahadır AKIN	Business Administration	Necmettin Erbakan University / Türkiye
Prof. Dr. Hulya Eski UGUZ	Political Science	Selcuk University / Türkiye
Prof. Dr. Ibrahim Guran YUMUSAK	Information Economics	Istanbul Sabahattin Zaim University / Türkiye
Prof. Dr. Ismail SEVINC	Political Science	Necmettin Erbakan University / Türkiye
Prof. Dr. Kadir ARDIC	Management	Kyrgyz-Turkish Manas University / Kyrgyzstan
Prof. Dr. Kemal YILDIRIM	Macroeconomics	Anadolu University / Türkiye
Prof. Dr. Kenan PEKER	Agricultural Economy	Firat University / Türkiye
Prof. Dr. Kursat OZDASLI	Management & Organization	Mehmet Akif Ersoy University / Türkiye
Prof. Dr. M. Fatih Bilal ALODALI	Management Inform. Systems	Necmettin Erbakan University / Türkiye
Prof. Dr. Mahmut OZDEMIR	Management & Organization	Kirikkale University / Türkiye
Prof. Dr. Mamadou Abdoulaye KONTE	Economics, Econometrics	University Gaston Berger / Senegal
Prof. Dr. Mehmet MUCUK	Economic Theory	Selcuk University / Türkiye
Prof. Dr. Mete GUNDOGAN	Industry & Production	Ankara Yildirim Beyazit University / Türkiye
Prof. Dr. Mieczyslaw W. SOCHA	Economics	Warsaw University / Poland

Prof. Dr. Murat CEMREK	Political Science	Necmettin Erbakan University / Türkiye
Prof. Dr. Murat CETINKAYA	Macroeconomics	Haci Bayram University / Türkiye
Prof. Dr. Mustafa Erkan UYUMEZ	Economics, Public Finance	Anadolu University / Türkiye
Prof. Dr. Necmi UYANIK	Political History	Selcuk University / Türkiye
Prof. Dr. Onder KUTLU	Political Science	Necmettin Erbakan University / Türkiye
Prof. Dr. Osman OKKA	Accounting & Finance	Karatay University / Türkiye
Prof. Dr. Rahmi YAMAK	Econometrics	Karadeniz Technical University / Türkiye
Prof. Dr. Ramazan GOKBUNAR	Public Finance	Celal Bayar University / Türkiye
Prof. Dr. Saban Halis CALIS	International Relations	Selcuk University / Türkiye
Prof. Dr. Sayim YORGUN	Labor Economics	Istanbul University / Türkiye
Prof. Dr. Selami SEZGIN	Economic Policy	Osmangazi University / Türkiye
Prof. Dr. Serdar ALTINOK	Macroeconomics	Gazi University / Türkiye
Prof. Dr. Tahir AKGEMCI	Management & Organization	Selcuk University / Türkiye
Prof. Dr. Vaidas LUKOSIUS	Marketing	Tennessee State University / US
Prof. Dr. Yilmaz DEMIRHAN	Political Science	Dicle University / Türkiye
Prof. Dr. Yu-Feng LEE	International Economics	New Mexico State University / US
Prof. Dr. Yunus CERAN	Accounting and Finance	Selcuk University / Türkiye
Prof. Dr. Zekeriya MIZIRAK	Macroeconomics	Necmettin Erbakan University / Türkiye
Prof. Dr. Zeynep KARACOR	Economic Policy	Selcuk University / Türkiye
Assoc. Prof. Dr. D. Mehmet BICKES	Business Administration	Haci Bektas Veli University / Türkiye
Assoc. Prof. Dr. Erhan ORSELLI	Political Science	Necmettin Erbakan University / Türkiye
Assoc. Prof. Dr. Esra Banu SIPAHI	Political Science	Necmettin Erbakan University / Türkiye
Assoc. Prof. Dr. H. Huseyin TAYLAN	Social Service	Sakarya University / Türkiye
Assoc. Prof. Dr. Halil Ibrahim AYDIN	Macroeconomics	Batman University / Türkiye
Assoc. Prof. Dr. Huseyin CETIN	Accounting & Finance	Necmettin Erbakan University / Türkiye
Assoc. Prof. Dr. Ibrahim HUSEYNI	Macroeconomics	Sirnak University / Türkiye
Assoc. Prof. Dr. Katia Z. MIHAILOVA	Economics Sociology	University of National and World Eco / Bulgaria
Assoc. Prof. Dr. Melike ATAY POLAT	Economic Theory	Mardin Artuklu University / Türkiye
Assoc. Prof. Dr. Muhammet DUSUKCAN	Business Administration	Firat University / Türkiye
Assoc. Prof. Dr. Mustafa KOCAOGLU	Management Info Systems	Ahi Evran University / Türkiye
Assoc. Prof. Dr. Sahin CETINKAYA	Economic Policy	Usak University / Türkiye
Assoc. Prof. Dr. Savas ERDOGAN	Economic Theory	Selcuk University / Türkiye
Assoc. Prof. Dr. Sevilay U. DIVANOGLU	Production Management	Aksaray University / Türkiye
Asst. Prof. Dr. Anthony KUMASEY	Public Administration	University of Professional Studies / Ghana
Asst. Prof. Dr. Dragana RADICIC	International Trade	University of Lincoln / UK

SECRETERIAL

Editorial Assistants

Ammar SEVGILI	Sirnak University / Türkiye
Irfan ERSIN	Istanbul Medipol University / Türkiye

Language Review

Can VERBERI	Istanbul University / Türkiye
Mehmet Nurullah ISIK	University of District of Columbia / US
Fatih FAYDALI	Kyrgyz-Turkish Manas University / Kyrgyzstan

REFEREES OF THIS ISSUE

Assoc. Prof. Dr. Ali AKGUN	Asst. Prof. Dr. Dastan ASEINOV
Assoc. Prof. Dr. Eda Yasa OZELTURKAY	Asst. Prof. Dr. Erman GEDIKLI
Assoc. Prof. Dr. Erdem OZLUK	Asst. Prof. Dr. Gazal CENGIZ
Assoc. Prof. Dr. Filiz Tufan EMINI KURTULUS	Asst. Prof. Dr. Hikmet Salahaddin GEZICI
Assoc. Prof. Dr. Mehmet CANAKCI	Asst. Prof. Dr. Ismet AKBAS
Assoc. Prof. Dr. Murat YILDIZ	Asst. Prof. Dr. Metin CELIK
Assoc. Prof. Dr. Perihan Hazel KAYA	Asst. Prof. Dr. Resat SAKUR
Assoc. Prof. Dr. Sedat YENICE	Asst. Prof. Dr. Tuba DUZCU

INDEXED	
EBSCO	 EBSCOhost
EconPapers – Ideas – Repec	
International Index Copernicus - ICI	
Google Scholar	
Crossref – DOI	
ROAD – ISSN	
Eurasian Scientific Journal Index (ESJI)	
Directory of Research Journals Indexing (DRJI)	
ResearchBible (Academic Resource Index)	
Scientific Indexing Services (SIS)	
Advanced Science Index	
Akademik Arastirmalar Indeksi (Acarindex.com)	
Sosyal Bilimler Atif Dizini (SOBIAD)	
Idealonline Veri Tabani	 online
Ajindex Academic Journals	
Arastirmax	

C O N T E N T S**RESEARCH ARTICLES**

Ayşegül Sayın & Ender Güler	
Küresel İklim Değişikliğinin Konut Sektörü Üzerine Etkisi	1-15
<i>The Impact of Global Climate Change on The Housing Sector</i>	
Orhan Yalınız & İsmail Sevinç	
Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminin Ortaya Çıkarabileceği Fırsatlar ve Sorun Alanları	16-28
<i>Opportunities And Issue Areas That May Be Created by The Presidential Government System</i>	
Murat Bürkan Serbest	
20.Yüzyıl Başında Arnavutluk'un Kuruluş Sürecinde Avusturya-Macaristan ve İtalya Etkisi	29-45
<i>The Influence of Austria-Hungary and Italy in The Establishment Process of Albania in The Beginning of the 20th Century</i>	
Suerkul Abdybaly tegin & Junus Ganiev	
Two-Tier Currency System For The Member Countries Of The Organization Of Turkic States	46-55
Oktay Ocak & Serife Gamze Albayrak	
Endüstri 4.0'ın Türkiye'de Genç İstihdamına Olası Etkileri	56-73
<i>Possible Effects of Industry 4.0 on Youth Employment in Türkiye</i>	

Handan Ertaş & Nidanur Demirhan & Şeymanur Başol & Şeyma Temel & Aysu Kaya	
Bireylerin Sağlık Biliş Düzeylerinin Sigarayı Bırakma Davranışı Üzerine Etkisinin İncelenmesi	74-82
<i>Investigation of the Effect of The Health Cognition Levels of Individuals on Smoking Cessation Behavior</i>	
Sibel Akın	
	83-94
The Effect of e-Word of Mouth on Social Media on Destination Preference	
Fatih Faydalı & Bilal Solak	
Bağımsız Denetimde Makine Öğrenmesi: Teorik Bir Yaklaşım	95-114
<i>Machine Learning in External Auditing: A Theoretical Approach</i>	

Küresel İklim Değişikliğinin Konut Sektörü Üzerine Etkisi

The Impact of Global Climate Change on The Housing Sector

Ayşegül Sayın^a , Ender Güler^b

^a Graduate Student, Department of Land Valuation and Management, Ankara Hacı Bayram Veli University, Ankara, Turkey

^b Department of Real Estate and Property Management, Ankara Hacı Bayram Veli University, Ankara, Turkey
ender.guler@hbv.edu.tr (Corresponding Author)

Özet

İklim değişikliğinin olumsuz etkilerinin ortaya çıkması yaşanacak iklim krizinin sadece ülkeler ile sınırlı kalmayacağı ve tüm dünyayı etkisi altına alacağı aşikardır. Küresel ısınma iklim değişikliğini beraberinde getirmekte ve insan faktörü yaşanan süreçte kilit rol oynamaktadır. Atmosfere salınan sera gazının büyük bir kısmının insanlar tarafından salındığını düşünüldüğünde iklim krizinden tek çıkış yolunun yine toplum ve insan faktörü üzerinden olacağını görmekteyiz. Her geçen gün artan dünya nüfusu, insanın temel ihtiyacı olan barınma sorununu gündeme getirmektedir. Dolayısıyla düzensiz kentleşme ve çevre sorunları doğal kaynakların ekstra kullanımı ve enerji tüketiminin de artmasına yol açmaktadır. Bu sebep ile konutların plan aşamasından inşa aşamasına kadar yaşanacak tüm süreçlerde çevre faktörünü göz önünde bulundurmak hayati önem taşımaktadır. Bu sebep ile konutların plan aşamasından inşa aşamasına kadar yaşanacak tüm süreçlerde çevre faktörünü göz önünde bulundurmak hayati önem taşımaktadır. Bu çalışmada toplum ve inşaat sektöründe yer alan aktörlerin iklim krizine olan yaklaşımı ve tarafların sürece uyumu hazırlanan anket yolu ile incelenmiştir. Çıkan sonuçlara göre katılımcılar küresel iklim krizinin bilincindedir. Ancak bu küresel krizi durdurmanın yolu bireysel çalışmalardan ziyade toplumsal ve siyasi destekle mümkün olmaktadır ve anket sonuçları bu savı destekler niteliktedir.

Anahtar Kelimeler: İklim, İklim Değişikliği, Konut Sektörü

Abstract

It is obvious that the climate crisis that will be experienced by the emergence of the negative effects of climate change will not be limited to countries and will affect the whole world. Global warming brings climate change with it and the human factor plays a key role in the process. Considering that a large part of the greenhouse gas released into the atmosphere is released by humans, we see that the only way out of the climate crisis will be through society and human factors. The world population, which is increasing day by day, raises the problem of housing, which is the basic need of man. Therefore, irregular urbanization and environmental problems lead to the extra use of natural resources and an increase in energy consumption. For this reason, it is vital to consider the environmental factor in all processes from the planning stage to the construction stage of the houses. For this reason, it is vital to consider the environmental factor in all processes from the planning stage to the construction stage of the houses. In this study, the approach of the actors in the society and construction sector to the climate crisis and the compliance of the parties to the process were examined through the questionnaire prepared.

Keywords: Climate, Climate Change, Housing Sector

Acknowledgments

Bu çalışma, Doç. Dr. Ender Güler'in danışmanlığında, Ayşe SAYIN tarafından Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Taşınmaz Geliştirme Anabilim Dalı Yüksek Lisans Programı'nda hazırlanan "Küresel İklim Değişikliğinin Konut Sektörü Üzerindeki Etkisi" adlı yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Etik Kurulu tarafından 15.02.2023 tarih 02 toplantı kararı ile onaylanmıştır.

For Citation: Sayın, A & Güler, E. (2023). Küresel İklim Değişikliğinin Konut Sektörü Üzerindeki Etkisi. *Journal of Academic Value Studies*, 9(1), 1-15. <http://dx.doi.org/10.29228/javs.68463>

Received: 00.00.2023 Accepted: 00.00.2023

This article was checked by intihal.net

1. Giriş

Küresel ısınma, dünyada ilk kez ifade edildiği zamanlar; insanoğlu tarafından sadece bir kavramın tanımıydı. Her ne kadar gelecekte olan birtakım değişimleri ifade etse de insanoğlunun bilmediği ise değişimin sandıkları kadar uzak olmadığı ve sonuçlarının ne denli ağır olacağıydı.

Küresel ısınma yıllarca göz ardı edilse de son yıllarda kendisini iyiden iyiye hissettirmeye başladı. Kavurucu sıcaklık yüzünden çıkan orman yangınları, aşırı yağıştan dolayı oluşan heyelanlar ile meydana gelen çeşitli hava olaylarıyla (hortum) geldiğimiz noktanın ne kadar tehlikeli bir o kadar korkutucu olduğunu gösteriyor. Yaşanan ekolojik felaketler başta Türkiye olmak üzere tüm dünya için evrensel sorun olmakla birlikte adeta bir uyarı niteliği taşımaktadır.

İklim değişikliği gibi karmaşık bir konunun derinlemesine incelenmesi daha sağlıklı fikirler üretilmesine, sorunun temel kaynağına inilerek sorunun çözümüne öncelik edecektir. Dünyada iklimi oluşturan faktörleri doğru şekilde anlarsak olası değişiklerin neler olduğunu ortaya koyup kapsamını belirleyebilirsek sorunu önleyebilmek için bir yol haritası belirlemiş oluruz. Önceden hazırlanan eylem planları ile sorun olabilecek doğa felaketleri karşısında hızlı kararlar alınmasına ve sorunların ortaya çıkmadan çözülmesine olanak sağlar. Hazırlanan bu çalışma ile birlikte iklimi oluşturan faktörleri, insan eylemlerinin sonucunda yer kürenin nasıl etkilendiğini ve sonuçlarına yer verilmiştir. İklim değişikliğinin Dünya ve Türkiye olacak olası yansımaları değerlendirilerek farklı bir açıdan konu ele alınmıştır. Konut sektöründe gelinen son durum, planlanan daha yeşil bir çevre için hazırlanan eylem planları, sorunlar ve değişkenler ile olası sonuçlar ortaya koyulmaya çalışılmıştır. Farklı savlarla desteklenen bu çalışmayla ufakta olsa bu konuya ışık tutulması hedeflenmiştir.

2. Küresel iklim değişikliği

3. İklim değişikliğinin kapsamını doğru kavrayabilmemiz için öncelikle İklim nedir? sorusuna yanıt bularak başlamak doğru olacaktır. Türk Dil Kurumu İklimi basitçe “Yeryüzünün herhangi bir yerinde hava olaylarına bağlı olarak gerçekleşen etkilerin uzun yılların ortalamasına dayanan durum” (TDK Sözlüğü, 2022), şeklinde tanımlanmaktadır.

Bu alanda çalışmaları bulunan yazarlar ise iklimi farklı şekillerde ifade etmişlerdir. Kimi yazarlar “İklim belli bir yerdeki periyodik atmosfer değişikliklerini anlatmak üzere kullanılan kaynaktır” (Keleş, 2013:102), şeklinde tanımlarken, “İklim sisteminin durumu şeklinde özetlemek ile beraber bir yerin gözlenebilen doğal meteorolojik unsurlarında sıcaklık, nem, hava basıncı, rüzgâr, yağış tipi ve yağış şekli gibi meydana gelen uzun vadeli değişkenliğin istatistiksel ortalaması olarak tanımlamıştır” (Talu, 2015:25-26). Bazıları da “İklim yeryüzünün herhangi bir yerinde uzun yıllar boyunca gözlenen tüm hava koşullarının ortalama özelliklerinin yanı sıra, bu olayların yaşanma sıklıklarının, zamansal dağılımlarının, gözlenen uç değerlerinin, şiddetli olayların tüm değişkenlik çeşitlerinin bileşimidir.” şeklinde tanımlayarak farklı bir perspektiften bakmıştır.

Birleşmiş İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi’ne baktığımızda da “Karşılaştırılabilir bir zaman döneminde gözlemlenen doğal iklim değişikliğine ek olarak, doğrudan ya da dolaylı olarak Dünya atmosferinin bileşimini bozan insan etkinliklerinin sonucunda oluşan bir değişiklik olarak tanımlanmaktadır” (BMİDÇS, 2002).

İnsan kaynaklı iklim değişikliği farklı bölgelerde farklı sektörlerde ve en önemlisi toplum yaşamı üzerinde değişik etkileri olmaktadır. Bu etkiler yağış miktarındaki artıştan, okyanus seviyelerinin yükselmesine, rüzgârların şiddetleri ve yön değiştirmelerine, sıcaklık dalgalanmalarının ortaya çıkmasına kadar birçok olayı da tetiklemektedir. Bu ve benzeri doğa olaylarının altında yatan başlıca sebep ise atmosferin ısınmasına yol açan çeşitli sera gazlarının salımındaki artışlardır.

Dünyayı çevreleyen atmosferin önemli bir kısmı oksijen, azot ve argon gazlarının bileşiminden, oluşmaktadır. Bu üç gazın bileşimi atmosferde bulunan tüm gazların moleküllerinin %95’inden fazlasını oluşturmaktadır. Azami miktarda bulunan bu gazlar atmosferde meydana gelen radyasyonları yansıtmadıkları için dünya ve atmosferin ısınmasında herhangi bir etkileri olduğu söylenemez. Atmosferde asgari bulunan diğer gazlar için aynısını söylemek pek mümkün olmamaktadır.

Atmosferin yalnızca küçük bir bölümünü oluşturan (çoğu %0.39’da su buharı olan tüm hava moleküllerinin yaklaşık %0.43’ü) kızılotesi radyasyonu emen mikro gazlar mevcuttur. Ancak Dünya tarafından yayılan kızılotesi radyasyonu içine çektiği için Dünya yüzeyinin ve atmosferinin ısınmasına önemli ölçüde katkıda bulunur. Dahası oranları az miktarda olsa dahi atmosferdeki kızılotesi ışınların çoğunu emmesi için yeterlidir.

İklim sisteminin güç kaynağı olan güneş, iklimleri etkileyen ve değişimine sebep olan yer kürenin radyasyon dengesi üç temel unsurdan oluştuğu biliniyor. Bunlardan ilki Güneşte ve Dünyanın yörüngesinde gerçekleşen değişikliklere bağlı olarak Dünya’nın maruz kaldığı Güneş radyasyonu miktarında meydana gelen artış ya da azalıştır. İkincisi, Güneşten alınan bu radyasyonun Dünyadan uzaya geri yansıma oranında meydana gelen azalma ya da artıştır. Üçüncüsü ise İnsan

faaliyetlerinin neden olduğu sera gazlarının salınmasından ötürü yerküreden uzaya yayılan uzun dalgalı termal radyasyon oranlarında meydana gelen değişikliklerdir (Talu, 2015:22).

2.1. İklim Değişikliğinin Nedenleri

Küresel bir sorun olarak karşımıza çıkmasının temel sebebi çoğunlukla 'antropojenik' (insan kaynaklı) olmuştur. İklim değişikliği sorunun temeli 1712 yılında buharlı makinelerin icat edilmesi ile ortaya çıkan Sanayi Devrimine dayanmaktadır. Sanayi Devrimi ile meydana gelen aşırı fosil yakıt kullanımı, doğaya verilen tahribat gibi nedenler küresel ısınmanın etkilerini artırmıştır.

Fosil yakıtlarının aşırı kullanımı ciddi boyutlara ulaşması atmosferde bulunan sera gazları ile diğer insan faaliyetleri örneğin; tarım alanları yaratmak için ormanların yakılması, kontrolsüz kentleşme ve hızlı nüfus artışı, sanayileşme ile beraber elektrik ve ısı üretiminin artması küresel ısınmanın hızlı artmasına neden olan tetikleyiciler de etkili olmuştur (Tuğaç, 2019:17).

Hızlı nüfus artışı çevre sorunları için tek başına yeterli olmasa da doğum oranlarının artmasına, gelişen sağlık sektörü ile yaşam sürelerinin uzaması ve ölüm sayılarında düşüş gibi nedenler çevre sorunlarının ortaya çıkmasını bir hayli hızlandırmıştır. Bu kapsamda yeryüzünde bulunan doğal kaynaklarının kullanımı, doğaya verilen tahribat, sera gazı salınımlarının artışı karşımıza çıkartmaktadır.

Nüfus artışını farklı perspektiften ele alırsak, insanlar barınma ve hayatlarını idame ettirmeleri noktasında yapılar inşa etmeye başlanmış bu durum kontrolsüz ve düzensiz kentleşmeyi beraberinde getirmiştir. Burada iki etmenden söz etmek gerekir. Bunlardan birincisi hızlı ve çarpık kentleşme, ikincisi ise insanların iş gücüne katılımı için sanayileşmenin olduğu konumlara göç etmeleridir. Sanayileşme beraberinde yapıların belirli nokta da kontrolsüz çoğalarak hem sera gazı tüketimini hem de doğal kaynakların tüketimini arttırmaktadır. Ve dahi doğal kaynaklara yakın olması sebebiyle elverişli tarım arazilerinin yok edilip yerine bina, fabrika gibi yapıların inşa edilmesi nüfusun büyük kentlerde toplanmasına neden olmuştur.

2.2. İklim Değişikliğinin Etkileri ve Sonuçları

İklim değişikliği belirli bir bölge ya da coğrafyayı kapsamamaktadır. Evrensel bir sorun olmakla birlikte yerküre çeşitli sebeplere bağlı olarak belirli dönemlerde coğrafi değişikliğe uğramıştır. İklimler de meydana gelen değişiklikler ve buzulların erimesi gibi doğal etkenlerle ilişkilendirilen bu değişimler, 19. yüzyılın ortalarından itibaren insan faktörü gözle görülür derecede artmaktadır.

Bugün hemen hemen bütün iklim bilimciler tarafından, dünya iklimi sisteminde bir bozulmanın olduğu kabul edilmektedir. Doğal dengenin bozulmasına neden olan insanların, gerekli önlemler alınmadan çeşitli etkinliklerinin devam etmesi hâlinde, iklimdeki bu bozulmaların artarak, sonucu çok olumsuz olabilecek, küresel ısınmaya bağlı iklim değişikliklerinin yaşanacağı, kesin bir dille ifade edilmektedir. Çünkü beşerî nedenlerle, atmosferdeki sera gazı birikimlerinde ve partiküllerde meydana gelecek artış, doğal çevrenin tahribi, ozon tabakasındaki incelleme, küresel boyutta sıcaklık artışına neden olacaktır.

Türkiye karmaşık iklim yapısı içinde, özellikle küresel ısınmaya bağlı olarak, görülebilecek bir iklim değişikliğinden en fazla etkilenecek ülkelerden birisidir. Doğal olarak üç tarafından denizlerle çevrili olması, arızalı bir topografyaya sahip bulunması ve orografik özellikleri nedeniyle, Türkiye'nin farklı bölgeleri iklim değişikliğinden farklı biçimde ve değişik boyutlarda etkilenecektir. Örneğin, sıcaklık artışından daha çok çölleşme tehdidi altında bulunan Güney Doğu ve İç Anadolu gibi, kurak ve yarı kurak bölgelerle, yeterli suya sahip olmayan yarı nemli Ege ve Akdeniz bölgeleri daha fazla etkilenmiş olacaktır. Meydana gelecek iklim değişiklikleri, tarımsal faaliyetlerde hayvan ve bitkilerin doğal yaşam alanlarında değişikliklere yol açacak, özellikle yukarıda belirtilen bölgelerimizde, su kaynakları bakımından önemli sorunlar ortaya çıkacaktır. Hemen bütün iklim bilimcilerinin üzerinde birleştiği ortak nokta ise gelecekte olabilecek iklim değişikliğinin, atmosferdeki sera gazı emisyonlarındaki artıştan kaynaklanan küresel ısınmadan olacağı şeklindedir" (Öztürk, 2002:1).

Bu stratejiye göre iklimler değişmiş ve değişmeye devam edecektir. İleride meydana gelebilecek doğal afetleri daha az zarar ile atlatmak için bu durumun bilincinde olup gerekli eylem planlarının hazırlıklarına bir an önce başlamamız gerekmektedir. Buradaki en önemli husus ise toplumlar ve coğrafi özelliklere göre çalışmaların yürütülmesidir. Çünkü her toplumun ve coğrafyanın kırıma noktaları farklıdır. Örneğin; denize kıyısı olan bölgeler aşırı ısınmadan kaynaklı deniz seviyesi yükselmesi tehdidi ile karşı karşıya kalacaklardır.

İklim değişikliğine bağlı olarak ortaya çıkan bir diğer sorun ekonomi ve buna bağlı olarak göçler olacaktır. Özellikle Türkiye gibi gelişmekte olan ülkeler ekonomik büyüme, nüfus artışı ile kentleşme iklim değişikliği üzerinde etkisini hissettirecektir. Göçler ile beraber ülkede kişi başına düşen milli geliri azaltıp ve refah seviyesini düşürecektir. Birbirine girift olan bu döngü gıda güvenliği ve açlık sorunlarını, küresel ölçekte ise gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasında eşitsizlik artırması kaçınılmazdır.

3. İklim Değişikliğinin İnşaat ve Finans Sektörüne Etkisi

3.1. İnşaat Sektörüne Etkisi

İlkçağlardan günümüze kadar uzanan insanların barınma, korunma ve kendilerine yeni yaşam alanları kurma yönelimleri insanlığın hala aynı güdü ile hareket ettiğini en net göstergesidir. Günümüzde ülkelerin kalkınma seviyesini inşaat sektörünün ne kadar ileri seviyelerde proje geliştirdiği ile doğru orantılı olmaktadır. Son yıllarda başta gelişmekte olan ülkeler olmak üzere inşaat sektörü konut arzını karşılayabilmek için sürekli kendilerini yenilemek zorunda kalmışlardır.

Ulaşım, enerji santralleri, konut, köprüler gibi projelerle ülkelerin ekonomisinde büyük bir pazar payına sahiptir. Birçok sektör inşaatın yapım aşamasından bitimine kadar bu sektörden fayda sağlamaktadır. İnşaat sektörü, ekonominin en önemli ayağını oluşturması ile toplumsal ve çevresel birçok alanı bünyesinde barındırdığı için sürdürülebilirlik kavramı açısından ölçüt alınabilir.

Ancak mevcut süreç içerisinde yenilemez kaynaklar kullanılarak tüketilmekte, sera gazı yayılımı artmakta ve yaşadığımız dünya gün geçtikçe kirlenmektedir. Bu sebeple yaşadığımız çevreyi ve yaşam alanlarını sürdürülebilir kılmak adına yenilenebilir konutlar inşa etmemiz gerekmektedir. Elbette bu projenin hayata geçebilmesi için planlama, yapım ve yıkım aşamalarında çevresel bilinç ile hareket etmek ilk öncelik olmalıdır. Sürdürülebilir konut inşaatı, kaynakları yeteri kadar kullanmak ve çevreye zararı minimuma indirmek ile mümkün olacaktır.

Sürdürülebilir konutların temelini, maliyet kaybı gözetmemek, yenilenebilir ve daha az enerji sarfiyatı yapacak şekilde inşaat malzemelerinin kullanımı ile inşaat sektörünün kaynak kullanım yükünü hafifletmek şeklinde oluşturulabilir (Pamuk ve Kuruoğlu, 2016:9).

Yeşil bina ile sürdürülebilir bina kavramı tamamen birbirlerinden farklı olsalar da birbirleri ile içiçe girmiş durumdadır. İnşaatla sürdürülebilirlik konusu genellikle “‘Yeşil’ ile ‘sürdürülebilir’ tasarım arasındaki fark, ekolojik dengenin korunmasına yardımcı olan tasarım dengesidir. Yani, yeşil tasarımın, iç çevre kalitesi gibi yeşil tasarımın çok önemli bir unsuru olan bazı karakteristiklerinin, ekolojik dengeyi korumak için herhangi bir etkisi bulunmamaktadır” (Yılmaz, 2012:16).

Şekil 1. Yeşil Bina Sürdürülebilir Bina Kapsamı

Kaynak: Yılmaz, 2012:168

Şekil 1’de yeşil bina ve sürdürülebilir binanın kapsamı açık bir şekilde gösterilmektedir.

Sonuç olarak bir projenin sürdürülebilir olabilmesi için çevresel bilinçle hareket eden ekonomik ve sosyal konuları kapsayan i içe planlama, yapım ve yıkım sürecini doğru yönetmekten geçmektedir. Ancak bu şekilde iklim krizine karşı gard almamızı sağlayacak aksi bir durumda bundan ilk etkilenen insanlar olacaktır.

İklim değişikliğinin konut sektörü üzerindeki risk ve etkileri bir hayli fazla olacağı unutulmamalıdır. Atmosferin fazla ısınmasının kanıtı olan hava olaylarının gittikçe kendini hissettirmesi felaketin ne denli büyük olduğunun göstergesidir. Dünyanın yükselen ortalama sıcaklığı; orman yangınları ile buzulların erimesiyle meydana gelecek fırtına sel ve gibi doğal afetleri de peşinden getirecektir. Çok değil bundan 50 yıl sonra buzulların erimesi, deniz seviyelerinde meydana gelen artış ile kıyı bölgelerinde yaşamayı nerdeyse imknsız hale getirecektir. Atmosferin aşırı ısınmasından kaynaklı devasa orman yangınları ile yaşam alanlarımız sınırlanacak oksijen seviyeleri düşmesi şaşırtıcı bir sonuç olmayacaktır. Yaşanılacak muhtemel bu durumlardan dolayı gayrimenkul piyasası ve inşaat sektörünü doğrudan etkileyecek konum cephe gibi kavramlar bilindik tanımlamalardan çıkarak eskisi kadar ehemmiyeti kalmayacaktır. İnsanlar için yaşanılabilir ev kavramı yenilenebilir ve yalıtıma sahip kaynakların kullanıldığı konutlar olacaktır. Ev satın alırken veyahut kiralarken eskiden olduğu gibi güney cepheye sahip bir konuttan ziyade kuzey cephede yer alan konutlar revaçta olacaktır. Sadece gayrimenkul piyasası değil konut sahibi olmak kişiler coğrafiyamızda bulunan Akdeniz kıyıları yerine Karadeniz yaylalarında olma fikri insanoğlunu daha cezbedici gelecektir. İlk başta kulağa ütopik gibi gelse de yapılan son çalışmalar bu sona doğru yaklaştığımızı göstermektedir Nitekim 26. Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Taraflar Konferansı'nda (Cop26) siyasetçilerin görüşlerine sunulmak üzere IPCC tarafından iklim değişikliğinin ele alındığı bir rapor yayınlandı. Raporda deniz seviyesinin 0,8 m'yi bulmasından ziyade 2100 yılına kadar sürecin nasıl seyredeceğine dair anekdotlara yer verildi. Araştırmalara göre tropikal bölgeler yüksek risk grubunda iken Akdeniz coğrafiyasında bulunan kıyı ülkeler ve ülkemizde dahil olmak üzere bu iklim krizinden olumsuz yönde etkilenecektir. Araştırmaya göre 2100 yılına kadar yüzyılda bir meydana gelmesi beklenen doğal afetlerin her yıl yaşanma olasılığı yüksek olduğunun altı çizildi. (IPPC)

İklim krizi sadece ekolojik anlamda değil ekonomik anlamada da ülkelere zarar vermesi kaçınılmazdır. Deniz seviyelerinde aşırı artış konut ve inşaat sektörünü sekteye ğratarak maddi kayıplara sebep olabilecektir. Birkaç yıl içerisinde şehirler, binalar ve yapı malzemeleri tercih edilirken yenilenebilir olması, evre dostu ve bulunduğu bölgedeki her türlü hava olaylarına karşın dayanaklı olması gerekmektedir. Akdeniz kıyı şerisinde bulunan konutlar olası deniz seviyesi artışlarından olumsuz etkilenecek ilk risk grubunda yer almaktadır. Dolayısıyla mevcut bina stoklarının önümüzdeki 50 yıl içerisinde yeniden inşası ya da ayarlanabilir bina temellerine sahip olabilecek şekilde tekrar düzenleme yapılması gerekmektedir.

Küresel iklim krizinin yakıcı etkilerine karşı şehirlerin ve yapıların muhtemel doğa olaylarına karşı yeniden planlanması gerekmektedir. Örneğin; yaz aylarının süresi uzaması ile yaşanacak sıcak hava dalgalarına karşı binalara yalıtım uygulaması yapılması veya yoğun klima kullanımına bağlı olarak enerji alt yapılarının desteklenmesi bir hayli önemlidir. Bir başka örnek ise aşırı kuraklık beraberinde su stoğu krizini tetikleyecektir. Uzun süreli yaşanılacak bu durumda var olan kapasitelerini maksimuma çıkarmak bir alternatif olabilirken daha güçlü fırtına ve orman yangınlarına karşı elastik özelliği yüksek ve ısıya dayanıklı malzemelerle mevcut konutlar desteklenmelidir. Bunlar ekstra bir maliyet olmak ile birlikte gayrimenkul piyasası bir dönüşüm içerisine girecektir. Bu dönüşüme ayak uydurabilmek için belli bir birikim ve çalışma gerekmektedir. Yatırımlarını arttırmak yeterli olmamakla birlikte kanun yapıcılardan yeni iklim değişikliği politikaları, teşvik edici vergi indirimi avantajları gibi alternatiflerle gayrimenkul ve inşaat sektörünü desteklemesi gerekmektedir.

Bahsedilen bu durum gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkeleri kapsamayacak olup yakın gelecekte her ülkenin bir problemi olarak karşımıza çıkacaktır ve dolaylı olarak komşu ülkeler bu süreçten etkilenecektir. Aşırı hava olaylarına kaşı uyum için yapılan yatırım ya da yeni konum değerlendirmeleri yatırım maliyetlerini arttıracaktır. Dolayısıyla bu durum hem ülkemizde hem de dünyamızda yatırım maliyetlerine yansımaya ve bölgeler arası konut fiyatlarındaki değişiklikleri tetikleyecektir. Ülkemiz deniz seviyesindeki artıştan belki ilk süreçte etkilenmese de bir sonraki tehlikede karşı karşıya kalması kaçınılmaz olacaktır.

Günümüzde oldukça popüler olan İstanbul, Antalya, Muğla ve İzmir gibi kıyı bölgesinde yer alan konutlar değer kaybı yaşayacak ve bu şehirlerde bulunan mal sahipleri ya da yeni yapılacak gayrimenkul müteahhitleri ekonomik kaygılara itecektir. Zira bu durum bir gerekliliğin ötesinde, sürece uyum sağlayan ya da yenilenebilir kaynakların kullanıldığı gayrimenkullerin daha değerli olabileceği endişesi ile ve bu akımı destekleyeceklerdir. Bu yönelim günümüz binaların ve belli coğrafi bölgelerde yer alan konut fiyatlarında dramatik bir düşüşe ğraması beklenmektedir İhtimal dahilinde bu durumun yaşanması n görülemeyecek kadar fahiş fiyatların olmasına sebep olacaktır. Örneğin; Antalya kıyı şerisinde bulunan bir gayrimenkul yaşanan doğa olayları sebebi ile değer kaybederken yine aynı coğrafya üzerinde bulunan yayla evinin fiyatı tahmin dahi edilemeyecek yüksek rakamlardan satışa sunulacaktır. Çok değil 30 yıl içerisinde iklim değişiklikleri karşı yeni pozisyonlar alınmış ve bunu zorunluluktan gerçekleştirmemiş ülkeler o günün gelişmiş

medeniyetleri arasında yerini alacaktır. Ülkemizi ve yaşadığımız dünyayı yaşanabilir kılmak bizim elimizde olup uluslararası arenada sorunların çözümleri için elimizi taşın altına koymamız gerekmektedir. Teorikte olduğumuz kadar pratikte en kısa içerisinde mevcut duruma adapte olarak yaşanacak iklim krizine karşı savunma mekanizmaları geliştirmeliyiz.

3.2. Finans Sektörüne Etkisi

Türkiye’de binalar 1. sınıftan 5. sınıfa kadar kategorilere ayrılır. Sınıf numarası arttıkça bina maliyeti ve kalitesi artmaktadır. Çevre ve Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı tarafından her yıl bina türleri ile maliyetleri ile ilgili tablo bilgiler yayınlamaktadır.

İnşa edilecek yapının cinsi ve kalitesine göre m² fiyatları değişmektedir. Bunlardan 1., 2., ve 3. sınıfta yer alan binalar yüksek performanslı ve sürdürülebilir binalar sınıfında değerlendirilemez. Söz konusu yayınlardaki birim fiyatlar standart yapılar için geçerli olmaktadır. Yüksek performanslı, yenilenebilir enerji kaynaklarını ihtiva eden, konforu tam sağlanmış ve işletme maliyetlerini azaltmayı hedefleyen binaların ilk yatırım maliyetleri %10-20 civarında daha yüksektir.

Bölgelere göre yapı gruplarının ilk yatırım maliyetlerinin, malzeme temini ve işçilik maliyetlerine göre değişebileceği kabul edilebilir. Ancak bu değişimin özellikle işletme aşamasındaki maliyetlere etkisi gözetildiğinde karşılanabilir maliyetler olarak değerlendirilmesi gerekmektedir. Benzer biçimde yenilebilir enerji kaynakları ile desteklenen yapılarda (güneş, rüzgâr vs.) bu sistemlerin getirdiği ek maliyetler binanın maliyetini ciddi biçimde etkilemektedir. İlk yatırım maliyetlerinin işletme maliyeti ve yıllar içindeki geri kazanım değerleri ile birlikte bir bütün olarak algılanması gerekmektedir.

İşletme maliyetleri ise enerji maliyetleri (elektrik, doğalgaz vb.), su maliyetleri, bakım maliyetleri, personel maliyetleri vb.’ den oluşmaktadır. Burada binanın cinsine göre temizlik, yemek, güvenlik hizmeti gibi maliyetler de vardır. Ancak bunlar bu çalışmanın kapsamı dışındadır. Enerji maliyetleri içindeki en büyük pay HVAC sistemlerine (ısıtma, soğutma, havalandırma) aittir. Bundan sonra yapının cinsine bağlı olmakla birlikte, aydınlatmadaki enerji tüketimleri öne çıkmaktadır. Enerji ve su verimliliği ön plana çıkarılarak inşa edilen yapılarda ilk yatırım maliyetleri %10-20 civarında artmakla birlikte bu yatırım genelde kendisini 5-6 yılda amorti etmesi hedeflenmektedir. Bu şekilde hem enerji tasarrufu sağlanır hem de daha az CO₂ emisyonu salımı nedeniyle çevrenin korunmasına katkı sağlanır. Binanın cinsine bağlı olarak gri su sistemi ve yağmur suyu toplama sistemi ile su tasarrufu yapılabilir. İşletme maliyetlerini düşürülmesinde önemli hususlardan birisi de iyi bir işletme ekibinin olmasıdır (özellikle kompleks yapıdaki binalarda). Ancak Türkiye’de “bina işletmeciliği” konusunda yetişmiş işletme personeli bulmak kolay değildir. Bu nedenle özellikle karma kullanımlı binaların kullanım dönemindeki işletmesi ile ilgili ilgilenecek yetkin işletme mühendisi ve yardımcı işletme personeli yetiştirilmesi yararlı olacaktır (BBTY,2016:51).

4. Araştırma Bulguları

4.1. Yöntem

Çalışma, nicel araştırma yöntemi benimsenerek gerçekleştirilmiştir. Bu çalışma, toplum ve konut sektörünün iklim krizine olan yaklaşımını ve tarafların bu sürece ne kadar hazır olduğunu ortaya koymayı amaçlanmaktadır. Araştırmanın anakütlesini, popülasyonun yoğun olduğu eğitim merkezleri (Kurs, okul gibi) ve sosyal çevredeki bireyler oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklemini için muhtemel konut alıcısı ile konut üreticisinin ortak bir paydada bulunduğu alanlar baz alınmıştır. Veriler, Basit Rastgele Örneklem yöntemi ve anket tekniği ile toplanmıştır. Gönüllülük esasına göre anketi yüz yüze cevaplayan katılımcıların anketleri SPSS (Statistical Package for the Social Sciences) programı ile analiz edilmiştir. Uygulanan anket, literatür araştırması yapılarak araştırmacı tarafından hazırlanmıştır ve katılımcılara ait demografik bilgiler, iklim krizi farkındalığı, küresel ısınmaya karşı yapılan eylem ve çalışmalar ile gelecekte yaşanması muhtemel doğa olaylara karşı yaklaşımını öğrenmek üzere soruları kapsamaktadır. Bu araştırma kapsamında iki farklı çalışma grubu belirlenmiş ve bu doğrultuda iki anket düzenlenmiştir. Bunlardan birincisi Tüketici (Konut alıcısı), ikincisi Üretici (İnşaat Sektörü) olarak belirlenmiştir. Ancak inşaat sektöründe faaliyet gösteren potansiyel katılımcılara iş yoğunluğu sebebi ile ulaşmak zor olmuştur. Ön çalışma sonucunda toplamda 20 üretici katılımcıya ulaşılmış olup katılımcıların %30’u kadın, geriye kalan %70’i erkeklerden oluşmaktadır. Üretici katılımcı bulunmasını güçleştiren bir diğer etken ise inşaat sektörünün erkek egemen bir alan olmasından kaynaklanmaktadır. Bu sebeple üretici değerlendirmeye dahil edilmemiş olup analiz kısmı sadece tüketicilere odaklanmaktadır. Tüketici katılımcısı ise daha çeşitli olup farklı demografik yapıları sahip 115 muhtemel tüketici katılımcısına ulaşılmıştır.

Hazırlanan anket 21 sorudan oluşmaktadır. Bu soruların 6 tanesi demografik bilgiler (cinsiyet, yaş, eğitim, medeni durum, aylık gelir, oturulan evin durumu) almaktadır. Geri kalan kısım çalışmanın asıl odağını oluşturan iklim değişikliği farkındalığı, yenilenebilir kaynak kullanımı, gibi) soruları kapsamaktadır. Katılımcılara beş değişkenli (1- Kesinlikle Katılmıyorum, 5-Kesinlikle Katılıyorum olacak şekilde ölçeklendirmede 1 ve 2 katılmıyorum, 3 Kararsızım, 4 ve 5 Katılıyorum) Likert Ölçeği kullanarak veriler toplanmıştır.

4.1.1. Ankete Katılan Katılımcıların Demografik Bulguları

Ankete katılan katılımcıların demografik bulguları için elde edilmiş veriler aşağıdaki tablolarda gösterilmiştir.

Tablo 1. Tüketici Katılımcıların Cinsiyet Frekans Dağılımı

Cinsiyet	Frekans (n)	Yüzde (%)
Erkek	54	47
Kadın	61	53

Tablo 1’de belirtildiği gibi; çalışmaya katılan 115 tüketici katılımcının 54’u (% 47) erkek, 61’i (% 53) kadındır.

Tablo 2. Tüketici Katılımcıların Yaş Frekans Dağılımı

Yaş Aralığı	Frekans (n)	Yüzde (%)
19-25 aralığı	31	27,0
26-35 aralığı	47	40,9
36-45 aralığı	22	19,1
46 ve üzeri	15	13,0

Tablo 2’de belirtildiği gibi; çalışmaya katılan 115 tüketici katılımcının 31’i (%27) 19-25 yaş arası, 47’si (%40,9) 26-35 yaş arası, 22’si (%19,1) 36-45 yaş arası ve 15’i (%13) 46 ve üzerindedir.

Tablo 3. Tüketici Katılımcıların Öğrenim Durumu Frekans Dağılımı

Öğrenim Durumu	Frekans (n)	Yüzde (%)
İlkokul	4	3,5
Lise ve dengi okuldan mezun	19	16,5
Yüksekokul / Üniversite mezunu	90	78,3
Doktora	2	1,7

Tablo 3’de belirtildiği gibi; çalışmaya katılan 115 tüketici katılımcının 4’i (%3,5) ilkokul mezunu, 19’i (%40,9) lise, 90’i (%78,3) yüksekokul ve üniversite ve 2’si (%1,7) doktora mezunudur. Katılımcıların öğrenim durumuna bakıldığında yüksekokul ve üniversite mezunu olanlar en çok orana sahiplerdir.

Tablo 4. Tüketici Katılımcıların Yaşadıkları Evin Durumu Frekans Dağılımı

Yaş Aralığı	Frekans (n)	Yüzde (%)
Kira	39	33,9
Ev sahibi	64	55,7
Lojman	12	10,4

Tablo 4’de belirtildiği gibi; çalışmaya katılan 115 katılımcının 39’u (%33,9) kiracı, 64’i (%55,7) ev sahibi ve 12’si (%10,4) lojmanda yaşamaktadırlar.

Tablo 5. Katılımcıların Gelir Durumu Frekans Dağılımı

Gelir Aralığı	Frekans (n)	Yüzde (%)
5.500 ve altı	25	21,7
6.000 - 8.000	20	17,4
8.500 - 10.000	15	13,0
11.000 ve üzeri	55	47,8

Tablo 5’de belirtildiği gibi; çalışmaya katılan 115 tüketici katılımcının 25’i (%21,7) 5.500 TL ve altı, 20’si (%17,4) 6.000 TL-8.000 TL arası, 15’i (%13) 8.500 TL-10.000 TL arası ve 55’i (%47,8) 11.000 TL üzerindedir.

4.1.2. Türkiye’de İklim Değişikliğine İnanan Tüketicilerin Bulguları

Türkiye’de iklim değişikliğine inanan tüketicilerin bulguları aşağıdaki tablolarda gösterilmiştir.

Tablo 6. Türkiye’de İklim Değişikliğine İnanan Tüketicilere Ait Tanımlayıcı İstatistikler

	Frekans (n)	Yüzde (%)
Kadın	51	56,0
Erkek	40	44,0
Öğrenim durumu		
İlkokul	3	3,3
Lise ve dengi okuldan mezun	14	15,4
Yüksekokul / Üniversite mezunu	72	79,1
Doktora	2	2,2
Yaş Aralığı		
19-25 aralığı	23	25,3
26-35 aralığı	42	46,2
36-45 aralığı	13	14,3
46 ve üzeri	13	14,3

Tablo 6’da Türkiye’de iklim değişikliğine inananların cinsiyeti, öğrenim durumu, ve yaş aralığı verilmiştir. Elde edilen bu veriler sonucunda katılımcıların, cinsiyet, yaş, öğrenim durumu gözetmeksizin küresel iklim değişikliği noktasında hem fikir oldukları gözlemlenmiştir.

Tablo 7. Tüketici Anket Sorularına Ait Tanımlayıcı İstatistikler

	Min-Maks	Ort.	S.S.
“Küresel iklim değişikliğinin varlığına inanıyorum.”	1-5	4,19	1,35
“Küresel iklim değişikliğinden dolayı yenilenebilir enerjiye yönelik eğilim oldukça fazla olacaktır.”	1-5	4,00	1,21
“Yeraltı ve yerüstü kaynaklarının aşırı kullanımından dolayı gelecekte mevcut kaynaklar yetersiz olacaktır.”	1-5	4,43	1,09
“Kentlerin plan ve yapım aşamasında çevre faktörlerinin de göz önünde bulundurulduğunu düşünüyorum.”	1-5	2,60	1,55
“Olası iklim değişikliğinden kaynaklı faktörlere uyum sağlayabilirim.”	1-5	3,17	1,20
“Dünyada meydana gelen olağanüstü doğa olayları atmosferin aşırı ısınmadan kaynaklı olduğunu düşünüyorum.”	1-5	3,58	1,25
“Doğal felaketlerinin bir diğer sebebinin insanlar olduğuna inanıyorum.”	1-5	3,96	1,36
“Yaşadığım konutta yenilenebilir enerji (güneş enerjisi, rüzgâr enerjisi vb.) kullanıyorum.”	1-5	1,94	1,54
“Yaşadığım konutta yenilenemez enerji (kömür, doğalgaz vb.) kullanıyorum.”	1-5	4,00	1,59
“Yeşil bina (inşa aşamasından itibaren yenilenebilir kaynak kullanımı) inşaat maliyeti fazla olduğu için konut fiyatları normale göre daha yüksektir.”	1-5	3,83	1,40
“Satın almayı düşündüğüm konutta kullanılan yenilenebilir kaynak kullanımı satın almamı etkiler.”	1-5	3,52	1,35
“Yaşadığım konutta ısı yalıtımı mutlaka yapılmalıdır.”	1-5	4,20	1,46
“5 yıl içerisinde konut almayı düşünüyorum.”	1-5	3,30	1,67
“İklim değişikliği kentleşmeyi doğrudan etkiler.”	1-5	3,69	1,47
“Türkiye de çevrenin korunmasına yönelik çalışmaları ve politikaları yeterli buluyorum.”	1-5	2,10	1,38

- Küresel iklim değişikliğine inananların kentlerin plan ve yapımı ve kentleşme üzerine etkisinin ilişkisi Kendall's tau-b testi kullanılarak incelenmiştir.

Tablo 8. Küresel İklim Değişikliği ve Kentlerin Plan ve Yapımı Arasındaki İlişki

			Kentlerin plan ve yapımı
Kendall's tau-b	Küresel iklim değişikliğine inanlar	Korelasyon Katsayısı	-0,222
		<i>p</i> -değeri	0,006

Tablo 8 incelendiğinde, küresel iklim değişikliği ile kentlerin plan ve yapımı arasında anlamlı bir farklılık bulunmuştur ($p < .05$). 115 katılımcının düşüncesini inceleme amacıyla Kendall's tau-b korelasyon analizi kullanılmıştır. Küresel iklim değişikliği ile kentlerin plan ve yapımı arasında zayıf, negatif bir ilişki tespit edilmiştir.

Sonuçlara göre, küresel iklim değişikliğine inanlar kentlerin inşa aşamasında çevre faktörlerinin göz önünde bulundurulmadığına inanmaktadır.

Tablo 9. Çevre Faktörlerini Gözeterek Kentlerin İnşa Edildiği ve Bunun Kentleşme Üzerine Etkisi

			Kentlerin çevre faktörleri
Kendall's tau-b	Küresel iklim değişikliğine inanlar	Korelasyon Katsayısı	0,310
		<i>p</i> -değeri	0,001

Tablo 9. incelendiğinde, kentlerin çevre faktörlerini gözeterek inşa edildiği ve bunun kentleşme üzerindeki etkisi arasında anlamlı bir fark bulunmuştur ($p < .05$). 115 tüketici katılımcının düşüncesini inceleme amacıyla Kendall's tau-b korelasyon analizi kullanılmıştır. Kentlerin çevre faktörlerini gözeterek inşa edildiği ile kentleşme üzerine etkisi arasında bir ilişki olduğu tespit edilmiştir.

- Küresel iklim değişikliğine inananların yenilenebilir enerjiye yönelik eğilim üzerine etkisinin ilişkisi Kendall's tau-b testi kullanılarak incelenmiştir.

Tablo 10. Küresel İklim Değişikliği Ve Kentlerin Plan Ve Yapımı Arasındaki İlişki

			Yenilenebilir enerjiye yönelik eğilim
Kendall's tau-b	Küresel iklim değişikliğine inanlar	Korelasyon Katsayısı	0,444
		<i>p</i> -değeri	0,001

Tablo 10. incelendiğinde, küresel iklim değişikliği ile yenilenebilir enerjiye yönelik eğilim arasında anlamlı bir farklılık bulunmuştur ($p < .05$). 115 katılımcının düşüncesini inceleme amacıyla Kendall's tau-b korelasyon analizi kullanılmıştır. Küresel iklim değişikliği ile yenilenebilir enerjiye yönelik eğilim arasında orta derecede, pozitif bir ilişki tespit edilmiştir.

Sonuçlara göre, küresel iklim değişikliğine inanlar yenilenebilir kaynağa yönelimin daha fazla olacağına orta derece güçlükte inanmaktadır.

- 5 yıl içerisinde konut almayı düşünenler, yenilenebilir kaynak kullanımını ve ısı yalıtımının satın almada etkisinin ilişkisi Kendall's tau-b testi kullanılarak incelenmiştir.

Tablo 11. 5 Yıl İçerisinde Konut Alma ve Yenilenebilir Kaynak Kullanımı Arasındaki İlişki

			Yenilenebilir kaynak kullanımı
Kendall's tau-b	Küresel iklim değişikliğine inanlar	Korelasyon Katsayısı	0,041
		<i>p</i> -değeri	0,599

Tablo 11 incelendiğinde, 5 yıl içerisinde konut alma ve yenilenebilir kaynak kullanımı arasında anlamlı bir farklılık bulunmamıştır ($p > .05$). 115 katılımcının düşüncesini inceleme amacıyla Kendall's tau-b korelasyon analizi kullanılmıştır. 5 yıl içerisinde konut alma ve yenilenebilir kaynak kullanımına dikkat etme arasında bir ilişki olmadığı tespit edilmiştir.

Sonuçlara göre, 5 yıl içerisinde konut almayı düşünenler konut inşasında yenilenebilir kaynak kullanımı önemsememektedir.

Tablo 12. Beş Yıl İçerisinde Konut Alma ve Konutta Isı Yalıtımı Arasındaki İlişki

			Konutta ısı yalıtımı
Kendall's tau-b	Küresel iklim değişikliğine inanlar	Korelasyon Katsayısı	0,053
		<i>p</i> -değeri	0,519

Tablo 12 incelendiğinde, 5 yıl içerisinde konut alma ve konutta ısı yalıtımı tercihi arasında anlamlı bir farklılık bulunmamıştır ($p>,05$). 115 tüketici katılımcının düşüncesini inceleme amacıyla Kendall's tau-b korelasyon analizi kullanılmıştır. 5 yıl içerisinde konut alma ve konutta ısı yalıtımı arasında bir ilişki olmadığı tespit edilmiştir.

Sonuçlara göre, 5 yıl içerisinde konut alan katılımcıların aldığı konutta ısı yalıtımı kullanımı önemsememektedir.

➤ Bu bölümde, ikamet ettiği evde yenilebilir ve yenilenemez kaynak kullanımı oranı incelenmiştir.

Tablo 13. İkamet Ettiği Evde Yenilebilir Enerji Kullanımı Durumu

Yaşadığım konutta yenilenebilir enerji (güneş enerjisi, rüzgâr enerjisi vb.) kullanıyorum.		Frekans	Yüzde(%)
Cevaplar	Kesinlikle katılmıyorum	78	67,8
	Katılmıyorum	8	7,0
	Kararsızım	6	5,2
	Katılıyorum	4	3,5
	Kesinlikle katılıyorum	19	16,5

Buna göre, katılımcıların 23'u(20%) yaşadığı konutta yenilenebilir enerji (güneş enerjisi, rüzgâr enerjisi vb.) kullanmaktadır.

Tablo 14. İkamet Ettiği Evde Yenilenemez Enerji Kullanımı Durumu

Yaşadığım konutta yenilenemez enerji (kömür, doğalgaz vb.) kullanıyorum.		Frekans	Yüzde(%)
Cevaplar	Kesinlikle katılmıyorum	21	18,3
	Katılmıyorum	4	3,5
	Kararsızım	7	6,1
	Katılıyorum	5	4,3
	Kesinlikle katılıyorum	78	67,8

Tablo 14 incelendiğinde, katılımcıların 83'u(72,1%) yaşadığı konutta yenilenemez enerji (kömür, doğalgaz vb.) kullanılmaktadır. Bu bölümde, yeşil bina fiyatı ve iklim değişikliğinden kaynaklı faktörlere uyum sağlama durumu arasındaki ilişkisi Kendall's tau-b testi kullanılarak incelenmiştir.

Tablo 15. Yeşil Bina Fiyatı Ve İklim Değişikliğinden Kaynaklı Faktörlere Uyum Sağlama Durumu Arasındaki İlişki

			İklim değişikliğinden kaynaklı faktörlere uyum sağlama durumu
Kendall's tau-b	Yeşil bina fiyatı	Korelasyon Katsayısı	0,098
		<i>p</i> -değeri	0,212

Tablo 15 incelendiğinde, yeşil bina fiyatı ile iklim değişikliğinden kaynaklı faktörlere uyum sağlama durumu arasında anlamlı bir farklılık bulunmamıştır ($p>,05$). 115 katılımcının düşüncesini inceleme amacıyla Kendall's tau-b korelasyon analizi kullanılmıştır.

Tablo 16. Aylık Gelir ve Yeşil Bina Tercih Etme Durumu

	5.500 ve altı		6.000 - 8.000		8.500 - 10.000		11.000 ve üzeri			
	N	%	N	%	N	%	N	%	Test İstatistiği	<i>p</i> -değeri
Kesinlikle katılmıyorum	2	14,3	4	28,6	3	21,4	5	35,7	14,957	0,244
Katılmıyorum	0	0	0	0	2	33,3	4	66,7		
Kararsızım	5	22,7	2	9,1	1	4,5	14	63,6		
Katılıyorum	7	41,2	3	17,6	2	11,8	5	29,4		
Kesinlikle katılıyorum	11	19,6	11	19,6	7	12,5	27	48,2		
Toplam	25	21,7	20	17,4	15	13	55	47,8		

* $p<0,01$

Tablo 16 incelendiğinde, Aylık gelir ile yeşil bina tercih etme durumu arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişkinin bulunduğu tespit edilmiştir (ki-kare=14,957; $p>,05$).

- Yaşadıkları konutta yenilenemez enerji kullanımı ve yerüstü kaynaklarının aşırı kullanım durumu üzerine etkisinin ilişkisi Kendall's tau-b testi kullanılarak incelenmiştir.

Tablo 17. Yaşadıkları Konutta Yenilenemez Enerji Kullanımı ve Yeraltı ve Yerüstü Kaynaklarının Aşırı Kullanım Durumu Arasındaki İlişki

			Kaynaklarının aşırı kullanım durumu
Kendall's tau-b	Yenilenemez enerji kullanımı	Korelasyon Katsayısı	0,279
		p -değeri	0,001

Tablo 17 incelendiğinde, yaşadıkları konutta yenilenemez enerji kullanımı ile yeraltı ve yerüstü kaynaklarının aşırı kullanım durumu arasında anlamlı bir farklılık bulunmuştur ($p<,05$).

115 tüketici katılımcının düşüncesini inceleme amacıyla Kendall's tau-b korelasyon analizi kullanılmıştır. Yaşadıkları konutta yenilenemez enerji kullanımı ile yeraltı ve yerüstü kaynaklarının aşırı kullanım durumu arasında zayıf derecede, pozitif bir ilişki tespit edilmiştir.

Sonuçlara göre, mevcut kaynakların gelecekte yetersiz kalacağına inanan katılımcılar yenilenemez kaynak kullanımına devam etmektedir.

- Yenilenebilir enerjiye yönelik eğilim ve olağanüstü doğa olayları üzerine etkisinin ilişkisi Kendall's tau-b testi kullanılarak incelenmiştir.

Tablo 18. Yenilenebilir Enerjiye Yönelik Eğilim ve Olağanüstü Doğa Olayları Arasındaki İlişki

			Olağanüstü doğa olayları
Kendall's tau-b	Yenilenebilir enerjiye yönelik eğilim	Korelasyon Katsayısı	0,231
		p -değeri	0,003

Tablo 18 incelendiğinde, yenilenebilir enerjiye yönelik eğilim ile olağanüstü doğa olayları arasında anlamlı bir farklılık bulunmuştur ($p<,05$). 115 tüketici katılımcının düşüncesini inceleme amacıyla Kendall's tau-b korelasyon analizi kullanılmıştır. Yenilenebilir enerjiye yönelik eğilim ile yeraltı ve olağanüstü doğa olayları arasında zayıf derecede, pozitif bir ilişki tespit edilmiştir.

Sonuçlara göre, yaşanan doğa olayları yenilenebilir kaynak kullanımını yönelik eğilimi arttıracaktır.

- İklim değişikliğinden kaynaklı faktörlere uyum sağlama durumu ve doğal olaylarının insan kaynaklı olduğuna inanma durumunun ilişkisi Kendall's tau-b testi kullanılarak incelenmiştir.

Tablo 19. İklim Değişikliğinden Kaynaklı Faktörlere Uyum Sağlama Durumu ve Doğal Felaketlerinin İnsan Kaynaklı Olduğunu İnanma Durumu Arasındaki İlişki

			doğal felaketlerinin insan kaynaklı olduğuna inanma
Kendall's tau-b	İklim değişikliğinden kaynaklı faktörlere uyum sağlama durumu	Korelasyon Katsayısı	0,159
		p -değeri	0,043

Tablo 19 incelendiğinde, iklim değişikliğinden kaynaklı faktörlere uyum sağlama durumu ile doğal olaylarının insan kaynaklı olduğuna inanma durumu arasında anlamlı bir farklılık bulunmuştur ($p<,05$). 115 tüketici katılımcının düşüncesini inceleme amacıyla Kendall's tau-b korelasyon analizi kullanılmıştır. İklim değişikliğinden kaynaklı faktörlere uyum sağlama durumu ile doğal felaketlerinin insan kaynaklı olduğuna inanma durumu arasında çok zayıf derecede, pozitif bir ilişki tespit edilmiştir.

Yaşanan iklim krizin sebebinin insan olduğuna düşünen katılımcılar uyum sağlama oranı bu bölümde incelenmiştir.

Tablo 20. İkamet Ettiği Evde Yenilenemez Enerji Kullanımı Durumu

Olası iklim değişikliğinden kaynaklı faktörlere uyum sağlayabilirim.		Frekans	Yüzde(%)
Cevaplar	Kesinlikle katılmıyorum	2	4,8
	Katılmıyorum	3	7,1
	Kararsızım	4	9,5
	Katılıyorum	6	14,3
	Kesinlikle katılıyorum	27	64,3

Tablo 20 incelendiğinde, yaşanan iklim krizin sebebinin insan olduğunu düşünen katılımcıların uyum sağlama oranı 78,6%'dır.

- Türkiye'de çevrenin korunmasına yönelik çalışmaları ve politikaları yeterli bulmayanların yaşı ve eğitim seviyesi bu bölümde araştırılmıştır.

Katılımcıların 18'i (%15,65) Türkiye'de çevrenin korunmasına yönelik çalışmaları ve politikaları yeterli bulmuş ve 96'si (%83,47) Türkiye'de çevrenin korunmasına yönelik çalışmaları ve politikaları yeterli bulmamışlardır.

Tablo 21. Türkiye'de Politikaları Yeterli Bulmayanların Yaş Frekans Dağılımı

Yaş Aralığı	Frekans (n)	Yüzde (%)
19-25 aralığı	27	27,8
26-35 aralığı	38	39,2
36-45 aralığı	19	19,6
46 ve üzeri	13	13,4
Toplam	96	100

Tablo 21'de belirtildiği gibi; Türkiye'de politikaları yeterli bulmayanların çoğu 26-35 yaş arasındadır.

Tablo 22. Türkiye'de Politikaları Yeterli Bulmayanların Öğrenim Durumu Frekans Dağılımı

Öğrenim Durumu	Frekans (n)	Yüzde (%)
İlk okul ve okur yazar	3	3,1
Lise ve dengi okuldan mezun	18	18,75
Yüksekokul / Üniversite mezunu	69	71,87
Yüksek lisans	4	4,16
Doktora	2	2,08
Toplam	96	100

Tablo 22'de belirtildiği gibi; Türkiye'de politikaları yeterli bulmayanların yüksekokul ve üniversite mezunudur.

5. Sonuç

Son yıllarda enerjiye olan talep hızla artmaktadır. Artan enerji ihtiyacı, yeryüzünde bulunan mevcut kaynaklar tüketilerek sağlanırken, kaynak kullanımı sonucunda oluşan zararlı gazlar sera etkisini arttırmaktadır. Biriken sera gazlarının atmosfere salınımı çevre kirliliğini tetikleyerek küresel iklim krizine neden olmaktadır. Geline son durumda mevcut enerjinin verimli kullanılması ve sera gazı etkisinin azaltımı ihtiyacı doğmuştur. Atmosfere salınan sera gazının artışının en büyük sebebi insandır. Bu nedenle toplum ve ülkeler iklim krizine karşı birlikte hareket etmesi hayati önem taşımaktadır.

Türkiye'de hızla artan nüfusun barınma ihtiyacını karşılayabilmek adına birçok konut inşa edilmektedir. İnşa edilen konutlar için harcanan enerji miktarı sanayi sektöründen sonra en çok enerji tüketen ikinci alandır. Bu sebep ile konutların plan ve yapım aşamasında enerjinin etkin ve verimli şekilde kullanılması gerekmektedir. Konutların bulunduğu iklim koşullarına göre tasarlanması ve yenilenebilir kaynak kullanımı tercihi sera gazı ve çevre kirliliğinin olumsuz etkilerini bertaraf etmesine olanak sağlayacaktır.

Bu bilgiler doğrultusunda gerçekleştiren ankette cinsiyet, yaş, öğrenim durumu gözetmeksizin katılımcıların küresel iklim değişikliği farkında olduğu saptanmıştır. Küresel iklim değişikliğine inanlar yenilenebilir kaynağa yönelimin fazla olacağına orta derece güçlükte inanmaktayken yaşanan doğa olayları yenilenebilir kaynak kullanımına yönelik eğilimi artıracağı kanısındadır.

Küresel iklim değişikliğine inananlar, kentlerin inşa aşamasında çevre faktörlerinin göz önünde bulundurulmadığına inanmaktadır. Ayrıca katılımcılar mevcut kaynakların gelecekte yetersiz kalacağına inanırken yenilenemez kaynak kullanımına devam etmektedir. Mevcut durum göstermektedir ki iklim krizine karşı bireysel sonuç almak mümkün gözükmemektedir. Oluşan bu iklim tehdidine karşı toplumda bulunan her kesimin taşın altına elini koyması gerekmektedir.

5 yıl içerisinde konut almayı düşünen katılımcılar aldığı konutta ısı yalıtımı kullanımı önemsememektedir. Buna göre katılımcılar temel barınma ihtiyacına öncelik vermektedir. Dolayısıyla gelir durumu konut alıcısının temel kriterini oluşturmaktadır. Ankete katılan katılımcıların aylık gelir durumu yükseldikçe yeşil bina tercihinin yönelme durumu gözlemlenmiştir. Yaşanan iklim krizin sebebinin insan olduğunu düşünen katılımcıların uyum sağlama oranı ise 78,6%'dır.

Türkiye'de uygulanan çevre politikaları, ankete katılan katılımcıların açısından değerlendirildiğinde şu sonuçlar görülmüştür. Katılımcıların 18'i (%15,65) Türkiye'de çevrenin korunmasına yönelik çalışmaları ve politikaları yeterli bulurken, 96'sı (%83,47) Türkiye'de çevrenin korunmasına yönelik çalışmaları ve politikaları yeterli bulmamıştır. Türkiye'de politikaları yeterli bulmayanların çoğu 26-35 yaş aralığındayken, eğitim düzeyi olarak yüksek okul ve üniversite mezunlarından oluşmaktadır. Elde edilen bu veriler ışığında Türk toplumunun, çevrenin korunmasına yönelik çalışmalara ağırlık vermesi gerekmektedir. Kamu ve özel sektör tarafından bununla ilgili çalışmalar yürütülmesi, STK lar ve diğer kuruluşlar tarafından toplumun bilgilendirilmesi ve bu eksiklerin tespit edilerek bunların toplum üzerinde siyasi yaptırımla desteklemesi toplum üzerinde teşvik edici etkiye neden olacaktır.

Kaynakça

- Aydın, M. B. S. (2015). *İklim Değişikliği Sorununda Kent ve Kentsel Planlama*. Yalın Yayıncılık: İstanbul,77
- Aydın, Sıraydın, M.B. (2015). *İklim Değişikliği Sorununda Kent ve Kentsel Planlama*, Yalın Yayıncılık, İstanbul.
- Binalarda Enerji Performansı Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik (2022) Sayı:31755.(<https://www.mevzuat.gov.tr/File/GeneratePdf?mevzuatNo=13594&mevzuatTur=KurumVeKurulusYonetmeli&mevzuatTertip=5>, Erişim: 07.12.2022)
- Bütünleşik Bina Tasarımı Yaklaşımının Türkiye Ortamı ve Koşullarına Uyarlama Raporu, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı Yenilenebilir Enerji Genel Müdürlüğü, Mayıs 2016. (<https://webdosya.csb.gov.tr/db/mesleki hizmetler/ustmenu/ustmenu837.pdf>, Erişim: 23.09.2022)
- Bütünleşik Bina Tasarımı Yaklaşımının Türkiye Ortamı ve Koşullarına Uyarlama Raporu, (2016). (<https://webdosya.csb.gov.tr/db/mesleki hizmetler/ustmenu/ustmenu837.pdf>, Erişim:03.11.2021)
- Enerji Verimliliği Kanunu, Kanun No. 5627, Resmi Gazete, 2 Mayıs 2007. (<https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2007/05/20070502-2.htm>, Erişim :17.11.2022)
- Enerji Verimliliği Kanunu. (<https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.5627.pdf>, Erişim:07.12.2022)
- Enerji Verimliliği Strateji Belgesi, Sayı: 28215, Resmi Gazete, 25.02.2012. (<https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2012/02/20120225-7.htm>, Erişim: 17.11.2022)
- Erdoğan, MM, Karaca, C., Çamlıbel, ME, Alhanlıoğlu, G., Akgün, Y., & Uğurlu, D. (2015). *"Enerji Tasarrufu Perspektifinden Çevre Dostu Sosyal Binalar ve Yaygınlaşmasına Hizmet Edebilecek Maliye Politikaları"*, 30. Türkiye Maliye Sempozyumu, Antalya, Türkiye, 20, 24.
- IPCC, (Intergovernmental Panel on Climate Change), Altıncı Değerlendirme Raporu *"İklim Değişikliği 2022: Etkiler, Uyum ve Çalışma Grubu"*. (<https://www.ipcc.ch/>, Erişim .22.12.2022)
- Karamanlioğlu, Ş. (2011). *Enerji etkin bina cephe sistemlerine yönelik yaklaşımların irdelenmesi*, Doktora Tezi, DEÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, 8.
- Keleş, R. (2013). *100 Soruda Çevre. Çevre Sorunları ve Çevre Politikası*, Yakın Kitabevi,102.
- Keskin, T., & Güven, A. (2020). *"15. Dünyada ve Türkiye'de Enerji Verimliliği"*.368-370
- Kurnaz, L. (2019). *Son Buzul Erimeden: İklim Değişikliği Hakkında Merak Ettiğiniz Herşey*. Doğan Egmont Yayıncılık, İstanbul, Türkiye.
- Lemmen, DS ve FJ Warren (ed.), 2004: İklim Değişikliği Etkileri ve Uyum: Kanadalı Bir Perspektif. İklim Değişikliği Etkileri ve Uyum Programı, Natural Resources Canada, Ottawa, ON, 174 s.

- Merkezi Isıtma Sistemlerinin Ve Isı Ölçüm Ekipmanlarının Verimlilik Potansiyelleri, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, 2018, Ankara (http://www.cevresihirkutuphanesi.com/assets/files/slider_pdf/rBloUNwdAe2D.pdf, Erişim:23.09.2022)
- Öztürk, K. (2002). *Küresel İklim Değişikliği ve Türkiye'ye Olası Etkileri*. Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi, 22(1).
- Pamuk, R., & Kuruoğlu, M. (2016). *İnşaat Sektöründe Sürdürülebilirlik ve Bina İnşaatlarında Evrensel Uygulama Örnekleri*, Beykent Üniversitesi Fen ve Mühendislik Bilimleri Dergisi, 9(1).
- Rodima-Taylor, D., Olwig, M. F., & Chhetri, N. (2012). "Adaptation as innovation, innovation as adaptation: An institutional approach to climate change". *Applied Geography*, 33(0), 107-111.
- Soğukoğlu, M., & Vatan, M. (2014). "Mevcut Betonarme Konut Binalarında Enerji Verimliliğinin Artırılması İçin Mimari Çözüm Önerileri", İstanbul Aydın Üniversitesi Dergisi, 6(21), 5-6. (<https://dergipark.org.tr/tr/pub/iaud/issue/30068/324592> , Erişim: 12.12.2022)
- Sönmez, B., & Kiasif, G. Ç. (2018). *Çevresel, Sosyal ve Ekonomik Bağlamda Akıllı Cephe Sistemlerinin Sürdürülebilir Kalkınmaya Etkileri*, Haliç Üniversitesi Fen Bilimleri Dergisi, 1(1).
- Sürdürülebilir Yeşil Binalar ile Sürdürülebilir Yerleşmelerin Belgelendirilmesine Dair Yönetmelik Sayı: 29199, Resmi Gazete, 08.12.2014. (http://www.yegm.gov.tr/verimlilik/v_mevzuat.aspx , Erişim: 12.10.2022)
- Talu, N. (2015). *Türkiye'de İklim Değişikliği Siyaseti*, Phoenix, 25-26.
- Tıraş, H. H. (2012). "Sürdürülebilir Kalkınma Ve Çevre: Teorik Bir İnceleme." Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi" 2(2), 60-61
- Tuğaç, Ç. (2019). *Türkiye'de Kentsel İklim Değişikliği İçin Eko-Kompakt Kentler*. Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları,17.
- TÜBİTAK Bilim ve Teknik Aylık Popüler Bilim Dergisi. (Temmuz 2020) "Küresel Isınma Çözümüne Bireysel Katkılar" Yıl 53. Sayı.632.17
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). "Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi 2020" Sayı: 37210, Yayın Tarihi: 4 Şubat 2021. (<https://data.tuik.gov.tr> , Erişim: 20.09.2022)
- Türkiye'de Binalarda Enerji Verimliliğinin Artırılması Projesi (UNDP/GEF) (http://www.yegm.gov.tr/verimlilik/document/Binalarda_Enerji_Verimliliğinin_Artirilmasi_Projesi.doc__ Erişim : 23.09.2022)
- Türkiye'nin İklim Değişikliği Uyum Stratejisi ve Eylem Planı (2011 -2023), Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Kasım 2011, Ankara. (https://webdosya.csb.gov.tr/db/destek/editordosya/iklim_Degisikligi_Uyum_Stratejisi_ve_Eylem_Plani.pdf, Erişim: 06.10.2022)
- UEVEP 2019 Yılı Gelişimi Raporu. (https://enerji.gov.tr/Media/Dizin/BHIM/tr/Duyurular//bc0bc5c0-dea2-4e3aadaef95f8f91b862_UEVEP%202019%20Geli%C5%9Fim%20Raporu%20Y%C3%B6netim%20%C3%96zeti.pdf)
- Ulusal Enerji Verimliliği Eylem Planı 2017. (<https://enerji.gov.tr/bilgi-merkezi-enerji-verimliliği-ulusal-enerji-verimliliği-eylem-planı> , Erişim : 12.11.2022)
- UNFCCC, "Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi", (United Nation Framework Convention on Climate Change), Ekim 2002, (<https://unfccc.int> ,Erişim:22.12.2022)
- Uzun, İ. (2022). "Türkiye'nin Enerji Görünümü ve Enerji Verimliliği", MMO, 15-21. (https://www.mmo.org.tr/sites/default/files/07_21.pdf , Erişim:10.12.2022)
- Wikipedia, "Sera Gazları". (https://tr.wikipedia.org/wiki/Sera_gazlar%C4%B1 , Erişim:1 Mart 2022)
- World Meteorological Organization and Global Atmosphere Watch (2021), "The State of Greenhouse Gases in the Atmosphere Based on Global Observations through 2020", *Greenhouse Gas Bulletin*, No:17, 1.
- Yılmaz, B. (2012). "Türkiye İçin Sürdürülebilir Bina Performans Kriterleri ve Bütünleşik Tasarım Yönetim Modeli Oluşturulması" Doktora Tezi, Fen Bilimleri Enstitüsü.

- YILMAZ, Zerrin. (2016) "*Akıllı Binalar ve Yenilenebilir Enerji.*" Tesisat Mühendisliği Dergisi, (91): 7-15.(
http://www1.mmo.org.tr/resimler/dosya_ekler/7af0926b294e47e_ek.pdf?dergi=221 Erişim Tarihi:25.12.2022)
- İnternet: <https://ab.csb.gov.tr/anlasmalar-i-98915> Erişim :22.11.2022.
- İnternet: https://gml.noaa.gov/education/carbon_toolkit/basics.html , Erişim: 21.09.2022.
- İnternet: https://gml.noaa.gov/education/faq_cat-1.html. Erişim Tarihi:03.09.2022
- İnternet:<https://public.wmo.int/en/media/press-release/greenhouse-gas-bulletin-another-year-another-record> ,
Erişim Tarihi: 19.11.2022.
- İnternet: <https://temizenerji.org/2022/02/25/binalara-getirilen-yenilenebilir-enerji-sarti-en-yogun-kent-merkezlerinde-yenilenebilir-enerji-teknolojileri-kullanimini-artirabilir/> , Erişim:07.12.2022.
- İnternet: <https://www.ipcc.ch/sr15/>, Erişim Tarihi: 19.01.2022.
- İnternet: <https://www.ipcc.ch/sr15/>, Erişim Tarihi: 19.11.2022
- İnternet:https://www.unep.org/interactive/emissions-ga-report/2022/?gclid=Cj0KCQiAzeSdBhC4ARIsACj36uEs7aBx54puB83ElxjhOY21oDXfq7dmSTplk2VGUpplnHhcl_8pulaAhcMEALw_wcB (Erişim: 19.01.2022)
- İnternet:<https://tr.euronews.com/2022/07/23/ukrayna-ordusu-rus-fuzelerinin-odesa-limanini-hedef-aldigini-duyurdu>
Erişim 16.09.2022.
- İnternet:https://tr.wikipedia.org/wiki/Birle%C5%9Fmi%C5%9F_Milletler_%C4%B0klim_De%C4%9Fi%C5%9Fikli%C4%9Fi_%C3%87er%C3%A7eve_S%C3%B6zle%C5%9Fmesi Erişim Tarihi: 18.11.2022.
- İnternet:https://tr.wikipedia.org/wiki/H%C3%BCK%C3%BBmetleraras%C4%B1_%C4%B0klim_De%C4%9Fi%C5%9Fikli%C4%9Fi_Paneli.Erişim.18.11.2022.

Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminin Ortaya Çıkarılabileceği Fırsatlar ve Sorun Alanları

Opportunities And Issue Areas That May Be Created by The Presidential Government System

Orhan Yalınız^a , İsmail Sevinç^b

^a Department of Political Science and Public Administration, Necmettin Erbakan University, Konya, Türkiye, yalinizorhan@hotmail.com (Corresponding Author)

^b Department of Political Science and Public Administration, Necmettin Erbakan University, Konya, Türkiye

Özet

16 Nisan 2017 tarihinde yapılan halkoylaması ile Türkiye, yüzyıldan fazladır uyguladığı parlamenter hükümet sistemi modelini terk ederek başkanlık modelinin bir yansıması olarak ifade edilebilecek olan Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemine geçiş yapmıştır. Yeni hükümet sisteminde çift başlı yürütme yetkisi sona erdirilmiş ve Cumhurbaşkanı bizzat hem yürütmenin kendisi hem de devletin temsilcisi olmuştur. Bu sistemde kuvvetler ayrılığı prensibi ve erkler arasındaki dengeler yeniden ele alınmıştır. Özellikle yasama ve yürütme erkleri arasındaki dengeler yeni sisteme göre yeniden dizayn edilmiştir. Söz konusu değişiklikler paradigma değişikliği niteliğinde olup, derinlemesine bir incelemeyi ve literatürde tartışılmayı hak etmektedir. Bu bağlamda çalışmada öncelikle Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminin temel özellikleri ve getirdiği yenilikler ele alınmış ve bu yeniliklerin beraberinde getirdiği fırsatlar ve sorunlar tespit edilmeye çalışılmış, söz konusu fırsatların yönetim sistemine hız, esneklik ve rasyonelite katacağı sonucuna varılmıştır. Diğer yandan potansiyel sorun alanlarının ise sistemde ve uygulamada yapılacak olan revizyonlarla iyileştirilebileceği düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Cumhurbaşkanı, Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi, Parlamenterizm, Yürütme

Abstract

As a result of the referendum held on 16 April 2017, Turkey has abandoned the parliamentary government system it had adopted for more than a century and switched to the Presidential Government System, which may be regarded as a reflection of the presidential model. In the new government system, the double-headed executive authority has been ended and the President has become both the executive authority as well as the representative of the state. In this system, the principle of separation of powers and the balance between the powers have been reconsidered. In particular, the balance between the legislative and executive powers has been re-established according to the new system. These amendments constitute a paradigm shift and deserve to be analysed in depth and discussed in the literature. In this context, this study has first analysed the main features and innovations of the Presidential Government System and tried to identify the opportunities and problems brought by these innovations, and concluded that these opportunities will render the government system speedy, flexible and rational. In addition, it is considered that potential problem areas may be improved through systemic and practical revisions.

Keywords: President, Presidential Government System, Parliamentarism, Executive Authority

For Citation: Yalınız, O., Sevinç, İ. (2023). Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminin Ortaya Çıkarılabileceği Fırsatlar ve Sorun Alanları. *Journal of Academic Value Studies*, 9(1), 16-28. <http://dx.doi.org/10.29228/javs.68327>

Received: 13.02.2023 Accepted: 25.03.2023

This article was checked by *intihal.net*

1. Giriş

Bir ülke, değişen koşullar ve dinamikler arasında ihtiyaçlara cevap verebilir bir yönetim sistemine sahip olmalıdır. Bu sistemler her ülkenin kendi tarihsel, demokratik, sosyolojik ve kültürel değerlerine göre değişiklikler gösterebilmektedir. Günümüz dünyasının hükümet sistemlerine bakıldığında ortaya parlamenter, yarı-başkanlık ve başkanlık sistemleri çıkmaktadır. Bir ülkede salt o sistem uygulandığı için hükümetlerin başarılı ya da başarısız olması söz konusu olamayacağı gibi sistemler tek başına belirleyici de değildir. Ülkelerin demokratik değerleri ne kadar benimsediği, siyasal partiler ve seçim sistemleri vb. etkenler hükümet sistemlerinin başarısını etkileyen faktörler olarak değerlendirilebilmektedir.

2017 yılında yapılan referandumla gerçekleşen Anayasa değişikliği ile Türkiye’de parlamenter sistemin yerini Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi (CHS) almıştır. Sistem her ne kadar birtakım farklılıklar içerse de kategorik olarak başkanlık sistemi olarak nitelendirilebilecektir. Doğrusu başkanlık sistemi tartışmaları Türkiye’de uzun yıllardan beri tartışılmakta, parlamenter sistemin aksaklıklarına vurgu yapılmaktadır. Türk idare tarihinin en önemli reformlarından birini ifade eden CHS’ye geçiş, sancılı birtakım süreçlerin sonunda gerçekleşmiştir. Zira önemli reformların hayata geçişi ülkemizde büyük oranda önemli krizlerin sonrasında olmuştur. Anayasa Mahkemesi’nin 367 kararıyla başlayan kriz sonrası Cumhurbaşkanının halk tarafından seçilmesi kararının referandum sonucuyla belli olması başkanlık modeline geçişteki ilk işaret fişeği olmuştur. 15 Temmuz hain darbe girişimi sonrasında ise seçilmiş Cumhurbaşkanı ile seçilmiş Hükümetin birlikte devam edemeyeceği kanaati daha da güçlenmiş ve 2017 yılındaki Anayasa değişikliği ile CHS’ye geçiş sağlanmıştır.

CHS, Osmanlı Devleti’nin son dönemlerinden beri uygulanmakta olan parlamenter sistemden köklü olarak kopuşu ve Türk kamu yönetimindeki etkileri bakımından büyük bir değişimi ifade etmektedir. Bu yeni sistemde yürütme tek başlı monist bir yapıda olup Cumhurbaşkanı tek başına yürütmeyi temsil etmektedir. Cumhurbaşkanı aynı zamanda hem devletin hem de hükümetin başıdır ve partisi ile ilişkisi kesilmemektedir. Türk idari yapısına yeni bir sistem olması nedeniyle sistemin getireceği olası fayda ya da sorunlardan bahsetmek mümkündür. Zira teoride kusursuz görünen sistemler dahi uygulamada sorunlarla karşılaşabilmektedir. Söz konusu çalışmaya CHS’nin Türk idari sistemine ne yönde etki ettiği sorunsalı üzerinden başlanmıştır. Dolayısıyla bu çalışmanın amacı, CHS’nin sağlayabileceği faydaları ve potansiyel sorun alanlarını tespit ederek sistemin nasıl daha iyi duruma getirilebileceğini analiz etmektir. Ayrıca bu çalışma, yürütmede tek başlılığın kurgulanmasıyla siyasi istikrarın da sağlanacağı; Cumhurbaşkanlığı Kararnameleri (CBK) çıkarma yetkisinin tanınmasıyla hızlı ve esnek karar alma imkanının oluşacağı; kamu politikalarında birliğin sağlanacağı, üst kademe kamu yöneticilerinin görev süresinin Cumhurbaşkanının görev süresiyle sınırlı olmasının olumlu katkılarda bulunacağı düşünülmektedir. Diğer yandan sistem olası sorun alanlarını da bünyesinde barındırmaktadır. Çalışma, kamu personel yönetiminde, denge-fren mekanizmalarında, Cumhurbaşkanının iş yükü konusunda, kamu tüzel kişiliğinin CBK ile kurulup kaldırılabilmesi vb. birtakım alanlarda olası sorunlarla karşılaşılabilirliğini tartışmaktadır.

2. Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemine Geçişin Ayak Sesleri

Türk siyasal tarihinde başkanlık sistemi tartışmaları 1960 Anayasası’ndan itibaren sistemin fiilen uygulanmaya konulduğu 2017 yılına kadar devam edegelmiştir. Özellikle Türkiye’deki klasik sağ siyaset temsilcilerinin parlamenter hükümet sistemine yönelik tartışmalarda başı çektiği söylenebilir. Bu konuda somut ilk adımın atılmasının meşalesi ise 2007 yılında 11. Cumhurbaşkanı tarafından yakılmıştır. Bilindiği üzere 10. Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet SEZER’in görev süresinin sona ereceği 16 Mayıs 2007 tarihinden önce yeni Cumhurbaşkanının seçimi gündeme gelmiş ve iktidar partisi Ak Parti tarafından aday olarak Abdullah GÜL belirlenmiştir. Bu durum karşısında iktidar partisi ile muhalefet ve asker-sivil bürokrasi arasında Cumhurbaşkanının görevleri, yetkileri ve seçilme sürecine ilişkin daha önce Türk siyasal hayatında görülmemiş bir mücadele başlamıştır.

1982 Anayasası’nın 102. Maddesine göre Cumhurbaşkanı seçilebilmek için ilk iki turda nitelikli çoğunluk (367 oy), son iki turda ise salt çoğunluk (276 oy) aranmaktaydı. Eski Yargıtay Başsavcısı Sabih KANADOĞLU ise seçilmek için aranan şartların toplantı yeter sayısı için de geçerli olduğunu iddia etmekteydi (Kanadoğlu, 2006). Ancak Anayasa yürürlüğe girdikten sonraki üç Cumhurbaşkanı seçiminde de böyle bir şartın gerekli olduğu konusunda bir tartışma ortaya çıkmamış, Cumhurbaşkanı seçimine ilişkin bu kriz Anayasa Mahkemesi önüne gelmiş, Mahkeme de seçilme yeter sayısı için toplantı yeter sayısının da aranması gerektiğini ifade etmiştir (AYM, E. 2007/45, K. 2007/54, 1.05.2007). Söz konusu krizin aşılabilmesi üzerine Türkiye Büyük Millet Meclisi, Cumhurbaşkanını halkın seçmesi konusundaki anayasa değişikliğini referanduma sunmuş ve teklif %68,95 “evet” oy oranıyla kabul edilerek yürürlüğe girmiştir (Ün, 2020: 92-93). Böylece Türkiye, parlamenter sistem içerisinde “Cumhurbaşkanının halk tarafından seçilmesi” usulünü benimsemiştir. Başkanlık sisteminin öteden beri ısrarlı savunucularından Kuzu’ya göre Türkiye’deki hükümet sistemi 2007 Anayasa değişikliği öncesinde bile klasik parlamenter rejim ile yarı başkanlık rejimi arasında “sui generis” bir nitelik

taşımaktadır (Kuzu, 2005: 201). Fendoğlu'na göre ise bu değişiklikle birlikte Türkiye yarı başkanlık sistemine doğru hukuken ilk adımı atmıştır (Fendoğlu, 2020: 585).

2007 yılında yapılan Anayasa değişikliği ile Cumhurbaşkanının doğrudan doğruya halk tarafından seçileceğini öngören düzenleme sonrası, 12. Cumhurbaşkanı Recep Tayyip ERDOĞAN 10 Ağustos 2014 tarihinde halk tarafından seçilen ilk Cumhurbaşkanı olmuştur. Gözler'e göre, 2014-2018 arası dönem Türkiye'de hükümet sistemi açısından teorik olarak yarı başkanlık sistemi gibi görünse de tüm yetkilerin Cumhurbaşkanı'nda toplandığı "fiili bir başkanlık sistemi"ydi (Gözler, 2021: 799). Hem Cumhurbaşkanı'nın hem Başbakan ve Bakanlar Kurulu'nun seçimle işbaşına gelmesi ve siyasal sorumluluğa sahip olmaları sistemde meşruiyet sorgulamalarına ve çift başlılığa neden olmaktaydı. Bu durum her ne kadar Cumhurbaşkanı ile hükümet üyelerinin aynı siyasal partiden gelmeleri ve Cumhurbaşkanı'nın güçlü siyasal figürü nedeniyle sistemsel bir soruna dönüşme de Cumhurbaşkanı ile Başbakan'ın farklı siyasal geleneklerden gelmesi durumunda sistemde bir tıkanmaya yol açacağı da kuşkusuzdu.

15 Temmuz 2016 tarihindeki darbe girişimi Başkanlık sistemine geçişin adımlarını bir kat daha hızlandırmıştır. Darbe girişiminin bertaraf edilmesinin ardından Ak Parti ve MHP arasında sistemsel sorunların çözümüne dair oluşan mutabakat çerçevesinde Başkanlık sistemine geçiş için Anayasa değişikliği teklifi hazırlanması konusunda fikir birliği oluşmuştur. Verilen Anayasa değişikliği teklifi için TBMM'de yapılan oylama üye tamsayısının 2/3'ünden az ve 3/5'inden fazla oranla sonuçlandığı için referandum zorunluluğu oluşmuş ve teklif 16 Nisan 2017 tarihinde tıpkı 2007 Anayasa değişikliğinde olduğu gibi halkın oyuna sunulmuştur. Referandumun %51,41 oranında evet oylarıyla sonuçlanması sonrası Türkiye'de kategorik olarak "Başkanlık Sistemi" kabul edilmiştir. Kategorik olarak denmesinin nedeni sistemin Türkiye'ye özgü olarak geliştirilmesi ve adının "Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi" olmasıdır. Referandum sonrasında yeni hükümet sisteminin uygulamaya geçirilişi ise 24 Haziran 2018 tarihli seçim sonrası olmuştur.

3. Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminin Genel Özellikleri

Modern devletlerin ortaya çıkışından beri hükümet sistemleri ülkeden ülkeye değişiklik göstermiş, ülkelerin siyasal geçmişi ve altyapısı, demokratik kültürü, tarihsel arka planı ve yönetim kapasitesi vb. faktörler bu değişiklikleri zorunlu kılmıştır. Kimi zaman klasik parlamenter sistem, kimi zaman yarı başkanlık sistemi ve kimi zaman da başkanlık sistemi devletlerin hükümet etme biçimini belirlemiştir. Türkiye'de hükümet sisteminin tarihsel arka planına bakıldığında ise parlamenter sistemin anayasal demokrasiye geçildiğinden beri tercih edildiği görülmektedir. Her ne kadar sistemsel tartışmalar 1960 Anayasası'ndan beri süregelse de bu tartışmaların sona ermesi ve vücut bulması 2007 yılı ve sonrasına dayanmaktadır. Cumhurbaşkanı'nın halk tarafından seçilmesini öngören Anayasa değişikliği sonrası yarı başkanlık sistemine yaklaşan Türk hükümet sistemi, 2018 yılı sonrası ise Başkanlık modeline doğru evrilmiştir. Yeni sistemin fikri mimarlarından Atar'a göre, yeni hükümet sistemi kurgulanırken, Başkan yerine her ne kadar Cumhurbaşkanı kelimesi kullanılmışsa da siyaset bilimi ve anayasa hukuku teorisi bağlamında bu sistem bir başkanlık sistemi olarak ifade edilmektedir (Atar, 2021: 175).

24 Haziran 2018 tarihinde yapılan genel seçimlerle birlikte fiilen yürürlüğe giren yeni hükümet sisteminin en temel özellikleri şu şekilde sıralanabilir:

- Cumhurbaşkanı doğrudan halk tarafından seçilmektedir. Cumhurbaşkanlığı ve TBMM seçimi beş yılda bir aynı gün yapılmaktadır.
- Yürütme organı monist yapıda olup, yürütme organını tek başına Cumhurbaşkanı temsil etmektedir. Bu sistemde Başbakan ve Bakanlar kurulu bulunmamaktadır. Bakanlar parlamenter olmadıkları için parlamentoya karşı değil, Cumhurbaşkanına karşı sorumludur (Gözler, 2021: 800).
- TBMM ya da Cumhurbaşkanı kararıyla bu iki organın seçimlerinin birlikte yenilenebilmesi öngörülmüştür. Organlardan herhangi birinin gerekli görmesi halinde yasama ve yürütme organlarını seçime götürebilme yetkisine sahip olması, olası çatışma durumlarında krizlerin aşılması adına önemli bir noktadır (Atar, 2021: 177).
- Yeni sistemin önemli özelliklerinden bir tanesi de Cumhurbaşkanına kararname çıkarma yetkisi tanınmasıdır. Ayrıca Cumhurbaşkanı üst kademe kamu yöneticilerini de atamaktadır.
- Parlamenter rejimlerin bir gereği olan gensoru mekanizması, parlamentoya karşı sorumluluk sona erdiği için ortadan kaldırılmıştır.

Yukarıda zikredildiği gibi Başbakanlık ve Bakanlar Kurulu'nun yeni sistemde ortadan kaldırılması ve Cumhurbaşkanlığı altında "tek vücut" olması dikkate alındığında idari teşkilatın "Genel İdare/Merkezi İdare" kısmının "Cumhurbaşkanlığı" ile özdeşleştiğini söylemek mümkündür. Diğer bir anlatımla devlet tüzel kişiliği bu sistemde Cumhurbaşkanlığı ile temsil edilecek olup, bakanlıkları Cumhurbaşkanlığından ayrı ve farklı bir konumda idari birimler gibi değerlendirmek doğru

olmayacaktır. 1 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesinde bakanlıklar ve bunların merkez teşkilatları Cumhurbaşkanlığının alt birimleri formatında ve aynı kararnamede düzenlenmiştir. Başkent teşkilatı bu durumda,

- Cumhurbaşkanlığı merkez teşkilatı,
- Bakanlıkların merkez teşkilatı,
- Başkentteki yardımcı kurum ve kuruluşlardan oluşacaktır (Ulusoy, 2021: 165-167).

1 sayılı CBK'ye göre Cumhurbaşkanlığı merkez teşkilatı;

- Cumhurbaşkanlığı Özel Kalem Müdürlüğü, Cumhurbaşkanı Başdanışman ve Danışmanları, Özel Temsilciler ve Yüksek İstişare Kurulu,
- Cumhurbaşkanı Yardımcıları,
- Cumhurbaşkanlığı İdari İşler Başkanlığı,
- Cumhurbaşkanlığı Politika Kurulları,
- Cumhurbaşkanlığına Bağlı Kurum ve Kuruluşlar,
- Cumhurbaşkanlığı Ofislerinden oluşmaktadır.

Cumhurbaşkanı, seçildikten sonra bir ya da birden fazla Cumhurbaşkanı yardımcısı atayabilir. Cumhurbaşkanı yardımcılarını TBMM üyeliğine seçilme yeterliliğine sahip olanlar arasından Cumhurbaşkanınca atanır ve görevden alınır. Cumhurbaşkanının hastalık ve yurtdışına çıkma vb. nedenlerle geçici olarak görevde olmaması durumunda Cumhurbaşkanlığına vekalet eder ve yetkilerini kullanır. Cumhurbaşkanı yardımcısı tıpkı bakanlarda olduğu gibi Cumhurbaşkanına karşı sorumludur (T.C. 1982 Anayasası, m. 106).

İdari İşler Başkanlığı, Cumhurbaşkanlığı merkez teşkilatındaki birimlerin faaliyetlerini, iş ve işlemlerini, hesaplarını denetlemekle görevli ve yetkili kurum olup, eski sistemdeki Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreterliği ile Başbakanlık Müsteşarlığının görevlerinin birleştiği bir fonksiyon taşımaktadır (Ulusoy, 2021: 169). İdari İşler Başkanı ise 1 sayılı CBK'ye göre en yüksek Devlet memuru olup Başkanlığın en üst amiridir (1 Sayılı CBK, m. 5). İdari İşler Başkanlığı kendi içerisinde Hukuk ve Mevzuat Genel Müdürlüğü, Personel ve Prensipier Genel Müdürlüğü, Güvenlik İşleri Genel Müdürlüğü, Destek ve Mali Hizmetler Genel Müdürlüğü ve Koruma Hizmetleri Genel Müdürlüğü olmak üzere beş alt birimle örgütlenmiştir

CHS'nin Türk idari sistemine getirdiği yeniliklerin başında "Cumhurbaşkanlığı Politika Kurulları" gelmektedir. Belirlenen dokuz alanda çalışma yapmak üzere Bilim, Teknoloji ve Yenilik Politikaları Kurulu, Eğitim ve Öğretim Politikaları Kurulu, Ekonomi Politikaları Kurulu, Güvenlik ve Dış Politikalar Kurulu, Hukuk Politikaları Kurulu, Kültür ve Sanat Politikaları Kurulu, Sağlık ve Gıda Politikaları Kurulu, Sosyal Politikalar Kurulu ve Yerel Yönetim Politikaları Kurulu kurulmuştur. Bu sistemde Cumhurbaşkanı tüm kurulların başı olup, kurul üyeleri Cumhurbaşkanınca atanmakta ve kurullar en az 3 üyeyle toplanmaktadır. Bu üyelerden bir tanesi kurulun başkanvekilliğini yürütmektedir (1 Sayılı CBK, m. 21). Kurulların görevleri arasında oluşturulacak politikalarla ilgili öneriler geliştirmek, geliştirilecek politikalarla ilgili gerekli çalışmaları yapmak, kendi görev alanlarıyla ilgili kamu kurum ve kuruluşlarına görüşler sunmak, yürütülen politikalarla ilgili Cumhurbaşkanına rapor sunmak bulunmaktadır. Bakanlıklar ve kamu kurum ve kuruluşları, kendileriyle ilgili politika kurulu arasında müşterek görev ve faaliyet alanlarına ilişkin konularda koordinasyon toplantısı yapabilecektir (1 Sayılı CBK, m. 32). Türk yönetim teşkilat yapısında tümüyle yeni bir yaklaşımla geliştirilen politika kurullarıyla ilgili değerlendirmelere daha sonraki başlıklarda değinilecektir.

1 No.lu CBK ile kurulmuş olan Cumhurbaşkanlığı Ofisleri de Türk idari sistemine yeni dahil olan kuruluşlardandır. Ofisler Cumhurbaşkanınca verilen görevleri yerine getirmek üzere kurulan, Cumhurbaşkanlığına bağlı, özel bütçeli, kamu tüzel kişiliğini haiz, idari ve mali özerkliğe sahip kuruluşlardır. Bu ofisler; Dijital Dönüşüm Ofisi, Finans Ofisi, İnsan Kaynakları Ofisi ve Yatırım Ofisi'dir (1 Sayılı CBK, m. 525). Bu ofislerin temel görevleri, alanlarıyla ilgili projeler geliştirmek, raporlamak, izlemek ve analizler yapmak olarak sıralanabilir (Ulusoy, 2021: 172).

Son olarak, yeni sistemin kurgulanmasında Cumhurbaşkanlığına doğrudan bağlı kurum ve kuruluşları zikretmek gerekmektedir. Bu kurumlar nitelik ve icra ettikleri faaliyet alanları gereği herhangi bir bakanlığa değil doğrudan Cumhurbaşkanlığına bağlanmıştır. Söz konusu kurum ve kuruluşlar icracı birimler olduklarından dolayı politika kurullarından da farklılık arz etmektedir. Bu kurum ve kuruluşlar ise Devlet Denetleme Kurulu, Devlet Arşivleri Başkanlığı, Diyanet İşleri Başkanlığı, İletişim Başkanlığı, Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği, Milli İstihbarat Teşkilatı Başkanlığı, Milli Saraylar İdaresi Başkanlığı, Savunma Sanayi Başkanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı ve Türkiye Varlık Fonu olarak sıralanabilir (1 Sayılı CBK, m. 37).

4. Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminin Ortaya Çıkarılabileceği Fırsatlar ve Oluşabilecek Sorun Alanları

Çalışmanın bu aşamasına gelinceye dek öncelikle CHS'ye geçiş aşamasında geline süreçteki tarihsel ve siyasal arka plan ile cari sistemin temel ve vurucu özellikleri kısaca tanıtılmaya çalışılmış, yeri geldikçe de kısa değerlendirmeler yapılmıştır. Bundan sonraki süreçte ise yeni sistemin Türk kamu yönetimi açısından yaratabileceği fırsatları ve sistem için oluşturabileceği sorun alanları daha kapsamlı biçimde ele alınmaya çalışılacaktır. Hiç şüphesiz bu bağlamda yapılan değerlendirmelerin nesnelliği ve kapsayıcılığı konusu eleştirilere açık olmakla birlikte, fırsatlar ve sorunlar bu çalışmadaki başlıklar çerçevesinde ele alınacaktır. Öncelikle yeni sistemin getirebileceği fırsatları, yürütmenin tek başlı olması ve bu kapsamda siyasi istikrarın sağlanması, CBK'lar eliyle hızlı ve esnek karar alma imkanları oluşması, kamu politikalarında birliğin sağlanması, üst kademe kamu yöneticilerinin Cumhurbaşkanının görev süresi ile bağlı olmaları açısından ele alınacak, daha sonra bu tür fırsatlara karşın sistemin personel rejimine dair getirdiği yenilikler; denge-fren mekanizmalarına dair düzenleme eksiklikleri, kamu tüzel kişiliklerinin kuruluşu şekli, Cumhurbaşkanının iş yüküne ilişkin sorun alanlarına değinilecektir.

4.1.Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminin Yaratabileceği Fırsat Alanları

4.1.1.Yürütmede Tek başlılık: Siyasi İstikrarın Sağlanması

İstikrar kavramı, demokratik siyasal ve hukuk sistemlerinin vazgeçilmez olgularından bir tanesidir. Yürütmenin istikrarı ile siyasi istikrar birbirine denk olmamakla birlikte, etkin bir yürütmenin ölçütleri olarak ifade edilebilir (Kiremitçi, 2019: 196). Siyasal istikrar, yürütme istikrarını da içine alan daha geniş bir kavramdır. Siyasal istikrarı sağlamanın tek ölçütü hükümetlerin istikrarlı olması değildir. Bunun için genel siyasal durum, siyasal katılım ve siyasal partilerin yapısına da bakmak gerekmektedir (Fendoğlu, 2020: 535). Yürütme istikrarı ise daha çok hükümetlerin görev sürelerine ve görevde kalmalarına ilişkin bir durumu anlatır.

Bilindiği üzere parlamenter hükümet sistemlerinde yürütme çift başlı bir yapıda olup, Devlet Başkanı ve Başbakan/Bakanlar Kurulundan oluşmaktadır. Bu yapıda hükümetler parlamento içinden gelmekte ve siyasal sorumluluğun esas sahibi olmaktadır. Dolayısıyla siyasal sorumlulukları parlamentoya karşıdır. Devlet Başkanı ise yürütmenin başı olsa bile siyasal sorumluluk sahibi olmadığı için yürütmenin başı olma fonksiyonu daha çok sembolik olarak kabul edilmektedir. Bu sistemde parlamentoda çoğunluğa sahip olan partiye hükümeti kurma görevi Devlet Başkanı tarafından verilmektedir. Ancak hem yürütmenin çift başlı olması nedeniyle Devlet Başkanı ile hükümet arasında, hem de parlamentoda yeterli çoğunluğun sağlanamaması nedeniyle hükümetlerin koalisyon şeklinde kurulması sonucunda kriz ve çatışmalar olabilmektedir. Bu krizleri aşmak ve uzlaşmayı sağlamak ise her zaman mümkün olmamaktadır. Nitekim bu durumlar sık sık hükümet değişikliklerine ve istikrarsızlıklara neden olabilmektedir. Diğer yandan özellikle koalisyon hükümetlerinde uzlaşmayı sağlamak ise demokratik kültürün de varlığı ve yerleşmesi ile ilgilidir. Demokratik kültürün yeterince gelişmediği coğrafya ve toplumlarda siyasal istikrarı sağlamak da mümkün olmamaktadır. Türkiye'de de özellikle 1970'li ve 1990'lı yıllardaki yaşanan hükümet istikrarsızlıkları Başkanlık sistemine geçişteki argümanlardan bir tanesi olmuştur. Atar'a göre, belirli dönemler dışında Türkiye'de parlamenter sistemin başarılı bir şekilde işlediğini söylemek oldukça zordur. Çünkü ülkemizdeki siyasal kültürün en önemli zaaflarından birisi uzlaşma anlayışının gelişmemesi olarak ifade edilmektedir (Atar, 2021: 183-184).

Başkanlık hükümeti sisteminde yürütme organının monist yapıda olduğu, Devlet başkanlığını ve yürütmeyi tek başına Başkanın temsil ettiği yukarıda zikredilmişti. Bu sisteme asıl özelliğini veren durum ise Başkanın devlet başkanı olması değil, yürütme organını oluşturmasıdır (Tunç & Yavuz, 2009: 11). Başkan doğrudan halk tarafından seçilmekte, siyasal sorumluluğu bu nedenle parlamentoya karşı değil halka karşı olmaktadır. Dolayısıyla Başkanın göreve geldikten sonra parlamentodan bir güvenoyu almasına gerek bulunmamaktadır. Zira Başkan bizzat halk tarafından seçildiği için halihazırda güvenoyuna sahiptir. Güvensizlik oyu nedeniyle parlamento tarafından görevden alınamayan Başkan, belirli bir dönem için düşürülme korkusu yaşamadan görevini yapabilmektedir. Bunun sonucu olarak da istikrarlı bir yönetim oluşacaktır. Ayrıca bakanları Başkan atadığı için hükümet içindeki krizler ve olumsuzluklar da en asgari düzeyde kalacaktır. Yürütme yetkisini doğrudan halktan alan bir başkan, parlamenter sisteme kıyasla daha hızlı kararlar alabilecek, dolayısıyla daha güçlü bir hükümetin ortaya çıkacağı ifade edilmektedir (Kutlu & Kahraman, 2017: 12-13).

Türkiye'de 2014 yılında Cumhurbaşkanı ilk kez halk tarafından seçildiğinde yeni hükümet yapısı, parlamenter model ile başkanlık modeli arasında "sui generis" bir durum almış, yarı başkanlığa benzese de iki başlı kimliksiz bir duruma bürünmüştü (Karatepe, 2018: 171). Yürütme gücünün seçilmiş parlamentodan çıkan hükümet ile halk tarafından doğrudan seçilen fakat siyasal sorumluluğu bulunmayan Cumhurbaşkanı tarafından kullanılması, sistemi arızalı ve çatışmalara açık bir pozisyonda bırakmaktaydı. Nitekim aynı siyasal gelenek ve partiden gelmiş olsalar bile siyaseten sorumlu Başbakan ile seçilmiş, siyasal sorumluluğu bulunmayan Cumhurbaşkanının sorunlar yaşamasına neden olacaktı.

Bu bağlamda 2017 yılı Anayasa değişikliği ile sistemin Başkanlık modeline doğru evrilerek Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'nin benimsenmesi olumlu bir gelişme olarak ifade edilebilir.

CHS, genel anlamda Başkanlık sisteminin özelliklerini almakla birlikte, Türkiye'nin kendi tarihsel özellik ve dinamiklerine uygun şekilde özel kurallar da geliştirmiştir. Yeni sistemde istikrarlı bir hükümet yapısı oluşturmak, yasama ve yürütme arasında uyum ve iş birliğinin gelişmesi vb. nedenlerle TBMM ile Cumhurbaşkanlığı seçimlerinin aynı gün ve eş zamanlı olarak yapılması düşünülmüştür (Karatepe, 2018: 173). Sert kuvvetler ayrılığının bir özelliği olan yasama ve yürütmenin birbirini feshedememesi ve seçimlerinin farklı zamanda yapılması başkanlık sisteminin dezavantajlarından biri olarak kabul edilmekte ve uyuşmazlıklarda ve sistem tıkanıklıklarında çözüm üretilmemektedir. CHS'nin TBMM ve Cumhurbaşkanlığı seçimlerinin aynı gün yapılacağını öngörmesi, sistemsel krizlere yol açmadan karşılıklı seçimin yenilenmesi yöntemiyle sorunların çözümüne katkı sağlamayı amaçlamıştır (Atar, 2021: 177).

4.1.2. Hızlı ve Esnek Karar Alma İmkânı: Cumhurbaşkanlığı Kararnameleri

2017 yılı Anayasa değişikliği ile Anayasal ve Türk yönetim sisteminde yapılan önemli değişikliklerden bir tanesi de Kanun Hükmünde Kararname (KHK) ve tüzük normlarının ilga edilmesiyle Cumhurbaşkanına yönetmelik çıkarma yetkisinin verilmesidir (Ün, 2020: 117). Bunların yanında Başkanlık tipi bir hükümet sistemini benimseyen CHS'nin temel parametrelerinden biri de Cumhurbaşkanlığı Kararnameleri (CBK) olmuştur. Anayasal zeminde KHK ve tüzüklerin yerini CBK'lar almıştır. Aslına bakılırsa CBK'lar 2017 değişikliğinden önce de mevzuatta bulunmaktaydı. Ancak konusu itibarıyla Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreterliği'nin kuruluş, teşkilat, çalışma esasları ile personel atamalarına ilişkin işlemlerle sınırlıydı. Söz konusu CBK'ların meri CBK'larla aynı ismi taşımasına karşın anlam ve kapsam bakımından birbirini karşılamadığı belirtilmektedir (Kırıışık & Öztürk, 2021: 190).

1982 Anayasasına göre;

- Cumhurbaşkanı yürütme alanına ilişkin konularda CBK çıkarabilecektir (T.C. 1982 Anayasası, m. 104/17).
- Anayasadaki temel haklar, kişi hakları ve ödevleri, siyasi haklar ve ödevler CBK ile düzenlenemez (T.C. 1982 Anayasası, m. 104/17).
- Anayasada kanunla düzenlenmesi öngörülen hususlar CBK ile düzenlenemez (T.C. 1982 Anayasası, m. 104/17).
- Kanun ile CBK farklı hükümler içerirse kanun geçerlidir. TBMM aynı konuda kanun çıkarırsa CBK hükümsüz hale gelecektir (T.C. 1982 Anayasası, m. 104/17).
- Bakanlıkların kurulması, kaldırılması, görevleri ve yetkileri, teşkilat yapısı, merkez ve taşra teşkilatlarının kurulması CBK ile düzenlenecektir (T.C. 1982 Anayasası, m. 106/12).
- Cumhurbaşkanı üst kademe yöneticileri atar, görevlerine son verir, atamalara ilişkin usul ve esaslar CBK ile düzenlenecektir (T.C. 1982 Anayasası, m. 104/9).
- Devlet Denetleme Kurulunun işleyişi, üye görev süreleri, özlük işleri CBK ile düzenlenecektir (T.C. 1982 Anayasası, m. 108/son).
- Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliğinin teşkilatı ve görevleri CBK ile düzenlenecektir (T.C. 1982 Anayasası, m. 118/son).
- Kamu tüzel kişiliği kanunla veya CBK ile kurulacaktır (T.C. 1982 Anayasası, m. 123/3).

Yukarıda zikredilenler ışığında CBK'ların normlar hiyerarşisinde kanunların altında olduğu belirtilebilir. Zira kanunla CBK'nın çatıştığı durumlarda kanun geçerli olacaktır. Bu durumda kanuna uygun olmak kaydıyla, Anayasa'daki mahfuz alan dışında, yürütmeye ilişkin her konuda CBK çıkarılabilecektir. Yeni sistemde CBK ile düzenleyici işlem yapabilme imkânı arttırılırken, CBK ve kanunla ilgili dengede kanun lehine düzenleme yapılarak Anayasa m.7'de kendisini bulan yasama yetkisinin devredilemezliği ilkesi de korunmuş olmaktadır.

Yürütme organı, görevlerini verimli ve etkili şekilde yerine getirebilmek, yetkilerini kullanabilmek ve politikalarını hayata geçirebilmek için kanunlara ihtiyaç duyar. Ancak yasa yapma belirli bir süreç ve kurallar bütünüdür. Zaman zaman da istenilen yasalar parlamentodan geçirilememektedir. Özellikle meclis çoğunluğu ile Cumhurbaşkanının farklı siyasal partilerden geldiği durumlarda bu durum daha çok gözlenmektedir. Bazı durumlarda da yasalar zaman içerisinde işlerliğini ve güncelliğini kaybedebilmektedir. Yeni sistemde CBK'lar sistemin işlerliğini ve tıkanmaları önleme adına önemli bir fonksiyon icra edeceği, ayrıca yasama sürecinin yavaşlığı dikkate alındığında sisteme önemli bir hız katacağı da söylenebilir (Çığman, 2021: 17).

Cumhurbaşkanına CBK çıkarma yetkisi verilmesi, küresel rekabetin arttığı, zorlayıcı şartların hâkim olduğu ve dijital dünyanın tüm benliğiyle varlığını hissettirdiği zamanlarda hızlı, esnek ve şartlara uygun karar verebilme adına kamu

yönetimini yeniden örgütleme ve düzenlemede hız ve kolaylık sağlamaktadır (Kırıışık & Öztürk, 2021: 193). Yürütmenin tekli yapısının verdiği avantajla (tek imza ile), yasama sürecinin getirdiği zorluklara takılmadan Resmî Gazete’de CBK’yı yayımlayarak hızlı bir şekilde yürürlüğe girmesi sağlanabilecek, böylece de sistemin ihtiyaçları giderilip sisteme işlerlik kazandırılabilir.

1982 Anayasasının “kanunsuz emir” başlıklı 137. maddesinde kamu yönetimini ilgilendiren bir hükümde değişiklik yapılarak CBK’lar buraya da adapte edilmiştir. Buna göre kamu hizmetinde görevli personel, üstünden aldığı emri yönetmelik, CBK, kanun ya da Anayasaya aykırı görürse yerine getirmez, bunu emri verene bildirir (T.C. 1982 Anayasası, m. 137). Görüldüğü gibi CBK’lar yapılan bu düzenleme ile birlikte bir üst norm statüsü durumuna gelmiş ve kamu hizmetleri yerine getirilirken dikkate alınması gereken bir bağlayıcılığa sahip olmuştur. Bu da gösteriyor ki karar alma sürecini hızlandırma ve kamu personelinin yeni duruma adapte etme anlamında CBK’lar önemli bir fonksiyon icra edebileceği düşünülmektedir.

4.1.3. Kamu Politikaları Sürecinde Birliğin Sağlanması

Kamu politikaları, kamu yönetimi aktörlerinin (hükümet, kamu kurum ve kuruluşları) kamu hizmetine ilişkin olarak yapmayı veya yapmamayı tercih ettikleri yöntem, strateji, faaliyet vb. çalışmaların tümünü ifade etmektedir. Kamu politikaları aynı zamanda toplumsal ihtiyaçlara dönük olarak yürütmenin icrasına katkıda bulunan genel ilke ve değerlerdir (Özer vd., 2015: 176).

Türkiye’de kamu politikası süreç ve aktörlerine bakıldığında, parlamenter sistemde politika yapım sürecinde öncelikle TBMM’nin olduğu görülmektedir. Hükümet iş başına geldikten sonra güvenoyu almakta ve hükümetin hazırladığı plan ve programlar TBMM tarafından onaylanmakta, onay sonrası hükümet programları kamuoyuna çeşitli araçlarla duyurulmaktaydı. Ancak hükümet programlarında radikal bir değişiklik yapılması gerektiği durumlarda, tekrar TBMM onay süreci yaşanacağı için programlar çoğu kez güncelliğini yitirmekteydi (Karatepe & Altunok, 2019: 19-20). Ayrıca parlamenter sistemdeki Cumhurbaşkanı-Hükümet arasındaki anlaşmazlıklar da kamu politikalarının aksamasına ve ertelenmesine neden olmaktadır.

CHS’ye bakıldığında ise sistem gereği kamu politikası oluşturma, yürütme ve değişikliklerde baş aktörün Cumhurbaşkanı olduğu görülecektir. Cumhurbaşkanının çatı olarak düşünüldüğü sistemde politika süreçlerinin Politika Kurulları, Ofisler ve Bakanlıklar olmak üzere üç aktörü olduğu söylenebilir. Bu yapıda politika kurulları politikaları geliştirecek; ofisler ilgili politikalarla ilişkin olarak ön çalışma ve hazırlık yapacak, Bakanlıklar ise söz konusu politikaları uygulayacaktır (Erol, 2020: 116). Bu anlamda politika kurullarının kamu politikasının gelişim ve takip sürecinde Cumhurbaşkanına en yakın aktör olduğu ifade edilebilecektir (Özdemir, 2021:290).

CHS’de bakanların politika süreçlerindeki rolünde de değişiklikler görülmektedir. Parlamenter sistemde bakanlar hükümet politikalarını belirleyerek hayata geçirmekle görevlidirler. Yeni sistemde ise bakanların politika süreçlerine ilişkin rolleri kurullar ve ofislerle paylaştırılmış, bakanların rolleri daha teknik bir boyuta indirgenmiştir (Erol, 2020: 117). Çünkü bu sistemde bakanlar TBMM içinden gelmedikleri için siyasal bir aktör olmadıkları, daha ziyade teknokrat oldukları ifade edilebilir.

Kamu politikasını belirleme, uygulama ve sonuçlandırma bakımından temel aktör olan Cumhurbaşkanı, bu politikaları doğrudan ya da dolaylı olarak belirleyecek, uygulayacak ve tamamlayacaktır. Yürütmenin tek başlı yapısından kaynaklı hızlı karar alma mekanizması, etkin ve verimli bir kamu hizmeti sunumunu ortaya çıkaracağı ifade edilmektedir (Kırıışık & Öztürk, 2021: 176). Politika süreçlerindeki karar alma aktörlerinin teke indirilmesi, politikaları da hem birbiriyle daha tutarlı hem de güncel bir şekilde hayata geçirme imkanını sağlayacağı düşünülmektedir.

4.1.4. Üst Kademe Kamu Yöneticilerinin Görev Sürelerinin Cumhurbaşkanının Görev Süresiyle Sınırlı Olması

Parlamenter sistemde üst yöneticilerin atama işlemleri yürütmenin iki kanadının da imzasının bulunduğu müşterek kararnameler ya da Bakanlar Kurulu kararı yoluyla yapılmaktaydı. Ancak bu kararların altında muhakkak Cumhurbaşkanı’nın imzası da bulunmak zorundaydı. Sistemin tarafsız kişisi olan Cumhurbaşkanının karşı-imza kuralı ile kararlarda imzasının bulunması atanan üst kademe kamu yöneticisi için de bir güvence olduğu belirtilmekteydi. Bu görüşü savunanlara göre, göreve atanmada olduğu gibi görevden alınmada da aynı usul izlenmesi gerektiğinden, yetki ve usulde paralellik ilkesi gereği, bu durum kamu yöneticisine görevini daha güvenli bir şekilde yapma imkânı sağlayacak ve bürokrat her an görevden alınma riski ile karşı karşıya kalmayacaktı (Ün, 2020: 173).

Kamu yönetimini yeni yönetim modeline göre dizayn etmenin temel araçlarından olan üst kamu yöneticilerin atanması ve görevden alınması işlemleri yeni sistemde bizzat Cumhurbaşkanına verilmiş, bunların atanmalarına ilişkin usul ve esasların da CBK ile düzenleneceği belirtilmiştir (1982 Anayasası, m.104/9). Cumhurbaşkanınca atanıp görevden alınabilecek üst kademe kamu yöneticilerine ilişkin en esaslı belirlemeler, 3 sayılı CBK ile yapılmıştır. Anılan CBK'nın 1 ve 2 sayılı cetvellerinde, Cumhurbaşkanı kararı ya da onayıyla ataması yapılacak üst kademe kamu yöneticisi kadrolarına yer verilmiştir (Söyler, 2020: 107). Üstelik Cumhurbaşkanına tanınan yetki yalnızca kamu görevlileri ile sınırlı kalmamış, ilgili mevzuata yapılan ilavelerle kamu dışı alanlardan gelenlere de üst kademe yöneticilik yapma imkânı getirilmiştir (Ün, 2020: 173). Buradaki amaç, kamu dışı aktörlerin deneyim ve bilgilerinin kamuya transferi vasıtasıyla kamu hizmetlerine katkı sağlamaları ve bu hizmetlerin daha etkili ve verimli şekilde yürütülmesini sağlamaktır. Ancak kamu dışı kaynaklardan yapılan atamalarda çalışma süreleri belli sürelerle sınırlandırılmış, müktesep hak olarak değerlendirilmemiştir (Akbaş, 2022: 326).

3 sayılı CBK, Anayasa'nın 104. maddesine uygun olarak üst kademe yöneticilerin atama usullerini düzenlemektedir. Buna göre I sayılı cetvelde gösterilenler Cumhurbaşkanı kararı ile, II sayılı cetvelde yer alanlar Cumhurbaşkanı onayı ile, cetvellerde sayılmamış olanlar ise Cumhurbaşkanı yardımcısı, ilgili bakan ya da atamaya yetkili amir tarafından atanacaktır (3 Sayılı CBK, m. 2/2). Bununla birlikte söz konusu CBK'nın 4. Maddesi I sayılı cetvelde yer alanların görev süresinin, atandıkları tarihte görevde bulunan Cumhurbaşkanının görev süresini geçemeyeceğini düzenleyerek, bürokratların görev süresini Cumhurbaşkanının süresine endekslemiştir. Cumhurbaşkanının görev süresi sona erdiğinde bu kişilerin de görev süresi sona erecek ancak yenisi atanıncaya kadar görevde kalmaya devam edeceklerdir (3 Sayılı CBK, m. 4). Muhakkak ki üst yöneticiyi atayan Cumhurbaşkanı onu görev süresi bitmeden de görevden alabilecektir.

Bu yeniliklerle birlikte, halkın oylarıyla seçilmiş Cumhurbaşkanının hükümet hedeflerini gerçekleştirmek için çalışacağı kadroları seçebilmesinin önü açılmıştır. Böylece daha önce özellikle asker-sivil bürokratik vesayetin ülkenin en önemli sorunlarından biri olduğu dönemlerde yaşanan siyaset-bürokrasi çatışmalarının en aza indirgenmesi hatta sonlandırılması düşünülmüştür. Hükümetin kendisine görev vermek istemediği bir üst yönetici ya Cumhurbaşkanının karşı-imzaya yanaşmaması ya da görevden alındıktan sonra mahkeme ile görevine tekrar dönmesi nedeniyle kamu hizmetlerinde aksamaya neden olmaktadır. Hükümetin ise buna karşı üreteceği fazla bir argüman bulunmamaktadır. CHS'de ise yürütmenin asli sahibi Cumhurbaşkanına üst yönetici atamalarında geniş bir takdir yetkisi ve düzenleme alanı bırakılmıştır (Ün, 2020: 180). Bu geniş düzenleme alanı sayesinde yürütmenin gücünü tek başına elinde bulunduran Cumhurbaşkanı, bürokrasinin sistemde kökleşmesini engelleyecek ve oluşabilecek bürokratik vesayetçi yapılara karşı daha hızlı hareket kabiliyetine sahip olabilecektir.

4.2. Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminin Oluşturabileceği Sorun Alanları

4.2.1. Kamu Personel Yönetimine Dair Sorunlar

CHS'ye geçişle birlikte kamu personel yönetimi de köklü değişikliklere uğramış, birçok kurum kapatılmış ve yerlerine yeni kurumlar ihdas edilmiştir. 2018 yılı öncesi kamu personel yönetimi aktörlerine bakıldığında başat aktörlerin;

- Kamu personel yönetiminin merkezi eşgüdümü ve idaresi: Devlet Personel Başkanlığı (DPB),
- Kadro rejiminin yönetimi: Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü (BÜMKG),
- Kamu bürokrasisinin örgütlenme ve mekân edinme sürecine katkı: Devlet Planlama Teşkilatı (DPT),
- Kamu yönetimi disiplinin geliştirilmesi ve kamu personelinin eğitimi: Türkiye ve Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü (TODAİE) olduğu görülmektedir (Albayrak, 2020: 1524).

Yeni sistemde personel yönetimine dair temel değişikliklerin başında sistemin eşgüdüm ve yönetiminden sorumlu kurumların kapatılması gelmektedir. Bunların önde gelenlerinden ikisi ise DPB ve BÜMKG'dur. Yine kamu yönetimi alanındaki disipliner çalışmaların öncüsü ve kamu personelinin eğitiminde önemli bir rol üstlenen TODAİE de kapatılan kurumlar arasındadır.

CHS'ye geçişle birlikte yaşanan değişiklikler sistematik olarak sıralandığında;

- KHK'ların Yerini CBK'ların alması: Parlamenter sistemde personel sistemine dair düzenlemeler çoğunlukla KHK'lar yoluyla yapılmaktaydı. Zira personele ilişkin düzenlemeler ivedilik gerektirmektedir. KHK yetkisi bu anlamda hızlı bir çözüm yoluydu. Şimdi ise bunun yerini CBK'lar almıştır.
- Eski Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı ile Aile ve Sosyal politikalar Bakanlığı birleştirilerek Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı adıyla büyük, yeni bir bakanlık kurulmuştur. Ancak daha sonra bu iki bakanlık tekrar ayrılmış

ve personel sistemine bakan yönüyle Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı tek yetkili kalmıştır. DPB'nin çoğu görevi Çalışma Genel Müdürlüğü'ne (ÇGM) devredilmiştir. Ancak DPB ile ÇGM'nin iş tanımına bakıldığında, DPB'nin kamu ve bürokrasiye yönelik bir kurum olduğu görülecekken, ÇGM'nin ise iş hukukuna tabi personele diğer bir anlatımla özel sektör çalışanlarına yönelik bir uzmanlığının olduğu görülecektir. Bu anlamda DPB'nin kurulduğu zamandan beri kamu personel sistemine yönelik geliştirdiği müktesebat kamu personel sistemine kısmen yabancı olan ÇGM'nin görevi durumuna gelmiştir.

- Kamu personel rejimine dair işlev üstlenen bir diğer kurum Cumhurbaşkanlığı Personel ve Prensipler Genel Müdürlüğü olmuştur. İdari İşler Başkanlığı'nın alt birimlerinden biri olarak konumlandırılan Genel Müdürlük, 1 sayılı CBK'nın verdiği göreve göre hem üst kademe kamu yöneticilerinin atanmasındaki iş ve işlemleri yürütecek, hem de kamu personeli ile ilgili mevzuat çalışmalarının koordinasyonunu sağlayacaktır (1 Sayılı CBK, m. 8).
- Parlamenter sistemde personel sisteminin dayandığı temel dinamikler kadro, istihdam ve bütçedir. Bu konularda da yetkiyi büyük oranda BÜMKO kullanmaktayken BÜMKO'nun kapatılmasıyla bu yetkiler Personel ve Prensipler Genel Müdürlüğü, Strateji ve Bütçe Başkanlığı ve Muhasebat Genel Müdürlüğü arasında paylaşılmaktadır (Özkal Sayan & Urhan, 2020: 1020).
- İnsan Kaynakları Ofisi yeni sistemin Türkiye'ye tanıttığı kurumlardan bir tanesidir. "Personel" sistemi yerine "insan kaynakları" diğer bir anlatımla kamu yönetimi eksenli bir bakış açısı terk edilerek işletmecili/özel sektör tarzı bir bakış açısının tezahür ettiği ifade edilebilir.

Albayrak'a göre kamu personel sisteminde ilgili ve sorumlu birçok kurumun kapatılmasının yanında, yeni sistem aşırı bir merkezileşme ve tekleştirme anlayışını hâkim kılmıştır. Bu sistemde ortak akıl devreden çıkarılmış, kamuda personel yönetiminden sorumlu bir kurum kalmamıştır (Albayrak, 2020: 1545). Yeni sistemde kamu personel yönetimine dair sorunların aşılmasında yeni bir merkezi yapının yararlı olacağı düşünülmektedir. Mevcut durumdaki dağınık, çok parçalı yapı yerine görev karmaşasının oluşmayacağı, uzmanlığın ön plana çıkacağı, gözetim ve koordinasyonun tek elden sağlanacağı bir kuruma ihtiyaç bulunmaktadır. Devlet Personel Başkanlığı benzeri bir örgütlenme ile bu durum sağlanabilecektir.

4.2.2.Denge Fren Mekanizmalarına Dair Sorunlar

Denge-fren mekanizmaları anayasal demokrasilerde kuvvetler arasındaki ilişkileri düzenlemede önemli bir işlev görmek ve ülkelerin demokratik gelişmişliklerine dair bir gösterge niteliği taşımaktadır. Parlamenter sistemlerde yürütme organı parlamentonun içinden çıkmakta ve parlamentoya karşı sorumlu bulunmaktadır. Bu yüzden sistem yumuşak kuvvetler ayrılığını ifade etmektedir. Parlamento yürütmeyi meclis araştırması, meclis soruşturması, soru, gensoru vb. mekanizmalarla denetleyebilmekte, yürütme de icrai faaliyetlerini bu doğrultuda sürdürmektedir. Başkanlık sistemi ise sert kuvvetler ayrımına dayanmaktadır. Hem yasama hem de yürütme doğrudan halk tarafından seçildiği için birbirlerine karşı sorumlulukları bulunmamaktadır. Bakanlar milletvekili olmadıkları için gensoru vb. mekanizmalarla parlamento tarafından görevlerinden alınamamaktadır. Başkanlık sistemlerinde prensip olarak Başkan parlamentonun, parlamento da Başkanın görevine son verememektedir.

CHS ise Cumhurbaşkanı ve TBMM'nin karşılıklı olarak birbirini feshedebilmelerinin önünü açmıştır. Diğer bir anlatımla organlardan biri diğerini feshetmeye kalkarsa kendi koltuğunu da feda etmeye hazır olmalıdır. Çünkü Cumhurbaşkanlığı ve TBMM seçiminin 5 yılda bir ve aynı gün yapılması öngörülmüştür. Bu yeni yapının sert kuvvetler ayrılığına dayanan başkanlık tipi modellerin dışında bir model öngördüğü söylenebilir. Sistemin bu şekilde kurgulanma nedeni, kuvvetlere "anayasal bir silah" olarak birbirlerini feshedebilme yetkisini vererek denetleyebilmelerini ve başkanlık sisteminin tıkanmalarına karşı çözüm üretebilmelerinin yolunu açma isteğidir (Gönenç, 2018: 5). Doğrusu, Cumhurbaşkanı ile TBMM çoğunluğu aynı siyasal partiye mensup olduğunda bu durum sorun teşkil etmeyecektir. Aksi durumda ise Cumhurbaşkanı, parlamentoyu feshetme gibi önemli bir yetkiyi devamlı olarak parlamentonun üzerinde bir güç aracı olarak kullanabilecek, diğer yandan da parlamento yeterli çoğunluğu sağlayarak Cumhurbaşkanı görev süresini sona erdirebilmek için siyasal planlar peşinde olabilecektir. Sözün özü, sistem her iki tarafın uyum içinde çalışması üzerine kurgulansa da bunun mümkün olmadığı durumlarda neler olabileceğine dair bir fikir öngörmemiştir.

Parlamenter sisteme özgü yürütmenin denetlenmesi işlemlerinden biri de sözlü soru uygulamasıdır. Meclisin Cumhurbaşkanı yardımcısına ve bakanlara sözlü soru sorma imkanının bulunmaması yasamanın yürütme üzerinde etkin bir şekilde denetim yapabilme durumunu kısıtlamaktadır (Kutlu & Karabulut, 2019: 1104). Sözlü soru yöneltebilme imkânı pratik olarak da yazılı soru sorma imkanına göre daha hızlı sonuçlanmakta ve uzun zaman bakanların soruyu cevaplandırmalarının beklenmesinin önüne geçmektedir.

Denge fren mekanizmalarına dair oluşabilecek sorun alanlarından bir tanesi de bütçe hakkına ilişkindir. Bütçe hakkı, hükümet sisteminin niteliği fark etmeksizin, yasama organlarının yürütme organlarını denetlemedeki en önemli araçlarından bir tanesidir. 6771 sayılı Anayasa değişikliğine dair kanunla getirilen düzenlemeye göre bütçe kanunu zamanında yürürlüğe konulamaz ise geçici bütçe kanunu çıkarılacaktır. Geçici bütçe kanununun da çıkarılamaması durumunda ise yeni bütçe kabul edilinceye kadar eski bütçe yeniden değerlendirilerek uygulanmaya devam olunacaktır (T.C. 1982 Anayasası, m. 161). Bu düzenlemenin TBMM'nin bütçeyi kabul etmeyerek Cumhurbaşkanının elini kolunu bağlamasının önüne geçmek için ihdas edildiği düşünülebilir (Gönenç, 2018: 5). Ancak Cumhurbaşkanı da TBMM'ye karşı önceki yılın bütçesiyle yoluna devam edebilecektir. Her halükârda sistem bu durumda gerilimlere ve tıkanmalara açık bir pozisyonundadır.

4.2.3. Cumhurbaşkanı'nın İş Yükü Sorunu

CHS'ye göre Cumhurbaşkanı devletin başı olup yürütme yetkisi bizzat Cumhurbaşkanıya aittir. Sistemsel dönüşümle birlikte parlamenter sistemde var olan Cumhurbaşkanı'nın görev ve yetkilerine ilişkin iş yükü daha da artmıştır. Anayasa ve yasalardan kaynaklı pek çok yeni görev ihdas edilmiştir. Cumhurbaşkanı, Başbakan ve Bakanlar Kuruluna yapılan tüm atıflar CHS'de Cumhurbaşkanı'na yapıldığından dolayı görev, yetki ve sorumluluklarda önemli derecede artış olduğu söylenebilecektir.

Yukarıda Cumhurbaşkanı'nın görev ve yetkileri sayıldığı için burada tekrar sayılmayacaktır. Cumhurbaşkanı yeni sistemde Cumhurbaşkanı Yardımcıları, Bakanları ve üst kademe kamu yöneticilerini atama yetkisine sahiptir. Üst kademe yöneticilerde ise 3 sayılı CBK'deki I sayılı cetvelde bulunanları bizzat atamakta, II sayılı sayılı cetveldekilerin atamasını ise onaylamaktadır. Kırıksık ve Öztürk'e göre yalnızca I sayılı cetvelde bulunan ataması yapılacak kişi sayısı bine yakındır. II sayılı cetveldeki kişilerin sayısı ise net olarak bilinmemektedir (Kırıksık & Öztürk, 2021: 204). Gözler'e göre bu sistemde Cumhurbaşkanı iş yükü altında ezilmektedir ve bunun başlıca iki nedeni, Cumhurbaşkanı'na çok fazla sayıda atama yetkisi verilmiş olması ve Cumhurbaşkanı'na önemli ya da önemsiz birçok konuda düzenleme yapma yetkisinin verilmiş olmasıdır (Gözler, 2019: 58-59).

Cumhurbaşkanı yürütme yetkisine ilişkin konularda CBK ve yönetmelik çıkarabilmektedir. Bununla birlikte sistemin rasyonelitesini ve etkinliğini azaltan önemli bir konu da pek çok konunun Cumhurbaşkanı kararına bağlanmasıdır (Gözler, 2019: 66). Bu kararların sayısı o derece fazladır ki tek kişilik bir makam olan Cumhurbaşkanı'nın bu konuları inceleyip sonuca dair kanaat getirebilmesi oldukça güçtür. Acele kamulaştırma kararları, imar planlarına ilişkin kararlar, arazi toplulaştırmaları, sınır işlemlerine ilişkin işlemler vb. sayısı oldukça fazla alanda Cumhurbaşkanı kararı çıkarılmaktadır. Sistem teoride ne kadar mükemmel planlanırsa planlansın, uygulamada etkin ve verimli biçimde işlemeyen sistemin başarısı ve hızı da istenilen düzeyde gerçekleşmeyebileceği düşünülmektedir.

CHS'de Cumhurbaşkanı'na bir ya da birden fazla Cumhurbaşkanı yardımcısı atama yetkisi tanınmıştır (T.C. 1982 Anayasası, m. 106). Halihazırda tek Cumhurbaşkanı yardımcısı ile mevcut sistemde yola devam edilmektedir. Hiç şüphesiz, Cumhurbaşkanı takdir ettiği zaman bunların sayısını artırabilir. Ancak mevcut durumda Cumhurbaşkanı yardımcısının Cumhurbaşkanı'nın iş yükünü yeteri derecede azaltabildiği söylenemeyecektir. Cumhurbaşkanı yardımcılarının sayılarının artırılması ve Cumhurbaşkanı'nın mevcut görev ve yetkilerinden uygun gördüklerini yardımcılara devretmesi sistemin işlerliği ve başarısı açısından önemli bir ihtiyaç olarak gözükmektedir. Yetki devri sorunu, yıllardır Türk kamu yönetiminin önemli sorunlarından birini teşkil etmektedir. Hiyerarşik kademelenmede alt kademeye yapılmayan yetki devri, sistemi hantallaştırmakta ve hızlı karar almada gecikmelere neden olabilmektedir. Dolayısıyla yetki devrini en üst düzeyde işletmek kamu hizmetinin sunumunda hızlı karar almayı sağlayacaktır. Yetki devrini salt Cumhurbaşkanı yardımcılarını ile düşünmemek gerekir. Bakanlara da kendi görev alanlarına ilişkin konularda yapılacak yetki devri Cumhurbaşkanı'nın iş yükünü hafifletme anlamında olumlu katkı verebilecektir. Özellikle II sayılı cetvelde Cumhurbaşkanı onayıyla atanan üst kademe yöneticilerinin bakan onayıyla atanması bu duruma örnek verilebilir.

4.2.4. Kamu Tüzel Kişiliğinin CBK ile Kurulup Kaldırılabilmesi

Kamu tüzel kişiliği kavramı, Türk yönetim teşkilatlanmasında temel sınıflandırma olarak dikkat çekmektedir. Kamu tüzel kişiliğine sahip olma, merkezi idarenin diğer bir anlatımla devlet tüzel kişiliğinin dışında yer alma anlamına gelmektedir. Türk yönetim teşkilatlanması içerisinde merkezi idare dışında yer alan kamu kurum ve kuruluşları "yerinden yönetim kuruluşları" olarak ifade edilmektedir (Ulusoy, 2021: 142). Yerinden yönetim kuruluşları, merkezi idareden özerk ve merkezi idare ile doğrudan hiyerarşik bir ilişki içinde değildir.

Yeni hükümet sistemi öncesinde Anayasaya göre kamu tüzel kişiliği kanuna ya da kanunun açıkça verdiği yetkiye dayanarak kurulabilmekteyken, CHS sonrası Anayasa'nın 123. maddesinde değişikliğe gidilerek, kamu tüzel kişiliğinin kanunla ya da CBK ile kurulabileceği belirtilmiştir. Bu hükme dayanarak CHS'ye göre idari teşkilatlanmanın çatısını oluşturan 1 ve 4 sayılı CBK'larda Cumhurbaşkanlığına ve bakanlıklara bağlı ve ilgili kuruluşlar oluşturulmuş, bu kurum ve kuruluşlardan bir kısmına tüzel kişilik verilirken, bir kısmına ise tüzel kişilik verilmemiştir. Örneğin, Cumhurbaşkanlığının bağlı kuruluşları, Devlet Denetleme Kurulu, Diyanet İşleri Başkanlığı, Milli İstihbarat Teşkilatı Başkanlığı, MGK Genel Sekreterliği, Savunma Sanayi Başkanlığı, Türkiye Varlık Fonu, Strateji ve Bütçe Başkanlığı ve İletişim Başkanlığı olarak sayılmış, bunlardan Savunma Sanayi Başkanlığı ve Türkiye Varlık Fonu'na tüzel kişilik verilirken diğerlerine verilmemiştir. Yine 1 sayılı CBK'de Cumhurbaşkanlığı Ofislerinin de kamu tüzel kişiliğini haiz oldukları belirtilmektedir (1 Sayılı CBK, m. 525). Burada kamu tüzel kişiliğini haiz olanlarla olmayanlar arasında hiyerarşik kademelenme açısından bir fark görülmediği anlaşılmaktadır. Oysa idare hukuku mantığına göre kamu tüzel kişiliğine sahip olan kurumlar üzerinde merkezi idarenin hiyerarşik denetim yetkileri söz konusu olmayıp, bunlar üzerinde yalnızca istisnai koşullarda "idari vesayet" yetkisi kullanılabilir (Ulusoy, 2021: 143).

Bir kurumun kamu tüzel kişiliğini haiz olması durumunda merkezi idareyle ilişkisinin artık idari vesayete dönüşeceği, hiyerarşik denetim yetkisinin kalmayacağı genel kural olarak ortaya çıkmaktadır. Ancak Anayasanın 127. maddesine göre ise idari vesayet ancak kanunla kurulabilir (T.C. 1982 Anayasası, m. 127/5). Bu durumda CBK ile kurulan kamu tüzel kişilikleri üzerinden idari vesayet denetiminin nasıl yapılacağı hususu bir belirsizlik olarak durmaktadır. Ocak'a göre Anayasanın CBK ile kamu tüzel kişiliği kurulabileceğine dair hükmü, Anayasanın diğer hükümleriyle de tutarlı bir biçimde ele alınmalıdır. Anayasanın 123. maddesindeki idarenin bütünlüğünün sağlanabilmesi için kurulan bu kamu tüzel kişiliği ile idari vesayet bağının da kurulması gerekmektedir. Aksi takdirde merkezi idareyle bağlı olmayan, Türk yönetim teşkilatı içinde kendine özgü bir kamu tüzel kişisi ortaya çıkacaktır (Ocak, 2019: 187).

Cumhurbaşkanına CBK ile kamu tüzel kişiliği kurma yetkisi verilmesi, kamu gücü ayrıcalıklarına sahip, vatandaşların ve özel hukuk tüzel kişilerinin üstünde yer alan hukuk süjesi yaratması anlamına gelmektedir (Zengin, 2019: 8). Diğer yandan Anayasanın 123. maddesine göre ise "idare kuruluş ve görevleriyle bir bütündür ve kanunla düzenlenir" (T.C. 1982 Anayasası, m. 123). Kamu tüzel kişiliğinin ve keza bakanlıkların kurulması, kaldırılması vb. idari teşkilatlanmaya ilişkin işlemlerin Anayasanın 123. maddesiyle birlikte düşünülmesinde yarar olacağı düşünülmektedir.

5. Genel Değerlendirme ve Sonuç

Ülkelerin yönetim sistemleri ile daha özelde kamu yönetimi yapılarını belirleyen pek çok faktör bulunmaktadır. Bu faktörlerin başında ise hükümet sistemleri gelmekte olup, hükümet sistemleri ülkelerin tarihsel, demokratik, sosyolojik, kültürel vb. değerlerine bağlı olarak değişiklikler göstermektedir. Farklılıklar bulunmakla birlikte günümüz dünyasında belli başlı uygulanan hükümet sistemleri parlamenter, yarı-başkanlık ve başkanlık sistemleridir. Söz konusu sistemler ülkelerin yukarıda sayılan değerlerine göre başarı gösterebilir ya da gösteremeyecektir. Hangi hükümet sisteminden bahsedilirse bahsedilsin bir sistemin başarısı yalnızca kendinden menkul bir biçimde değerlendirilemez. Zira demokratik değerlerin ne kadar benimsendiği, siyasal partilerin yapısı ve seçim sistemleri vb. etkenler de hükümet sistemlerinin başarılı olmasında önemli faktörler olarak ortaya çıkmaktadır.

Türkiye, 2017 yılındaki Anayasa değişikliği sonrası uygulamakta olduğu parlamenter sistem modelinden vazgeçmiş ve bir paradigma değişimi olarak ifade edilebilecek biçimde başkanlık sistemine doğru evrilmiştir. Sistem her ne kadar CHS olarak adlandırılrsa ve farklılıkları bulunsu da ABD tipi başkanlık sisteminden ilham alındığı ifade edilebilir. Aslında Türkiye'de başkanlık sistemine geçiş tartışmaları uzun yıllardan beri tartışılmakta, parlamenter sistemin yetersizlikleri çoklukla dile getirilmekteydi. Başkanlık modeli özellikle sağ siyasetin hayallerinden biri olarak her zaman gündemdeki yerini korumuştur. Ancak bu denli önemli bir reformu hayata geçirmek için de ülkenin büyük bir siyasal ya da sistem krizi ile karşılaşması gerekiyordu. Zira krizler, karşılarında bu krizlere verilen tepkiyi de doğurmaktaydı. Başkanlık sistemine doğru geçişin ilk krizi 2007 yılında 367 kararıyla olmuş, buna verilen tepki ise Cumhurbaşkanını halkın seçmesine dair Anayasa değişikliği olmuştur. Parlamenter sistem içerisinde halkın seçtiği Cumhurbaşkanı ile yine halk tarafından seçilen ve parlamentonun içinden gelen hükümetin meşruiyet krizini yaşamaması ise son derece zor bir durumdur. Bu durum ortadayken ikinci kriz 15 Temmuz darbe girişimi ve sonrasında yaşanan gelişmelerdir. Bu ikinci krize verilen reaksiyon ise başkanlık modeline geçişle ilgili Anayasa değişikliği olmuştur. Sonuç itibarıyla Türkiye CHS'ye bu şartlar altında geçmiştir.

CHS'de yürütme tek başlı monist bir yapıda olup Cumhurbaşkanı tek başına yürütmeyi temsil etmektedir. Cumhurbaşkanı aynı zamanda hem Devletin başı hem de hükümetin başıdır ve partisi ile ilişkisi kesilmemektedir. Bu yeni yapı beraberinde birçok fırsat alanını oluşturma ihtimaline sahiptir. Yeni sistemde Cumhurbaşkanının yürütmeyi tek

başına temsil etmesi, yürütme yetkisinin çift başlılıktan kurtulması ile siyasal krizlerin yaşanmasının önüne geçileceği, bu şekilde de ülkede siyasal istikrarın sağlanacağı ifade edilebilir. Aynı zamanda CHS'nin hızlı ve esnek karar alma bakımından da yarar getireceği söylenebilir.

CBK'lar, Cumhurbaşkanına yürütmeye ilişkin konularda düzenleme yetkisi vermiş ve böylece ilk elden düzenleme yetkisi sağlanmıştır. Bu süreçte TBMM onayına ya da bürokratik diğer hususlara ihtiyaç duyulmaması, sistemin hızı ve işlerliği açısından önemlidir. Cumhurbaşkanının yürütmeyi tek başına temsil etmesi ile kamu politikası oluşturma ve uygulanmasında birliğin sağlandığını ifade etmek mümkündür. CHS'de Cumhurbaşkanlığı politika kurulları, ofisler ve bakanlıklar kamu politika sürecinin aktörleri arasında yer almaktadır. Ayrıca üst kademe kamu yöneticilerini atama ve görevden alma yetkisi doğrudan Cumhurbaşkanına verilmiş, bu yöneticilerin görev süreleri de Cumhurbaşkanının görev süresi ile sınırlanmıştır. Böylece Cumhurbaşkanının hem atadığı kadrolarla istediği gibi çalışması prensibi işletilmiş olacak, hem de eski sistemde önemli bir sorun olan atanan bürokratların dava yoluyla geri dönmesi uygulamasının önüne geçilecektir.

CHS getirdiği yenilikler itibarıyla bünyesinde barındırdığı birçok fırsat alanının yanında potansiyel sorun alanlarına da sahiptir. CHS'ye geçişle birlikte kamu personel yönetimi de köklü değişikliklere uğramış, birçok kurum kapatılmış ve yerlerine yeni kurumlar ihdas edilmiştir. Yeni ihdas edilen kurumların, kapatılan kurumların görevlerini tam olarak yerine getirdiği ya da sistemsel karşılığını tam olarak yansıtamadığı söylenebilir. Aynı şekilde denge fren mekanizmalarına dair birtakım sorunlu alanların olduğu ifade edilebilir. Bütçe hakkına ilişkin TBMM'nin elinin yeterince güçlü olmaması, üst düzey atamaların herhangi bir onaya tabi olmaması, sözlü soru yönteminin yürütmeyi denetleme araçları arasından çıkarılması vb. noktalarda iyileştirmeler yapılabileceği öngörülebilir. Tüm bu sistem içerisinde Cumhurbaşkanının iş yükü başlı başına bir sorun alanı olarak ortaya çıkmaktadır. CHS'ye geçişle birlikte parlamenter sistemdeki meri mevzuat içinde Başbakan, Bakanlar Kurulu'na yapılan tüm atıflar Cumhurbaşkanına yapılmıştır. Dolayısıyla pek çok iş tek başına Cumhurbaşkanının önünde bir iş kalemi olarak yer almaktadır. Ayrıca çok sayıda üst kademe yöneticisi de Cumhurbaşkanınca atanmakta ve bu konuda Cumhurbaşkanına yardımcı herhangi bir makam, kurum ve kuruluş bulunmamaktadır. Cumhurbaşkanı yardımcısı sayısı da bu alanda işaret edilebilecek noktalardan biridir. Kamu tüzel kişiliğinin CBK ile kurulup kaldırılabilmesi de idari teşkilatlanma ve Anayasa hükümleri doğrultusunda üzerinde düşünülmeli gereken konulardandır. Çünkü anayasaya göre idare kanunla düzenlenecektir. İdari teşkilatlanmanın CBK ile de yapılabilmesi yasama yetkisinin genelliğini sınırlandırma ihtimalini barındırmaktadır.

CHS'nin kabul edildiği süreçten itibaren günümüze değin geçen süre, sistemin iyi ya da kötü olduğu konusunda yeterli ve doğru veri sunabilecek bir durumda değildir. Bu süre içinde Türkiye'de iktidar-muhalefet ilişkilerinde herhangi bir değişiklik olmamış, henüz bir seçim dönemi geçmemiş, yapılan ittifakların olumlu ya da olumsuz olarak sonuçları hissedilmemiştir. Rollerde bir değişim yaşanmaması sistemin net katkısının anlaşılmasını bu aşamada zorlaştırmaktadır. Ancak bu durum tabii ki sisteme dair -en azından uygulamaya dair- fikir belirtme konusunda bir kısıtlamaya neden olamayacaktır. Bu denli önemli ve kapsamlı bir reformun (belki de Türk yönetim teşkilat tarihinin en önemli reformu) uygulanmaya başlamasıyla birlikte mükemmel bir şekilde yürüdüğünü ve hatasız/noksansız yoluna devam ettiğini belirtmek rasyonel olmayacaktır. Uygulamada birtakım aksaklıkların olması normal olmakla birlikte, sistemi kurgulayanlar dahi bu durumu kabul etmektedir. İlerleyen dönemlerde de cari hükümet sisteminin CHS olacağı düşünüldüğünde, gündelik siyasal tartışmaların bir tarafa bırakılarak sistemin aksayan yönlerini tamir ve tadil etmenin yollarının aranmasına ihtiyaç bulunmaktadır. Rasyonel bir mantığa dayanan, denge-fren mekanizmalarının güçlü bir biçimde oluşturulduğu, uygulamada yaşanan sorunların tespit edilerek sorunlarının giderildiği bir CHS'nin başarılı olmaması için bir neden görünmemektedir.

Kaynakça

- Akbay, C. (2022). *Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminde Üst Düzey Kamu Yöneticilerinin Statüsü (Düzenleme, Atama Ve Denetleme): Kayırma ve Liyakat Sistemi* [Yayınlanmamış Doktora Tezi]. Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
- Albayrak, S. (2020). Türkiye'de Kamu Personel Yönetiminin Yeni Kurumsal Yapısı ve Kamu İstihdamının Yeni Görünümü. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 75(4), 1517-1549. <https://doi.org/10.33630/ausbf.814996>
- Atar, Y. (2021). *Türk Anayasa Hukuku* (14. bs). Ankara: Seçkin Yayınevi.
- AYM, E. 2007/45, K. 2007/54, 1.05.2007.
- Çiğman, M. (2021). Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi ve Türk Kamu Yönetimi: Fırsatlar, Riskler. *Avrasya Dosyası Dergisi*, 12(2), 101-140. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/avrasyadosyasi/issue/67730/1015062>

- Erol, Ö. F. (2020). Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminde Cumhurbaşkanlığı Politika Kurulları. *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*, 26(1), 107-130. <https://doi.org/10.33433/maruhad.725877>
- Fendoğlu, H. T. (2020). *Anayasa Hukuku* (8. bs). Ankara: Yetkin Yayınları.
- Gönenç, L. (2018). *Uygulamada Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi*. TEPAV. https://www.tepav.org.tr/upload/files/1526884486-7.Uygulamada_Cumhurbaskanligi_Hukumet_Sistemi.pdf
- Gözler, K. (2019). *Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminin Uygulamadaki Değeri Bir Buçuk Yıllık Bir Bilanço*. <https://www.anayasa.gen.tr/cbhs-bilanco.htm>
- Gözler, K. (2021). *Türk Anayasa Hukuku* (4. bs). Bursa: Ekin Yayınevi.
- Kanadoğlu, S. (2006, Aralık 26). AKP Tek Başına Seçemez. *Cumhuriyet*, 8.
- Karatepe, Ş. (2018). *Anayasa Hukuku Genel Esaslar* (3. bs). Ankara: Savaş Yayınevi.
- Karatepe, Ş., & Altunok, H. (2019). *Cumhurbaşkanlığı Politika Kurulları: Kamu Politikasının Yeni Aktör ve Süreçleri*. Ankara: A Kitap Yayınları.
- Kiremitçi, M. (2019). *Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi* [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kırıışık, F., & Öztürk, K. (2022). Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminde Cumhurbaşkan Yardımcısı Sayısı Sorunu: Bir Model Önerisi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 71, 198-213. <https://doi.org/10.51290/dpusbe.1017276>
- Kutlu, Ö., & Kahraman, S. (2017). Türk Cumhurbaşkanlığı Sisteminin Kamu Yönetimi Açısından Değerlendirilmesi. ed. F. Uslu, *Türk Anayasa Hukukunun Güncel Sorunları*. Sakarya: PESA Publication and Beşiköprü Publication (p. 1-26). <https://doi.org/10.25272/b.978-605-82738-9-4>
- Kutlu, Ö., & Karabulut, N. (2019). Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminde Denge ve Denetleme Mekanizmasının Güçlendirilmesi. Oktay, E. vd. (ed.), *Kayfor 17 Bildiriler Kitabı, Karaman*, 1097-1108. https://www.researchgate.net/profile/Hatice-Ay-2/publication/342918350_2000_SONRASI_DONEMDE_TURKIYE%27DE_KAMU_YONETIMI_REFORMU_AKTORLER_VE_YASAL_DUZENLEMELER_BAGLAMINDA_BIR_DEGERLENDIRME/links/5f0d7ea6a6fdcce8ae96f055/2000-SONRASI-DOENEMDE-TUERKIYEDE-KAMU-YOENETIMI-REFORMU-AKTOERLER-VE-YASAL-DUEZENLEMELER-BAGLAMINDA-BIR-DEGERLENDIRME.pdf
- Kuzu, B. (2005). Türkiye İçin Başkanlık Sistemi. Küçük A. vd. (ed.), *Türkiye’de Siyasal Hayat I. Cilt*. Ankara: Aktüel Yayınları (p. 167-240).
- Ocak, K. (2019). Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile İdari Vesayet Yetkisi Düzenlemesinin Bir Örneği Olarak Cumhurbaşkanlığı Ofisleri. *Anayasa Yargısı*, 36(1), 163-193.
- Özdemir, A. (2021). Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminin Türkiye Cumhuriyeti İdari Teşkilatına Getirdiği Yenilikler. *Journal of Academic Value Studies*, 7(3), 284-297. <http://dx.doi.org/10.29228/javs.51971>
- Özer, M. A., Akçakaya, M., Yaylı, H., & Batmaz, N. (2015). *Kamu Yönetimi Klasik Yapı ve Süreçler* (1. bs). Ankara: Adalet Yayınları.
- Özkal Sayan, İ., & Urhan, V. F. (2020). Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminde Merkezi Personel Hizmetleri Örgütlenmesi. *Journal of International Social Research*, 13(70), 1007-1022. <https://doi.org/10.17719/jisr.2020.4066>
- Söyler, Y. (2020). 3 Sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesine Göre Üst Kademe Kamu Yöneticisi Kimdir?. *ASBÜ Hukuk Fakültesi Dergisi*, 2(1), 59-110.
- T.C. 1982 Anayasası.
- Tunç, H., & Yavuz, B. (2009). Avantaj Ve Dezavantajlarıyla Başkanlık Sistemi. *TBB Dergisi*, 81, 1-39.
- Ulusoy, A. D. (2021). *Yeni Türk İdare Hukuku* (4. bs). Ankara: Yetkin Yayınları.
- Ün, L. (2020). *Türkiye’de Hükümet Sistemlerinin Kamu Yönetimine Etkileri Bağlamında Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi* [Yayınlanmamış Doktora Tezi]. On Dokuz Mayıs Üniversitesi.
- Zengin, O. (2019). Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi ve İdari Yapıya Etkisi. *Emek Araştırma Dergisi (GEAD)*, 10(15), 1-24.
- 1 Sayılı CBK. Geliş tarihi 08 Aralık 2022, Gönderen <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/19.5.1.pdf>
- 3 Sayılı CBK. Geliş tarihi 08 Aralık 2022, Gönderen <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/19.5.3.pdf>

20.Yüzyıl Başında Arnavutluk'un Kuruluş Sürecinde Avusturya-Macaristan ve İtalya Etkisi

The Influence of Austria-Hungary and Italy in The Establishment Process of Albania in The Beginning of the 20th Century

Murat Bürkan Serbest ^a

^a Department of International Relations, Kyrgyz-Turkish Manas University, Bishkek, Kyrgyzstan,
burkanserbest@gmail.com

Özet

Arnavut ulusçuluğunda başrole oturtulan 1878 yılında kurulan Prizren Birliği'nin dağılmasının sonrasında Arnavutları gerçek anlamda siyaseten birleştiren gelişmeler, 30-35 yıl arasındaki bir sürece yayılmıştır. Arnavutların siyasi anlamda birleşmesi ve bağımsızlığını kazanmasında iç dinamiklerin yanında özellikle Avusturya-Macaristan ve İtalyan dış politikalarının etkisi de önem taşıyan bir unsur olarak belirmiştir. Arnavutluk'un 1912 yılında bağımsız bir devlet olarak ortaya çıkışında bu iki devletin Arnavut topraklarına yönelik politikaları önemli belirleyici etkenlerden biri olmuştur. Avusturya-Macaristan ve İtalya'nın Arnavutlar üzerinde tarihsel olarak bir takım bağlantı noktaları vardı. 20. yüzyılın başlarına gelindiğinde her iki ülke de sahip oldukları bağlantı noktalarını kullanarak Arnavut topraklarında bir nüfuz kurma peşindeydiler ve dolayısıyla her iki ülke de birbirleriyle rekabet içindeydiler. İki ülke, ilk olarak 1897 Kasım'ında "Monza Mutabakatı" adıyla bilinen statükoyu koruyan bir anlaşma imzalamışlardır. Sonraki 15 yıllık bir periyot içinde de iki ülkenin bölgeye ilişkin politikaları ve çatışmacı olmayan rekabetlerinden Arnavutlar yararlanmışlardır. Bölge üzerindeki iki ülkenin yaklaşımları ve politikaları Arnavutluk'un kurulmasını ve tanınmasını kolaylaştıran etkenler olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Arnavut Bağımsızlığı, Balkanlar, Avusturya-Macaristan, İtalya, Osmanlı Devleti, Monza Anlaşması.

Abstract

Following the dissolution of the Prizren League, which was established in 1878, which was put in the lead role in Albanian nationalism, the developments that unified the Albanians in the real sense, spread over a period of 30-35 years. In addition to the internal dynamics, the influence of the foreign policies of Austria-Hungary and Italy appeared as an important factor in the political unification and independence of the Albanians. In the emergence of Albania as an independent state in 1912, the policies of these two states towards Albanian lands were one of the important determining factors. Historically, Austria-Hungary and Italy had some connection points on Albanians. By the beginning of the 20th century, both countries were pursuing an influence in Albanian territory, using their ports, so both countries were competing with each other. The two countries first signed an agreement in November 1897 that preserved the *status quo* known as the "Monza Consensus". Over the next 15 years, Albanians benefited from the two countries' regional policies and their non-confrontational rivalries. The approaches and policies of the two countries in the region have been facilitating the establishment and recognition of Albania.

Keywords: Albanian Nationalism, Balkans, Austria-Hungary, Italy, Ottoman Empire, Monza Agreement.

Acknowledgments

Bu makalenin konusu, daha önce 28-30 Haziran 2022 tarihlerinde Osmaniye Korkut Üniversitesi'nde düzenlenen "International Korkut Ata Scientific" başlıklı uluslararası konferansta sözlü biçimde online olarak sunulmuştur.

For Citation: Serbest M. B. (2023). 20.Yüzyıl Başında Arnavutluk'un Kuruluş Sürecinde Avusturya-Macaristan ve İtalya Etkisi. *Journal of Academic Value Studies*, 9(1), 29-45. <http://dx.doi.org/10.29228/jav.68358>

Received: 15.02.2023 Accepted: 27.03.2023

This article was checked by *intihal.net*

1.Giriş

Arnavut ulus ulu unun gerçek anlamda siyasi olarak do umunda 1878 tarihli Prizren Birliği önemli bir dönüm noktası oluşturur. Bununla birlikte, yine de 1878 yılını Arnavut siyasi birliğinin kesin olarak ortaya çıktığı bir tarih olarak görmek doğru bir yaklaşım olmaz. 1878-1881 yılları arasında faaliyet gösteren Prizren Birliği'nin birleşik bir Arnavut ulusunun ortaya çıkarılması yönünde ilk kez siyasi olarak ciddi bir adım attığı söylenebilir. Ancak, bağımsız Arnavut devletine giden yolda söz konusu kuruluş sürecini yalnızca i  dinamiklerle de açıklamak mümkün değildir. Yaşanan tarihsel gelişmeleri daha iyi değerlendirebilmek, aynı zamanda bu sürecin özellikle Avusturya-Macaristan ve İtalya'nın politikaları bağlamındaki dış dinamikleri de göz ardı etmemekten geçer.

Avusturya-Macaristan, 18. yüzyılda imzalanan Pasarofça ve Karlofça maddelerine dayanarak Osmanlı sınırları içindeki Katolikler üzerinde himaye iddiasında bulunmakta olup, fiilen 19. yüzyılın başlarından itibaren de ciddi bir biçimde etki gösterebilmektedir (Story, 2009: 200). Osmanlı devleti 19. yüzyıl içerisinde  ifte monarşinin himaye iddialarını tanımak zorunda kalmış ve bu durum Avusturya-Macaristan'ın açıkça Osmanlı'nın Balkanlar topraklarında nüfuz kurmasına neden olmuştur. Viyana'nın etki kurmayı başardığı toplulukların başında da Katolik Arnavutlar gelmiştir. Viyana, Arnavutlar içinde var olan mikro-partiküler ulusçu da lı Katolik kabileler olan Malis rleri zaman zaman kışkırtmıştır. Çifte monarşi, kendi himayesinde kurulacak Katolik kökenli Arnavutların, Geg diyalekti ini konuşanlarına dayanan bir devletin kurulmasını da 19. yüzyıl içinde kendi çıkarlarına uygun görmektedir. Ancak 20. yüzyılın başlarından itibaren bunun mümkün olmadığını görerek, yavaş yavaş daha geniş ve kapsayıcı bir Arnavut devletinden yana olmaya başlamıştır.

19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Adriyatik'in karşı kıyısındaki Avrupa'nın genç ulus devleti İtalya ise özellikle kendi içindeki İtalo-Arnavut (*Arbareş*) kolonisi etkisiyle Arnavut co rafyasıyla ba larını g lendirmeye çalışmaktaydı. İtalya'nın, Arnavutlarla meskun Adriyatik kıyıları üzerinde de gözü vardı. İtalya, Adriyatik Denizi'nin kontrolünü kendi açısından çok önemli görmektedir. İtalya ilk zamanlar bir *Arnavut-Karada  Prensi i* projesi üzerinde duruyor idiyse de, özellikle bazı cumhuriyetçi çevreler bağımsız bir Arnavut devletini zamanla dile getirmeye başlamışlardır. Avusturya-Macaristan yayılmasını bunun engelleyebilece ini düşünmüşlerdir.

Her ne kadar Arnavut toprakları, iki devletin keskin bir rekabetine sahne olsa da, bu ülkeler doğrudan çatışmacı bir yöne girmekten de kaçınmışlardır. Balkanlar'daki statükoyu korumak için Kasım 1897'de iki devlet "Monza Anlaşması" ya da bir başka adlandırmayla "Monza Mutabakatı"nı imzalamışlardır (Sotirovic, 2015: 215-216). Bu mutabakatın önemi, özellikle iki devletin de, Osmanlı'nın Balkanlar'daki varlığının sona ermesi halinde bağımsız bir Arnavut devletini bölge açısından en uygun çözüm olarak görmeleridir. 19. yüzyılın sonundan Arnavutların bağımsız bir devlet kurmalarına kadar uzanan dönem içerisindeki Balkanlar'daki gelişmeler karşısında, İtalya ve Avusturya-Macaristan'ın Arnavut ba ımsızlı ını destekler tutumları yeni bağımsız bir devletin ortaya çıkışını kolaylaştırmıştır.

2. 20.Yüzyıl Başlarında Arnavut uluk ve Avusturya-Macaristan ile İtalya'nın Hedefleri

Avusturya-Macaristan, Karlofça ve Pasarofça anlaşmalarının maddelerine dayanarak, bu anlaşmaların imzalanmasından itibaren Osmanlı'daki Katolikler üzerinde himaye hakkı olduğunu iddia etmekteydi. Bu durum, Osmanlı tarafından da kabul edilmeye başlanmış ve 19. yüzyılın sonunda Sadrazam K mil Paşa döneminde bu iddia bir Meclis-i Vükela kararıyla resmen tanınmıştır. Bu haktan yararlanan Avusturya-Macaristan, Katolik Arnavutların da koruyucusu hüviyetine bürünme çabasına girmiştir. Katolik Arnavutlarla ilgili her türlü soruna bu ülke müdahil olmak eğilimi taşımıştır. Örneğin, Arnavut kökenli Osmanlı bürokrat ve siyasetçisi İsmail Kemal Bey'in hatıralarında, 19. yüzyıl sonlarında bir Arnavut kasabasındaki Katoliklerin kiliseye sahip olmadıklarından dolayı buranın ileri gelenlerinden birinin evinde her Pazar toplanarak ayın düzenledikleri, bunun ise oradaki yetkililerce yasaklandığı ve bu yasa ın kaldırılması için Avusturya-Macaristan'ın Osmanlı devleti nezdinde devreye girdiği belirtilmektedir. İsmail Kemal Bey, hatıralarında, kendisi hem bu ayın toplantılarının yasaklanmasını kabul edilemez bulurken, aynı zamanda Avusturya-Macaristan'ın da Osmanlı topraklarında yaşayan Katolikleri kullanarak Osmanlı devletinin iç işlerine karışmasının da doğru olmadığını da ifade etmektedir (Story, 2009: 199-200). Bu  lke, İstanbul'un egemenli indeki Katolikler  zerindeki himaye haklarını kullanarak kuzey ve kuzeydoğu bölgelerindeki Arnavut nüfusa dayanmak suretiyle nüfuz kurmak istemektedir. Avusturya-Macaristan'ın hedefinde, kendi himayesinde Avrupalı bir prens tarafından

yönetilecek, kuzey ve kuzeydoğu bölgelerini kapsayacak özerk bir prensliğin kurulması hedefi bulunmaktaydı. Arnavutların yaşadığı güney bölgelerinin ise, bu ülkeye göre, Yunanistan'a bırakılması bir sorun oluşturmayacaktı (Clayer, 2013: 283-284).

Arnavut aydınların içinde de çifte monarşiye sıcak bakan ve bu ülkenin yardımıyla özerklik elde edilebileceğini düşünen isimler vardı. Bunlardan biri de Müslüman kökenden gelen Arnavut aydınlardan Abdül Fraşeri idi. Prizren Birliği'nin sönmeye yüz tuttuğu günlerde 1881 Nisan'ında Arnavutçu aydınlardan Abdül Fraşeri, Avusturya-Macaristan'ın İstanbul'daki Büyükelçiliği'ne bir dilekçe yazmıştır. Fraşeri dilekçesinde, etnografik olarak Arnavutların vatanları olarak görülebilecek alanların tek bir yönetim birimi altında birleştirilerek *de jure* olarak Osmanlı'da kaldığı ve Avusturya-Macaristan'ın da *de facto* koruyucu devlet olduğu bir modelin hayata geçirilmesi yönünde bir öneri sunmuştu (Sotirovic, 2015: 188). Katolik Arnavutların bir kısmı ise doğrudan Avusturya-Macaristan'a iltihak taraftarıydılar. Hatta, 1882 yılında Arnavut Katolikleri, İmparator'dan yaşadıkları yerlerin Avusturya-Macaristan tarafından işgal edilmesini, İşkodra'daki konsolosları aracılığıyla talep etmeyi düşünmüşlerdir. Ancak, dini önderleri tarafından bu fikirlerinden vazgeçirilmişlerdir (BOA, HR.SYS, 115/68). Avusturya-Macaristan ajanları 19. Yüzyılın son dönemlerinde Arnavutlar üzerindeki propaganda faaliyetlerini giderek artırmışlardır. Osmanlı başkenti İstanbul'a, Çetinye elçiliğinden gönderilen 1886 yılı tarihli bir raporda, Katolik misyonerler aracılığıyla Avusturya-Macaristan'ın Katolik Arnavutlar üzerinde Arnavut topraklarının çifte monarşi sınırlarına katılması yönündeki telkin faaliyetlerinden söz edilmiştir. Özellikle, tüccarlık yapan Arnavutlar, çifte monarşiye iltihak olunması halinde bundan yarar sağlayabilecekleri umuduyla bu düşünceye daha yatkın durmaktaydılar. Katolik ayrılıkçıların faaliyetlerinin önlenememesi durumunda Kosova ve İşkodra vilayetlerinde Osmanlı'nın yönetim olarak zaafa uğrayabileceği de, başkent İstanbul'a oradan toplanan bilgiler çerçevesinde görevliler tarafından bildirilmekteydi (BOA, HR.SYS, 116/45).

Avusturya-Macaristan'ın Arnavutların yaşadığı topraklar üzerindeki hedef ve düşünceleri İtalya'yı ciddi anlamda rahatsız etmekteydi. Almanya, İtalya ve Avusturya-Macaristan arasındaki üçlü ittifakın devam ettiği sırada 1887'de İtalya ve Avusturya-Macaristan kendi aralarında Balkanlar'da *status quo*'nun korunması konusunda mutabakata varmışlardır. Çünkü, ancak bu biçimde bölgede barışın olabileceğini buna gerekçe göstermişlerdir. Bu mutabakatın temelinde aslında Arnavut toprakları vardır. Özellikle Avusturya-Macaristan bu coğrafyanın ileride kendisine bağlanmasını hedeflemekteydi. Bu ise İtalya'nın razı olamayacağı bir durumdu (Vickers, 2001: 44).

Avusturya-Macaristan'ın Arnavutlar üzerindeki etkinliği siyasi boyutunun ötesinde ticari ve kültürel yönler de taşıyordu. Viyana Askeri Hükümdarlık Konseyi'nin planlamaları çerçevesinde Balkanlar'daki Arnavut coğrafyası, Avusturya-Macaristan açısından kuzeyde Sırbistan'a ve Karadağ'a, güneyde ise İtalya'ya ve Yunanistan'a (bu ülkelerin özellikle Adriyatik kıyılarındaki emellerine dönük olarak) bir set ve rakip güçleri öncelikle karşılayacak bir alan biçiminde görülmüştür. Viyana'nın bir etkinlik aracı olarak ticaret ön plana çıkmaya başlamıştır. Habsburglar, bu alanda en büyük rakipleri olan İtalya'ya karşı öncelikle Arnavut topraklarındaki ekonomik yaşamda ağırlık koyma çabasına girmişler ve bunda başarılı olmuşlardır. Örneğin, Arnavutlarla meskun Avlonya, bir ithalat ve ihracat limanı olarak Avusturya-Macaristan menşeli sermayeye kontrol edilmeye başlanmıştır. Bu ve çevre limanlardan yapılan denizasırtı ticaretin kontrolü Avusturyalı firmalara geçmiştir. 1913 yılına gelindiğinde Arnavut limanları olarak bilinen yerlerden yapılan ticaret, %73 oranında Avusturya-Macaristan menşeli ünlü denizcilik firması *Lloyd* tarafından kontrol edilmekteydi. Ayrıca denizcilik sektörü dışında madencilik ve ormancılık alanında da Avusturya-Macaristan sermayesi bölgede neredeyse sömürgeci bir biçim almıştı (Sotirovic, 2015: 44-45).

Avusturya-Macaristan, Arnavut ulusçuluğunun gelişmesinin başlangıç aşamalarında kültürel alanda da ayrıca aktif olarak devreye girmiştir. Viyana yönetimi kültürel bir eylem planı geliştirmiştir. Arnavut tarihi üzerine bazı kitapların yayını ve dağıtımını üstlenmiştir. Arnavut dilinin standartlaşması için, devlet olarak dilbilgisi çalışmalarına destek vermiş, bazı ulusal arma ve simgelerin icadına katkıda bulunmuştur. Örneğin Macar kökenli Avusturyalı tarihçi Ludwig von Thalloczy'nin yazdığı *Populare Geschite der Albanesen* (Arnavutların Popüler Tarihi) adlı eserin Arnavutlar arasında dağıtımını yapılarak ulusal bilinci oluşturma hedeflenmiştir. Viyana yönetimi, yine ulusal bilinci oluşturmak ve yükseltmek amacıyla Arnavutların İlirya kökenli oldukları teorisini de desteklemiştir (Batakovic, 2014: 324-325).

Avusturya-Macaristan her alanda Arnavut coğrafyasına el atmaya başladığı dönemlerde çifte monarşinin, askeri ve siyasi çevrelerinde "Geleceğimiz Balkanlar'dadır. Engelimiz ise İtalya'dır" biçiminde bir mottosu vardı. "Engel"in ortadan kaldırılması, Viyana'nın üstünlüğünün ön koşuluydu. Genelkurmay Başkanı Franz Conrad von Hötzendorf,

İmparator'a öncelikle İtalya'ya dönük meselenin halledilmesini öneriyordu Avusturya-Macaristan'ın bölgedeki rakibi İtalya'nın ise Güneydoğu Avrupa'daki çıkarları açısından iki önemli odak noktası vardı. Bunlardan birincisi Arnavut coğrafyası, ikincisi ise Doğu Adriyatik kıyıları idi. 20. yüzyıla girilirken İtalya'da basın, Adriyatik Denizi'ni *mare nostro* (Bizim Deniz) diye adlandırmaya başlamıştı. Adriyatik'e hakimiyet, Balkanlar'a ekonomik ve siyasi olarak nüfuz etmenin yoluydu. Roma İmparatorluğu'nun tarihsel askeri yolu *via egnatia*'nın geçtiği Selanik Körfezi'ne kadar giden Avlonya, Elbasan ve Manastır hattı stratejik bir alan niteliği olarak görülüyordu (Sotirovic, 2015: 47-48). Dolayısıyla iki ülkenin Arnavut coğrafyası üzerinde doğrudan çatışan çıkarları vardı.

O dönemde Arnavut topraklarına dönük olarak İtalya ile Avusturya-Macaristan arasındaki keskin bir rekabet bulunmasına karşın, doğrudan çatışmacı ve düşmanca bir tutum içine bu ülkeler birbirlerine karşı girmiyorlardı. 1882'den beri   l  ittifakın  yesi olan İtalya ve Avusturya-Macaristan, Arnavut toprakları üzerinde Osmanlı'nın zayıflığından faydalanılarak Rusya'nın koruyuculuğunu yaptığı bir devletin eline geçmemesi için işbirliği yapar gözükmekteydi. Bu nedenle Arnavut bilincinin güçlenmesini yararlarına görmeye başlamışlardı. Bu bağlamda Avusturya-Macaristan, Arnavut ulusal bilincinin geliştirilmesi için, kendi içinde bulunduğu maddi zorluklara rağmen, ekonomik ve kültürel anlamda yatırımlar yapmaya devam etmiştir (Fried, 2012: 429).

Avusturya-Macaristan açısından Arnavutlar  zerindeki etkinlik aracı olarak özellikle konsolosluklar da büyük önem taşımaktaydı. Bu bağlamda Balkan Yarımadası'nın batı kıyılarında 19.yüzyıl boyunca Avusturya-Macaristan'ın konsoloslukları yoğunlaşmıştır. 1890'lı yıllardan itibaren de konsolosluklarına yerel dilleri bilen ve gittikleri bölgedeki toplumu tanıyan konsolosları ve çalışanları gönderme yoluna gitmiştir. Konsoloslukları dışında, bu ülke, kendi ülkesindeki okulları da Arnavutlar üzerinde etki oluşturmak bakımından bir araç olarak görmüştür. Avusturya-Macaristan'ın kuzeydeki Katolik Arnavutlar  zerindeki etkisi dışında, bunu Arnavut bölgelerinin tümüne yaygınlaştırmak amacıyla güneydeki Ortodoks cemaati, Uniatizm'e doğru sevk etmek çabasına da girmiştir. Nitekim 1898-99 yıllarında Ortodoks cemaatinden bir takım gruplar Avusturya-Macaristan'ın çabalarıyla Katolikliğe geçmişlerdir. 19. yüzyılın sonlarında Ortodoks Arnavutları "Uniat" bir Katolik Kilise aracılığıyla Katolikliğe döndürme yönünde önemli rol oynayan isimlerin başında aslen Ortodoks bir rahip olan Jorgji Germanos gelmiştir. Germanos, o dönemde Ortodoks Arnavutları Katolik Kilise ile bütünleştirme çabalarındaki en önemli figürdür. Germanos'un başını çektiği bir grup Ortodoks ruhban, 1897 yılında Arnavutluk'taki Katolik makamlara bir yazı yazarak beş bin kişilik bir cemaatin, kendi Bizans-Rum liturjik geleneklerini korumak kaydıyla Katolikliğe geçmeye hazır olduklarını ifade etmiştir. Bundan üç yıl sonra, 1900'de Elbasan merkezli olmak üzere Germanos'un önderlik ettiği Ortodoks ailelerin "Rum Katolik" cemaat olarak Katolikliğe girişi Katolik makamlarca onaylanmış ve böylece Arnavutluk'ta "Uniat" bir yapı olan "Arnavut Rum Katolik Kilisesi"nin çekirdeği ortaya çıkmıştır (Murzaku, 2009:96-101). Ancak şu da bir gerçektir ki, Germanos  nderliğinde Arnavut Rum Katolik Kilisesi'ne katılanların bir kısmı bekledikleri ve umdukları desteği Avusturya-Macaristan'dan bulamamaları üzerine tekrar Ortodoksluğa dönmüşlerdir (Bartl, 1998:120).

Avusturya-Macaristan 20.yüzyılın başına gelindiğinde çok sayıda Arnavut  Ğrenciyi kendine çekmeyi başarabilmekteydi. AĞırlıklı olarak Katolik Arnavutlar burada  Ğrenci olarak bulunsalar da, rekabet halinde bulunduğu İtalya'dan farklı olarak Ortodoks ve Müslüman çevrelerden de  Ğrenci bulunmaktaydı. Örneğin, Müslüman kökenli Osmanlı-Arnavut entelektüellerinden Avlonyalı Ekrem Bey anılarında Viyana'daki meşhur ve prestijli Theresia Akademisi'ndeki günlerine özel bir bölüm ayırmıştır (Avlonyalı Ekrem Bey, 2006: 61-80). Avusturya-Macaristan bu öğrencileri bir fırsat olarak görerek, bunları Arnavut ulusalcı çevrelerle ilişkiye girebilecek bir araç olarak düşünmeye başlamıştır. Buna karşın İtalya ise, Osmanlı egemenliğinin devam etmekte olduğu topraklar üzerinde *Dante Alighieri Edebi Cemiyeti*'ni kurarak kültürel ve entelektüel bir rekabet içine girmeye çalışmaktaydı (Clayer, 2013:285-287).

Dante Alighieri Edebi Cemiyeti'nin fikirsel babası irredentist İtalyan ulus usu Giacomo Venezian idi. Söz konusu cemiyet kuruluş ilhamını Venezian'ın 21 Kasım 1888 tarihinde ulusçu ozan Giosue Carducci'ye yazdığı bir mektuptan almıştır. Mektubundaki önerdiği kültürel cemiyetin sonradan hayata geçmesiyle, bu yazı, aynı zamanda kuruluşun kurucu belgesi olarak da görülmüştür. Bu cemiyetin kurulması dışında, 8 Aralık 1889'da İtalyan hükümetinin yurt dışında okullar kurması,  Ğretmen istihdam etmesi ve eğitim programları düzenlemesine ilişkin bir kanun da kabul edilmiştir. Kanunu öneren politikacı ise İtalya'nın emperyalist dış politikaya sahip olması gerektiğini düşünen Arnavut kökleri olan Francesco Crispi idi (Van Kessel, 2011, 34-35).

Avusturya-Macaristan'da eğitim gören Arnavutçular genel olarak bu ülkenin politikalarına meyleden bir ulusçu ideoloji taraftarı olmaktaydılar. Avusturya-Macaristan etkisindeki Katolik Arnavutçuların elinde biçimlenen ideoloji, Slav karşıtlığı içermektedir. Kuzeydeki İşkodra bölgesinde Katolik Arnavutçular içinde ruhban sınıfı dışında laik bir elit de 20. yüzyıl başlarından itibaren belirmeye başlamıştır. Her ne kadar Katolik kökenden gelse de laik bir elit olan İşkodralı Hile Mosi de bu kişiler arasında önde gelenlerdendi. Slav karşıtı Arnavut ulusalcılığı, Avusturya-Macaristan'ın işine gelmekteydi. Çünkü, Adriyatik Denizi'ne doğru bir Sırp ya da Karadağ genişlemesi bu ülkenin doğrudan çıkarları bakımından tehlike arz etmekteydi. İtalya ile bağları olan Arnavutçular ise, Slavlarla işbirliğine daha yatkındılar ve İtalya'nın nüfuzu altındaki bir Slav/Arnavut birliğini dışlamamaktaydılar. İşkodra bölgesinden bir başka Katolik kökenli elit ise İtalya'da eğitim görmüş Luigj Gurakuqi idi. Gurakuqi, ruhban karşıtı da olsa Katolik bir eğitimi vardı. Osmanlı karşıtı olması dışında aynı zamanda Yunanistan ve Avusturya karşıtıydı. İtalya'nın nüfuzu altında kurulacak bir Arnavutluk Prenslığı'ndan yanaydı. Ona göre, Adriyatik Denizi bir İtalyan ve Arnavut deniziydi (Clayer, 2013: 410-411).

İşkodralı Gurakuqi, Cizvitlerin idaresindeki Saverian Koleji'nde eğitim görmüş bir isimdi. Bu dönemde Arnavutça, İtalyanca ve Latince şiirler yazmaktaydı. Kendisinin görüşlerinin asıl şekillenmesini sağlayan ise, Arbareş kökenli yazar ve hukukçu Girolamo De Rada'nın yönetimindeki İtalo-Arnavut Koleji'nde eğitim görmeye gitmesi olmuştur. İtalya'da Arbareş toplumu içindeki edebi ve siyasi figürlerle ilişkileri onun görüşlerini olgunlaştırmış ve İtalya'nın korumasında bir Arnavutluk düşüncesini geliştirmeye başlamıştır. Diğer ünlü Arnavutçulardan Mosi de, Gurakuqi gibi İşkodralıydı ve İşkodra'daki Saverian Koleji'nde eğitim görmüştü. Ancak, Gurakuqi'den farklı olarak, İtalya yerine Çifte Monarşi'nin topraklarına gitmeyi tercih etti. Güney Avusturya'daki Klagenfurt'ta eğitim gördü ve ardından burada öğretmen olarak görev yaptı. Avusturya'daki Arnavut öğrencilerin toplandığı önce *Lirijia* (Özgürlük) ve sonra da *Dijia* (Bilgi) adlı kulüplerin kurulmasına öncülük etti (Elsie, 2010: 178,312).

Gerek İtalya'nın gerek Avusturya Macaristan'ın kültürel hegemonik politikaları özellikle Arnavutların yerleşik olduğu topraklarda kendi politik hamlelerini gerçekleştirmeleri açısından önemli bir başlangıç zemini teşkil etmekteydi. İtalya açısından Adriyatik Denizi'nin -özellikle Otranto Boğazı'nın- kontrolü kendi ulusal güvenliği açısından vazgeçilmezdi. Bu bakımdan Avusturya-Macaristan'ın bölgeye ilgisini ve etkinliğini kırma peşindeydi. İtalya da, Avusturya-Macaristan'a benzer biçimde kendi himayesinde bir Arnavut-Karadağ Prenslığı'nin kurdurulabileceğini düşünüyordu. 20. yüzyıl başlarında İtalya'da kralcı çevreler, İtalyan Veliht Prensi Vittorio Emanuele'nin Karadağ Prensesi Elena ile evlenmesinin de verdiği hava ile İtalya'nın himayesinde oluşturulacak bir Karadağ-Arnavut birliğinden yanayken, sosyalist-cumhuriyetçi çevreler ise bağımsız bir "Arnavutluk" taraftarı olmaya başlamışlardır (Clayer, 2013: 283-286). Böylece bağımsız bir ulusal Arnavut devleti görüşü de, ilk kez açıkça dillendirilmiş ve daha önemlisi desteklenmiş olmaktaydı.

İtalyan birliğinin kurulmasının ilk günlerinden itibaren Roma, yayılmacı bir politikaya dönük hesaplar da yapmaya başlamıştır. Bunun için Balkanlar açısından etkinliğini ortaya koyabileceği en uygun bölgeyi de Arnavut coğrafyası olarak belirlemiştir. İtalya himayesinde bir Karadağ-Arnavutluk Prenslığı kurulması da çokça dillendirilmiştir. Ancak, İtalyan diplomasisi bir taraftan da Avusturya-Macaristan'ın Arnavutların yaşadığı kuzey bölgelerini işgal etmesinden çekiniyordu. Buna karşın yüzyıllardır Katolik Arnavutlar üzerinde bölgede etkisi olan Viyana da, kendisiyle kıyaslanamayacak İtalya'nın kuvvetli deniz gücünden çekinerek, Adriyatik'in bir "İtalyan Gölü" olmasını tehlikeli bir olasılık olarak görüyordu (Sotirovic, 2015: 217-223).

Avusturya-Macaristan'ın bölgedeki İtalya'dan kaynaklanan kaygılarının altı çok da boş değildi. 1890'ların ortalarından itibaren İtalyanlar, öncelikle İtalo-Arnavut kolonisi içinde çeşitli entelektüeller aracılığıyla Arnavutçu düşünceleri yaygınlaştırma çalışmalarına başlamışlardır. Bu yeni geliştirilmeye çalışılan ideolojiyi yaygınlaştırma saikiyle hareket edenler içinde, irredantist İtalyan propagandasına aynı zamanda katkı sağlamayı hedefleyenler de bulunmaktaydı. 1903-1904'ten itibaren Garibaldici çevreler bu Arnavutçu hareketi, Avusturya-Macaristan yayılmacılığına karşı kullanmak amacıyla *Consiglio Albanese d'Italia* adıyla da bir örgüt kurmuşlardır (Clayer, 2013: 311-312). Zaten 20. yüzyıl İtalyan dış siyaset konularının en önemli günden maddelerinden birini Arnavut coğrafyası oluşturmaktaydı. 1901 yılında İtalya'da Parlamentoda Dışişleri Bakanlığı bütçesi görüşülürken, üç İtalyan milletvekili Avusturya-Macaristan'ın Arnavutluk coğrafyasındaki faaliyetlerinden rahatsızlıklarını yaptıkları konuşmalarla ortaya koymuşlardır. İtalyan milletvekilleri Arnavutların özerkliği yönündeki görüşlerini kendi hükümetlerine yöneltmişlerdir (BOA, HR.SYS, 154/56). Özellikle Arbareş kökenli İtalyan siyasetçiler, yükselmekte olan Arnavut ulusçuluğuna destek verme eğilimindeydiler.

Bu isimlerden biri de 1890'larda İtalya'da başkanlık yapmış olan Francesco Crispi idi. İsmail Kemal Bey hatıralarında, 1900 yılında Crispi ile -iddiasına göre bir tesadüf sonucu- Roma'da bir otelde karşılaşmalarından söz ederek, İtalyan siyasetçinin kendisiyle Arnavutça konuştuğunu ve ayrıca Arnavut diline ilişkin yaptığı çalışmalarını anlattığını söylemektedir (Story, 2009: 214).

 nl  İtalyan devrimci Giuseppe Garibaldi'nin oğlu General Ricciotti Garibaldi de, her ne kadar 19.yüzyılın sonlarında Arnavutların aleyhine olacak biçimde bölgede Yunanlara ve Slavlara destek vermiş olsa da, 20.yüzyılın başında babasına benzer biçimde Arnavutların destekçisi konumuna gelmiş ve 1904 yılında İtalya'daki Arnavut organizasyonu *Consiglio Albanese*'nin başkanlığını üstlenmiştir. Bu dernek, öncelikle Arnavut ulusal uyanışına İtalyan desteğinin artırılmasını hedefliyordu (Vickers, 2001: 47).

Arnavutlar  zerindeki rekabetin tehlikeli biçimde tırmanma olasılığına karşı Avusturya-Macaristan ve İtalya ilk olarak bölgede statükoyu korumayı hedefleyen Monza Anlaşması'nı 19. yüzyılın sonlarında 1897'de imzalamışlardı. Kasım 1897'de Avusturya-Macaristan ile İtalya arasında ortaya çıkan "Monza Mutabakatı" ya da "Monza Anlaşması"nın en dikkat çekici yönü bu iki devletin, ortaya çıkarılacak bir "Arnavut Devleti"nin kendi çıkarlarına olacağını düşünmüş olmalarıdır. Bu yeni devlet, Osmanlı içinde özerk bir bölge olabileceğı gibi ayrı bağımsız bir prenslik biçiminde de olabilirdi. Bu mutabakattan yedi ay kadar önce 19 Nisan 1897'de Avusturya-Macaristan diplomatları Osmanlı'nın devam etmekte olan savaşta Yunanistan'a yenilerek, Balkanlar'ın altüst olması olasılığı karşısında bağımsız bir Arnavut devletini gündemlerine almışlar fakat Avlonya ve Dıra  limanlarının kendilerinde kalması gerektiğini raporlarına kaydetmişlerdir. Bununla birlikte, Avusturya Macaristan'ın Adriyatik'in doğı kıyısındaki limanlarına yerleşme niyetlerini sezen İtalya,  ifte monarşi ile anlaşma yolu aramaya başlamış ve 1897 Kasım'ında Avusturya-Macaristan Dışışleri Bakanı Agenor Maria Goluchowski ile İtalya Başbakanı Antonio Strabba, Monza'da bir araya gelmişler ve Osmanlı Devleti'nin Balkanlar'daki varlığının sona ermesi durumunda, kendileri açısından en iyi çözüm olarak bağımsız ve toprakları bölünmemiş bir "Arnavutluk"un yaratılması olduğı kararına varmışlardır. Arnavutların ağırlıklı meskun bulunduğı toprakların parçalanmaması yönünde anlaşmışlardır. Bu anlaşma, böylece, bir İtalyan diplomasisinin zaferi olarak Avusturya-Macaristan'ın Adriyatik kıyısındaki Avlonya ve Dıra  emellerine de set çekmiş olmaktaydı (Sotirovic, 2015: 215-216). İtalya açısından Arnavut bölgeleri özellikle Roma'nın Adriyatik emelleri açısından önemliydi. İtalyan Dışışleri Bakanı Tomasso Titoni 1904'te yaptığı konuşmada, rekabet alanı halindeki bölgeler üzerinde hakimiyet kurmanın gerek İtalya gerek Avusturya-Macaristan açısından tartışmasız biçimde Adriyatik Denizi'nde de üstünlük kurmak anlamına geleceğini söylemekteydi. Avusturya-Macaristan, bu hakimiyeti İtalya'nın ele geçirmesi halinde Adriyatik'in bir "İtalyan Gölü" olabileceğı endişesini haklı olarak taşıyordu (Fried, 2012: 428).

20. yüzyıl başına gelindiğinde Katolik Arnavutlar arasında -özellikle İtalya etkisindeki- bağımsızlıkçı tavırlar belirginleşirken, diğ er gruplar için bunu söylemek zordur. Müslümanlar hatta Ortodokslar içinde Osmanlı'yla birlikteliğı savunanlar vardı. Öyle ki 20. yüzyılın başına gelindiğinde Arnavut ulusçuları içinde hâlâ Osmanlı devleti içinde bir özerkliği savunanların sayısı da az değıldi. ABD'de Arnavutçu faaliyetleri sürdüren Arnavut ulus ularından Sotir Petsi de bunlardan biridir. ABD'de, *Kombi* (Ulus) adıyla ilk Arnavutça gazeteyi Boston'da 1906 yılında Petsi kurmuştu. Petsi, Atina'da  niversite  ğrenciliğı yapmış ancak Arnavut ulus usu görüşleri nedeniyle buradan uzaklaştırılmıştı. 1905'te Boston'a gelmesinin ardından ulusçu faaliyetlerini burada sürdürmeye başlamıştır. Petsi, bu dönemde, bağımsız bir Arnavut devletinden çok, Osmanlı devleti içindeki bir özerklikten yanadır. Arnavutça'nın bütün kamu işlerinde resmi dil olduğı; yargıçların, idarecilerin, polis teşkilatının ve cezaevi personelinin Arnavutlardan oluşturulduğı bir yapıyı savunmaktaydı (The Albanian Struggle In the Old World and New, 1939: 37).,

Her ne kadar 1905'te dahi Ortodoks kökenli Petsi, Osmanlı'nın içinde bir birlik olacağını savunmasına karşın, bu yıl Arnavutları Osmanlı'dan ciddi biçimde koparan bir dönüm noktası olmuştur. 1905 yılında Hristiyan Arnavutlar içinde -Petsi gibi- Osmanlı içinde bir özerkliği düşünebilen bir kesim mevcutken bu tarihten itibaren önce Katolik Arnavutlar içinden patlayan isyanlar ve sonrasında diğ er dinsel gruplara da hızla yayılan ve Balkan Savaşı'na giden süreçte netleşen tam bağımsızlıkçı bir Osmanlı karşıtlığı ortaya çıkmıştır.

3. Ayaklanmalar Dönemi ve Bağımsızlığa Giden Yol

Osmanlı içerisinde özerk bir Arnavutluk düşüncesi 1905 yılında başlayan bir dizi ayaklanmayla yavaş yavaş terk edilme eğilimine girmeye başlamıştır. 1905'in ilkbahar aylarında Arnavut topraklarında bir ayaklanma çıkmıştır. 1905'in ilkbaharında Mirditeli dağlı kabile liderleri, 19. yüzyıldaki Malisör (Osmanlı döneminde genellikle Katolik olan dağlı Arnavutlar için kullanılan adlandırma) ayaklanmacılardan Prenk Bib Doda'nın sürgününün sona erdirilmesi için İstanbul hükümetine karşı bir isyan çıkarmışlardır. 1905 Mayıs'ında ise Elbasanlılar ayaklanmış, Osmanlı valisi ile jandarma komutanını bölgeden sürmüşlerdir. Osmanlı yönetimi ancak bir kuvvet yollayarak bu kişilerin tekrar görevlerine dönmesini sağlayabilmiştir. 1905'teki ayaklanmaların başladığı dönemde Bektaşî tekkeleri de ulusçu bir takım faaliyetlerde yer almışlardır. Ergiri yakınındaki bir köyde Bektaşîler, Yanya'daki Baba Haydar tekkesi dervişlerinin haksız yere tutuklandıkları gerekçesiyle ayaklanmışlardır (Vickers, 2001: 49).

İsyan hareketlerinin filizlenmeye başladığı tam bu dönemde Manastır kentinde ise Arnavut gençlerden oluşan bir aydınlar grubu "Arnavutluk'un Özgürlüğü İçin Komite" adlı bir oluşum ortaya çıkarmışlardır. Ayrıca, yine Manastır'da lise müdürü Bajo Topulli önderliğinde bir çete oluşturulmuş ve Ocak 1906'dan başlayarak bu örgüt hem Osmanlı jandarmalarıyla hem de Yunan milislerle mücadeleye başlamıştır. Bu ilk çetenin oluşturulmasının ardından, bunu diğer benzer çetelerin kurulması da izlemiştir. Huzursuzluk ve çeteleşme sürerken 1907 ortalarında kuzeydeki ve güneydeki Arnavutlar arasında meydana gelen ortak hareket çabaları karşısında Osmanlı yönetimi, pek çok Arnavut'u tutuklamış ve sürgüne yollamıştır. Osmanlı merkezi yönetimiyle olan çekişmeler, Arnavutları o dönemde bir muhalif hareket olarak İttihat ve Terakki'ye yakınlaştırmıştır. Haziran 1908'de Firzovik'te binlerce Arnavut'un katıldığı ayaklanma, İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne önemli destek sağlamıştır. Cemiyet bu desteğe ihtiyaç duyarken, Arnavutlar da özerklik beklentilerinin karşılanacağını ummaktaydılar. Dolayısıyla, 24 Temmuz 1908'deki II.Meşrutiyet'in ilanını da coşkuyla karşıladılar (Maden, 2011: 162-163).

İttihatçılar, 1908'in yaz aylarına gelindiğinde Meşrutiyet'in yeniden ilanı yönünde Balkanlar'daki faaliyetlerini sıkılaştırmışlar ve Arnavutlar başta olmak üzere bildiriler yayınlamaya başlamışlardır. Temmuz ayı başlarında yayınlanan bir bildiride, mevcut rejimin uyguladığı vergiler ve adaletsiz mahkemelerden şikayetçi durumdaki halktan İttihat ve Terakki'nin faaliyetlerini desteklemesi istenmekteydi. Bildiride, bölgede nüfuz mücadelesi içindeki İtalya ve Avusturya-Macaristan da özellikle hedeflenmekte, Avrupa devletlerinin bölgedeki faaliyetleri eleştirilmekte ve bundan mutlakiyetçi mevcut rejim sorumlu tutulmaktaydı (Kansu, 2001: 125).

Arnavut ulusçuları, İttihatçı hareketi kendi yararlarına gördükleri için işbirliğini kabul ederken zorlanmamışlardır. İttihatçıların istediği anayasal rejimin getirdiği liberal bir ortamı, mutlak monarşiye göre kendi ideallerini gerçekleştirmek açısından daha uygun görmüşlerdir (Kansu, 2001: 117-118). Temmuz 1908'de II. Meşrutiyet'in ilanına giden sürecin başlangıcında Firzovik'te binlerce Arnavut, Osmanlı rejimine karşı Haziran 1908'de ayaklanmışlardır. Bu ayaklanma, II. Abdülhamid'e karşı faaliyet yürüten İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne de II. Meşrutiyet'in ilanına elverişli bir ortamın oluşması bakımından yardımcı olmuştur. Arnavut ulusçuları, Jön Türk hareketine destek verirken, II. Abdülhamid rejiminden sağlayamadıkları taleplerinin, Meşrutiyet rejimiyle birlikte gerçekleşeceğini ummuşlardır (Maden, 2013:152). Arnavutların İttihat ve Terakki'ye ilgi gösterip katılmalarında özellikle II.Meşrutiyet'in ilan edilmesinde başrolü oynayanlardan kendisi de bir Arnavut olan, cemiyetin ünlü simalarından Kolağası Resneli Niyazi Bey'in etkisi büyüktür. Örneğin, Resneli Niyazi Bey, Arnavut ileri gelenlerinden feodal beylerden İstarovalı Hüsrev Bey'in ve Ortodoks kökenli güneyli komitacılar Cercis Bey'in Cemiyet'in saflarına katılması için büyük çaba sarf etmiştir (Resneli Niyazi, 1975: 166-169). İhtilalin başlarında gerçekten de tüm din ve mezhep mensupları arasında Cemiyet'e dönük iyimser bir hava hakim olmuştur. Nitekim rejim muhalifi önemli isimler de Arnavut topraklarına dönmeye başlamışlardır. Sürgünden yurduna dönmesi için 1905 yılında halkın ayaklanma çıkardığı isimler arasında bulunan Prenk Bib Doda da, Arnavut kökenli eski Osmanlı bürokratlarından İsmail Kemal Bey'e eşlik etmek suretiyle onun memleketi olan Avlonya üzerinden topraklarına dönmüştür (Story, 2009: 226).

Kanun-i Esasi'nin yeniden ilanı ile birlikte 23 Temmuz'da Selanik'te denetimin İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne geçmesiyle birlikte Arnavutlar da ortaya çıkan özgürlük ortamından hemen yararlanmışlardır. Selanik Olympus Meydanı'nda Arnavutlar ulusal kimliklerini vurgulayan konuşmaları Arnavutça yapmışlar ve "Yaşasın Özgürlük! Yaşasın Arnavutluk!" sloganları atmışlardır. Arnavutlar ağırlıklı olarak II. Meşrutiyet'in kuruluş sürecinde İttihatçıları desteklemelerine rağmen ünlü Arnavut feodal beylerin bir kısmı anayasal rejimin kurulmasına karşı çıkmışlar ve mutlakiyetçiliğin

devamından yana tavır almışlardır. Örneğın, maden ocağı   letme ruhsatlarına sahip olan Issa Boletinatz da bunlardan biridir. II.Meşrutıyet'in ilanından sonra Boletinatz'ın elinden   letme ruhsatları alınmış ve h k met e kendisine herhangi bir tazminat ödemesi de yapılmamıştır (Kansu, 2001:248-251).

II.Meşrutıyet'in ilanı Arnavut ittihat ları arasında istisnalar dışında mutluluk yaratmıştır. Böylece Arnavutlar, Osmanlı'dan en çok istediğı özerklik ve Arnavutça eğitim yapacak okullara ilişkin olarak taleplerinin karşılanması bakımından artık bir engelin kalmadığını d   nm  şlerdir (Fshazi, 2008: 173). Arnavut anın resmi  ğretimine 1908 Aralık ayında izin verilmiş ve okul programlarında yer almaya başlamıştır (Nizamoğlu, 2013: 203). II. Meşrutıyet'in ilk dönemlerinde Arnavutça eğitim veren okullar bir taraftan kurulurken, Arnavutça yayınlar da başlamıştır. Bununla birlikte, kısa bir süre sonra İttihat ve Terakki etkisindeki yönetim, okulları kapatarak, yayınları yasaklamıştır. Bunun sonucu olarak Arnavut isyan hareketleri ivme kazanmıştır (Maden, 2013: 153).

Bu arada II. Meşrutıyet'in ilanıyla ortamın özgürlüğünden yararlanmaya  alı an Avusturya-Macaristan da Arnavutlara olan ilgisini yoğunlaştırmaya başlamıştır. Avusturya-Macaristan Dı ı leri Bakanı Alois Lex von Aehherthal 9 Ağustos 1908'de yaptığı açıklamada Arnavutların özerkliğe kavuşturulmasının hedefleri olduğunu ve İtalya'nın bu konuya karıştırılmaması görüşünü ortaya koymuştur. Ayrıca, Avusturya-Macaristan, Katolik Arnavutların kültürel haklarının koruyucusu olduğu gerekçesiyle bölgelerde konsolosluklar aracılığıyla propaganda faaliyetlerini artırmıştır. Bu faaliyetlerle Avusturya-Macaristan, hem Osmanlı'yı hem Slav devleti Karadağı, hem de İtalya'nın bir takım Katolik malis rler üzerindeki ilgisini sınırlamak hedefini g tm  ş olmaktadır (Fried, 2012:429).

Her ne kadar özgürlük havası kısa sürüp merkezıyet i Osmanlı politikalarına kısa sürede muhalif de olsalar, Arnavutlar, 1908 ihtilalinin ilk döneminde ortaya çıkan olumlu havayla birlikte çeşitli fikir kulüpleri kurmuşlar, gazeteler yayınlanmaya başlamışlar ve bazı Arnavutça eğitim yapan kurumları hayata geçirmeye çalışmışlardır. Kulüpler, dil ve eğitim gibi alanlarda özerklik ve kültürel haklar talep etmeye başlamışlardır. Ancak, İttihat ların iktidardaki gücü arttıkça ve merkezile meye dönük politikaları ortaya koymaya başladıkça  lı kilerin seyri değişerek, bozulma yönüne girmiştir. İttihat ların merkezi bir zihniyetle biçimlendirdikleri Osmanlı kimliği, Arnavutları bütün kesimleriyle muhalif yöne sevk etmiştir. Artan vergiler ve askeri  nlemler, Arnavutları İstanbul'dan uzaklaştırmaya ulusçu duyguların ön plana çıkararak yaygınlaşmasına neden olmuştur. Kültürel talepler de siyasalla maya başlamıştır. Bu durum karşısında Arnavut kulüplerinin de yasaklanması yoluna gidilmiştir. Ancak bu yasaklama karşısında Arnavutlar da gizli kulüpler etrafında toplanmaya başlamışlardır (Hocaoğlu, 2001, 49-52).

1908 devriminden önce sürgünde ya da yeraltında bulunan pek çok Arnavut ulus usu, okullar, gazeteler ve kulüpler yoluyla çeşitli girişimlerle faaliyetlerini artırmışlardır. Devrim sonrasında güçlenen bu Arnavut ulus usu ağ ile J n Türk ağı arasında bir nüfuz mücadelesi ortaya çıkmıştır. İttihat ve Terakki güdümündeki ağlar ise Arnavutların, en azından Müslüman olanlarının, Osmanlı'ya sadakatini sağlama ve artırma amacındaydı. Arnavut ulusçu ağı içinde pek çok çıkar, görüş ve siyasal ayrılık vardı. Arnavut ulus usu girişimler, özellikle Avusturya-Macaristan ve İtalya'dan destek ummakta ve Osmanlı'nın çökmesi durumunda bir Arnavut devletinin kurulu u için dış yardımın gerekliliğini vurgulamaktaydılar (Clayer, 2013: 480-482).

İttihat ların iktidara gelmelerinin ardından merkezıyet i uygulamaları sıkı biçimde hayata geçirme çabaları, silah taşıma yasağı, yabancı yerel yönetim, zorunlu askerlik Arnavutların ho nutsuzluğunu artırmıştır. Kısa sürede, artık hem halk, hem toprak sahipleri, hem de entelektüeller Osmanlı yönetiminin karşısına geçmişlerdir (Fshazi, 2008: 174). Bu nedenle, II. Meşrutıyet'in ardından 1908'in Kasım ve Aralık aylarında yapılan ilk seçimlerde Arnavutların yaşadığı bölgelerde yapılan oy kullanma süreci gergin geçmiş ve İttihat lar istedikleri adayları se tirememişlerdir. Ulusal ı Arnavutlar kendi adaylarının seçilmesi için büyük çaba göstermişlerdir. Arnavutların meskun olduğu bölgelerden seçilenlerin büyük kısmı meclis açıldıktan sonra adem-i merkezıyet i muhalefetle birlikte hareket etmeye başlamıştır. 1908 seçimlerinde İttihat ve Terakki ile Arnavutların ağırlıklı olarak yaşadıkları topraklardaki insanlar arasında bir çatışma yaşanmıştır. Arnavutlar siyasal ve kültürel konularda esnek politikalar öneren adem-i merkezıyet ilerin yanında yer almışlardır. Adem-i merkezıyet i Prens Sabahattin seçim sürecinde yaptığı bir gezide sevinç gösterileriyle karşılanmıştır. İttihatçı adaylar karşısında Arnavut kulüpleri de etkin biçimde örgütlenerek kendi adaylarını desteklemek biçiminde bir politika y r tm  şlerdir. Arnavut *Başkim* kulübünün faaliyetleri özellikle ön plana geçmiştir. Arnavut kulüplerinin çalışmaları karşısında İttihat lar çok zorlanmışlar ve istedikleri kı ileri mebus se tiremedikleri gibi

muhalif kimlikleriyle tanınan kişilerin seçilmesine de engel olamamışlardır. Örneğin, Berat bölgesinde tüm çabalarına karşın İsmail Kemal Bey'in seçilmesini önleyememişlerdir (Hocaoğlu, 2010: 102-104).

II.Meşrutiyet'in ilanının ardından, yeni iktidarın güçlü biçimde başlattığı merkezi uygulamalar Arnavutlarda büyük huzursuzluk yaratmıştır. Örneğin, İsmail Kemal Bey'in, anılarındaki iddiasına göre -özellikle Arnavutlara dönük uygulanmak üzere-; Rumeli topraklarındaki çete eylemlerine karşı önlem olarak çıkarılmış iki yasada, herhangi bir aile bireyinin çete faaliyetlerine katılması durumunda tüm ailenin sürgün edilmesi ve mülklerine el konmasını içeren düzenlemeler ile ayrıca falakayı öngören dayak cezası gibi hükümlerin yer alması İttihat ve Terakki'ye olan hoşnutsuzluğu ve umutsuzluğu beraberinde getirmiştir (Story, 2009: 234-235). Türkçenin okullarda Arap alfabesiyle zorunlu olarak öğretilmesi ve Arnavutların silahsızlandırılması kararı, İttihatçılara tepkiyi artırmıştır. Meşrutiyetten beklentilerin karşılanamaması ve aynı zamanda İtalya ile Avusturya-Macaristan'ın kışkırtmalarıyla 1909 Bahar aylarında İpek'te bir Arnavut isyanı başlamış, bu isyanı bastırmakla görevlendirilen Cavid Paşa'nın sert tutumu Arnavutların tepkisini daha fazla çekerek isyan yayılmıştır. Bununla birlikte, isyan, sonradan şiddetle bastırılabilmiştir. Bu durum, Arnavutları İstanbul yönetiminden daha fazla uzaklaştırmıştır (Maden, 2011: 164-165). Arnavutların, farklı mezhep, ekonomik ve sosyal sınıflardan olmalarına rağmen Jön Türk yönetiminin vergi ve asker alımına dönük merkeziyetçi politikaları onları birleştirmiş ve bir ayaklanma ortamı ortaya çıkmıştır (Batakovic, 2014: 334).

1910 yılına gelindiğinde bu arada ulusal duyguları giderek gelişen Ortodoks Arnavutlar da bir taraftan İstanbul Fener'deki Rum Ortodoks Patrikhanesi'nden bağımsızlaşmak için önemli bir girişimde bulunmuşlardır. Fener'deki patrikhaneden bağımsızlaşarak "Görice Arnavut Ortodoks Birliği" adlı bir oluşum ortaya çıkararak hükümet nezdinde, özerk Arnavut Ortodoks Kilisesi'nin tanınmasını ve ibadetlerde liturjik dil olarak Arnavutça kullanılmasını sağlamak üzere harekete geçmişlerdir. Bu isteğe İstanbul Fener'deki Rum Patriği şiddetle karşı çıkmıştır. Osmanlı Bakanlar Kurulu, bu isteğin kabulünün Rum Kilisesi ile Arnavutlar arasındaki ilişkileri gerginleştireceği ve yeni sorunlara yol açacağı gerekçesiyle kabul etmemiştir (Gawrych, 1986: 314-315). Bu dönemde Ortodoks Arnavutlar, Yunan etkisinden kurtularak bütünüyle ulusal bir kilisenin kurulması düşüncesini iyiden iyiye sahiplenmeye başlamıştı. Bununla birlikte, kendi kilise hiyerarşisi, kendi liturjisi olan bir otosefal ulusal Ortodoks Kilisesi'nin kurulmasına dönük ilk tartışmalar, asıl itibarıyla 1890'larda başlamıştır. Ancak, ilk otosefal Arnavut Ortodoks Kilisesi, daha sonraları Arnavutların anavatanından çok uzakta Amerika Birleşik Devletleri'nde kurulmuştur (Vickers, 2001:44-45). Arnavut topraklarındaki otosefal Arnavut Ortodoks Kilisesi ise ancak 1922'de bağımsızlığını ilan ederek kurulabilmiştir. İstanbul Fener'deki Rum Kilisesi ise bu kararı ancak 1937'de tanımıştır (Brown, 1986: 47).

1910 yılında yeni konulan vergiler nedeniyle Arnavutlar, bu kez de Priştine'de ayaklanmışlardır. Osmanlı yönetimi ise öncelikle ikna yöntemine başvurmayı denemiştir. İsyanlılar temel vergiler dışında vergi vermeyeceklerini bildirmişler, hatta bunun dışında bir takım -okul, jandarma, karakol vb. ile ilgili- özgürlük isteklerinde bulunmuşlardır. İsyan, Üsküp'te de benzer biçimde ortaya çıkmıştır. İsyanlılar yeni vergilerle birlikte zorunlu askerliğin getirilmesi ve ellerindeki silahların toplanması kararlarının da kaldırılmasını istemişlerdir. İsyanı bastırmak üzere Harbiye Nazırı Mahmud Şevket Paşa bizzat isyan bölgesine giderek, yalnızca sert tedbirlerle bu ayaklanmayı sonlandırabilmiştir. İsyanın sonunda, asilerin önemli isimlerden İsa Boletini ve arkadaşları Karadağ'a sığınmışlardır (Maden, 2011: 165-166). 1910 isyanında Karadağ devleti özellikle, isyanlılar içinde önemli bir ağırlık oluşturan Malisörlü asilere silah ve barınma imkânları sağlamıştır. İsa Boletini ile beraber önde gelen isimlerden Süleyman Batuşa da başta olmak üzere üç bin Arnavut da Karadağ'a sığınmıştır. Karadağ'ın başkenti Çetinye'den, Büyük Güçler ve İstanbul'a "Kırmızı Kitap" adıyla bir memorandum çekilerek, Arnavut ulusal varlığının ve özerkliğinin tanınması istenmiştir (Batakovic, 2014: 334).

1911 yılına gelindiğinde ise isyanlar artık büyük oranda Osmanlı güvenlik güçlerine yönelmeye başlamıştır. Çoğunluğu Katolik olan bin kişilik silahlı bir grup 24 Mart 1911 günü kuzeydeki Osmanlı sınır muhafızlarına bir saldırı düzenlemişlerdir. Bu ayaklanma Şubat 1911'de vergi toplamak isteyen İstanbul hükümetinin memurlarının kovulmasıyla başlamıştır. Önce Debre bölgesinde başlayan hareketlenme, sonrasında Mati ve Mirdite'ye de yayılmıştır. Osmanlı hükümeti ilk başlarda, isyanı Katoliklerin başlatması nedeniyle, ayaklanmacıları kâfir ilan ederek Müslümanları cihada çağırmış ve silahlandırmıştır. Ancak, bu silahlandırılan kesimin çoğunluğu, isyanlılarla ilk temaslarında karşı tarafa geçmiştir. Bu arada İstanbul hükümeti Nisan ayında sekiz bin kişilik ek bir askeri kuvvet yollamıştır. Kendisini Arnavut Katoliklerin koruyucusu olarak gören Avusturya-Macaristan ise hemen harekete geçerek, İstanbul'dan ayaklanmacılara karşı ılımlı olmasını istemiştir (Bartl, 1998: 297-299).

Bu arada İtalya'daki Arnavut organizasyonu *Consiglio Albanese*'nin başkanı Ricciotti Garibaldi Arnavut bağımsızlığı için gönüllü toplama işine girişmiştir. Ancak İtalyan hük metinden o dönemde destek görememesi nedeniyle bu düşüncesinden vazgeçmiştir. Arnavutluk'un bağımsızlığı için silahlı gönüllü toplama peşinde olan Garibaldi, 1911 Şubat'ında *Giornale d'Italia* gazetesine gönderdiği mektupta, İtalyan hük metini faaliyetleriyle zor duruma düşürmek için bu girişiminden vazgeçtiğini bildirmekteydi. Ancak Osmanlı yöneticileri, bu mektuba rağmen İtalya'dan Osmanlı Arnavutluk'una geçecek kişilere ilişkin olarak uyanık olmaya devam etme niyetini korumuştur (BOA, HR.SYS, 153/4).

İtalo-Arnavut kökenli olan Terenç Toçi liderliğindeki bir grup ise, 27 Nisan 1911'de Mirdite'de bağımsız bir ulusal hükümet ilan ettiklerini duyurmuşlardır. Kurulan bu devlet yalnızca Karadağ tarafından desteklenmekte olup Osmanlı'ya karşı direnç göstermesi zor gözükmekteydi (Sotirovic, 2015: 209-210). Ancak yine de, yalnızca Katolikler içinden değil çeşitli kesimlerden bir takım Arnavut bağımsızlığı yanlıları bir biçimde çatışma alanlarına silah sokma peşindeydiler. 1911'in Bahar aylarında devam eden isyan sırasında İtalya'da ikamet eden "Arnavutluk Komitesi" üyelerinden Elbasanlı Kemal Bey'in Karadağ yoluyla bölgeye silah soktuğı haberleri üzerine araştırmalarda bulunan Osmanlı yetkilileri, denizden Bar kenti yoluyla bunun mümkün olduğunu görmüşlerdir. Ayrıca, deniz yoluyla İşkodra üzerinden bu girişlerin olduğu bilgisine de ulaşmışlardır. Karadağ'daki Çetinye elçiliğı de bu çerçevede dikkatli olunması bilgisini başkente bildirmiştir (BOA, HR.SYS, 141/15). Çetinye'deki elçilik, Osmanlı Hariciye ve Dahiliye Vek let'ine bu dönemde bir telgraf göndererek Mardityalıların isyanının diğer bölgelere de yayılması durumunda, bunun bir Arnavutluk özerkliğine dönüşmesi olasılığını ifade ederek, özellikle silahlı geçişlerin önlenmesi konusunda daha fazla dikkat edilmesi hususunu bildirmiştir (BOA, HR.SYS, 154/36).

Mat ve Mirdit 'deki isyanda Temmuz ayına gelindiğinde, ayaklanmacıların ellerindeki yiyecek ve cephanenin azalması karşısında, bir şartname hazırlanarak isyana son verme yönünde bir eğilim belirmiştir. Bu arada, Osmanlı hükümeti çatışmaların büyüyerek yayılması tehlikesini görerek, isyancıların silahlarının toplanmayacağını ilan etmiş ve ayrıca bir genel af önerisinde de bulunmuştur. Ayrıca, vergilerin azaltılması, Arnavut okullarının açılması konusunu da kabul edeceğini bildirmiştir. İsyân sırasında kendilerine yardımda bulunan Karadağ'ın da yardımı keseceğı haberleri üzerine, getirilen şartlar çerçevesinde isyancılar genel af önerisini kabul etmişlerdir (Bartl, 1998: 299-302). 1911'in sonlarına gelindiğinde ise İttihat ve Terakki'nin önde gelen muhaliflerinden İsmail Kemal Bey'in liderliğinde bir grup Arnavut ulusçu İstanbul'da toplanarak bu kez genel bir isyanı örgütleme kararı almışlardır. Bu isyanın maddi olanaklarını karşılamak ve diğer yönlerden altyapısını hazırlamak üzere İsmail Kemal Bey de Avrupa'ya bir seyahat düzenlemiştir (Hocaoğlu, 2010: 241). Bu seyahatin ilk durağı o zaman için Avusturya-Macaristan'ın elinde bulunan Adriyatik kıyısındaki liman kenti Trieste olmuştur. Trieste'de İsmail Kemal Bey, Karadağ Prensi Mirko ile görüşmüş ve Arnavutların Osmanlı'ya karşı Karadağ ile birlikte hareket edebilecekleri hususunu değerlendirmişlerdir. Ancak, İsmail Kemal Bey anılarında, Osmanlı'ya karşı ortak bir savaş için zamanın henüz erken olduğunu Prens'e aktardığını ifade etmektedir (Story, 2009: 264-265).

Başlangıç itibariyle orta ve güney bölgelerin halkı genel olarak 1911'deki kuzeyli Katolik ayaklanmacıların yanında yer almamışlardır. Ayaklanmayı düzenleyenler, güneylileri de bu yönde etkileme çabasına girmişlerdir. Kuzeydeki Arnavutlar bir taraftan Osmanlı hük metiyle pazarlık yaparlarken, bir taraftan da güney bölgelerinde de bazı silahlı toplantılar yapmaya başlamışlardır. Osmanlı hükümeti kuzeydeki çatışmalarda güç kaybettiğinden bu bölgelerde yeni yeni başlayan hareketlenmelerin alevlenmesini istemeyerek güneydeki Arnavut bölgelerinde de kuzeydekine benzer düzenlemeler yapılacağını ilan etmiştir. Buna göre; vergiler azaltılacak, Arnavut okulları açılarak Latin harfleri kullanılacaktır (Bartl, 1998: 302-304). Özellikle bu dönemdeki düzenlemeleri 1912'de yapılacak seçimler öncesi hükümetteki bir yumuşama arayışı olarak görmek mümkündür. Ancak bu yapılanlar isyan düşüncelerini ortadan kaldıramamıştır

Osmanlı Mebusan Meclisi için 1912 yılının Ocak-Mart ayları arasında seçim yapılmıştır. 1908-1912 dönemindeki merkezîyetçi politikalardan kaynaklanan rahatsızlık Arnavut ulusçuluğunu tırmandırmış ve bu doğrudan seçimlere yansımıştır. 1912 seçimleri huzursuz ve askeri önlemlerin var olduğu bir isyan ortamında yapılmıştır. İttihatçılar, özellikle 1908 meclisinde muhalefetle birlikte hareket eden milletvekillerinin yeniden seçilmesini önlemek istemişler ve bunda başarılı olarak, bir önceki meclisten iki isim (Esad Toptani ve Müfid Vlora) hariç hiç kimseyi yeni dönemde seçtirmemişlerdir. Ayrıca 1908 seçimleri sonrası 25 Arnavut milletvekili varken, bu sayı 1912 seçimlerinde 17'ye düşmüştür (Hocaoğlu, 2010:233-234).

Bu arada, yapılacak seçimlerden çok da umutlu olamayan Arnavutlar 1912'nin başlarından itibaren ciddi biçimde ayaklanma hazırlıklarını artırmışlardır. İlk hazırlıklar, 1912 Ocak ayında Kosova'da Hasan Priştina ve güney bölgelerinde ise uzun zamandır Avrupa'daki çeşitli çevrelerle görüşmeler içinde bulunan İsmail Kemal Bey'in yönetiminde başlamıştır. Hasan Priştina, insan ve silah toplanması işlerinde öne çıkarken, İsmail Kemal Bey de Roma ve Viyana da dahil olmak üzere Avrupa başkentleri nezdinde Arnavutların isteklerinin tanıtılması işini üstlenmiştir (Batakovic, 2014: 336). Bu dönemdeki ayaklanma hazırlıklarına İtalya'nın daha fazla destek verdiği görülmektedir. 1912 Ocak ayında isyan hazırlıkları sırasında İtalyanların isyana dönük aktif destekleri -İtalya'nın bu bölgede ağırlığını artırması nedeniyle- rakibi Avusturya-Macaristan'ı ciddi anlamda rahatsız etmiştir. Bölgedeki Karadağlı ajanların yanı sıra İtalyanların da farkında olan Babiâli'nin Viyana'daki Büyükelçisi Mavroyeni Bey, çifte monarşinin İtalyan karşıtlığının Arnavutluk meseleleri bağlamında Osmanlı lehine kullanılabileceğini İstanbul'a geçilen bir bilgilendirme notunda rapor etmiştir (BOA, HR.SYS, 150/31).

1912 yılının Şubat ayında ise Malisör önderlerden Prenk Bib Doda'nın yeğeni Simon Doda, Arnavut topraklarında bir ayaklanma başlatmak için gönüllü kaydı yapmaya başlamıştır. Sonuçta ilk olarak Malisörler harekete geçmiş iken bu arada da Mart-Nisan aylarında bu kez Müslüman Arnavutlar da vergi şikayetiyle ayaklanmışlardır. Karadağ da bu isyanı körükler bir tutum almıştır. Mayıs ayında İsmail Kemal Bey'in liderliğindeki bir grup, Bâbiâli'den, Arnavut topraklarının sınırlarının net olarak çizilmesi, başına bir Arnavut genel valinin getirilmesi, memurların Arnavutlardan seçilmesi, Latin harfli Arnavut dilinin bölgede resmi dil olması yönünde isteklerde bulunmuştur. Büyüyebilecek bir isyan tehlikesi karşısında bölgedeki Osmanlı kolordu komutanı İsmail Fazıl Paşa ise yayınladığı tebliğ ile Arnavutları 48 saat içinde silahlarını teslim etmeye çağırmıştır. Arnavutların bu isteğe cevabı, tam tersine, İpek'e doğru bir saldırıya geçmek biçiminde olmuştur. Arnavut isyanı Yakova, İpek ve Priştine'de ciddi bir hal almıştır. Kuzeydeki isyancıların sayısı 15-20 bini bulmuştur. 1912 yılının Haziran sonlarında ve Temmuz ayında devam eden ayaklanma, Mirdite, Tiran ve İşkodra'yı içine alacak biçimde genişlemiştir. Kosova'nın çok yerine de yayılmıştır. Arnavut isyancılar bu dönemde İtalya'dan para ve silah yardımı görmüşlerdir. İtalyan balıkçı gemileri Arnavut limanlarına silah ve mühimmat taşımıştır. Karadağ bandıralı bir takım yelkenliler de silah nakline katılmıştır (Maden, 2011: 171-177).

1912 seçimlerinde İttihat ve Terakki Partisi'nin, Arnavutların meskûn bulunduğu bölgelerde seçim henüz sonuçlanmadan parlamentoyu açmaları ve başta İsmail Kemal Bey olmak üzere kendilerine muhalif gördükleri adayların seçilmesini çeşitli araçlarla engellemeye çalışmaları bazı yerlerde seçim boykotunu getirmiştir. İlginç olan nokta ise, bu kez ayaklanmayı başlatanların Müslüman unsurlar olmasıydı. 20 Mayıs 1912'de eski Arnavut milletvekillerinden Hasan Priştina ve Necip Draga liderliğinde toplananlar, Jöntürk hükümetinin bir ayaklanmayla düşürülmesi için genel bir yemin etmişlerdir. Ayrıca, Osmanlı hükümetine 12 maddeden oluşan bir talep listesi iletilmiştir. Bu talepler içinde, eski taleplerden farklı olarak en dikkat çekici nokta ise "Arnavut Milliyeti"nin resmen tanınması isteğinin varlığıdır. Arnavutların meskun olduğu vilayetlerde (Yanya, İşkodra, Kosova ve Manastır) Arnavutçanın resmi dil olması talebi de vardır. Bu isteklere silahlı grupların işgal hareketi de eşlik etmiştir. Bu taleplerden 10 gün sonra, üç bin kişilik silahlı bir grup İpek'e ve bir grup da Yakova kentine girmişlerdir. Bu arada Osmanlı ordusundaki bir grup subay ve asker de isyancıların tarafına geçmişlerdir. Bununla birlikte, isyan, Ağustos ayı ortalarında isteklerin Osmanlı makamlarınca kabul edilmesiyle sona erdirilmiştir. Bu isyanın sona erdirilmesinde, başlatılmasında olduğu gibi, Müslümanlar ön plana çıkmıştır. Müslümanların azımsanmayacak bir bölümü, anlaşılan, hâlâ Osmanlı devletinden ayrılmak yerine, bir takım eski uygulamaların hayata geçirilmesi suretiyle bazı kültürel ve yönetsel ayrıcalıklara yeniden kavuşmayı daha cazip görmekteydiler (Bartl, 1998: 306-312).

1912 yılının Yaz aylarındaki isyanlar sırasında Avusturya-Macaristan'ın ayaklanmacılara ciddi yardımları görülmüştür. Arnavut topraklarındaki aynı yılın Ocak ayındaki isyan hareketleri sırasında rakibi İtalya'nın bölgedeki aktif olması, Avusturya-Macaristan'ı ciddi biçimde rahatsız etmişti. Temmuz 1912'deki ayaklanma sırasında ise, bu sefer Viyana yönetimi ön plana geçme arzusuyla limanı olan Trieste'den İşkodra'ya kendi bandıralı gemileriyle silah taşınmasında aracı olmuştur. Bu durumu, İşkodra vilayetinde İsmail Kemal ve çevresini takip etmekle görevli Osmanlı memuru Komiser Şevket İstanbul'a geçtiği bir raporda bildirmiştir. Şevket raporunda ayrıca, Osmanlı karşıtı Derviş Hima ve Simon Doda'nın Korfu'da bulunduğunu, İsmail Kemal Bey'in de oraya gelebileceğini haber aldığını ve bununla birlikte toplantı merkezi olarak da Bükreş'in seçildiğini belirtmiştir. İsmail Kemal'in Bükreş'te bulunduğunun ve onun ekibinden Priştinalı Hasan Bey ile Cakovalı Zeynel Bey'in Görice'ye yakın Katara'ya geldiklerinin ve 1-2 gün bölgede kaldıktan sonra ayrıldıklarının ama o an için nerede olduklarının belirsizlik taşıdığının, ancak, ya İsmail Kemal'in ya da Trieste'de

bulunan Bib Doda'nın yanına gitmiş olabileceklerinin bilgisi de istihbarat raporu olarak İstanbul'a geçilmiştir (BOA, HR.SYS, 153/41).

20 Ağustos 1912'de Müslüman Arnavutların isyanlarının sona erdirilmesinin hemen ardından bu kez de 22 Ağustos tarihinde dört yüz kadar Malisör, bir takım Katolik papazlar önderliğinde ayaklanarak Dıra  zerine hücuma geçmişlerdir. Dıra'taki çatışmalarda Malisör isyancılar otuz adamını kaybetmiş, yetmiş isyancı da yaralanmıştır. Ayrıca, bir Osmanlı jandarması ile Osmanlı'ya destek veren beş Dıra sakini de hayatını kaybetmiştir. Sonuçta, Dıra isyanı püskürtülmüştür. Bununla birlikte, özellikle Avusturya-Macaristan ve Karadağ'ın kışkırtmaları sonucunda Eylül ayında da yine Malisör isyanları görülmüştür (Maden, 2011:182).

1912 yılında Arnavutların meskun olduğu vilayetlerde ayaklanmalar olmasına karşın, Müslüman halk çoğunluğunun hâlâ Osmanlı'dan ayrılarak tam bir bağımsızlık hedefi içinde olduklarını net biçimde söylemek güçtür. Ancak, 1912 Ekim'nde patlayan I.Balkan Savaşı'nın gidişatının ortaya çıkardığı durum, Müslüman Arnavutları da artık tartışmasız biçimde bağımsızlık yanlısı konuma getirmiştir. Karadağ tarafından başlatılan, sonrasında Bulgaristan, Sırbistan ve Yunanistan'ın dahil olduğu Osmanlı'ya karşı açılan savaşta Arnavut vilayetleri kısa bir zaman içinde Balkan devletleri tarafından işgal edilmiştir (Bartl, 1998: 313). Bununla birlikte, Balkan Savaşı'nın patlaması paradoksal biçimde Arnavutluk'un kurulması için elverişli siyasi bir konjonktür yaratmıştır.

Balkan Savaşı'nın başlamasıyla birlikte Rusya'nın koruyuculuğunu yaptığı Slav devletlerinin genişleyerek Adriyatik kıyılarında tam anlamıyla hakimiyet kurması olasılığı hem Avusturya-Macaristan hem de İtalya'yı endişeye sevk etmiştir. Özellikle Avlonya bölgesinin Slavların eline geçmesi olasılığı, İtalya açısından büyük bir sorundu. Çünkü bu bölgeyle İtalya'nın Otranto şehri arasındaki mesafe yalnızca 40 mildi. İtalya'nın endişelerinin gerçek olması durumunda, bu doğrudan İtalya'nın güvenliğinin tehdidi anlamına gelmekteydi (Guy, 2007:111).

Balkanlar'daki öteden beri süren İtalya ve Avusturya-Macaristan arasındaki nüfuz mücadelesine rağmen, Balkan Savaşı'nın patlamasıyla birlikte ortaya çıkan Slav yayılması tehlikesi onları aynı çıkar etrafında birleştirmiştir. Balkan Savaşı'nın başlamasıyla Arnavutların yerleşik olduğu toprakların Sırbistan ve Yunanistan arasında bölünmesi tehlikesi, İtalya'yı kaygılandırmış ve Roma yönetimi Osmanlı'ya karşı s rd rd ğu Trablusgarp Savaşı'nı durdurmayı çıkarlarına uygun bulmuştur. O dönemde İtalyan gazeteleri, Karadağ üzerinden bölgenin Slavlaşma tehlikesinin Adriyatik'e doğru ilerlediğini, hemen Arnavut topraklarının yakınında olduğunu ve ilerleyen yıllarda Bosna-Hersek, Trieste, Istria ve Dalmaçya'nın da aynı akıbete uğrayacağını yazmaktaydı. Ayrıca İtalya diplomasisi de, çıkarları açısından Sırbistan'ı Avusturya-Macaristan'a göre daha tehlikeli gördüklerini ifade etmekte ve bu düşüncelerinde samimi oldukları konusunda da ifte monarşinin Dışışleri Bakanlığı'nı da inandırmaya çalışmaktaydı (Sotirovic, 2015:49).

1. Balkan Savaşı'nın çatışma ortamından uzakta olan Bükreş, 19. yüzyılın sonlarından itibaren Arnavutçu harekette öncelikle kültürel merkezlerden biri olarak ortaya çıkmıştı. 19. yüzyılın sonları ve 20. yüzyılın başlarında Bükreş'te kurulan kültürel bir ulusçu organizasyon olan *Dura*, zaman içerisinde adını *Başkimi*'ye (Birlik) döndürmüştü. Bu kuruluş içinde, faaliyetler zamanla kültürel çalışmaların da ötesine geçerek siyasallaşmaya başlamıştır. Burada gelişen Arnavut hareketi, Mısır ve Bulgaristan'a da yayılmış ve Bükreş, Arnavutluk'ta gizli bir kalkışmanın yapılması için mali ve silah kaynaklarının gönderilmesindeki merkezlerden biri olmuştur. Arnavutların, kendi toprakları olarak gördükleri yerlerin yabancı g ler tarafından işgal edilmesi karşısında, bağımsızlık bu kez ciddi biçimde gündeme geldiğinde de Bükreş  n plana çıkmıştır (The Albanian Struggle In the Old World and New, 1939: 37). Balkanlar'da savaş sürerken Kasım ayı başında İsmail Kemal Bey ve Luigj Gurakuqi, bir Arnavut Ulusal Kongresi'nin hazırlıkları için Bükreş'te toplanmışlardır. Toplantı sonrasında İsmail Kemal Bey, Budapeşte'de Avusturya-Macaristan Dışışleri Bakanı Leopold Berhtold ile buluşmuş ve ardından Viyana  zerinden Arnavutluk'a gelmiştir. 28 Kasım günü ise Avlonya'da, önceden planlanan "Arnavutluk Ulusal Kongresi" 37 delegenin katılımıyla toplanmış ve Arnavutluk'un bağımsızlığı ilan edilmiştir (Bartl, 1998: 313-314).

Bağımsızlık ilanı öncesinde 1912 Kasım'ında Arnavut mülteciler organizasyonu, İsmail Kemal Bey'in başkanlığında Bükreş'te Arnavut Milli Kongresi'nin hazırlıkları için bir toplantı düzenlemişti. Ardından, İsmail Kemal Bey Trieste'ye giderek oradan Arnavutların önde gelen adlarına bir telgraf çekmiş ve Avlonya'da bir kongre toplanmasını istemiştir. Telgraf çekilen kişiler, Arnavutluk'taki tüm din gruplarına mensup adlardan oluşmaktaydı (Maden, 2013: 153-154). Avlonya'da çeşitli bölgelerden gelen Müslüman ve Hristiyan kökenli 83 delegenin 15 Kasım 1912'de açılışını yaptığı

Kongre, 28 Kasım 1912 tarihinde oybirliğiyle bağımsız Arnavutluk'un kurulduğunu ilan etmiştir. İsmail Kemal Bey, bu kongrede geçici yönetimin başkanlığına getirilmiş ve bir hükümet oluşturulmuştur (Story, 2009: 266-267). 28 Kasım tarihinin bağımsızlık günü olarak seçiminde simgesel bir anlam bulunduğu da düşünülebilir. 28 Kasım 1443, Osmanlı'ya karşı ayaklanan Arnavutların ulusal kahramanı olarak kabul edilen İskender Bey'in Kruje/Kroya'da (Akçahisar) Osmanlı'nın elindeki kaleyi zapt ederek burada bir prenslik ilan ettiği tarihtir. Bu tarihin seçilmesi de bu bağlamda oldukça dikkat çeken bir durum olmuştur (Kropiak, 2014: 64).

Bağımsızlık ilan eden yeni devlette hükümet şu üyelerden oluşmaktaydı:

(28 Kasım 1912 Arnavutluk Geçici Yönetim Hükümet Üyeleri)

Başbakan ve Dışişleri Bakanı: İsmail Kemal Bey

Başbakan Vekili: Dom Nikolle Koçorri

İçişleri Bakanı: Müfid Libohova Bey

Maliye Bakanı: Abdi Toptani Bey

Savunma Bakanı: Mehmed Deralla Paşa

Adalet Bakanı: Petro Poga

Kültür Bakanı: Midhat Fraşeri

Tarım Bakanı: Pandeli Kale

Posta Bakanı: Lef Nosi (Bartl, 1998: 315).

Bağımsızlık ilanının ardından, geçici yönetim başkanı İsmail Kemal Bey, Düvel-i Muazzama ve Babiâli'ye bağımsızlıklarını duyuran şu telgrafı da çekmiştir:

“Din farkı gözetilmeksizin Arnavutluk'un her bir yanından gelip bugün Avlonya şehrinde toplanan Milli Meclis, Arnavutluk'un siyasi bağımsızlığını ilân etmiş ve Sırp ordularının imha tehdidi altındaki Arnavut milletinin haklarını korumakla ve yabancı güçlerin işgali altındaki vatan toprağını kurtarmakla yükümlü bir geçici yönetim tesis etmiş bulunmaktadır. Zat-ı Şahane'ye bu gelişmeleri bildirir, Majesteleri Büyük Britanya Kralı'nın hükümetinin Arnavut milletinin siyasi kaderindeki bu değişimi tanıması talebinde bulunduğunu saygılarımla arz ederim.

Doğu Avrupa halkları ailesine katılmış bulunan ve bu ailenin en kadim üyesi olmaktan büyük gurur duyan Arnavutlar, tek bir amaç peşindedirler. O da, bütün Balkan devletleriyle sulh içinde yaşamak ve bir denge unsuru olmaktır. Arnavutlar, Majesteleri'nin hükümetinin ve tüm medeni dünyanın, onları milli mevcudiyetlerini hedef alan tüm saldırılardan ve topraklarının parçalanmasından koruyarak onlara kucak açacağından emindirler.” (Story, 2009: 267).

İsmail Kemal Bey anılarında, Babiâli'nin gönderdikleri bildiriye alır almaz Sadrazam'ın cevabi bir telgraf gönderdiğini ve Arnavutluk'a kral olarak bir Osmanlı hanedanı mensubunun dayatıldığını iddia etmektedir. Buna karşın İsmail Kemal Bey ise, yeni hükümdar olarak gönlünün Avrupalı bir monarktan yana olduğunu anılarında açıkça ortaya koymaktadır (Story, 2009: 267).

Arnavutların bağımsızlık bildirgesi sonrası geçici Arnavut Hükümeti, bağımsızlıklarını tanıtılabilmek için büyük devletler nezdinde harekete geçmiştir. Arnavutlara en büyük destek yine İtalya ile Avusturya-Macaristan'dan gelmiştir. Bu iki ülkenin Arnavut topraklarındaki diplomatik temsilcileri İsmail Kemal Bey'e Arnavutların bağımsızlığının dünyaca tanınması yönünde destek verecekleri vaadinde bulunmuşlar ve bu yönde büyük devletler nezdinde çalışma sözü vermişlerdir (Maden, 2011: 186).

Arnavutların tek taraflı bağımsızlık ilanı ne Osmanlı ne de Batılı güçlerin hiçbir tarafından tanınmamıştır. Bu arada, devam eden savaşta 1912 yılının sonunda, Balkan koalisyonu, Arnavut topraklarını işgal etmiş ve Yunanistan, bu bölgenin güneyini fiilen kendi topraklarına katmıştır (Kropiak, 2014: 66). Balkan Savaşı'nın ortaya çıkardığı bu bunalımı görüşmek üzere, altı büyük devletin bir araya geldiği Londra'da bir konferans düzenlenmiştir. Londra Konferansı'nda

(Büyükelçiler Konferansı) 17 Aralık 1912’de Arnavutluk’un Osmanlı’ya bağlı bir vasal devlet olması kararlaştırılmıştır (Krisafi, 2014: 71).

Londra Konferansı boyunca Arnavutluk konusunda iki boyut ele alınmıştır. 1. boyutu Arnavutluk’un siyasi statüsü oluştururken, 2. boyut ise ülkenin sınırlarının ne olacağı konusudur. Konferans başında, büyük g  lerin kefaleti altında Osmanlı’ya vasal devlet olarak bağlı bir yapı gündemde olmuştur. Bu, tartışmasız biçimde Arnavutluk açısından Avlonya’da ilan edilen bağımsızlık bildirgesinden geri adım atmak anlamına geliyordu. Arnavutluk’un sınırları konusu da belirsizlik içermekteydi. İtalya ve Avusturya-Macaristan ise konferansta, Arnavutluk ister özerk ister bağımsız statüde olsun onun geniş sınırlara sahip bir ülke olması gerektiği düşüncesini ortaya koymuşlardır. Çünkü bu durum, özellikle iki ülke açısından yalnızca Arnavutluk’un yaşaması için değil kendi çıkarları bakımından da önemliydi (Shuka, 2015: 325-327).

Balkan Savaşları’nın sürdüğü sırada Osmanlı’yla savaşan Sırbistan ve Yunanistan’ın Arnavut bölgeleri olarak öne çıkan toprakları parçalama hedefleri karşısında, buraların mümkün olduğunca bütün halinde korunması hususunda, hem Avusturya-Macaristan hem de İtalya aynı yönde davranış ortaya koymuşlardır. Örneğin, Avusturya-Macaristan, Sırbistan’ın Arnavutların ağırlıklı yerleşik olduğu Adriyatik kıyılarının istilasına izin vermeyeceğini resmen açıklamıştır. Yine benzer biçimde, 3 Aralık 1912 tarihinde Yunanistan donanmasının Avlonya’ya yaptėı saldırı karşısında hem İtalya hem de Avusturya-Macaristan, Atina yönetimini Avlonya’ya girmemesi yönünde kesin biçimde uyar mışlardır (Vickers, 2001: 69). Arnavut topraklarının Balkan koalisyonu ülkelerince bütünüyle ele geçirilmemesi konusunda bir uzlaş sergilemişlerdir. 1913 Nisan’ında Batılı g  lerin yardımıyla Karadağlılar da İşkodra’dan çıkarılmıştır (Kropiak, 2014: 327-328). Arnavutların güneyde kendi bölgeleri olarak kabul ettiği toprakları, Yunanistan da sınırlarını genişleteceği alanlar olarak görmüştür. İtalya, bu durum karşısında, Arnavutluk’un sınırlarının belirlenmesi açısından güneydeki hattın çizilmesinde konferansta  ne çıkan bir rol üstlenmeye başlamıştır. Adriyatik girişinin, kendisi dışındaki bir güç tarafından kontrolünü kabul edilmez bulan İtalya ise, Avusturya-Macaristan ile temas kurarak ortak politika izleme yoluna gitmiştir. İtalya, Adriyatik’in girişi bakımından, Yanya’nın Yunanistan’a bırakılmasında ise sakınca görmemektedir. Bu çerçevede de, Avusturya-Macaristan ve İtalya, Yanya’nın Yunanistan’a, Ergiri ve Görice’nin Arnavutluk’a bırakıldığı bir planda anlaşmışlardır. İşkomi Irmağı’nın sınır çizgisi olarak kabul edildiği ve gerektiği takdirde bu akarsuyun kuzeyine Avusturya-Macaristan’ın, güneyine ise İtalya’nın asker çıkarması konusunda 8 Mayıs 1913’te gizli bir anlaşma yapmışlardır. Bu dönemde bu plan çerçevesinde İtalya, Avlonya’da konuşlanmak üzere birliklerini seferber etmeye başlamıştır (Shuka, 2015: 327-328). Bununla birlikte, askeri bir operasyon düzenlenmemiştir.

Yeni devlet, Arnavutların istekleri ile karşılaştırıldığında yarı yarıya k  k sınırlara sahip olarak ortaya çıkmıştır. Balkan Savaşlarının ortaya  ıkardėı siyasi ortam bu yeni devletin ortaya çıkışını kolaylaştırmıştır. Savaş, bölgede nüfus ve toprak olarak k  k olmakla birlikte bağımsız bir devletin ortaya çıkabilmesinin uygun şartlarını da hazırlamıştır (Maden, 2011: 190-191). I. Balkan Savaşı’nı sonlandıran 30 Mayıs 1913 tarihli Londra Antlaşması ile Osmanlı Devleti de Arnavutların ağırlıklı olarak meskun bulundukları topraklardaki haklarından vazgeçmiş ve bağımsız bir Arnavut devletini tanımayı kabul etmiştir. Antlaşma, Arnavutluk sınırlarının netleştirilmesi işini büyük devletlere bırakmıştır. 29 Temmuz 1913 tarihinde ise altı büyük devletin büyükelçisi (Büyük Britanya, Fransa, Almanya, Avusturya-Macaristan, İtalya ve Rusya) bir araya gelerek kefaletleri altındaki bir “Arnavut Prensiği” kurulmasını onaylamışlardır. 29 Temmuz 1913 tarihinde yeni ortaya çıkan devletin temel yapısını ortaya koyan, Arnavutluk’un bir bakıma “Geçici Anayasa”sı sayılabilecek, hukuksal olarak doğrudan hem iç hukukta hem de uluslararası hukukta geçerli olan Anlaşma, altı devletin uzlaşmasıyla ilan edilmiştir. Buna göre 1. Maddede Arnavutluk’un kuruluş niteliği şöyle tanımlanıyordu: “Arnavutluk, egemen ve irs  intikali ekber evlat esasına dayanan bir Prenslik olarak Düvel-i Muazzama’nın kefaletinde oluşturulmuştur. Prens, Düvel-i Muazzama tarafından belirlenecektir.” (Krisafi, 2014: 71).

Arnavutlar, bağımsızlık ilan ederken Osmanlı’nın dört Balkan vilayetini kapsayacak bir Arnavutluk kurma d ş ncesindeydiler. Oysa ortaya çıkan devlet, planlananın yarısı bir toprak parçasını içerdiği gibi, Arnavut nüfusunun yarısı da dışarıda kalmıştır. Bununla birlikte, 28 Kasım 1912’de *de facto* bağımsızlığını ilan eden Arnavutluk, büyük devletlerin kefaleti altında da olsa *de jure* olarak tanınmıştır (Krisafi, 2014: 73-74). Böylece, yeni bir Balkan ulus devleti I.Dünya Savaşı’nın hemen öncesinde doğarak uluslararası camiaya katılmıştır.

4. Sonuç

Avusturya-Macaristan ve İtalya'nın Arnavut coğrafyasındaki etkinlik mücadelesinin ortamı içinde, özellikle bu devletlerle ilişki içindeki Katolik Arnavutlar, Arnavut bağımsızlığına giden yolda diğer iki dinsel gruba göre başlangıç aşamasında daha önemli roller oynamışlardır. Bununla birlikte Katolik grupların ulusçuluğu ilk dönemlerde kapsayıcı olmamıştır. Balkanlar'daki diğer ulusçu hareketlerin aynı zamanda Avrupalı büyük güçlere yaslanmaları karşısında, ilk ulusçular içindeki Katoliklerin, daha çok Avusturya-Macaristan ya da yeni kurulan İtalya'dan destek arayışlarına girdikleri söylenebilir. Katolik Arnavutların, Katolik devletlerden sağlanmaya çalışılan destek bakımından bir aracılık rolü oynadıkları da görülmüştür. Özellikle 20. yüzyılın başında Katolik laik elitin ortaya çıkmasıyla birlikte bu grup içinde de kapsayıcı ve bağımsızlıkçı bütüncül bir Arnavut kimliğine sahiplenme oluşmaya başlamıştır. Ayrıca, II. Meşrutiyet sonrası İstanbul'un merkezi politikalarını -beklentilerin tersine- artırması Müslüman Arnavutların da Osmanlı'dan umutlarını kesmesine ve bağımsızlıkçı bir tutum almalarına yol açmıştır. Bu noktada da, Müslüman Arnavut ulusçularının -Fraşeri Kardeşler, İsmail Kemal Bey vd.- "Müslüman Millet" bünyesinden kopmak için laik bir bakış açısı geliştirmeleri de önemli olmuştur.

Laik, Arnavut ulusçusu bir elitin ortaya çıkmasında İtalya ve Avusturya-Macaristan devletleri büyük roller oynamıştır. Bu iki ülkede var olan eğitim kurumlarından yetişen Arnavut aydınlar, ulusçuluğun yayılması için çeşitli alanlarda pek çok faaliyete imza atmışlardır. Ayrıca, bu iki ülke Arnavut ulusçuluğunu besleyecek biçimde gerek diplomatik kaynaklarını gerek finansal kaynaklarını Arnavut coğrafyası üzerinde etkin kılmışlardır. Arnavut ulusçuluğunu besleyecek bilimsel çalışmalarda da gerektiğinde yol göstericilik rolüne soyunmuşlardır.

19. yüzyıl ortalarından başlayarak gerek İtalya gerek Avusturya Macaristan, Osmanlı'nın Arnavut coğrafyası üzerinde uzun süreli var olamayacağını düşünmüşler ve hesaplamışlardır. Ancak Osmanlı sonrası ortaya çıkacak boşluğun Rusya'nın desteklediği Slav devletlerince doldurulmasından da her zaman kaygı duymuşlardır. Bu bakımdan Balkanlar'da kendi aleyhlerine olacak bir altüst oluşun yerine *status quo*'nun korunmasını Balkan Savaşları'na kadar büyük oranda desteklemişlerdir. Nitekim bu çerçevede de 19. yüzyılın sonunda, 1897 yılında iki devlet "Monza Mutabakatı"na imza atmışlardır. Böylece bölgede hem Slav genişlemesi tehlikesine karşı işbirliği yapmışlar hem de birbirlerine dönük üstünlük mücadelesini çatışmaya dökmemenin zeminin hazırlamışlardır. Avusturya-Macaristan ve İtalya'nın Arnavutlar ve Arnavutların yaşadıkları topraklar üzerindeki etkinlik mücadelesi, yeni bir Balkan devlete giden süreçte, bu topraklarda ne Roma'nın ne de Viyana'nın doğrudan baskın bir hegemonya kuramamasına ama Osmanlı devleti içinden bağımsız yeni ulus devletin ortaya çıkmasına yardımcı olan bir etken olmuştur. Bağımsızlıkla sonuçlanan süreçte, özellikle Avusturya-Macaristan ile İtalya'nın Balkanlar'daki kendi aralarındaki çatışmacı olmayan dengesel rekabeti ve Arnavutların yaşadığı coğrafyaya ilişkin beklenti ve emellerinden kaynaklanan dış dinamiklerin ortaya çıkardığı durum, Arnavutların bağımsızlığını kazanmasında önemli bir rol oynamıştır.

Kaynaklar

- Avlonyalı Ekrem Bey [Vlora]. (2006). *Osmanlı Arnavutlukundan Anılar (1885-1912)* (Çev. Atilla Dirim). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bartl, Peter. (1998). *Milli Bağımsızlık Hareketleri Esnasında Arnavutluk Müslümanları* (Çev. Ali Taner). İstanbul: Bedir Yayınevi.
- Batakovic, Dusan T. (2014). Serbia, The Serbo-Albanese Conflict And the First Balkan War. *Balkanica*, XLV, 317-352.
- Brown, Janice A.. (1986). The Status of Christianity in Albania. *Journal of Church and State*, Winter/28(1), 43-60.
- Blumi, Isa. (2003). Contesting the Edges of the Ottoman Empire: Rethinking Ethnic and Secterian Boundaries in the Malësore, 1876-1912. *International Journal of Middle East Studies*, May 35(2), 237-256.
- Clayer, Nathalie. (2013). *Arnavut Milliyetçiliğinin Kökenleri Avrupa'da Çoğunluğu Müslüman Bir Ulusun Doğuşu* (Çev. Ali Berktaş). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Elsie, Robert. (2010). *Historical Dictionary of Albania*. Lenham-Maryland: Scarecrow Press Inc..

- Fried, Martin Benjamin. (2012). The Cornerstone of Balkan Power Projection: Austria- Hungarian War Aims and the Problem of Albanian Neutrality, 1914-1918. *Diplomacy & Statecraft*, September/23(3), 425-445.
- Fshazi, Falma. (2008). 2. Meşrutiyet ve Arnavutluk'taki Osmanlı Algısı: Arnavutlarla Osmanlı'nın Düşman Olduğu "O An". *İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fak ltesi Dergisi*, Mart/38, 161- 178 .
- Gawrych, George W. (1986).The Culture and Politics of Violence in Turkish Society, 1903-1914, *Middle Eastern Studies*, July/ 22(3), 307-330.
- Guy, Nicola. (2007). The Albanian Question in British Policy and the Italian Intervention, August 1914- April 1915. *Diplomacy & Statecraft*, March/18(1), 109-131.
- Hocaoğlu, Baran. (2010). *II. Meşrutiyette İktidar-Muhalefet İlişkileri 1908-1913*.İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Kansu, Aykut. (2001). *1908 Devrimi* (Çev. Ayda Erbal). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Krisafi, Ksenefon. (2014). The International Legal Status of Albania From the End of the London Conference of Ambassadors to the End of the First World War. *SEEU Review*, September 10(1), 71-101.
- Kropiak, Katarzyna. (2014). Integration Concepts of the Lands Inhabited by Albanians: The Process of Shaping of the Albanian State Borders. *Politeja*, 11(30-4), 55-70.
- Maden, Fahri. (2011). Arnavutluk'un Bağımsızlık Süreci (1878-1913). *Avrasya Etüdleri*, 39(1), 155-196.
- Maden, Fahri. (2013). Arnavutluk'ta Bektaşilik ve Arnavutluk'un Bağımsızlığına Giden Süreçte Bektaşiler. *Avrasya Etüdleri*, 44(2), 141-176.
- Murzaku, Ines Angeli. (2009). *Returning Home to Rome: The Basilian Monksof Grottaferrata in Albania*. Grottaferrata: Manastero Esarchico.
- Nizamoğlu, Yüksel. (2013). Yanya Vilayetinin Durumuna Dair Hazırlanan Layihalar ve Sonuçları. *OTAM*, Bahar/33, 197-228.
- Resneli Niyazi. (1975). *Balkanlarda Bir Gerillacı H rriyet Kahramanı Resneli Niyazi Bey'in Anıları*, [Çev. (G n m z T rk esine) İhsan Ilgar]. İstanbul: Çağdaş Yayınları.
- Shuka, Xhilda. (2015). Italian Attitude Towards the Albanian Issue: Albania's Southern Border at the Conference of Ambassadors in London 1912-1913. *Mediterranean Journal of Social Sciences*, May/6(3), 325-330.
- Sotirovic, Vladislav B.. (2015). *Serbia, Montenegro and the "Albanian Question", 1878-1912. A Greater Albania Between Balkan Nationalism & European Imperialism*. Saarbrücken: LAP LAMBERT Academic Publishing.
- Story, Somerville. (Ed.). (2009). *İsmail Kemal Bey'in Hatıratı*. (Çev. Adnan İslamoğulları ve Rubin Hoxha). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- The Albanian Struggle In the Old World And New*. (1939). Boston: The Albanian Historical Society of Massachusetts.
- Van Kessel, Tamara Constance. (2011). *Cultural Promotion and Imperialism: The Dante Alighieri Society and the British Council Contesting the Meditteranean in the 1930s*. Amsterdam: University of Amsterdam- Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Vickers, Miranda. (2001). *The Albanians A Modern History*. New York: I.B. Tauris Publishers.

Arşiv Belgeleri:

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Hariciye Nezareti, Siyasi (HR.SYS).

BOA, HR.SYS, 115/68

BOA, HR.SYS, 116/45

BOA, HR.SYS, 154/56

BOA, HR.SYS, 153/4

BOA, HR.SYS, 141/15

BOA, HR.SYS, 145/36

BOA, HR.SYS, 150/31

BOA, HR.SYS, 153/41

Two-Tier Currency System for The Member Countries of The Organization of Turkic States

Suerkul Abdybaly tegin^a , Junus Ganiev^b

^a Department of Finance and Banking, Kyrgyz-Turkish Manas University, Bishkek, Kyrgyzstan

^b Department of Economics, Kyrgyz-Turkish Manas University, Bishkek, Kyrgyzstan,
junus.ganiev@manas.edu.kg (Corresponding Author)

Abstract

The article provides an analysis of the world currency systems and justification for the need to change the world monetary system. The concept of a two-level national currency system based on the introduction of an additional national currency backed by gold is proposed. Such an innovation will significantly enhance the savings function of the national currency and reduce the population's propensity to dollarize their savings. This will also reduce the role of world reserve currencies, which may become a new stage in the development of a new world monetary system. Ultimately, this may increase the role of national currencies in making payments in international trade and will lead to a fall in the role of world reserve currencies. Such innovation will have a positive impact on the further strengthening of mutual trade within the Organization of Turkic States. A preliminary assessment was carried out on the example of Turkey and Kyrgyzstan. Some assessments are also given for other OTS member countries. Gold national currency can be introduced in the form of banknotes, bank accounts, and electronic money. The technical solution depends on the specifics and capabilities of each country, as well as on the preferences of local populations.

Keywords: World Currency, Reserve System, Gold Standard, Dollarization, Golden National Currency, Golden Lira.

For Citation: Abdybaly tegin, S., Ganiev, J. (2023). Two-Tier Currency System for The Member Countries of The Organization of Turkic States. Journal of Academic Value Studies, 9(1), 46-55. <http://dx.doi.org/10.29228/javs.68119>

Received: 01.02.2023 Accepted: 26.03.2023

This article was checked by *intihal.net*

1. Introduction

The transformation of the mechanism of interaction between the Turkic States into a full-functional union of countries in the format of the Organization of Turkic States (OTS) in 2009 can be considered one of the forms of response to the global financial crisis that began in 2008. As a result of which the global monetary system and the world central banks began cardinal movements that affect the fundamental foundations of the entire world monetary and legal system. The subsequent huge liquidity injections provided by world central banks to support their economies have once again brought to the forefront of discussions and disputes the question of the role and mandate of world currencies. The spread of such policies around the world and the subsequent widespread lockdown during Covid-19 have led to another round of liquidity injections by central banks, which together have created an enormous burden on the world's economies in the form of a high jump in inflation. Double-digit inflation rates are becoming commonplace in most countries of the world, including developed ones. The instability of reserve currencies and high inflation create new challenges in the world, including the process of cooperation between the OTS countries. In this article, we are trying to analyze and identify what new opportunities are available for OTS countries in light of the present world's realities.

In our understanding, another qualitative shift is expected in the world monetary system, to which the OTS countries should come prepared.

The actions of central banks to support their economies in the form of "unconventional monetary" policies in the context of the global financial crisis that began in 2008 provided some mitigation of its consequences, but at the same time led to a significant increase in the assets of central banks, which in developed countries accounted for more than 20% of GDP and more than 40% in developing countries (Hannoun, 2012), and also changed the structure of their balance sheets (Borio and Disyatat, 2010).

During the global financial crisis and especially during the Covid-19 period, the assets of central banks increased sharply with the adoption of anti-crisis measures (Yardeni, 2022). For example, the assets of the Bank of Japan at the peak of support exceeded 130% of GDP, and in the Eurozone they reached 63% of GDP (RefinitivDatastream, 2022). Assets of deposit banks to GDP also increased significantly due to unconventional monetary policy around the world, the only exception was the North American zone (Tipoe and Becker). However, their growth was not so significant in comparison with the growth of central banks.

The consequences of the "quantitative easing" policy of the European Central Bank (ECB) have led to a significant change in the structure (Cercle, Bihan and Monot, 2021) of the total balance sheet of the entire Eurosystem (ECB and national banks of the eurozone countries). The Eurosystem holds 53% of its assets in debt securities of eurozone governments. It can be said with certainty that since the Eurosystem actually supports the financing of public spending through an increase in commercial bank reserves, this leads to a rapid increase in public debt in many countries. An example of this is the French public debt supported by the Eurosystem, which rose from €92 billion at the end of 2015 to €425 billion by the end of 2019 (Cercle, Bihan and Monot, 2021).

Such a policy may justify itself as a tool to mitigate the effects of fundamental imbalances in the economy by providing short-term liquidity (Pattipeilohy, et al., 2013), but does not address the fundamental issues unjustifiably postponing their solution to a later date. The issuing activity of the central bank in this case is reduced to dealing with the consequences, and not with the causes of financial crises (Eichengreen B., 2012), which have had and will continue to have a significant impact on the stability of the exchange rates of national currencies and, accordingly, provide a temporary solution, which also jeopardizes the stability of the global monetary system. These factors are exacerbated by the interference of the political component in this process.

The imposition of sanctions against Russia and Russian businesses, including the seizure of foreign exchange reserves of the Central Bank of the Russian Federation, gives reason to believe that the world monetary system is heading towards complete instability and destruction, and this especially concerns the principle of protecting property rights. Indirectly, this "punishment" applies to the peoples of countries economically and culturally connected with Russia, including the OTS countries.

At the initial stage, along with the growing volatility of the exchange rate of the Kyrgyz national currency som against the US dollar, Kyrgyzstan received an unpleasant surprise in the form of "unannounced" bans on withdrawing dollars from correspondent accounts of commercial banks. As a result, for the population and businesses, the commission for cashing out US dollars from their accounts has increased dramatically to 5% of the cashing amount. The high growth rate of imports from China in 2022 (NSC publications, 2022) is also partly explained by the substitution of Russian imports through the Kyrgyz re-exports, which is another significant factor in this impact.

2. The Importance of Introducing the Two-Tier Currency System

Today, the whole world sees that the basic principle of property rights is being destroyed. This actualizes the need to develop a new world monetary system, which is a new urgent challenge, to which the OTS countries should find an answer in the near future. At the same time, it is necessary to take into account the reasons for the collapse of the Genoese currency system and the Bretton Woods gold and dollar standards. The floating exchange rate system under the Jamaican Monetary System is in deep crisis. The introduction of the euro in the form of a collective currency by the European Union gave some hope to world markets and national governments, which did not materialize.

The main shortcomings of the US dollar as a world currency, which we further define as "present dollar problem", are as follows:

- The US dollar is not backed by any real asset, so we see the uncontrolled and unrestricted actions of the US Federal Reserve System as both a weak and a strong side of the US dollar. As a result of this policy, many countries are unnecessarily burdened with external debt;
- The US dollar is a subject to political pressure and it is used as the main instrument of political pressure on other countries;
- The US dollar has practically lost its reliability as a reserve currency, along with the euro and the Japanese yen.

In connection with the foregoing, the scientific community has long been considering various options for backing world currencies to some material equivalent (Lewis, 2013). Among them, the following proposals can be noted: the introduction of a multi-instrumental currency standard (Ishkhanov, 2014); binding to material equivalents, including energy products (Abdybaly tegin, 2016: 27); a return to the gold standard or a combination of gold with new equivalents (Abdybaly tegin, 2019: 86).

Whatever equivalent is offered, it must be of material value. Accordingly, the availability of such equivalents is automatically reduced. As the world economy and world trade grows, the world currency will have to rise. In this regard, it is assumed that the volume of the proposed equivalent will also have to grow, respectively. Equivalent growth can be problematic, which brings us back to the "gold shortage problem" of the gold standard.

The idea of using the IMF's Special Drawing Rights (SDRs) has its limitations. The IMF's SDRs are based on reserve currencies such as the US dollar, the euro, the British pound, the Japanese yen, and the Chinese renminbi. Since none of these reserve currencies are backed by a tangible asset, we're back to the "present dollar problem" again. The US, Canada and Mexico are considering the idea of creating a collective currency. Given the U.S. priority in such a currency, it can be said that the "present dollar problem" will not be resolved. It should also be noted that the plans of the Eurasian Economic Union (EAEU) countries include the intention to introduce a common currency.

In the context of globalization, the material support of currencies is limited. Each potential equivalent must be a kind of money in itself. Not a single currency that is not backed by a tangible asset can act as a world currency, since it is impossible to control the issue of such a currency without material restrictions. If the issue is not independently controlled, then such a currency cannot be trusted and serves as a reserve and world currency. It is precisely because of this that collective currencies cannot act as reserve currencies.

The world currency should be controlled independently and, accordingly, such control should not be carried out by one country or a union of countries. It is unlikely that the creation of a supranational body in the current conditions will be acceptable to all countries. Given the political and economic realities of the modern world, the likelihood of such a currency being created is negligible. It seems that this problem should be solved in several stages.

The world currency performs all the functions of money: means of payment and exchange, accumulation and savings, measurement and value. On a global scale, these are also the functions of a reserve asset, a credit instrument, and a negotiable instrument for the purposes of exchange, trading and quotation. To this, we can add the role of a benchmark for national currencies in providing the function of savings. Although most authors consider this function as part of the reserve asset function, we believe that it is extremely important and insufficiently studied, therefore, in this article we will consider it as a separate and independent one.

At the same time, we will proceed from the position of a small country with the characteristics of a developing or transit economy. In such states, the US dollar plays a more significant role in comparison with developed countries. In fact, it is the second complementary element of the monetary system of such a country. We simplified the balance sheet of the central bank as following, see Table 1.

Table 1. Simplified Central Bank Balance Sheet

Assets	Liabilities
Gold and foreign exchange reserves*: FX - foreign currency - gold Private sector loans: L Government loans: G	Banknotes and coins: Bn Banks' reserves: R
FX + L + G	Bn + R

*Note: FX refers to a central bank foreign exchange reserves; L - credits of a central bank; G - government borrowing from a central bank; Bn - money in circulation issued by a central bank; R - reserves of commercial banks.

The vast majority of countries maintain gold and foreign exchange reserves at a high level. Accordingly, the size of the domestic assets of the central bank is very low. For example, in most OTS countries, the net domestic assets of the central bank are negative, which actually means supporting reserve currencies to the detriment of the domestic economy via exporting part of national savings abroad. For example, the net domestic assets of the National Bank of Kyrgyzstan to this day remain in the negative zone (Bulletin of the NBKR, 2022). For a complete picture, it is necessary to consider the total balance sheet of the entire banking system, which can be simplified as given in Table 2.

Table 2. The Simplified Balance Sheet of the Banking System

Assets	Liabilities
<i>Gold and foreign exchange reserves*: FX</i> <i>- foreign currency</i> <i>- gold</i> <i>Loans in foreign currency: FXL</i> Loans to government: G Loans to the private sector: L	Banknotes and coins: Bn Banks' reserves: R Deposits in national currency: Dn <i>Deposits in foreign currency: Dfx</i>
<i>FX +FXL +L + G</i>	<i>Bn + R + Dn+Dfx</i>

*Note: **FX** refers to a central bank foreign exchange reserves; **FXL** – loans in foreign currency; L – loans to private sector; G – loans to government; Bn - money in circulation issued by a central bank; R - reserves of commercial banks; Dn – accounts and deposits in national currency; **Dfx** – accounts and deposits in foreign currency.

It can be seen from the table that the national monetary system actually consists of two tiers: i) a component of national money and debts in national currency; and ii) a component of money in foreign currency, assets and debts in foreign currency (highlighted in bold italics). Obviously, this structure of national currency systems is a continuation of the Bretton Woods monetary system, where the US dollar, as the world's reserve currency, has been given the privilege of acting as a safe asset for national currencies. Given this fact, we propose recognizing the existence of a two-tier monetary system. Such an approach will further allow thinking about replacing the US dollar at the country level with another tangible asset, which historically is gold.

We consider a national currency system, conditionally consisting of two levels: the internal national currency system and its dollarized second part consisting of foreign currency in circulation in the country, accounts and deposits opened in foreign currency and in the form of various types of electronic money. The volatility of the exchange rates of national currencies and the high level of inflation in developing countries and countries with economies in transition have created conditions for the preference of the US dollar in comparison with national currencies as an instrument of long-term savings. At the same time, the dollar is considered not only as an instrument of international payments, but also as a means of long-term savings, or, at least, as a benchmark for such a comparison. The underdevelopment of long-term savings instruments in national currencies is proof of this. This is the main reason for the high level of dollarization in many countries, including the OTS countries.

An analysis of the level of dollarization in the OTS member states shows that in all countries it is quite high and exceeds 30%. The dollarization rate of deposits in Uzbekistan at the end of 2020 was more than 49% (CBRU Bulletin, 2021), in Azerbaijan - at the end of the first quarter of 2022 - more than 46.4% (The Central Bank of Azerbaijan, Annual report, 2021), in Kazakhstan - more than 36% by the end of 2021 (The National Bank of Kazakhstan, Annual report, 2021) and in Kyrgyzstan - more than 40.8% by the end of the third quarter of 2022 (The National Bank of Kyrgyzstan, Statistics, 2022). The dynamics of de-dollarization have been on a downward trend over the past decade (Zhang, 2022), and it depends on the level of monetary and foreign exchange policies pursued by countries, the degree of fiscal dominance and the depth of countries' financial markets (Cakir, et al., 2022). In Turkey, the level of all deposits in foreign currencies was over 55% by the end of 2021 (Yalta and Yalta, 2021), and decreased to 49% by October 2022 (CBRT Monetary Developments, October 2022). An analysis of the EAEU countries also shows that, with the exception of Russia, dollarization remains at a high level in all other countries (Khobotova & Dolgonos, 2021). Thus, the US dollar continues to be a significant instrument of savings and accumulation.

Instead of the question of an alternative to the US dollar in international affairs, we raise the question of whether there is an alternative for the common man in long-term savings. For example, is it possible to create a long-term national currency instrument as an alternative to the US dollar for long-term savings? Would such a tool be acceptable to the ordinary man? Our answer to this question is positive. Such an alternative instrument, historically known as the "gold standard", may be a gold-backed national currency that runs parallel to the main currency.

In our opinion, such a gold-backed currency will create long-term stability and ensure citizens' confidence in the national currency. Until 1973, the price of gold was highly correlated with inflation. If we take into account the speculative leaps that took place at that time, following the withdrawal of the US from the gold standard, then until the global financial crisis in 2008, the gold price and inflation rate generally correlated. The price of gold has had positive growth dynamics in the long term and can be considered as a strategic hedge against inflation (Lucey, Sharma and Vigne, 2016), which is confirmed by the example of the US and UK, while in Japan there is mutual influence of gold price and inflation (World Gold Council, Beyond CPI, 2022).

Gold has price stability. Its purchasing power at the beginning of the XXI century remained the same as in the middle of the 20th century (Parshina, 2020). This allows us to conclude that gold is more reliable and does not lose purchasing power during periods of instability and economic downturns. Comparison of the dynamics of the price of gold and the US M2 money supply shows that there is a long-term positive relationship between the growth of the gold price and the growth of the money supply (Holmes, 2017). This can also be seen as confirmation of the greater acceptability of gold as an underlying asset.

We propose introducing a two-tier national currency system:

- The first level includes the current national currency with all its advantages and disadvantages. It will remain the basis of a new national currency system;
- The second level will consist of a gold-backed and gold-pegged national gold currency. The national gold currency is backed by physical gold as in the "gold standard".

The national gold currency will work as an addition to the current national currency. Its main function is to ensure confidence in the national currency. It will act as a long-term instrument of savings and accumulations and will also play the role of an underlying asset for determining the exchange rate of the national currency, which is necessary in international trade, and will create confidence among participants in payment systems. The volume of gold to be secured will remain the property of the central bank, which has full control over it. The possibility of confiscation of gold by another country is excluded. In fact, the national gold currency should replace the US dollar as the "de facto operating second part" of the country's currency system.

The potential volume of the national gold currency will be limited by the volume of gold held by the central bank. It will perform a limited range of functions of underlying assets. The dependence of the national currency on the US dollar will significantly decrease. Dollarization in the economy will fall, whereas the phenomenon of "goldization" is possible and, accordingly, a high level of goldization will become an indicator of the weakness of the central bank's monetary policy and the government's economic policy.

The exchange rate of the non-gold national currency will be determined by the gold content of the gold part of the currency, and as the market intensifies, the exchange rate of the national currency to the gold part will be determined on the basis of market trading. The price of gold is currently also determined in US dollars. With the introduction of gold national currencies, the situation will not change immediately, but as the role of national gold currencies in the world increases, the situation will change. Gold as an underlying asset will increase its role, which will lead to a change in the world dollar system. Schematically, this can be represented in the form of a simplified aggregate balance sheet of the banking system (Table 3).

Table 3. The Simplified Balance Sheet of a Banking System Under a Two-Tier Currency System

Assets	Liabilities
Gold and foreign exchange reserves*: Gd - gold Loans in gold: GdL Loans to government: G Loans to private sector: L	Banknotes and coins: Bn Gold banknotes: BnGd Banks' reserves: R Deposits in national currency: Dn Deposits in gold: DGd
Gd +GdL +L + G	Bn +R + Dn+BnGd +DGd

*Note: **Gd** refers to gold held by the central bank; **GdL** – loans in gold or in the gold backed currency; L – loans to the private sector in the national currency; G – loans to the government in national currency. Bn - money in circulation issued by a central bank in regular national currency; **BnGd** – banknotes in gold backed currency; R - reserves of commercial banks; Dn – accounts and deposits in regular national currency; Dfx – accounts and deposits in foreign currency; **DGd** – accounts and deposits in gold-backed currency.

Obviously, the table shows the ideal situation. Foreign currencies will not disappear quickly, and they will continue to be in international payments. However, the essence and structure of the national and international monetary system will be definitely changed.

It is enough to have a volume of gold equal to the volume of the country's monthly imports to issue a national gold currency. A three-month import level is required for complete certainty and credibility. This proposal could be used for OTS countries, in light of the growing concern about the safety of reserves in reserve currencies after the sanctions applied against Russia and rising inflation rates around the world. It can be assumed that the national gold currency will be the first step towards the complete abandonment of the US dollar in relations between the OTS countries.

The national gold currency can be issued in the form of banknotes, prepaid and debit cards, and accounts opened with the central bank. The introduction of a national currency in the form of savings accounts and time deposits does not require any costs other than political will. The issuance of gold banknotes will require the corresponding costs and time for their printing. The issuance of bank cards will not differ significantly from the issuance of existing bank cards, with the exception of the development and implementation of software for payment and trading system access in the form of an additional application to ensure the convertibility of the gold backed national currency into the usual national currency and vice versa. The logic of such an application will not differ significantly from the current system of foreign currency exchange for national currency when conducting operations with bank cards.

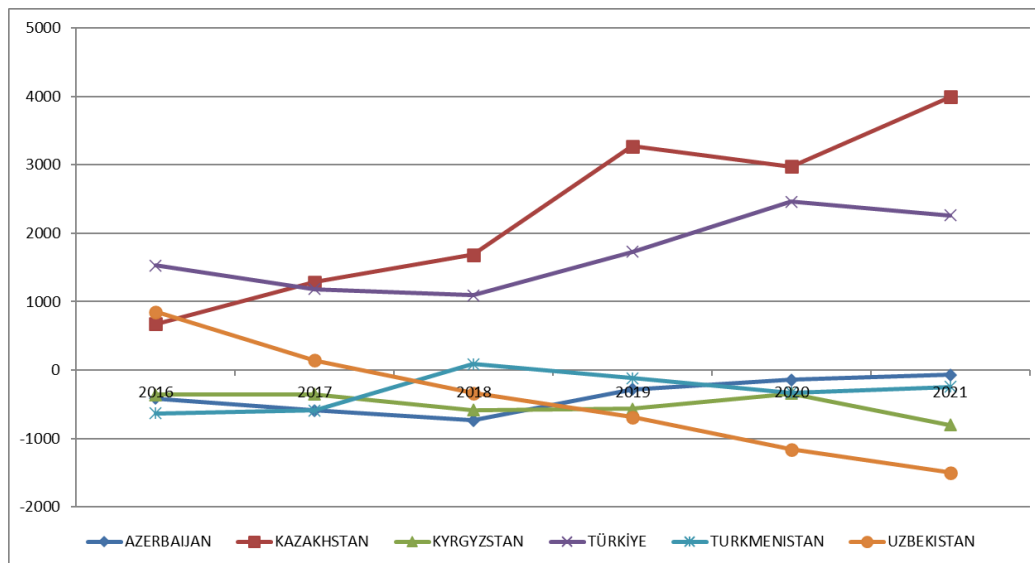
In Turkey, for the issuance of the gold backed lira, a part of the volume of gold in the portfolio of the Central Bank of Turkey is sufficient to ensure trade operations with the OTS countries. The gold market is quite developed, in which the Central Bank is actively involved in the implementation of swap contracts, which is also an advantage of the Central Bank of Turkey in organizing this process for all OTS countries. 1 gold lira can be equated to 1 gram of gold, which, taking into account the current price of gold, will approximately cost about 1000 ordinary lira. The golden lira will have:

- reliability of gold, which will allow the custodian of money to save value over time, especially in conditions of high inflation, as at present;
- the universal reference nature of gold for exchange in international operations and transactions;
- independence of the Central Bank in emission;
- disciplined monetary policy of the Central Bank;
- historically will be associated with gold by the population.

As a result, the Central Bank issuing a gold national currency gains a high level of independence from world currencies, and also retains the flexibility to provide the necessary money supply in the rest (not backed by gold) part of the national currency. This will eliminate the restrictions of the "gold standard".

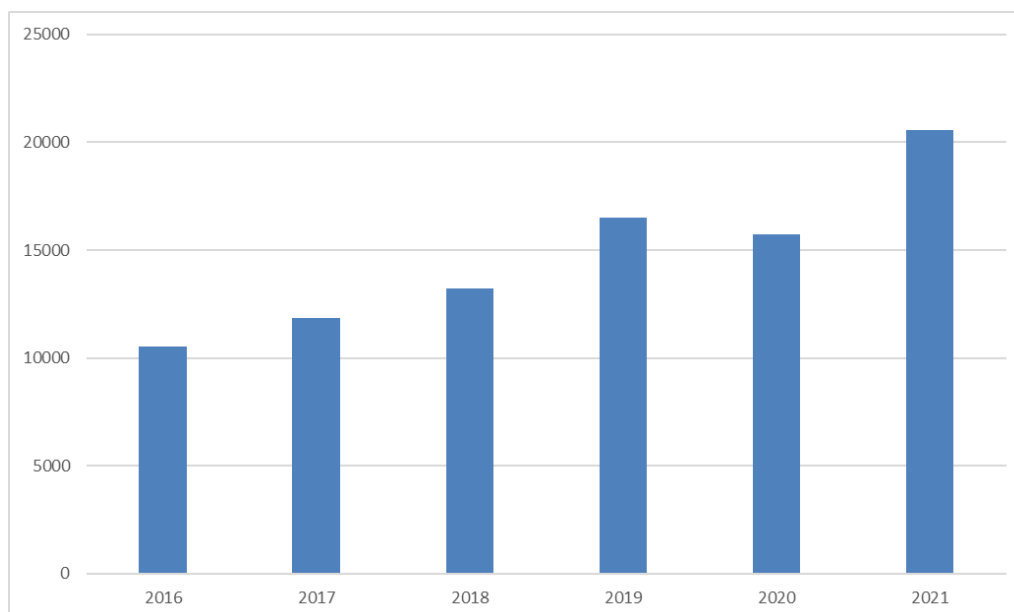
Based on the published structure of the foreign exchange reserves of the Central Bank of Turkey at the end of July 2019 (CBRT, 2019), it is possible to issue gold currency in the amount of 450 million gold liras. This amount is approximately equal to 27 billion US dollars. To issue this amount of gold liras, the Central Bank of Turkey will need to withdraw ordinary liras in the amount of 450 billion liras from circulation, which is not realistic. Another option is to attract \$27 billion in foreign exchange, which is quite realistic for Turkey as a net exporter. In any case, this will lead to a strengthening of the general exchange rate of the lira against other currencies.

Over time, gold currencies will move away from being tied to the US dollar, which will be determined by the mass of gold in the currency, and not by the dollar value of gold, as it is today. This is important for establishing interactions between the OTS countries. According to the OTS interstate trade statistics, Turkey's annual trade with the OTS countries amounted to USD 7.2 billion at the end of 2021, which is only 3.2% of Turkey's total foreign trade. Accordingly, to issue a gold lira to ensure trade between the OTS countries, Turkey has enough gold, it is also necessary to take into account that Turkey is a gold producer. And taking into account the fact that Turkey is a net exporter, the problem of "drying out" of gold does not threaten Turkey. Figure 1 gives the foreign trade balance of countries with other OTS member countries for 2020-2021, which also characterizes the acceptability of using the gold currency within the OTS countries.

Figure 1. Foreign Trade Balance of Countries with Other Turkic States, million US dollars

A study of the exchange rate regime during the gold standard (Catao and Solomou, 2003) shows that exchange rate flexibility in the periphery was an important source of allowing countries to adjust to trade flows during periods of cyclical downturns, without requiring wage cuts and falling prices due to a certain elasticity of the exchange rate. Accordingly, exchange rate adjustments in the periphery were reflected in British monetary conditions and the interest rate policy of the Bank of England. These data allow us to assert that with the introduction of a gold-backed currency with a fixed rate, the basic national currency, having a flexible exchange rate, will continue to play a significant role in adapting the economy to real conditions.

The main disadvantage of a two-tier currency system is the limited volume of gold on a global scale, while for the OTS countries this is the most convenient and acceptable solution in the current political situation in the world. The total turnover of interstate trade between countries within the union is growing rapidly (Figure 2). The introduction of gold currencies will have a positive impact on the further growth of the volume of interstate trade and increase the level of confidence in the use of payments in the national currencies of the OTS countries.

Figure 2. Aggregate Foreign Trade Turnover of The OTS States, million US dollars

Over time, if there is not enough available gold within the OTS countries, it will be possible to consider supplementing the two-tier system with other underlying assets, or backing commodity or energy indices. This may not be necessary if confidence in national currencies increases to such an extent that national currencies circulate freely internationally, allowing deepening markets for attracting and allocating capital.

Although our main analysis was based on the example of Turkey and the Turkish lira, the preliminary assessment of the problems in relation to other OTS countries is also positive. The difference with Kyrgyzstan is that it is a net importer and, accordingly, gradual drying out of gold can occur. At the same time, the presence of a large volume of remittances from outside may prevent gold from being dried away. Gold exports are now paid in dollars, making Kyrgyzstan dependent on the US dollar. The introduction of a national gold currency will keep gold in the country and reduce dollarization. This will also significantly reduce the demand for US dollars, estimated at \$300 million, which is equivalent to the average annual volume of public external debt servicing, or 10% of the country's gold and foreign exchange reserves. If the drying out of gold does occur, it will be tied to the import of goods from those countries with which Kyrgyzstan has trade and economic relations, which will restore real commodity-money interactions. Having permanent gold production in the country would also allow for replenishment of gold leaching out should occur.

Kazakhstan has the necessary amount of gold to issue its gold currency. Even with the "drying out" of gold, the current volume of annual production is sufficient to restore the volume of the gold national currency. Uzbekistan, one of the leading producers of gold in the world, has a sufficiently high level of security to issue a gold national currency. As a net exporter and one of the leading suppliers of oil and gas in the world, Azerbaijan has a high level of foreign exchange reserves, which shows sufficient opportunities in the event of gold being dried out of the country. Thus, the issue of national gold currencies will have a positive effect on the OTS countries.

One of the main problems in determining the exchange rate between national currencies is the lack of depth of direct exchange markets between the currencies of the OTS countries. Therefore, banks are forced to use the "cross-rate" of the US dollar, which constantly requires a certain amount of dollars even in the trade between the OTS countries. The introduction of national gold-backed currencies will allow avoidance of the US dollar cross-rate, when the gold currency will act as an exchange equivalent.

In connection with the increase in political and currency risks in the world, attempts have intensified to make adjustments to the currency policies in the world. One of the answers to this challenge is the idea of introducing a two-tier national currency system, the first level of which will be the current national currency, and the second level is proposed to introduce a national gold currency backed by gold and convertible into gold.

3. Conclusion

This approach will partially solve the problem of national systems through an alternative to the US dollar, replacing it with a gold currency. This will help strengthen the savings function of national currencies, reduce dollarization and increase confidence in the national currency, and provide central banks and governments with full control over their gold reserves.

The combination of two levels of currency, on the one hand, will ensure the flexibility of national currency systems, and on the other hand, it will allow an independent underlying asset to act as a common measure of the issuing activity of central banks, putting under control the emission of money based on the underlying asset. This will also be a step towards the Fair Economic Order's principle of "identifying money with goods" (Yaşar, 2021: 105). At the next stage, gold can act as the underlying tangible asset of the supranational currency.

With regard to the OTS countries, the introduction of gold national currencies will allow them to get away from direct and indirect dependence on the US dollar in trade and economic relations, including:

- The zone of the OTS countries becomes a real economic zone, cooperating on the basis of the gold currency of one of the members or the gold currencies of the OTS countries with the consent of the issuance of gold currencies by all countries;
- Stop using the US dollar "cross-rate" and switch to using the value of the underlying asset in the form of gold in determining the exchange rate of national currencies; the gold currency will serve as the basis for interstate settlements; in case of a negative balance, it will be covered by gold;
- Increase the use of national currencies in trade between countries, and in the future with countries outside the OTS zone;
- The gold-backed national currency will strengthen the savings function of national currencies and, accordingly, will cause a decrease in the level of dollarization, which will inevitably affect the demand for US dollars in the domestic markets of the OTS countries;

- Will have a positive impact on the regulation of international trade and give impetus to the discussion of states and prospects of international trade and monetary system;
- The independence of national currency systems from international reserve currencies and possible sanctions will increase.

References

- Abdybaly tegin, S. (2016). Issues of Stabilization the Money Supply in the Economy. *Journal Reforma*, 1(69), 30-44.
- Abdybaly tegin, S. (2019). *Akchanyn chynygy tabiyaty*. Bishkek.
- Borio, C. & Disyatat, P. (2010). Unconventional Monetary Policies: An Appraisal. *The Manchester School*, 78(s1), 53-89.
- Bulletin of the Central Bank of the Republic of Uzbekistan, 2021. <https://cbu.uz/en/statistics/buletin/740444/>
- Bulletin of The National Bank of the Kyrgyz Republic, www.nbkr.kg
- Cakir, S., Atamanchuk, M., Al Riyami, M., Sharashidze, N. & Reyes, N. (2022). Reducing Dollarization in the Caucasus and Central Asia. IMF Working Paper, WP/22/154.
- Catao, L., & Solomou, S. (2003). Exchange Rates in the Periphery and International Adjustment Under the Gold Standard. IMF Working Paper, WP/03/41.
- Cercle, E., Bihan, H. & Monot, M. Understanding the expansion of central banks' balance sheets. <https://blocnotesdeleco.banque-france.fr/en/blog-entry/understanding-expansion-central-banks-balance-sheets>
- Eichengreen, B. (2012). Implications of the Euro's Crisis for International Monetary Reform. *Journal of Policy Modeling*, 34, 541-548.
- G4 central banks' balance sheets, 2022. Source: RefinitivDatastream. <http://fingfx.thomsonreuters.com/gfx/breakingviews/1/1344/1946/DataStream-Chart.htm>
- Hannoun, H. (2012). Monetary Policy in the Crisis: Testing the Limits of Monetary Policy, Speech at 47th SEACEN Governors' Conference Seoul, Korea, 13-14 February 2012.
- Holmes, F. (2017). Gold price vs M2 Per capita, normalized. <https://www.usfunds.com/resource/the-blockchain-could-potentially-be-as-disruptive-as-amazon-was-in-the-1990s>
- Ischkhonov A. V. (2014). V poiskah novogo mirovogo valuutnogo standart. *Vestnik Volgogradskogo universiteta*, 5(28). <http://dx.doi.org/10.15688/jvolsu3.2014.5.12>
- Khobotova, S. N. & Dolgonos, I. N. (2021). Problems of Calculation and Tools for Reducing Dollarization in the EAEU Member States. *Vestnik Omskogo universiteta*, 19(1), 20-31. [http://dx.doi.org/10.24147/1812-3988.2021.19\(1\).20-31](http://dx.doi.org/10.24147/1812-3988.2021.19(1).20-31)
- Lewis, N.K. (2013). *Gold. The Monetary Polaris*. New Berlin, New York, Canyon Maple Publ.
- Lucey, B.M., Sharma, S.S., & Vigne, S.A. (2016). Gold and inflation(s) – A time-varying relationship. *Economic Modelling*, 67, 88-101. <http://doi.org/10.1016/j.econmod.2016.10.008>
- National Statistics Committee publications, 2022. Source: <http://www.stat.kg/ru/publications/doklad-socialno-ekonomicheskoe-polozhenie-kyrgyzskoj-respubliki/>
- Parshina L. N. (2020). Gold – the Basic Element of the Financial System. *Journal of Economic History and History of Economics*, 21(3), 405-426.
- Pattipeilohy, Ch., Willem, J., Tabbae, M., Frost J., & Haan, J. (2013). Unconventional Monetary Policy of the ECB During the Financial Crises: An Assessment and New Evidence. *DNB Working Papers 381*, Netherlands Central Bank, Research Department.
- The Central Bank of Azerbaijan, Annual Report, 2021. https://uploads.cbar.az/assets/Annual%20Report%202021_KR_RI_FIN.pdf

- The Central Bank of the Republic of Turkey. Monetary Developments. <https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/533c4d4d-be2b-4086-b0c1-74d33a22d848/Monetary+Developments.pdf?MOD=AJPERES&CACHEID=ROOTWORKSPACE-533c4d4d-be2b-4086-b0c1-74d33a22d848-oj8jgyG>
- The Central Bank of the Republic of Turkey. Official reserve assets and other foreign currency assets, 2019. <https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/afa174f3-5302-4726-9fab-9d20a764bc32/RT201907ING.pdf?MOD=AJPERES&CACHE=NONE&CONTENTCACHE=NONE>
- The National Bank of Kazakhstan. Annual report, 2021. <https://www.nationalbank.kz/en/news/godovoy-otchet-nbk>
- The National Bank of Kyrgyzstan. Statistics. <https://nbkr.kg/index1.jsp?item=124&lang=ENG>
- Tipoe, E. & Becker, R. Doing Economics. Deposit money banks' assets to GDP (%). <https://www.core-econ.org/doing-economics/book/text/10-04.html>
- World Gold Council. Beyond CPI: Gold as a strategic inflation hedge, 2022. <http://www.reuters.com/article/sponsored/beyond-cpi-gold-as-a-strategic-inflation-hedge>
- Yalta, A.Y. & Yalta, A.T. (2021). Deposit Dollarization in Turkey: A Rolling Window Analysis. No. 28th Annual Conference Papers. Publisher: ERF.
- Yardeni E. (2022). Central Banks: Monthly Balance Sheets. Yardeni Research, Inc. <https://www.yardeni.com/pub/peacockfedecbassets.pdf>
- Yaşar, S. (2021). Kısmi Rezerv Sistemine Alternatif Bir İslam Ekonomisi Disiplini: Adil Ekonomik Düzen ve Para Arzı. *Journal of Academic Value Studies*, 7(2), 96-110. <http://dx.doi.org/10.29228/javs.51497>
- Zhang, J. (2022). Research on “De-dollarization” and RMB Development in Central Asian Countries during 2010-2021. *Frontiers in Business, Economics and Management*, 5(3), 28-33.

Endüstri 4.0'ın Türkiye'de Genç İstihdamına Olası Etkileri

Possible Effects of Industry 4.0 on Youth Employment in Türkiye

Oktay Ocak^a , Serife Gamze Albayrak^b

^a Department of Finance and Banking, Ankara Hacı Bayram Veli University, Ankara, Türkiye

^b Department of Economics, Ankara Hacı Bayram Veli University, Ankara, Türkiye,
serife.albayrak@hbv.edu.tr (Corresponding Author)

Özet

Dünya nüfusunda son 300 yılda meydana gelen artışlar, ülkeleri yeni kaynak arayışlarına itmiştir. Bu arayış, beraberinde yeni buluşlar, yeni fırsatlar ve en önemlisi devasa üretim artışları getirmiştir. İlk kez Almanya'da Hannover Fuarı'nda telaffuz edilen Endüstri 4.0, robotların etkin kullanımı, nesnelerin interneti, siber-fiziksel sistemler ve dijital ara yüzler ile ekonomik, sosyal, kültürel ve politik kabulleri derinden sarsacak gibi görünmektedir. Sürekli değişen ve gelişen bir olgu olan teknoloji, yeni meslekler ve istihdam olanakları yaratırken bazı geleneksel istihdam kollarını da yok etmektedir. Bu noktada, Türkiye'nin sahip olduğu genç nüfus potansiyelini de göz önüne alarak değişen istihdam koşulları bazında Endüstri 4.0'ın ne gibi etkilere neden olacağı sorusuna verilecek olası cevaplar da giderek önem kazanmaktadır. Bu çalışmanın amacı, eğitim, istihdam ve politika çerçevesinde Endüstri 4.0'ın Türkiye'de genç istihdamına etkilerini tartışmak, mevcut durumu ortaya koymak, muhtemel senaryolar üzerinden çıkarımlar yapmak ve tavsiyeler sunarak Endüstri 4.0'ın genç istihdamı için önemini ortaya koymaktır.

Anahtar Kelimeler: Endüstri 4.0, genç istihdamı, genç eğitimi, yeni iş kolları

Abstract

Increases in the world population over the last 300 years have pushed countries to search for new resources. This search has brought new inventions, new opportunities and, most importantly, massive production increases. Industry 4.0, which was announced for the first time at the Hannover Fair in Germany, seems to shake economic, social, cultural and political assumptions deeply with the effective use of robots, the Internet of Things, cyber-physical systems and digital interfaces. Technology, which is a constantly changing and developing fact, creates new professions and employment opportunities while destroying some traditional employment lines. At this point, taking into account the potential of Türkiye's young population, the possible answers to the question of what kind of effects Industry 4.0 will cause on the basis of changing employment conditions are becoming increasingly important. The aim of this study is to discuss the effects of Industry 4.0 on youth employment in Türkiye in the framework of education, employment and policy, to reveal the current situation, to make inferences on possible scenarios and to reveal the importance of Industry 4.0 for youth employment by giving advices.

Keywords: Industry 4.0, youth employment, youth education, new lines of business

For Citation: Ocak, O., Albayrak, Ş. G. (2023). Endüstri 4.0'ın Türkiye'de Genç İstihdamına Olası Etkileri. Journal of Academic Value Studies, 9(1), 56-73. <http://dx.doi.org/10.29228/javs.67988>

Received: 27.01.2023

Accepted: 27.03.2023

This article was checked by *intihal.net*

1. Giriş

İnsanlık tarihi çok eski dönemlerden başlayarak günümüze kadar çeşitli değişimlere tabi olmuştur. Yapılan araştırmalara göre modern insanlar için yaklaşık 60 bin yıl geriye gitmemiz gerekmektedir. Bu dönemde insanların besin bulma ve hayatta kalma dürtüleri, onlara üretimde yeni teknikler bulmayı zorunlu kılmıştır. O yıllarda ekonomik aktiviteler sınırlıdır; asıl gaye her zaman hayatta kalabilmektir. 60 bin yıllık uzun serüveninde insanlığın yaşadığı en önemli 10 olayın birçoğunun son 300 yılda gerçekleştiğini söyleyebiliriz. Yazarlar arasında belirli bir görüş birliği olmasa da ekonomik ve sosyal bir bakış açısıyla, sanayi devrimleri bu kırılmalar arasında belki de en önemlileridir.

Durmaksızın artan nüfus bir yerden sonra üretim şekillerinde farklı çarelerin aranması sonucunu da beraberinde getirmiştir. Tablo 1’de de görüldüğü üzere, milat olarak kabul edilen 1. yüzyıl başlarında dünya nüfusu sadece 250 milyondur. Dünya nüfusunun kendini ikiye katlaması için sadece 1000 yıllık bir zaman dilimi gerekmiş ve 1750’li yıllarda dünya artık daha kalabalık ve ihtiyaç sıklığı daha yoğun bir yer olmuştur. Sürekli ancak doğrusal olmayan bir hızla dünya nüfusu artmaya devam etmiş ve günümüzde yaklaşık 8 milyar kişiye ulaşmıştır. Burada dikkat edilmesi gereken bir diğer husus da ortalama ömür süreleridir. Başta tıbbi imkânların artması olmak üzere, yeni doğan ölüm oranlarının gitgide azalması gibi birçok neden, ortalama ömür süresini 20’li yaşlardan 72’li yaşlara kadar çekmeyi başarmıştır.

Tablo 1. Dünya Nüfusunda Belirli Yıllara Göre Meydana Gelen Artış ve Ortalama Ömürler

	<i>Dünya Nüfusu</i>	<i>Ortalama Ömür</i>
0	250 Milyon	20 Yıl
1650	500 Milyon	35 Yıl
1750	730 Milyon	
1800	900 Milyon	
1850	1.1 Milyar	
1900	1,6 Milyar	45 Yıl
1950	2,5 Milyar	55 Yıl
2020	8 Milyar	72,75 Yıl

Kaynak: Mine, Kışlalıoğlu, Fikret Berkes, (1991), Çevre ve Ekoloji, (İstanbul, Remzi Kitabevi), Sh.113 verilerden revize edilmiştir.

Artan nüfus oranları farklı arayışlara neden olmakla birlikte, hayatta kalma dürtüsünün yanında zaman geçtikçe birey özelinde kar elde etme, devletler özelinde ise güç kazanma hedeflerini de beraberinde getirmiştir. Sanayide gelişim her zaman devletlerarasında bir yarış alanı olarak görülmüştür. 1700’lü yıllarda Fransa hükümeti tarafından oluşturulan raporlarda rakipleri İngiltere ile rekabette en önemli faktörün sanayi olduğunu belirten ifadelerle yer verilmiştir (Türkcan & Akseki, 2019, s. 26). Özellikle 1. Dünya Savaşı’nın da bu nedenden patlak verdiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Sanayide gelişmek ve artan tüketim taleplerine cevap verebilmek amacıyla yeni organizasyonlar kurulmuş ve daha fazla üretmenin yolları aranmıştır. Oldukça sıkıntılı dönemlerin ardından üretim tekniklerinde yenilikçi fikirler ortaya çıkmaya başlayarak daha önce görülmemiş fazla üretimler dünya refahını da artırmaya başlamıştır.

Geçmişten günümüze insanların refah talebi her zaman üretim şekillerine yön vermiştir. Nüfus ve ihtiyaçların her geçen gün artması ve çeşitlenmesi insanları farklı arayışlara mecbur bırakmış ve bu nedenle dönem dönem farklı çözüm arayışları neticesinde toplumlar 4 farklı sanayi devrimi tecrübe etmiştir. Sanayi devrimlerinin altında yatan en temel dürtü, artan ihtiyaçlara yeteri kadar cevap verebilmektir. 18. yüzyılda tarımda kullanılan buhar ve su gücü ilk sanayi devrimi olarak tarihte yerini almıştır. 19. yüzyılın sonlarına doğru artan nüfusla birlikte büyüyen ihtiyaç talepleri farklı arayışlara sebep olmuştur. Elektrik enerjisi ile tanışan dünya, seri üretim bantları vasıtasıyla artan taleplere cevap vermeye başlamıştır. Böylece 2. sanayi devrimi süreci başlamıştır. 3. sanayi devrimi olarak 1970’li yıllarda bilişim dünyasının ilk kıpırdanmaları hissedilmeye başlanmıştır. Gelişen elektronik ve ön dijital devrimle otomasyon sistemleri kurulmuştur. Nihayet 2010’lu yıllarda ise dünya üstel artan nüfus nedeniyle çok farklı bir deneyime şahit olmaya başlamıştır. Bu deneyime Endüstri 4.0 adı verilmektedir.

Her sanayi devrimi bir önceki devrimden destek alarak yoluna devam etmektedir. Sanayi devrimleri, bir başlangıcı veya nihayeti olan bir olgu değildir. Sanayi devrimleri ne zaman bitecek kaygısı yersizdir, çünkü yenilikçi gelişim süreklilik arz eden bir durumdur (Hobsbawn, 2012, s. 38). Şu an tecrübe ettiğimiz ve sürecin çok başında olduğumuz Endüstri 4.0, diğer 3 sanayi devriminin birikimlerini deneyimleyerek gelişmektedir.

Endüstri 4.0 sanayide daha çok robot kullanımı ile üretimde elektronikleşmeyi maksimum kılan bir yöntemdir. Üretim bantlarında emek gücü yerine daha çok robot teknolojisi, 3 boyutlu yazıcıların etkin kullanımı, yapay zekâdan yardım alarak üretim modüllerinin ve programlarının geliştirilmesi ve akabinde çıktı miktarlarının yükselmesi ile toplu bir refah

artışı, yeni dönemin en önemli amacı olarak görülmektedir. Bu değişim ve gelişim pek tabii toplumların ekonomik, kültürel, siyasi ve bunun gibi birçok alanda değişmesine de neden olmaktadır. Bu değişim furyasından ilk ve en çok etkilenecek alan ise ekonomi ve dolayısıyla üretim ve tüketim alışkanlıklarıdır. Üretim ve tüketimde değişme de istihdam piyasalarında geleneksel ön kabullerin yıkılması ile klasik mesleklerin yok olmasını ve bunların yerine belki de şu an adını henüz duymadığımız mesleklerin ortaya çıkmasını sağlayacaktır. *“Manpower Group’un 2021’de yaptığı araştırmaya göre Z jenerasyonunun sahip olacağı mesleklerin %65’i henüz dünyada olmayan mesleklerdir. Raporda ayrıca fiziksel kabiliyetlerin yanı sıra bilişsel kabiliyetlerde de bilişsel esneklik, yaratıcılık, mantıksal çıkarım, probleme duyarlılık, matematiksel çıkarım ve hayalinde canlandırma önerilmektedir. Aktif öğrenme, sözlü ve yazılı olarak ifade edebilme, okuduğunu anlama ve bilişim teknolojileri okuryazarlığı temel beceriler olarak sıralanırken aktif dinleme, eleştirel düşünme, kendini izleme ve değerlendirme becerileri ise süreç becerileri olarak önerilmektedir”* (ManpowerGroup, 2017, s. 6). Bu noktada gençlerin Endüstri 4.0’a adaptasyon süreçleri önem kazanmaktadır. Yeni dönemde teknolojinin hiç olmadığı kadar üretimde adından söz ettireceği gerçeği, ilk etapta genç işsizlik sorununu da beraberinde getirebilir. Üretim bantlarında akıllı robotların otonom karar verme yetileriyle donatılmasının ve iş bölümünün bu robotlara göre yapılmasının üretimde artışı beraberinde getireceği doğrudur, ancak yapay zekânın insan emeğinin yerini alması sonucunda istihdam edilen genç emeğinin nereye ve nasıl kaydırılacağı da önem arz etmektedir. Türkiye İstatistik Kurumu’nun Eylül 2022 İlgücü İstatistiklerine göre Türkiye’de genç işsizlik 15-24 yaş grubunda %19,6’dır (TÜİK 2022 İlgücü İstatistikleri, 2022) Türkiye Cumhuriyeti gibi genç nüfusun yoğun olduğu ve nispeten istihdamda sorun yaşayan ülkelerin, Endüstri 4.0’ın ortaya çıkış ve gelişim sürecinde gelecek vizyonu ile sağlam adımlar atması gerekmektedir.

2. Endüstri 4.0 Ekseninde Türkiye’de Gençlerin Eğitimi

20. yüzyılın sonları ve 21. yüzyılın tamamı dijital dönüşümün başladığı dönemler olmuştur. Hayatımızın her alanına müdahil olan dijital aletler, insanların hayatını kolaylaştırmakla kalmayıp onlara belki de en değerli hediye olan zaman kavramını da sunmuştur. Hayatımıza bu derece nüfuz eden dijitalleşme rüzgârından pek tabii en çok etkilenen kesim gençler olmaktadır. Başta gençlerin yeniliklere açık yapısı ve bilgisayar teknolojisine karşı hızlı reaksiyon verebilme yetenekleri olmak üzere bunun birçok nedeni vardır. Kavrama kabiliyetleri ve yeniliğe açık yapıları ile genç nesil bu konuda öncü konumdadır.

Dijitalleşme ve dijital okuryazarlık, oldukça yakın bir gelecekte matematik ve fen bilgisi gibi bir diğer temel ders olarak karşımıza çıkacaktır. Birçok Avrupa Ülkesi, müfredatlarını düzenlerken bu durumun göz önüne alınmasının önemini vurgulamaktadır. Büyük Britanya’da, Dijital Yetenekler Kurulu’nca hazırlanan rapora göre çocuklara matematik ve İngilizce ile birlikte “Dijital Okuryazarlık” eğitimi verilmektedir. Eğitim aşamasında bulunan gençler, temel dijital okuryazarlık eğitimi almadan mezun olmamalıdır. Lisans düzeyinde öğrenim gören veya mezun olmuş tüm gençler teknolojik olarak yetkinliklerini kazanmalıdır (Pavoni, 2022, s. 1). Bu raporda yer alan maddelere ek olarak, dijital okuryazarlığın, gençlerin Endüstri 4.0’a adaptasyon sürecinde karşılarına çıkabilecek zorluklarla mücadele etmelerinde fazlasıyla işlerine yarayacağından da bahsedilmiştir. Dijitalleşme ve dijitalleşmenin okuryazarlık seviyesinde öğrenilmesi Endüstri 4.0’ın ilk ve en önemli adımı olarak görülmektedir.

Eğitim ve öğretim süreçlerinde kullanılan dijitalleşme ve inovatif yaklaşımlar, genele yayılması gereken bir anlayıştır. Bu konuda başarılı bir örnek olarak kabul edilen Güney Kore, geçtiğimiz yıllarda yaklaşık 60 bin eğitimciye yazılım dersleri vermiştir (Geleceğin Meslekleri Çalışmaları, 2019, s. 33). Özellikle üniversitelerin lisans ve lisansüstü derecelerinde, dijitalleşme üzerinde uzun uzadıya düşünülmesi ve planlamaların çok detaylı bir şekilde yapılması gerekmektedir.

Üniversiteler, Endüstri 4.0’ın gerekliliklerine göre kendilerini, teknik şartlarını ve müfredatlarını ayarlamakla sorumludur. Her sene ilan edilen kontenjanlar ve açılan yeni bölümler ile gençlerin Endüstri 4.0’a alıştırılması ve bu yönde eğitilmesi oldukça önemlidir. Ancak Türkiye’de klasik mesleklerle talep ve bilhassa Türk aile yapısında ailelerin meslek seçim sürecine doğrudan müdahil olma yoğunluğu gelişmiş ülkelere göre oldukça fazladır. Buna göre lise eğitimini tamamlayan bir genç meslek seçimi konusunda aile ve sosyal faktörlerin etkisi altında kalarak sağlıklı bir karar almaktan oldukça uzaktır. Bu konu eğitim bilimcilerin ilgi alanı olsa da ilerleyen süreçlerde istihdam piyasalarına yansımaları noktasında sosyal bir problem olarak karşımıza çıkmaktadır. Gençlerin istihdamında aile ve sosyal çevre baskısı ve yönlendirmeleri de oldukça önemlidir. Türkiye’de gençlerin ailelerinden ayrılıp kendi hayatlarını idame edebilme çağları son yıllarda 30’lu yaşlara kadar ilerlemiştir. Bu durumun doğal bir sonucu olarak lise, üniversite ve meslek seçiminde aile baskısı ve etkisi oldukça yüksektir. Klasik Türk aile yapısında çağdaş, gelecek vadeden ve otomasyona uygun mesleklere yönelim, gelişmiş batı ülkelerine göre oldukça düşük düzeydedir. Bunun yerine avukatlık, cerrahlik, öğretmenlik ve klasik mühendislik bölümleri gibi branşlardan mezun olmak günümüzde bir etiket göstergesi olarak görülmeye devam etmektedir. Bu durumda, klasik meslek tercihleri hâlâ olması gerekenden daha yüksektir. İstenen ve sağlıklı olan durum ise

yönlendirmenin profesyonel kişilerce yapılması ve aile etkisinin minimuma indirilmesidir. Avrupa’da bu konuda yapılan bir araştırma, 2021 yılı Mart ayında genç işsizlik oranının %8,2 olarak ölçüldüğü Çek Cumhuriyeti’ndeki 2.817 ortaokul düzeyinde öğrenci üzerinde yapılan bir anket bu iddiayı doğrular niteliktedir. Araştırmaya göre 2.817 öğrencinin %80’inden fazlasına tekabül eden yaklaşık 2.328 kişi mesleki kariyer seçimlerinde ebeveynlerinden farklı yöntemler izlemektedir. Yalnızca 489 kişi meslek seçiminde ebeveyn etkisinde kaldığını söylemiştir (Dohnalová, Dobeš, & Kramoliš, 2021, s. 7).

Lisans düzeyine geçmeden önce ilk, orta ve lise basamaklarında Türkiye’nin mevcut durumunu analiz eden çalışmalara bakmak makalenin ilerleyen aşamalarında yapacağı çıkarımlar adına yararlı olacaktır. Belirtilen eğitim öğretim seviyelerinde Türkiye’nin diğer OECD ülkeleri ile kıyaslamasını yapan en şeffaf çalışma Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü’nün yaptığı PISA testleridir. Uluslararası Öğrenci Değerlendirme Programı (PISA), 15 yaşındaki öğrencilerin okuduğunu anlama, matematik(cebir), fen bilimleri ve yeteneklerini, güncel yaşamlarında karşılarına çıkacak zorlukların üstesinden gelme amacıyla kullanıp kullanmadıklarını sorgulayan bir araştırmadır (PISA 2018 Insights and Interpretations, 2022, s. 1). En son yapılan PISA 2018 çalışmasına göre Türkiye okuma yeterliliğinde 466 puandadır ve ortalaması 487 puan olan OECD ülke ortalamasının altındadır. Matematik okuryazarlığında Türkiye’nin puanı 454’tür ve ortalaması 489 olan OECD ülkelerinin altında yer almaktadır. Fen okuryazarlığında 468 puana sahip olan Türkiye, aynı şekilde ortalaması 489 olan OECD’nin gerisinde yer almaktadır (PISA 2018 Insights and Interpretations, 2022, s. 6-8). Endüstri 4.0’ın temelini oluşturan ve lisans eğitimi ile katma değerli üretime imkân veren fen ve matematik düzeylerinde Türkiye’nin OECD ülkelerine göre ortalama altı kaldığı açıkça görülmektedir. Anılan ülkelerle rekabet edebilmek adına, eğitimde planlı bir değişim ve gelişimin hayata geçirilmesi gerekmektedir, çünkü eğitim kalitesi ve insani gelişmişlik arasında doğruluğu yadsınamaz derecede sağlam bir ilişki vardır. İyi eğitim, gençlere yapılan yatırım ve planlı eğitim politikaları ekonomik kalkınmayı da beraberinde getirmektedir.

Birleşmiş Milletler tarafından hazırlanan Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı’nda yer alan İnsani Gelişim Endeksi ve Eğitim Endeksi, eğitim ve refah arasında var olan sıkı bağı göstermektedir. Tablo 2’ye göre, 2022 yılında yayımlanan programda İnsani Gelişmişlik Endeksi’nin ilk sırasında 0.962 puan ile İsviçre yer almakta, İsviçre’yi 0.961 puanla Norveç takip etmektedir. Türkiye 0.838 puanla 191 ülke arasında 48. sırada kendine yer bulabilmiştir. Eğitim endeksinde ise Arjantin, Şili, Polonya ve Yunanistan gibi ülkelerin gerisinde kalmış, San Marino, Andora ve Suudi Arabistan gibi ülkelerin ise yalnızca az bir farkla önünde yer alabilmiştir.

Tablo 2. Ülkelerin 2021 Yılı İnsani Gelişim ve Eğitim Endeksleri

2021 İnsani Gelişim Endeksi Sıralaması	Ülke Adı	2021 İnsani Gelişmişlik Endeksi	2021 Eğitim Endeksi
1	İsviçre	0.962	0.902
2	Norveç	0.961	0.912
6	Danimarka	0.948	0.909
9	Almanya	0.942	0.917
15	Kanada	0.936	0.893
22	İsrail	0.919	0.835
28	Fransa	0.903	0.762
33	Yunanistan	0.887	0.777
34	Polonya	0.876	0.845
35	Suudi Arabistan	0.875	0.676
40	Andora	0.858	0.649
42	Şili	0.855	0.732
44	San Marino	0.853	0.662
47	Arjantin	0.842	0.818
48	Türkiye	0.838	0.680

Kaynak: UNDP, Human Development Report, 2021/2022

Endüstri 4.0 ile birlikte gelecekte istihdam piyasalarında henüz var olmayan mesleklerin doğacağı tahmin edilmektedir. Bu mesleklere literatürde genel kabul gören 7 örnek verilmektedir: “Endüstri Yazılım Programcılığı, Bilişim Sistemleri ve Nesnelerin İnterneti Çözüm Üreticisi, Endüstriyel Veri Analiz Uzmanı, Robot Koordinatörü, Üretim Teknolojileri Uzmanı, Akıllı Şehir Planlayıcısı, Ürün Tasarımcılığı ve Üreticiliği” (Şener & Elevli, 2017, s. 30-33). Bu meslekler, yeni sanayi devriminde, istihdam piyasalarının temel yapı taşlarını oluşturacaktır. Söz konusu 7 meslekten doğrudan ya da dolaylı olarak etkilenecek başka türev mesleklerin de ortaya çıkması beklenmektedir. Bu neden Endüstri 4.0 geleceğin meslekleri, ileriye ve geriye besleyen, birçok alanda istihdam oluşmasını sağlayan farklı mesleklere de kapı aralamaktadır.

Asıl ve türev mesleklerin eğitiminde öncelik sağlayabilen, verilecek teşvikler ile ilgili meslekleri cazip kılabilen ve yükseköğrenim kurumlarında yeterli alt yapıyı kurabilen ülkeler, istihdamda pozitif ilerleme fırsatını yakalayabilecektir. Ancak geleceğin mesleklerine yatırım yapmayan ve gençleri bu mesleklere teşvik etmeyen ülkelerin istihdam piyasalarında işsizlik ya da atıl iş gücü görülmesi de kuvvetle muhtemeldir. Bu nedenle, Türkiye’de genç istihdamında yukarıda sayılan 7 meslek ve bu mesleklerin türevlerine yatırım yapmak genç işsizlik sorununu çözmeye yardım edecek ve katma değerli ürün üretimi sayesinde hem iç hem de dış pazarda söz sahibi olunmasına imkân sağlayacaktır. 2021 yılında uluslararası düzeyde en çok tercih edilen, gelir getiren ve büyüme potansiyeli en yüksek olan ilk 10 mesleğin hangileri olduğunu araştıran bir rapora göre ilk 10 mesleğin 5’i, Endüstri 4.0 geleceğin mesleğidir. Buna göre Veri Bilimi, İstatistik, Yöneyim Araştırması Analistliği, Bilgi Güvenliği Analistliği ve Yazılım Mühendisliği en revaçtaki mesleklerden olmuştur (CareerCast, 2022)

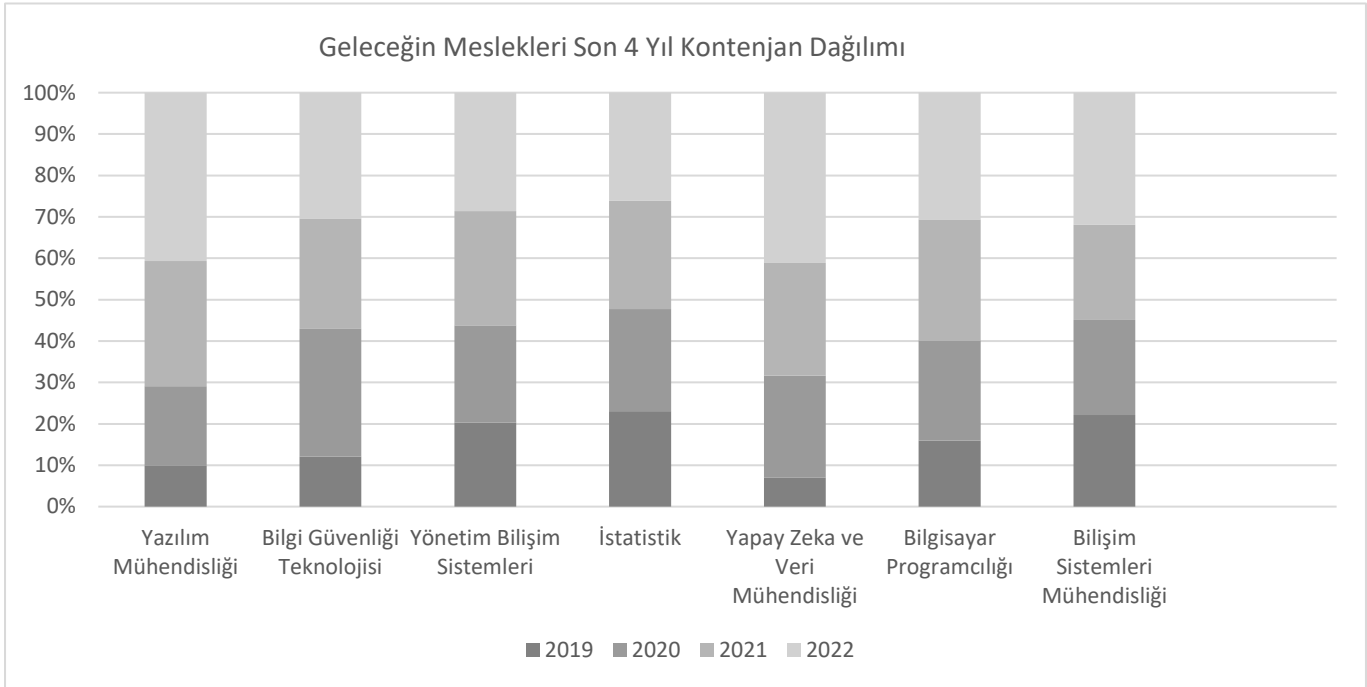
Türkiye’de geleceğin meslekleri konusunda yapılan en detaylı ve verimli politika metni, 2021-2023 yılları arası için Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı tarafından hazırlanan Ulusal Genç İstihdam Stratejisi Belgesi’dir. Belgede, Endüstri 4.0’ın gelecek vizyonuna atıflar yapılarak gençlerin istihdam konusunda sorun yaşamaması amacıyla geleceğin mesleklerine eklemeler yapılmış ve Türkiye’de Endüstri 4.0 stratejisinin oluşturulması için izlenecek orta vadeli hedefler belirlenmiştir. *“Yeni teknolojilerin yaygınlaşması ve bu teknolojilerin sağladığı verimlilik artışıyla beraber hızlanan dijitalleşme süreci, iş yapma biçimlerini, organizasyon yapılarını, üretilen ürün ve hizmetlerin niteliğini ve üretim yapılan mekânları değiştirmektedir. Yeni teknolojiler, bir taraftan mevcut istihdamı ortadan kaldırarak, diğer taraftan da yeni istihdamlar oluşturarak küresel ölçekte işgücü piyasalarını önemli derecede etkilemektedir. Bu bağlamda, gelecekteki sosyoekonomik ilerleme için kritik öneme sahip olan istihdamı güvence altına alma konusunda gençleri destekleyen entegre bir politika çerçevesi geliştirilmelidir. Gençlerin mikro düzeyde teknolojik girişimcilik yapmaları için teşvikler artırılmalıdır. 2016 yılında Dünya Ekonomik Forumu tarafından yayımlanan “Mesleklerin Geleceği Raporu”, Yeni Sanayi Devriminin istihdam üzerinde etkisinin olacağına ilişkin değerlendirmeyi destekler niteliktedir. Rapora göre vasıfsız işgücü önemini tamamen kaybedecek, vasıflı işgücü, özellikle bilişim teknolojisi ile bağlantılı meslek mensupları büyük önem kazanacaktır. Düşük kalifiye işgücüne yönelik istihdam olanakları azalırken, farklı yetkinliklere sahip elemanlara olan talep ise artacaktır. Yeni işgücüne olan talep, en fazla mekanik-mühendislik sektöründe hissedilecektir”* (Ulusal Genç İstihdam Stratejisi (2021-2023), 2020, s. 40-46) Hazırlanan eylem planında 109 adet tedbir bulunmaktadır. 109 tedbirin de ortak özelliği ve amacı, gençlerin yeni istihdam koşullarına hızlı ve efektif adaptasyonu ile istihdam piyasasında beklenen dönüşüme zamanında ayak uydurmaktır.

YÖK’ün geliştirdiği 100/2000 Projesi, Endüstri 4.0 için oldukça önemli bir gelişmedir. YÖK tarafından, içinde bulunulan yılda bilim hayatının 100 öncelikli alanı belirlenmekte ve doktora listeleri güncellenmektedir. 100/2000 projesinde geleceğin mesleklerine Ağ Teknolojileri, Akıllı ve Yenilikçi Malzemeler, Cebir ve Kodlama Teorisi, Yapay Zekâ ve Makine Öğrenmesi, Veri Bilimi ve Bulut Bilişim, Robot Teknolojileri gibi bölümler örnek olarak gösterilebilir. Ayrıca 2020 yılı için eğitim programları yapılırken Araştırma Üniversitelerinin dışında 7 üniversitede de Dijital Medya ve Pazarlama, Üç Boyutlu Modelleme, Yapay Zekâ Mühendisliği, Yazılım Geliştirme gibi alanlarda lisans ve ön lisans programları açılmıştır (Geleceğin Meslekleri Çalışmaları, 2019, s. 13). Geldiğimiz durumda gençlerin neredeyse 6 ayda bir yeni bir beceri elde etmesinin zorunlu olduğu ile ilgili araştırma sonuçları mevcuttur. Türkiye’de istihdam konusunda politika yapımcıların üstüne düşen görevleri bir kenara bırakırsak, gençlerin de bilgi ve becerilerini geliştirme, yenileme ve çeşitlendirmesi gerekmektedir. Hayat boyu eğitimin bir süreç olduğunu kabul ederek gençlerin gelişimlerine katkı sağlayabiliriz. Öğrenmek ve bunu teknoloji ile desteklemek oldukça önemlidir. Klasik yöntemlerle yürütülen eğitim politikaları ile eğitim görmüş gençlerden geleceği inşa etmeleri beklenemez. Yenilikçi eğitimin gelişmesine izin veren ve onu besleyen en önemli etken disiplinler arası gelişmelerdir. Disiplinler arası gelişmeleri yaratıcı ve yenilikçi düşüncelerle dizayn ederek eğitim kurumlarımızın bu temada gelişmesi ve felsefe edinmesi oldukça önemlidir (Geleceğin Meslekleri Çalışmaları, 2019, s. 21-22)

Genç istihdamında geleceğin mesleklerine öncelik vermek sadece hükümet programları, kalkınma planları veya eylem planları ile yapılamayacak kadar zor bir iştir. Eğitim ayağı bu konuda başat faktörlerden birisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Burada gençlere geleceğin meslekleri konusunda uygun eğitim-öğretim şartlarının ayarlanması da oldukça önemlidir. Gençlerin kariyer planlamasında, yukarıda bahse konu mesleklerin olması tek başına yeterli olmamaktadır. Lisans ve lisansüstü derecelerde uygun bölümlerin açılması ve bu bölümlerdeki kontenjanların da iyi ayarlanması gerekmektedir. Bu da başlı başına bir eğitim politikası ile mümkündür. Türkiye’de bölüm ve kontenjan ayarlamasından sorumlu kurum Yükseköğretim Kurulu (YÖK)’dur. Tablo 3’te geleceğin meslekleri olarak görülen yedi mesleğin yıllar itibarıyla Türkiye’de kontenjan dağılımları gösterilmektedir. Endüstri 4.0 sürecinde yazılım, otomasyon, arayüz, büyük depolama, robotik, yapay zekâ ve buna benzer mesleklerde kontenjan artışları beklenmesi oldukça doğaldır. Bahse konu 7 meslek de istisnasız olarak 4 yıllık periyotta kontenjan sayıları bazında artış göstermiştir. Bunun yanında kontenjan

doluluk oranları da %95’li seviyelere yakındır. Ancak önemle belirtmek gerekir ki kontenjan sayıları gibi nicel verilerin eğitim ve eğitimci kalitesi, uygun fiziki şartlar ve en önemlisi gelecek planlı orta ve uzun vadeli politikalarla desteklenmesi gerekmektedir.

Tablo 3. Geleceğin Meslekleri Kontenjan Dağılımı

Kaynak: Yokatlas.yok.gov.tr

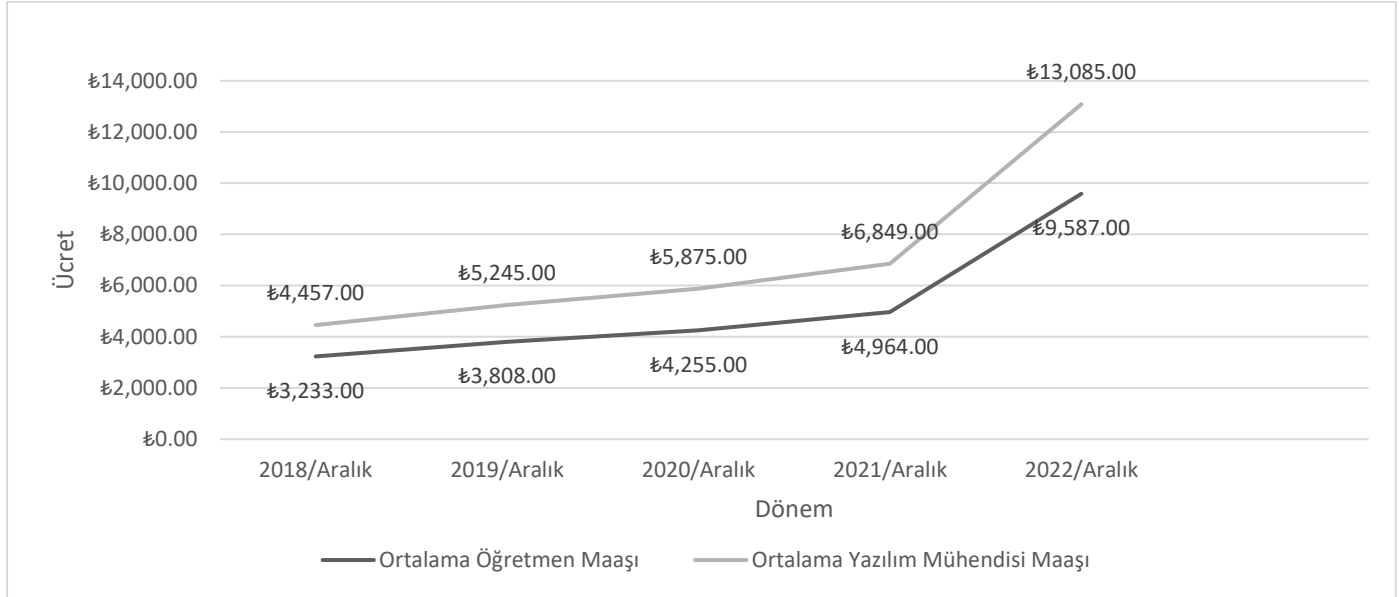
“*Ekonomist Dergisi tarafından yayınlanan raporda, günümüzde asla ölmeyecek meslekler olarak görülen muhasebe, doktorluk, hukuk, öğretmenlik, bürokrat ve finansal uzmanlığın bile kaybolabilecek meslekler arasında yer alabileceği ifade edilmiştir. Benzer şekilde bir başka raporda, yapay zekânın transportasyon, üretim, paketlenme ve teslim, müşteri hizmetleri, finans, sağlık ve tarımı baskın bir biçimde etkileyeceğine dikkat çekilmiştir*” (Geleceğin Meslekleri Çalışmaları, 2019, s. 55)

Anılan mesleklerin birçoğu üniversite kontenjanlarında fazlasıyla yer kaplamaktadır. Kovid-19 süresince tüm dünyada kapanma tedbirleri hayata geçirilmiş ve uzun bir süre eğitim öğretim faaliyetleri çevrimiçi ve çevrimdışı yöntemlerle elektronik araçlar üzerinden devam etmiştir. Etkinlik ve fayda seviyesini bir tarafa koyacak olursak, bu durum ülkelere eğitim öğretim faaliyetlerinde dijitalleşme konusunda bir fırsat da sunmuştur. Başta Batı Avrupa olmak üzere birçok ülke bu tarz faaliyetlerin internet üzerinden devam etmesi konusunda yaygın görüşe sahip olmaya başlamıştır. Gelecekte de yapay zekâ ve dijitalleşme noktasında eğitim öğretim faaliyetlerinin uzaktan ve dijital yollarla gençlere aktarılması beklenmektedir. Bu durumda öğretmenlik mesleği otomasyonlaşma hareketinden negatif yönde en fazla etkilenecek mesleklerin başında gelebilir. Pepper isimli bir yapay zekâ İngiltere’de birçok üniversitede ders vermektedir ve Büyük Britanya’nın ilk robot eğitimcisi olarak tarihe geçmiştir. Başka bir örnek ise Japonya’da bir eğitim kurumunda öğretmenlik görevini yerine getiren bir robot insanlarla iletişime geçmek ve onlara daha çok fayda sağlayabilmek için teknolojik teçhizatlarla güçlendirilmiştir (Kesayak, 2023, s. 2)

Yeni sanayi devrimine hazırlıklı olmak ve bu fırsat penceresini en verimli şekilde kullanmak için gençlerin gelecek vadeden mesleklere olan ilgisini canlı tutmak önemlidir. Bunun en etkili yollarından biri ücretlendirme politikasının rasyonel ve günün şartlarına göre ayarlanmasıdır. Buna göre yazılım mühendisliği, robotik kodlama, bilişim uzmanlığı ve bunun gibi geleceğin meslekleri olarak adlandırılan ve ileriki zamanlarda istihdam noktasında büyük firmaların işgücü taleplerinin başını çekecek olan bölümlerin cazip ücretlendirme politikaları ile desteklenmesi gerekmektedir. Tablo 4’te Türkiye’de istihdam edilen öğretmen ve yazılım mühendislerinin aldığı ortalama aylık ücretlerin son 5 yıla ait karşılaştırılması yapılmıştır. Buna göre 2018 yılı Aralık ayında 3.233 Türk Lirası olan ortalama öğretmen maaşı yapılan zamlarla günümüzde 9.587 Türk Lirası seviyelerine yükselmiştir. Ortalama öğretmen ücretlerinde 4 yıllık artış oranı yaklaşık %196 seviyelerinde gerçekleşmiştir. Aynı dönemlerde 4.457 Türk Lirası olan yazılım mühendisi maaşları ise yapılan zamlar sonucu 13.085 Türk Lirası seviyelerine yükselmiştir. Ortalama yazılım mühendisi ücretlerinde 4 yıllık artış oranı yaklaşık %193 seviyelerinde gerçekleşmiştir ve bu oran, öğretmen maaşlarına yapılan 4 yıllık birikmiş artış oranının gerisinde

kalmıştır. Klasik mesleklerden olan öğretmenlik karşısında Endüstri 4.0 için oldukça önem arz eden ve geleceğin mesleklerinden biri olan yazılım mühendisliğinin, aylık ücret bazında daha cazip hale geldiğini söylemek doğru olmayacaktır. Yetersiz ücretlendirme politikası gençleri klasik mesleklere itmekte ve en azından kısa vadeli iş garantisi algısı nedeniyle geleceğin mesleklerinden uzaklaştırabilmektedir. Türkiye, Endüstri 4.0 sürecinde geleceğin mesleklerinin gençler tarafından tercih edilmesini sağlayacak ücret politikasını oluşturmak zorundadır. Klasik meslekler ve geleceğin meslekleri arasında var olması beklenen farkın açılması ve talebin geleceğin mesleklerine doğru kayması, Endüstri 4.0 sürecinde istihdam piyasalarında beklenen bir durumdur.

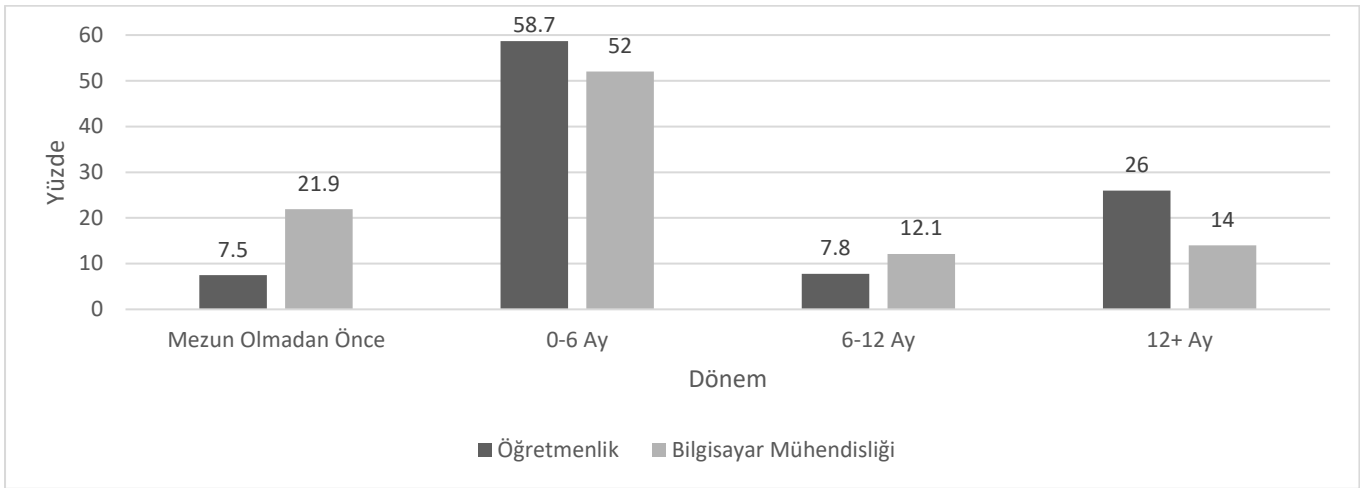
Tablo 4. Öğretmen ve Yazılım Mühendisi Ücret Karşılaştırması

Kaynak: Memurlar.net

İstihdam edilen gençlerin ücretlerinin, onlar için oldukça önemli bir motivasyon kaynağı olmasıyla beraber, kişilerin mezun olmaya yakın ve olduktan sonra hayatlarını devam ettirebilmek adına mezun oldukları bölümlerle ilgili mesleklerde istihdam edilmeleri de oldukça önemlidir. Sanayileşme konusunda kararlı ve Endüstri 4.0 sürecine yatırım yapan bir ülkede geleceğin meslekleri bölümlerinden mezun olan gençlerin istihdam sürelerinin oldukça kısa olmasını beklemek son derece normaldir. Tablo 5'te Türkiye'de bilgisayar mühendisliği ve öğretmenlik mesleklerinin, mezun olduktan sonra işe yerleşme süreleri yer almaktadır. 100 bilgisayar mühendisliği öğrencisinden yaklaşık 22'si henüz mezun olmadan önce işe yerleşmektedir. Öğretmenlik bölümü öğrencilerinde ise bu sayı 100 öğrenciden yaklaşık 8'dir. Bu dönemde, bilgisayar mühendisliğinde öğrenim gören gençler, yaşlıları olan öğretmenlik bölümü öğrencilerine oranla yaklaşık 3 kat daha fazla iş bulabilmektedir. Mezuniyet sonrası ilk 6 ay içerisinde ise durumun tersine döndüğü gözükmemektedir. Buna göre öğretmenlik bölümü mezunu 100 gençten yaklaşık 59'u gibi oldukça fazla sayıda genç işe yerleşmiş gözükmemektedir. Bu dönemde Bilgisayar Mühendisliğinde iş bulabilen mezun genç sayısı 100 öğrencide 52'dir. 6-12 ay arası zaman diliminde ise 100 bilgisayar mühendisliği bölümü mezunu gençten 12'si iş sahibi olmuştur. Bu sayı öğretmenlikte yaklaşık 8'dir. Son olarak 12 ay ve daha sonrası zaman dilimi hesaba katıldığında ise, beklenenin aksine öğretmenlik bölümü mezunlarının iş bulma sıklığı bilgisayar mühendisliği mezunlarına göre daha fazladır.

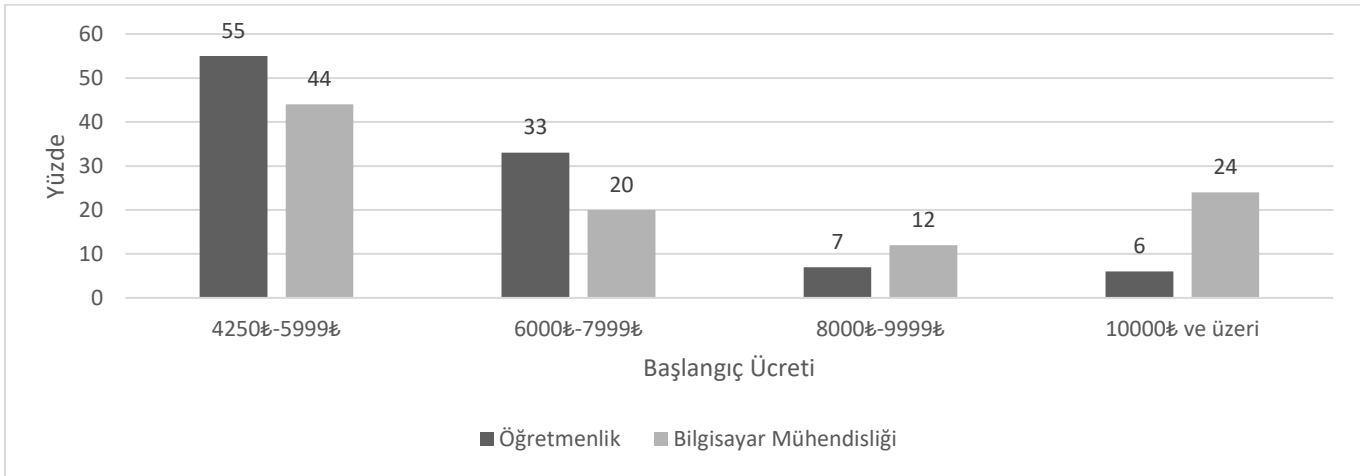
Tablo 5. Öğretmen ve Bilgisayar Mühendisi İş Bulma Süreleri

Kaynak: cbiko.gov.tr

Geleceğin meslekleri ile klasik meslekler arasındaki farkı daha net ortaya koyması açısından önemli olan bir karşılaştırma da her 2 meslek için mesleğe başlangıç ücretleri noktasında yapılabilir. Mesleğe başlangıç ücreti, istihdam konusunda kariyer mesleğinin seçilmesi adına önemli bir veri olmaktadır. Tablo 6'da bilgisayar mühendisliği ve öğretmenlik bölümü mezunlarının, ülkemizde mesleklerinden kazandıkları başlangıç ücretleri gösterilmektedir. Bilgisayar mühendisliği bölümünden mezun olan ve 4.250 ile 5.999 Türk Lirası aralığında maaşla istihdam edilen bilgisayar mühendislerinin oranı %44'tür. Bu oran öğretmenlerde %55 olarak gerçekleşmiştir. Maaş skalası arttıkça görünüm tersine dönmektedir. 10.000 TL ve üzeri maaş ile işe başlayan bilgisayar mühendisliği mezunu gençlerin oranı %24'tür.

Tablo 6. Öğretmen ve Bilgisayar Mühendisi Başlangıç Ücretleri

Kaynak: cbiko.gov.tr

Klasik mesleklerin Endüstri 4.0 süresince kaybolmaya yüz tutacak olması ve istihdam piyasasının artık bu mesleklerle yeterli talebi oluşturmaması gençlerin işsiz kalması sonucunu doğurabilir. İçinde bulunduğumuz zaman diliminde birçok meslek otomasyon karşısında kendi varlığını sürdürme noktasında sorunlar yaşayacaktır. Bu nedenle, teknolojik gelişmelere ayak uyduran meslekler varlıklarını devam ettirebilecekken otomasyona ayak uyduramayan ve yazılımlarla desteklenmeye müsait olmayan meslekler istihdam piyasasından elini çekmeye başlayacaktır. Oxford Martin'de yapılan araştırmada, 702 farklı meslek otomasyona karşı duyarlılıklarına göre 0 ile 1 arasında değerlendirilmiştir. Bu araştırmaya göre Endüstri 4.0 sürecinde Amerika Birleşik Devletleri'nde uzun dönemde toplam istihdamın yaklaşık %47'si risk altında olarak değerlendirilmektedir (Frey & Osborne, 2013, s. 1). 2017 yılında Dünya Ekonomik Forumu Global Riskler Raporu'na göre dünya üzerinde var olan her iki meslekten biri, değişen ve yenilenen teknolojiyle birlikte ortadan kalkacak ya da tümüyle değişecektir.

Türkiye'de istihdam piyasasının arz ve talep noktasında gelişmiş ülkelere göre daha katı ve rijit olması, eğitim ve mezun olduktan sonra istihdam şartlarında gerekli düzenlemelerin yapılmaması durumunda, Endüstri 4.0 sürecinde klasik işlerin neden olacağı işsizlik etkisinin daha derin olabileceğini göstermektedir. Ek olarak başta politika yapıcılar ve

firmaların Endüstri 4.0'a gereken önemi vermemeleri ve bu konuda yeterli kaynağı ayırmamaları da genç istihdamında olası bir sert inişin bir diğer nedeni olarak gösterilebilir. Yeni şartlara adaptasyon sürecinde genç istihdamında önemli bir yer sahibi olan firmaların farkındalığını analiz eden ve TÜBİTAK tarafından yürütülen bir çalışmada, Endüstri 4.0 konusunda Türkiye'deki şirketlerin %19'unun hiçbir bilgiye sahip olmadığı, %59'unun ise genel olarak bir bilgiye sahip olduğu belirtilmektedir (TÜBİTAK, 2017, s. 4). Avrupa ülkelerinde ise durum oldukça farklıdır. Endüstri 4.0'a uygun üretim teknikleri için yapılan yatırımlarda Avrupa çıkışlı üreticilerin %77'si inovatif fikirlere kaynak ayırmaktadır (Geissbauer, Stefan Schrauf, & Cheraghi, 2017). Almanya'nın başını çektiği Avrupa ülkeleri yüksek katma değerli süreçlere yaklaşık 800 milyon Avro bütçe ayırmaktadır (Türk, ve diğerleri, 2014, s. 6-7)

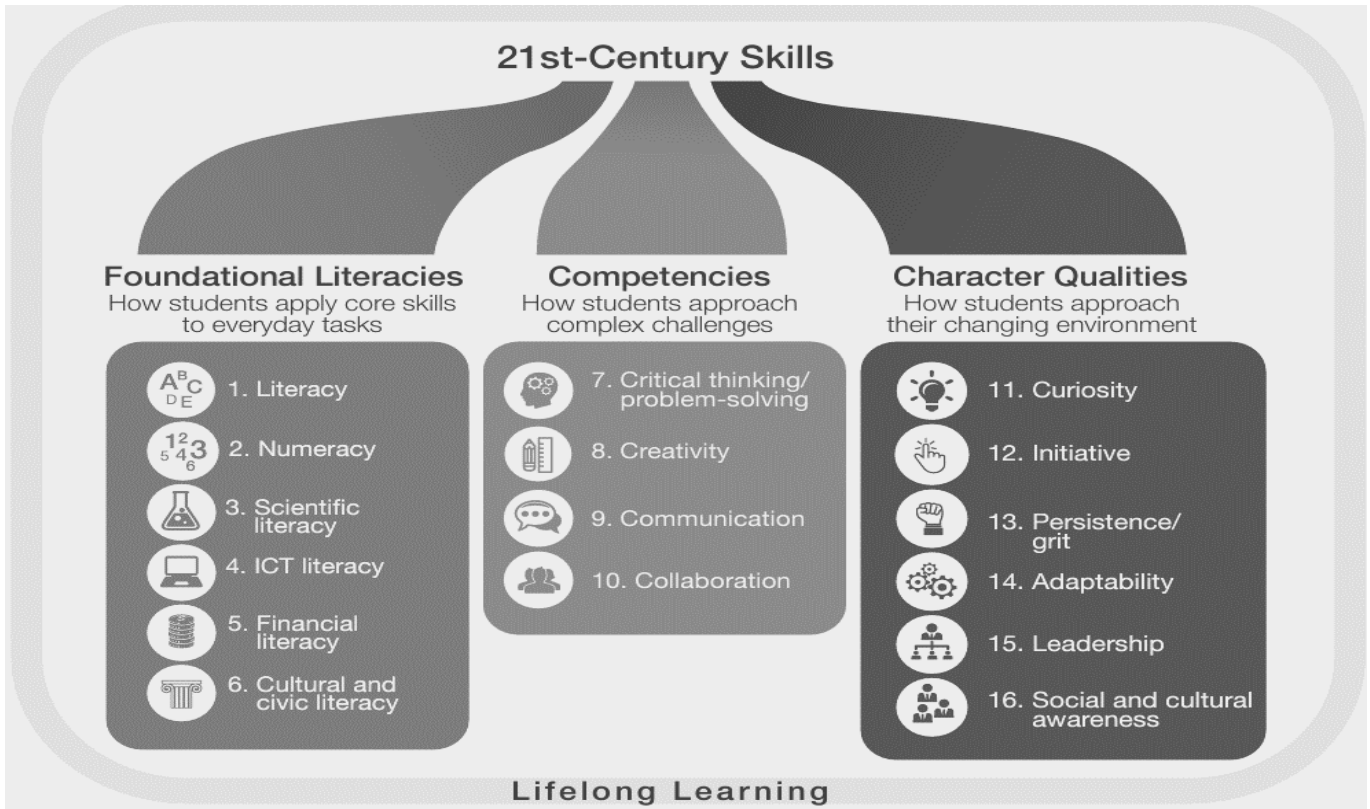
3. Endüstri 4.0 İçin Eğitim 4.0

19. yüzyılda tarım ekonomisi ile devam eden süreç, Endüstri 2.0 ve Endüstri 3.0 ile yerini sanayi ve bilgi ekonomisine bırakmıştır. Yüzyıllar alan bu dönüşüm, kendisiyle birlikte kökleşmiş bazı ön kabulleri yıkmış ve bunların yerine daha önce duyulmamış teknikler getirmiştir. Bu değişim ve yenilenme hareketi, eğitim ve öğretim alışkanlıklarının da değişmesine sebep olmuştur. Durmadan ilerleyen teknoloji, bilgiye ulaşma konusunda gençlere her türlü kolaylığı sağlayarak öğrenme arzularını da sürekli olarak artırmıştır. Dijitalleşen dünyada insanların az zaman ve az emek ile çok bilgiye ulaşması, yeryüzünde öğrenilmeye değer birçok değerlerin de varlığını ispat etmiştir. 300 yıllık süreçte Endüstri'nin ayrıldığı 4 dönem doğal olarak eğitim için de söz konusu olabilmektedir.

Bu dönemlerden ilki olan Eğitim 1.0, eğitim kavramlarının en ilkel olanıdır. Temel kavramların öğretildiği ve ilkel tarımda olduğunca çok mahsul alınmasını önceleyen bir süreçtir. Eğitim 2.0, tarımda verim artışlarının artık yeterli olmadığı ve yeni yolların arandığı bir süreç olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu dönemde ağır ancak kararlı adımlarla sanayiye geçişin de temelleri atılmaya başlanmıştır. Eğitim 2.0'ın Eğitim 1.0'dan belirgin farkları olmamakla birlikte, daha planlı ve programlı bir reform hareketinin de başladığını söylemek mümkündür. Eğitim 3.0 döneminde ise ilk etapta kitle yığın teknoloji talebi göze çarpmaktadır. Bu dönemin en belirgin özelliği, teknolojik taleplerin çokluğudur. Eğitim ve öğretimde kullanılan araç ve gereçlerin çeşitlendiği ve bilgi taleplerinin karşılanmaya çalışıldığı bir dönem olan Eğitim 3.0, şüphesiz eğitim kurallarını ve kalıplarını da değiştirmiştir. Son olarak Eğitim 4.0, küresel boyutta tüm insanların birbiriyle kolay ve etkili yöntemlerle iletişim kurabildiği, çevrimiçi kavramının küresel bir olgu olmaya başladığı bir dönemdir. Eğitimde alışlagelmiş klasik metotlar terk edilmeye başlanmış, bunların yerine daha önce denenmeyen ancak umut vadeden yöntemler gün yüzüne çıkmıştır. Bu dönem içinde bazı paradokslar da barındırmaktadır. Eğitimin küreselleşmesi ve değişen metotların tüm dünya ülkelerinde uygulanma imkânı bulmasına karşın, yerel ölçekte eğitim standartlarında farklılıklar da ortaya çıkmıştır. Günümüzde Kıta Avrupası, Uzak Doğu, Orta Doğu ve diğer bölgelerde eğitime ihtiyaç hemen hemen aynı düzeylerde olmasına karşın uygulanan yöntemler oldukça farklılaşmıştır. Eğitim politikalarından bürokratik yapılara, zorunlu eğitim sistemlerinden müfredat oluşum süreç ve mercilerine kadar yerel politikaların revaçta olduğu gözükmemektedir. Hatta aynı bölgede olan sınır komşusu ülkelerin bile eğitim müfredat ve uygulamalarında göze çarpan farklılıklar mevcuttur. Eğitim 4.0'ın en belirgin özelliği interaktif bir eğitim metodu olması ve ezberci eğitimden olabildiğince kaçınmasıdır.

Teknolojiyi aktif kullanan, yaratıcı fikirlere öncelik veren ve efektif üretime doğrudan katkı yapmayı amaçlayan Eğitim 4.0, şu an gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin müracaat ettiği bir olgu olmuştur. Dünya Ekonomik Forumunun 2015 yılında çıkardığı rapora göre içinde bulunduğumuz dönemde Eğitim 4.0 ile gençlere kazandırılması amaçlanan 3 başlıkta toplam 16 beceri bulunmaktadır. Şekil 1'e göre ilk başlık olan temel okuryazarlık kendi içerisinde okuryazarlığı, cebir yeteneğini, bilimsel okuryazarlığı, bilgi ve iletişim okuryazarlığını, finansal okuryazarlığı ve kültürel/sivil okuryazarlığı barındırmaktadır. 2. bölümde yetkinlikler başlığı yer almaktadır. İçeriğinde eleştirel düşünme becerisi, yaratıcılık, iletişim ve iş birliği yer almaktadır. 3. ve son başlık olan kişilik kalitesi başlığında ise sırasıyla merak, girişkenlik, ısrarcı devamlılık, uyumlanma, liderlik becerileri ve sosyal/kültürel farkındalık yer almaktadır. Endüstri 4.0 içerisinde; eğitim özelinde piyasaların gençlerden bireysel sermaye gelişimleri açısından talepleri, bu 16 başlık olarak gözükmemektedir.

Şekil 1. 21. Yüzyıl için Gençlerin Beceri İhtiyaçları

Kaynak: World Economic Forum, 2015

4. Endüstri 4.0'ın Genç İstihdamına Olası Etkileri

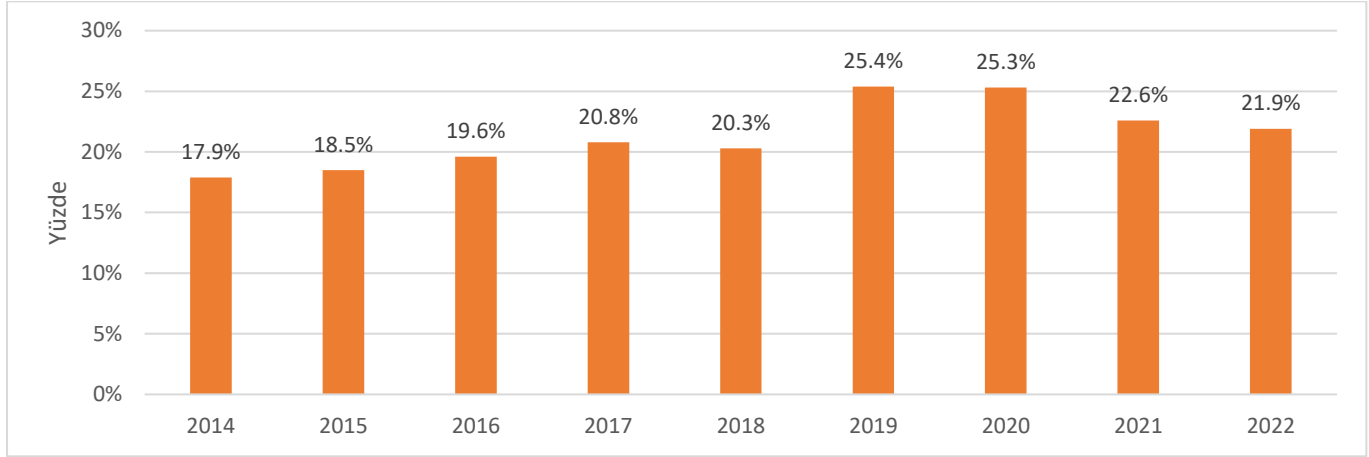
Sanayi devrimleri, yaşandığı dönemler itibarıyla istihdam piyasalarında olumlu ve olumsuz etkiler meydana getirmiştir. Günümüzden 60 yıl önce Schumpeter'in "Kapitalist mekanizmayı çalıştıran ve çalışmasını devam ettiren yeni tüketim maddeleri, yeni üretim metotları, yeni ulaşım metotları, yeni pazarlar, yeni endüstriyel örgütlenme tipleri ve çeşitleridir; bütün bunlar kapitalist teşebbüs tarafından yaratılmışlardır. Yeni milli pazarların veya dış piyasaların açılması, el sanatları atölyelerinden, yoğun ve büyük işletmelere geçiş, kapitalist sistemi durmadan, yorulmadan içinden bir ihtilâl, yenilenme havasında tutmakta, bütün bu elemanlar devamlı olarak eski faktörleri yok etmekte ve yenilerini yaratmaktadır. Bu 'Yaratıcı Yıkım Gelişimi' kapitalizmin esas temelidir; ister istemez her kapitalist teşebbüs er geç bu gelişime ayak uydurmak zorundadır" ifadeleri yaşanmış tüm endüstri devrimlerinin kısa bir açıklamasıdır (Schumpeter, 1942). Kapitalist toplumlar sürekli olarak daha verimli bir üretim yöntemi bularak kâr amaçlarını gerçekleştirmek için yeni metotlar geliştirmektedir. Yaşanan yenilikler ve daha önce tecrübe edilmemiş üretim yöntemleri, faaliyet gösteren tüm piyasaları derinden sarsmış ve ön kabulleri yıkmıştır. Bu piyasaların başında da istihdam piyasaları gelmektedir. Üretim yöntemlerinde meydana gelen gelişmeler, beraberinde çalışma şartları ve ortamlarında farklılıklar yaratmış, üretim bantlarında yer alan yapay zekâ destekli robotların yaygınlaşması, istihdam kaygılarını da beraberinde getirmiştir. Her ülkenin istihdam piyasası şartları farklı olduğundan etki düzeyleri de farklı olacaktır. Gençlerin eğitimlerine özen gösteren, mezuniyet sonrası istihdam piyasalarına girişlerini kolaylaştırıcı politikalarla onları destekleyen ve otomasyona yatkın bireyler yetiştiren bir ülkenin istihdam piyasası, yeni sanayi devrimleri karşısında oldukça esnek ve tutarlı bir tablo çizebilecektir. Ancak bunun tersi istikamette hareket eden ve kısa vadeli politikalarla, günü kurtarma amaçlı genç eğitim ve istihdamına yön vermeye çalışan ülkelerin, Endüstri 4.0 sürecinde zorluklar yaşaması çok şaşırtıcı olmayacaktır.

Tüm endüstri devrimlerinde yaşanan gelişmeler öncelikle işsizlik baskısı oluşturmakla birlikte, bu sürecin başarılı bir şekilde atlatılması ve yaratılan ilave fırsatlar ile yeni istihdam imkânlarından söz etmek mümkündür. Klasik mesleklerde ise, teknolojik gelişmeler nedeniyle kayıplar beklenmektedir. İstihdam piyasalarında inovasyon desteğiyle uzun vadede istihdam artışları ön görülmektedir. Bu dönemi kuvvetlendirecek nitelikte bir eğitim politikası ise oldukça önemlidir (Geleceğin Meslekleri Çalışmaları, 2019, s. 22)

Yapılan çalışmalara göre mevcut işlerin yaklaşık %90'ı yapay zekâ ve bilişim yeteneklerine ihtiyaç duymaktadır. Endüstri 4.0'da yaşanan gelişmeler, Avrupa'da son yıllarda 2 milyona yakın yeni iş imkânı yaratmıştır. 20 yılda ülkelerin birbirleriyle olan veri trafiği ise 45 kat artmıştır (Geleceğin Meslekleri Çalışmaları, 2019, s. 12).

Türkiye Cumhuriyeti, genç işsizlik sorunu yaşayan ve bu problemi uzun süredir devam eden bir ülkedir. Tablo 7’de Türkiye’nin yıllara göre genç işsizlik oranları gösterilmektedir. 2014 yılında %17,9 olan genç işsizlik oranı, günümüzde %21,9 seviyelerine kadar yükselmiştir. Basit bir hesaplama, herhangi bir eğitim kurumundan mezun olsun ya da olmasın her 5 gençten biri işsizlik sorunuyla yüz yüzedir. Kriz dönemlerinde özellikle genç istihdamı diğer istihdam türlerine göre çok daha fazla zarar görmektedir (O’Higgins, 2011, s. 33-34) Belirtilen yıllar arasında, 2019 yılında ekonomik krizin de etkisiyle genç işsizlik oranı %25,4 ile en yüksek seviyesindedir. Kovid sonrası 3 yılda genç işsizlik rakamları düşme eğilimine girmiş olsa da hala çok yüksek seviyelerde seyretmektedir.

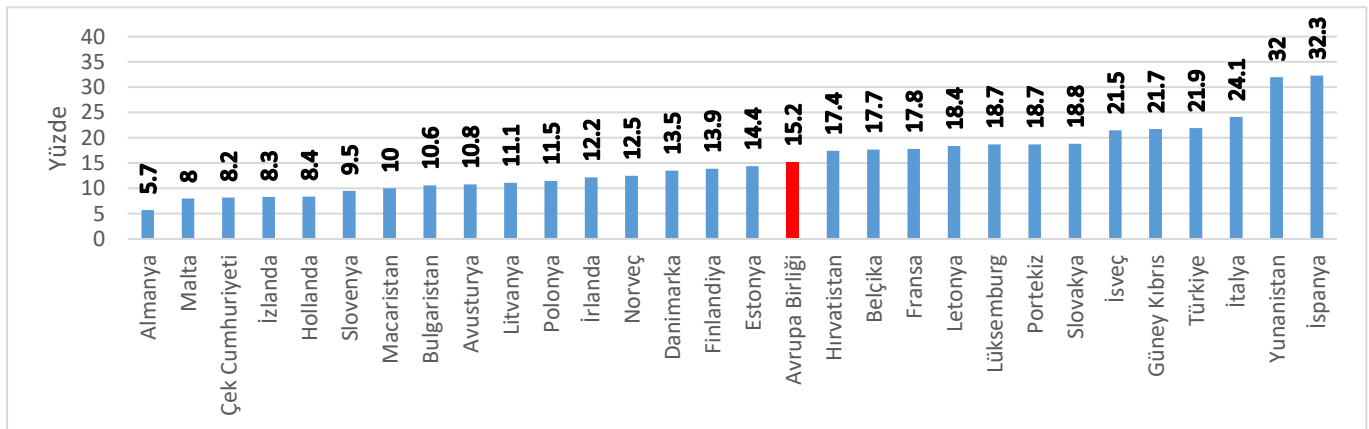
Tablo 7. Türkiye’de 15-24 Yaş Arası İşsizlik Oranları

Kaynak: TÜİK, İşgücü İstatistikleri, Ekim 2021

Türkiye’de ölçülen genç işsizliği, Eurostat verileri ile Avrupa Birliği ve Avrupa ülkeleriyle kıyaslamak da mevcut durumun görünmesi açısından önemlidir. Tablo 8’de, Türkiye’nin diğer Avrupa Birliği üyesi ülkeler ile 15-24 yaş arası genç işsizliği kıyaslaması yapılmaktadır. Buna göre 28 Avrupa Birliği üyesi ülke içerisinde genç işsizlik oranı en düşük ülke %5,7 ile Almanya’dır. Almanya’yı %8 ile Malta ve %8,2 ile Çek Cumhuriyeti takip etmektedir. Avrupa Birliği ülkelerinin 15-24 yaş arası genç işsizlik oranı ortalaması %15,2 gibi yüksek olarak görülebilecek bir orandır. Birçok makroekonomik veride oldukça iyi duruma olan Hırvatistan, Belçika, Lüksemburg ve İsveç gibi ülkelerin 15-24 yaş arası işsizlik oranlarının AB ülkeleri ortalamasının üstünde olması pek beklenen bir durum değildir ancak; anılan ülkelerin de genç işsizlik konusunda bir takım sorunlar yaşadıkları görülmektedir. Ağır bir ekonomik kriz atlaman iki ülke Yunanistan ve İspanya’da, genç işsizlik oranları sırasıyla %32 ve %32,3’tür. Üyesi oldukları Avrupa Birliği ortalamasının neredeyse 2 katı bir genç işsizlik oranına sahip olan bu 2 ülke, diğer makroekonomik verilerde de benzer durumdadır. Türkiye %21,9 ile AB üyesi ülkeler arasında 15-24 yaş arası işsizlik oranları arasında İspanya, Yunanistan ve İtalya’dan sonra en yüksek 4. ülke konumundadır.

Tablo 8. Avrupa Birliği ve Türkiye’de 15-24 Yaş Arası İşsizlik Oranları

Kaynak: Eurostat, Youth unemployment ratio (15-24), Kasım, 2022

Türkiye’de genç işsizliğin mevcut durumunu görmek açısından yukarıda yer alan tablolar, aslında yapılması gereken birçok reformun olduğunu da gözler önüne sermektedir. Türkiye’de istihdam piyasalarının kırılgan yapısı, genç istihdamına da etki etmiş gibi görünmektedir. Endüstri 4.0 kendinden önceki sanayi devrimlerinden daha sancılı bir süreçtir. Bu durumda Endüstri 4.0’ın muhtemel etkileri sonucu, mesleklerin değişmesi ve otomasyona tabi olmayan

mesleklerin yok olması gerçeği göz önüne alındığında, Türkiye’de genç istihdamının nasıl etkileneceği de büyük bir tartışma konusu olmaktadır. Emek-sermaye ikame oranlarında ibrenin sermaye lehine değişeceği ve emek faktörünün öneminin gitgide azalacağını söylemek yeni dönem için doğru bir varsayım olacaktır. Gelişmiş ülke ekonomilerinde bu dönüşüm yaklaşık 30 sene önce Endüstri 3.0 ile başlamış ve son yıllarda hız kazanmıştır. 1990 yılında Amerika Birleşik Devletleri’nin silikon vadisi olan Detroit’i, 2014 yılının Silikon Vadisi ile kıyaslayan bir çalışmaya göre Detroit’teki en büyük 3 şirketin birleşik piyasa değeri 36 milyar dolar, toplam geliri 250 milyar dolar ve toplam çalışan sayısı 1,2 milyondur. 2014 yılında Silikon Vadisi’nde en büyük 3 şirketin toplam piyasa değeri 1,09 trilyon dolar, toplam geliri 247 milyar dolardır, ancak bu geliri sadece 10 kat daha az çalışan ile yani 137 bin kişi ile yaratmıştır (Manyika & Chui, 2022)

Endüstri 4.0 tüm ülke ekonomilerinde faydalı ve zararlı sonuçlar doğuracaktır. İnovasyon ve teknolojik gelişmeler hayat standartlarımızı ve yaşantılarımızı olumlu ve olumsuz yönde değiştirecektir. Hâlihazırda devam eden sanayi devriminin etki alanı ve derinliği, önceden tahmin edilemeyecek boyutlarda değişimlere sebep olacaktır. Endüstri 4.0’ın istihdam piyasalarına olası etkileri söz konusu olduğunda, bir tarafta bazı mesleklerin yok olacağını kabul etmekle birlikte, bu mesleklerin yok olması sonucu işsiz kalan gençlerin geleceğin mesleklerine sorunsuz bir şekilde geçebileceğini düşünen, bu nedenle orta ve uzun vadede işsizlik problemi ile karşılaşmayacağını savunan iyimser düşünürler varken, diğer tarafta söz konusu emek geçişinin sancılı olacağını ve Endüstri 4.0’ın uzun süreler boyunca sürececek bir işsizlik dalgasına sebep olacağını savunan kötümser düşünürleri görmek mümkündür. Her ülkenin kendi iç özelliklerini yansıtan bir istihdam piyasası olduğu için iyimser ekolün de kötümser ekolün de kendilerine göre haklı oldukları noktalar olabilmektedir.

İyimser tarafı savunanlar bu süreçte kötümser olunmaması gerektiğini söylerler. Geçmişte yaşanan 3 sanayi devriminde de çok farklı iş imkânları oluşturulmuştur ve dünyada yaşanan refah artışı nedeniyle muhtemel çatışma ve savaşlar bertaraf edilmiştir. Krizlerin ve devrimlerin en sıkıntılı dönemlerinde dahi işsizlik ve işgücü dengesi sağlanmış ve gençlerin istihdamında korkulan olmamıştır. Buna örnek olarak üçüncü sanayi devrimi sırasında otomotiv sektöründe otomasyon ve işsizliğin ters korelasyon ile ayrışmasını göstermek mümkündür. Beklenenin aksine, Endüstri 3.0 ile yaratılan refah ve büyüme yeni iş sahalarının var olmasına ve geleceğin mesleklerinin ortaya çıkmasına imkân sağlamıştır. Endüstri 4.0 da, kendinden önceki sanayi devrimleri gibi otomasyon ve inovatif düşünce ile robot kullanımını artıracak, üretici karları yükselecek ve işsizlik sorunu ile karşılaşmayacaktır (Wisskirchen, ve diğerleri, 2017, s. 118). İnovatif çözümler işlerin niteliklerini etkileyebilmektedir. Kas gücü gerektiren, duyguların yön verebildiği ve bu nedenle hataya açık tehlikeli işlerin, emek gücü tarafından değil de yapay zekâ ile donatılmış robotlarca yapılması uzun vadede yararlı olabilmektedir. Yapay zekâ bu bakımdan genç istihdamında yerine geçen değil yardım eden, onu güçlendiren ve daha verimli kılan bir destek olarak görülmelidir. Türkiye’de de dijitalleşmenin istihdam piyasasında yaygınlaşması, sanılanın aksine istihdam piyasalarında daralma ve sonuç olarak işsizliğe değil, üretim artışı ve kendini bu konuda geliştirmiş, yetkin gençler için yeni istihdam fırsatları yaratmaktadır. Yapay zekâ, dijitalleşme ve işçilerin küresel entegrasyonu sonucunda yaygınlaşacak olan yeni iş modelleri, genç kuşaklar için daha fazla boş zamana sahip olma ve bireysel çalışma ortamı yaratma şansı yaratabilir (Wisskirchen, ve diğerleri, 2017, s. 117)

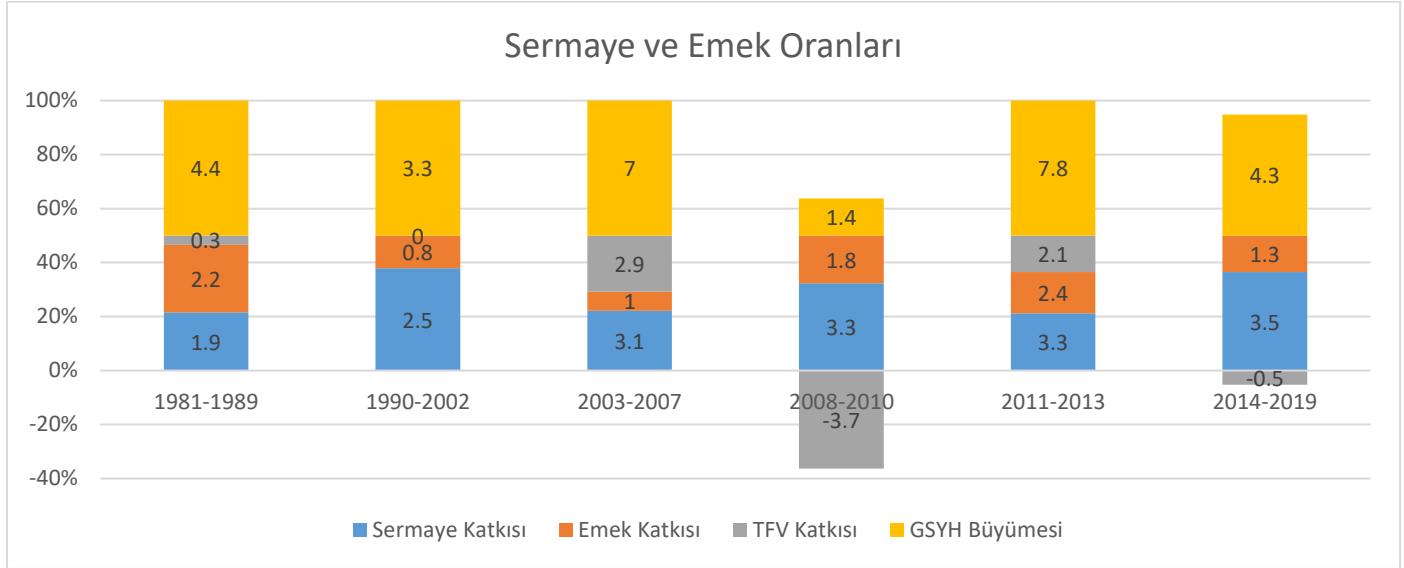
İstihdam Araştırmaları Enstitüsü (IAB) 2015 yılında yayınladığı raporda, Endüstri 4.0’ın Almanya’nın işsizlik ve istihdam piyasaları üstündeki etkilerini araştırmıştır. Endüstri 4.0’ın olası etkilerini incelerken makroekonomik modellemelere de yer vermiştir. Raporun sonuçlarına göre önümüzdeki 10 yıl içerisinde imalat sanayii sektörü ve buna benzer birçok sektörde 490 bine yakın kişinin işsiz kalacağı, ortaya çıkacak diğer iş imkânlarında ise 430 bin yeni iş fırsatı yaratılabileceği sonucuna ulaşılmıştır. Elde edilen bulgulara göre Endüstri 4.0, korkulduğu gibi yüksek işsizlik ile sonuçlanmayacaktır. Muhtemel etkisi olarak mesleklerin şekil ve özelliklerinde değişimler olacağı sonucuna ulaşılmıştır (IAB, 2022, s. 8-9)

Literatürün büyük kısmına göre Sanayi 4.0 gelişen ve teknolojik fırsatları iyi bir şekilde değerlendiren bireylere ve firmalara farklı iş fırsatları sunacaktır. Bu görüşün en net özelliği; işgücü ve sermayenin yeni süreçlere uyum sağlaması ile gelişen yeteneklerin yeni iş fırsatlarına imkân vermesi olacaktır. (Akkuşçu, 2019, s. 39). Bu görüşe göre, gelişen teknolojiler ve yapay zekânın üretim sürecine aktif katılımı doğal olarak birçok insanı makineler karşısında daha verimsiz gibi gösterecektir ki bu doğrudur. Bunun sonucunda bazı mesleklerde insanların kısa süreliğine işsiz kalması kaçınılmaz olmaktadır. Ancak söz konusu işsizlik kısa vadeli olacak ve teknolojik gelişmenin yarattığı refah ve ekonomik iyileşme, işsiz kalan gençlerin farklı istihdam alanlarında iş bulmasına vesile olacaktır. Almanya ve Japonya bu varsayım için iyi örneklerdir. Yüksek teknolojiyi aktif kullanan bu 2 ülkede genç işsizlik oranları oldukça düşük seviyelerdedir.

İyimser yaklaşım, Endüstri 4.0 sürecinde istihdamda emek ve sermaye arasında var olan dengenin, genç istihdamında kısa vadede yaşanacak düşüş ile sermaye lehine bozulacağını kabul etmektedir. Yeni sanayi devriminde bunun olması, beklenen bir durumdur. Emegün yerini alan sermaye, daha da özelden teknolojik becerilerle donatılmış sermaye üretim artışının en önemli kaynağı olmaktadır. ABD’de emek üretkenliği 1947 ile 1983 arasında %2,8 ve 2000 ile 2007 arasında

%2,6 artmıştır. Endüstri 4.0'ın etkisini iyiden iyiye hissettirdiği 2007 ile 2014 yılları arasında ise bu oran %1,3'e düşmüştür. Bu düşüşün büyük bölümü teknoloji ve inovasyondan kaynaklanan verimlilik artışı ile ilgilidir (Schwab, 2021, s. 41). Türkiye'de bu konuda yapılan bir araştırmanın sonuçlarını Tablo 9'da görmek mümkündür. Endüstri 3.0'ın başladığı ve Türkiye'de de dijitalleşmenin ilk belirtilerinin görüldüğü 1980'li yılların başında, emeğin büyümeye katkısı 2,2 puan ve toplam sermayenin katkısı ise 1,9 puan olarak gerçekleşmiştir. Endüstri 4.0 etkilerinin görülmeye başlandığı 2014-2019 yılları arasında ise emeğin büyümeye katkısı gerileyerek 1,3 puan olmuştur. Aynı dönemde sermayenin büyümeye katkısı 3,5 puan olmuş ve tüm zamanların en yüksek seviyesinde gerçekleşmiştir.

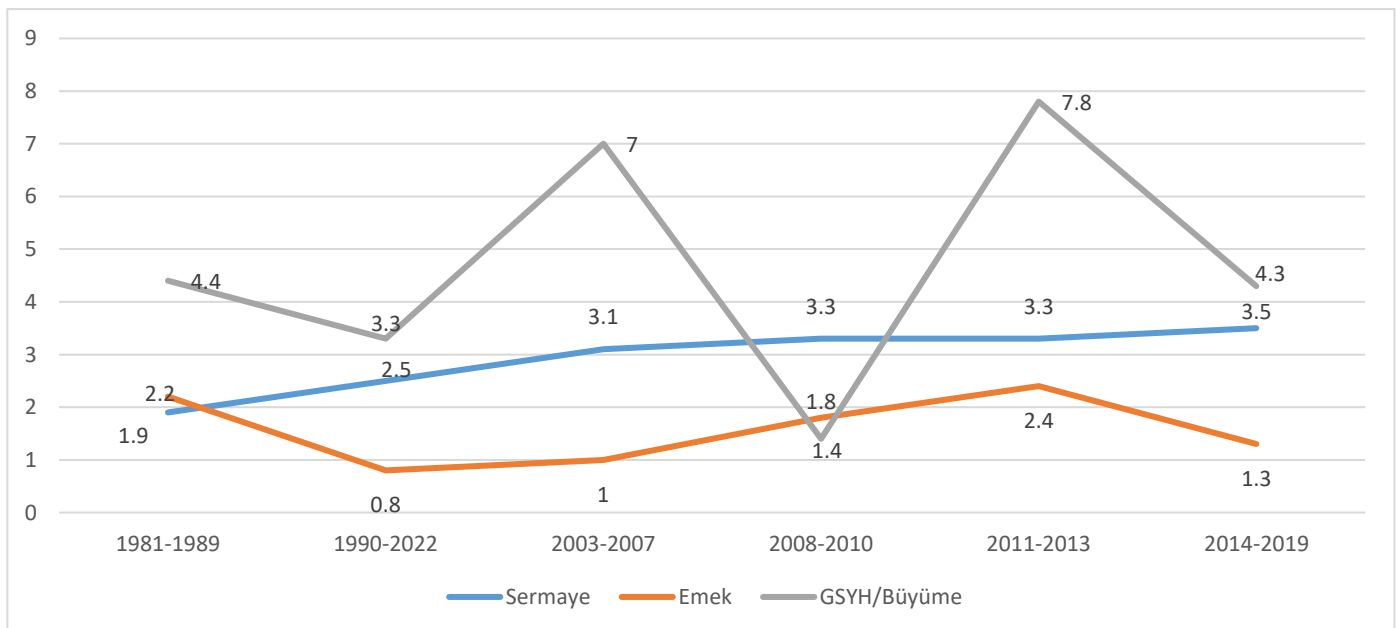
Tablo 9. Üretim Faktörlerinin Emek Sermaye Dağılımı

Kaynak: Bakış, Acar, 2021

Tablo 10'da ise sermaye ve emek arasında var olan ikame dereceleri ve bunun büyüme oranları üzerindeki etkileri gösterilmektedir. Bu tabloda da Türkiye'nin zaman içerisinde emekten sermayeye geçişte önemli bir adım attığı ve bunun sonucu olarak da büyüme rakamlarının yükseldiği görülmektedir. Gerçekleşmeler, iyimser yaklaşımın varsayımlarından olan "daha az emek, daha çok yapay zekâ destekli inovatif sermaye, refah artışı getirmektedir" iddiasını doğrulamaktadır. Tabloya göre sermayenin büyümeye katkısı yıllar itibarıyla istikrarlı ancak sınırlı bir artış göstermektedir. Bununla birlikte, 2008 küresel krizi nedeniyle büyümede bir azalma olduğu gözlemlenmekle birlikte, sermayenin büyümeye vermiş olduğu katkının da devam ettiği görülmektedir.

Tablo 10. Üretim Faktörlerinin Emek Sermaye Dağılımı

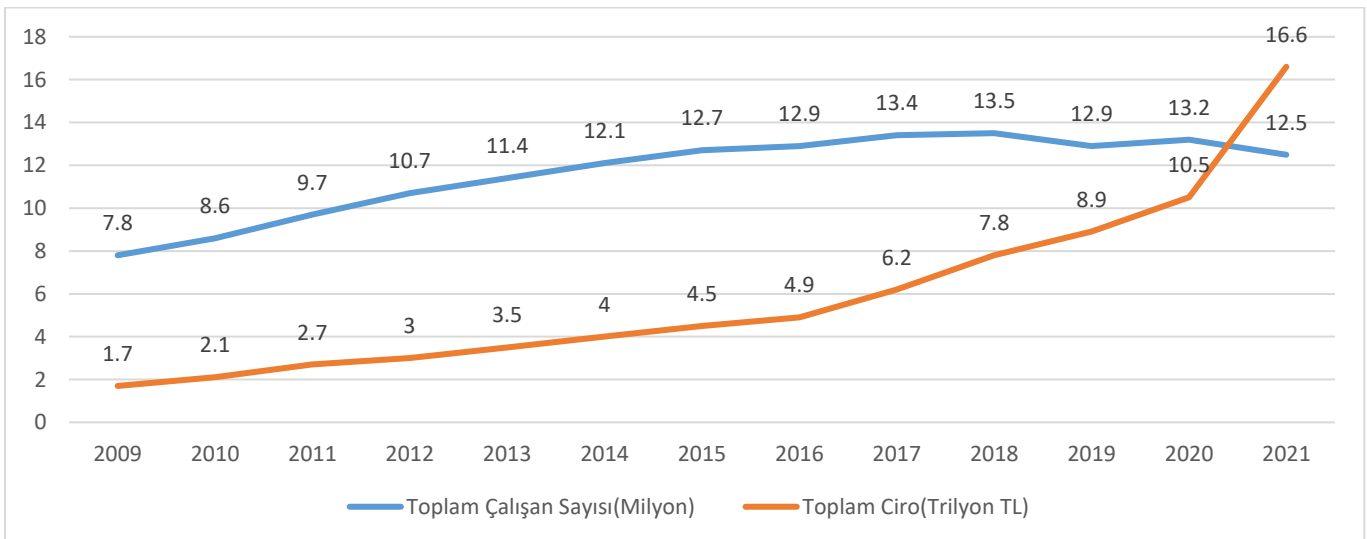

Kaynak: Bakış, Acar, 2021

İyimser literatür bazı mesleklerin ve meslek dallarının yok olacağını kabul etmektedir. Bu mesleklerin çoğunlukla klasik ve yıllardır devam eden ancak otomasyona dayanıksız olanlar olduğu açıktır. Türkiye’de gençlerin klasik mesleklerden çıkıp uygun eğitimi aldıktan sonra geleceğin mesleklerine yönelmeleri oldukça önemlidir. Böylece sanayi devrimlerinin yıkıcı etkisinden kurtularak kendilerine uygun şartlarda istihdam piyasalarında yer bulabilirler. Ancak buna rağmen klasik mesleklerde istihdam edilmeye devam eden gençlerin çok uzun süren işsizlikle karşılaşacağı ya da becerilerine uygun olmayan iş kollarında istihdam edilmesi de kaçınılmazdır. Bu duruma verilebilecek örneklerden biri tarım sektörüdür. Tarımda teknolojinin kullanılması ile verimliliğin oldukça arttığı ve emek ihtiyacının azaldığı kabul edilen bir gerçektir. Amerika Birleşik Devletlerinde 19. yüzyıl başlarında tarım sektöründe istihdam edilenlerin toplam çalışanların %90’ını oluşturmaktaydı. 2020’li yıllarda ise bu oranın %2’nin altına düştüğü gözükmemektedir. (Schwab, 2021, s. 45). Türkiye’de ise 2022 yılında tarım sektöründe çalışanlar toplam nüfusun %16,1’ini oluşturmaktadır (TÜİK 2022 İşgücü İstatistikleri, 2022). Bu oran, dönüşüm sürecinde Türkiye için sıkıntılı bir duruma işaret etmektedir. Klasik mesleklerin toplam işgücü içerisindeki payı ne kadar fazla ise işsizlik oranlarının artış eğilimi de o kadar yüksek olacaktır.

İyimser düşünürlerin bir başka iddiası ise az sayıda çalışan ile daha fazla kâr elde edilebilir olmasıdır. Elde edilen kârın başka verimli alanlara kaydırılması ile genç istihdamına katkısının, çarpan mekanizması ile çok daha fazla olacağını varsaymaktadırlar. Bu durumu, Türkiye’de yıllar itibarıyla toplam çalışan sayısı ve toplam ciro rakamları ile test etmek mümkündür. Tablo 11’de 2009-2020 yılları arasında toplam ücretli çalışan sayısı ve firmaların toplam ciro değerleri gösterilmektedir. Buna göre 2009 yılında yaklaşık 7,8 milyon olan ücretli çalışan sayısı, 2021 yılında 12,5 milyon kişiye yükselmiştir. Bu yaklaşık olarak %60’lık bir artışa denk gelmektedir. 2009 yılında 1,7 trilyon TL olan toplam ciro tutarı, 2021 yılına geldiğimizde yaklaşık 16,6 trilyon TL seviyelerine yükselmiştir. Artış yüzdesi yaklaşık %874 olarak gerçekleşmiştir. Tabloya göre firmalar daha az istihdam ile daha fazla ciroya sahip olabilmektedir.

Tablo 11. Ücretli Çalışan ve Toplam Ciro Dağılımı

Kaynak: TÜİK, Ekonomik faaliyet ve büyüklük gruplarına göre ücretli çalışanlar sayısı, Ekonomik faaliyetlere göre ciro, 2009-2021

2017 yılında Manpower Group’un hazırladığı raporda, genç istihdamında yaşanması muhtemel sorunlara değinilmiştir. Rapora göre; teknolojik gelişmeler ile uyum sağlandığında işsizlik rakamlarının artmak yerine üretim artışları ile paralel olarak genç istihdamının artacağı kaydedilmiştir. (ManpowerGroup, 2017, s. 5) Endüstri 4.0’da işgücüne duyulan

ihtiyacın kısa vadede azalacağı kesindir. Ancak nitelikli ve eğitilmiş genç işgücünün belki de hiç olmadığı kadar talep göreceği bir dönem olacağına da kesin gözüyle bakılmaktadır. Bu nedenle, iyi bir eğitim almış işgücünün Endüstri 4.0'ın getirdiği değişim furasına uygun şekilde adapte edilmesi, Türkiye'de, istihdam piyasalarında olması muhtemel negatif etkileri en aza indirebilecektir. Bu adaptasyonun yegane yolu eğitim reformları ve makul istihdam politikaları ile gençlere uygun ortamların sağlanmasıdır.

Teknolojik gelişmelerin ülke refahları üzerinde olası pozitif etkilerine karşın kısa vadede istihdam piyasaları üzerinde negatif etkilerini de hesaba katmak gerekmektedir. Sanayi devrimlerinin çalışma koşulları ve genç istihdamı üzerinde yaratacağı etkilerin merak edilmesi yeni bir olgu değildir. John Maynard Keynes 1931 yılında teknolojik işsizlik konusunda uyarısında bulunmuştur: *"İşgücü kullanımından tasarruf etme araçlarını keşfetmiş olmamız onun için yeni kullanımlar bulma hızımıza ağır basıyor."* (Schwab, 2021, s. 44). Keynes'in bu ifadesi sonrası gerçekleşen sanayi devrimleri onun kaygılarını haksız çıkarmıştır. Ancak Endüstri 4.0 diğer sanayi devrimlerinden oldukça farklı özellikleri bünyesinde barındırmaktadır. İsminin ilk defa kullanıldığı andan itibaren birçok mesleği -ki bu mesleklerin otomasyona adapte olamadıklarını belirtmek faydalı olacaktır- yok etmeye başlamıştır.

Gelişen teknolojinin istihdam üzerinde bir baskı oluşturduğu kesindir. Bunu iyimser iktisatçılar da kabul etmektedir. Tek fark, bunu kısa dönemde sona erecek bir sorun olarak görmeleridir. Ancak teknolojik ilerlemeler, Türkiye gibi gençlerin istihdamında sorun yaşayan ve kırılgan bir istihdam piyasasına sahip olan ülkeler üzerinde gençleri işsiz bırakmaya ve mevcut becerilerini köreltmeye de itebilmektedir. *"Süreklilik arz eden yüksek işsizlik oranlarının arkasındaki itici güçler konusunda devam eden bir anlaşmazlık söz konusu olsa da, bazı akademisyenler, bilgisayar kontrollü üretim araçlarının yeni işsiz büyümenin olası bir açıklaması olduğuna işaret etmektedir"* (Frey & Osborne, 2013, s. 2).

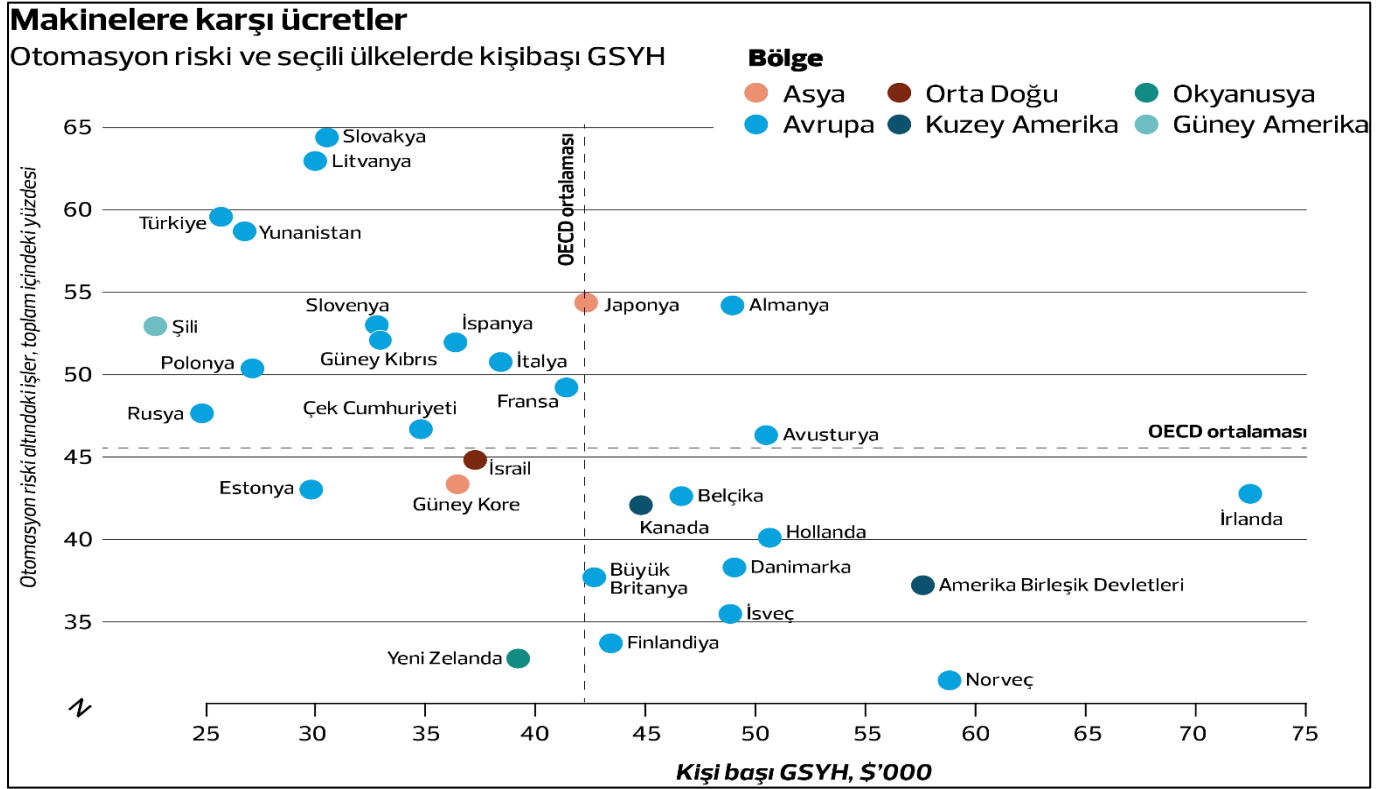
Bundan önce gerçekleşen üç sanayi devriminde de işten ayrılmalar genelde tarım sektöründe meydana gelmiştir. Buna göre tarımda makineleşmenin yaygınlaşması ile artık insanlara eskisi kadar gerek kalmaması, köyden kente bir göç dalgasını da beraberinde getirmiştir. Şehirlere gelen insanlar hayatta kalabilmek adına var olan mesleklerle talep yaratarak mevcut işleri öğrenmeye başlamıştır. Öğrenilen meslekler arasında kasaplık, demircilik ve buna benzer orta alt beceri sınıfında yer alan ve öğrenmesi nispeten kolay meslekler yer almaktadır. İşte bu nedenle geçmiş sanayi devrimlerinde gençler bazında kitle işsizlik olgusu ile karşılaşmamıştır. Karamsar cephede bu noktada bir çekimserlik oluşmaktadır. Endüstri 4.0 meslekleri, kendinden önceki sanayi devrimleri gibi öğrenmesi kolay meslekler yaratmamaktadır. Onlara göre gençlerin istihdam piyasaları arasında rahatça geçişler sağlayabilmesi pek mümkün gözükmemektedir. Örnek vermek gerekirse, matematik öğretmeni bir genç, ilerleyen zamanlarda yapay zekânın da yardımıyla çevrimiçi ve veya çevrimdışı derslerin yaygınlaşması sonucu işsiz kalması ve/veya istihdam piyasalarında eskisi kadar aktif olamaması durumunda yazılım mühendisliği gibi bir mesleğe anında geçiş yapamayacaktır. Bunun için öncelikle lisans öncesi bir eğitim ile kendini geliştirmesi ve mevcut istihdam piyasasının talep ettiği yetkinlikte bir birikiminin olması beklenmektedir.

Türkiye nispeten düşük işçi ücreti maliyetleri olan bir ülkedir. Genç istihdamında başlangıç ücreti olarak asgari ücretle işe başlama yüzdesi, bazı sendikaların yaptığı işgücü anketlerine göre %40 ile %50 arasında değişmektedir. Buna karşın Avrupa'da yer alan ülkelerde asgari ücret ve refah ilişkisini araştıran çalışmalar gençlerin asgari ücretle işe başlama oranlarının yalnızca %1-%3 arasında gerçekleştiğini göstermektedir. Büyük teknoloji firmalarının üretimlerini özellikle işgücü maliyetinin düşük olduğu ülkelerde yapması, bu tarz ülkelere yüksek tutarlı yatırımlar yoluyla istihdam sağlamaktadır. Gelişmiş ülkelerin kendi ülkeleri dışında fabrika açıp üretim yapmalarının altında yatan temel neden, işgücü maliyetlerin oldukça düşük olmasıdır. Ancak Endüstri 4.0 ile birlikte işgücü maliyetleri konusunda rekabet edemeyen gelişmiş ülkeler, hâlihazırda var olan yatırımlarını da kendi ülkelerine çekmeye başlayabilmektedir. Bu durumda da büyüme stratejisi ucuz emek gücü olan ülkeler derin bir işsizlik sarmalına girebilir ve bu durum Türkiye'de genç istihdamına ağır bir darbe vurabilir. Endüstri 4.0'ın üretimde yapay zekâ yardımı ile robot kullanımı ve otomasyon ile en ucuz işgücüne sahip ülkelerle bile rekabet edebilecek bir istihdam piyasası oluşturması muhtemel senaryolar arasında yer almaktadır. Türkiye'nin faaliyetlere göre işe yerleşme oranlarına bakıldığında, tarımda %18,4, sanayide %26,7 ve hizmetlerde %54,9 oranlarını görmekteyiz. Eğer gerekli önlemler alınmazsa bu 3 sektörde de büyük işsizlik sayılarına ulaşılacağı muhtemeldir (Kemer, 2021, s. 1141)

Şekil 2, Endüstri 4.0 sürecinde otomasyonun seçilmiş OECD ülkeleri arasında mevcut meslekleri hangi oranda tehdit ettiğini göstermektedir. Buna göre kişi başına GSYH'si nispeten yüksek olan Belçika, Kanada, Hollanda ve İrlanda gibi ülkelerin, Endüstri 4.0'ın genç istihdam piyasasında yaratacağı yıkıcı etkiyi olabildiğince az bir hasarla atlatacağı tahmin edilmektedir. Ancak kişi başına GSYH verileri düştükçe otomasyonun yıkıcı etkisinin yüzdesel olarak artış kaydettiği görülmektedir. Şeklin kuzey batısında kümelenmiş Slovakya, Litvanya, Türkiye, Yunanistan gibi ülkeler, klasik mesleklerin en çok zarar göreceği ve işsizlik problemlerinin yoğun bir şekilde yaşanabileceği ülkeler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Türkiye'nin riskli ülkeler arasında 3. olması makalenin ikinci bölümünde yer alan eğitim sistemimizde reform gerekliliği çıkarımını destekler niteliktedir. Buna göre önümüzdeki elli yılda Türkiye'de klasik mesleklerin Endüstri 4.0'ın yıkıcı etkisi nedeniyle yok olma oranı yaklaşık %60'larda seyretmektedir ve bu oran oldukça yüksektir. Şekil 2'yi destekler nitelikte bir çalışma da 2017 yılında Dünya Ekonomik Forumu'nda sunulan Global Riskler Raporu'nda sunulmuştur. Rapora göre her iki meslekten en az biri değişen ve gelişen teknolojik şartlar nedeniyle tamamen değişecektir. Değişecek mesleklerin ortak özelliklerinin manuel ve emek yoğun üretim metotları olacağı ve yaklaşık 5,1 milyon işgücünün işsiz kalacağı tahmin edilmektedir (The Fourth Industrial Revolution, 2022)

Şekil 2. Otomasyon Riski Altında Ülkelerin İstihdam Piyasaları Performansı

Kaynak: OECD, Türkçeleştirilmiş

5. Sonuç

Gelişen teknolojiler, çalışma şartları ve istihdam koşullarını yeniden biçimlendirmekte, bunun yanında yeni ve daha önce duyulmamış mesleklerin de ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Dijitalleşme ile ortaya çıkan yeni meslekler, verimlilik artışına, yeni iş ortamlarının oluşmasına, üretimde artışlara, çalışma saatleri ve mekânlarının farklılaşmasına ve eğitim sistemlerinde farklı fikirlerin bulunmasına neden olmaktadır. Ülkede yaşayan ve istihdam edilen genç nüfusun eğitim yoluyla geliştirilmesi ile Endüstri 4.0 süreçlerine katılımcı olarak daha çok dâhil edilmesini önceleyen tedbirler oldukça yararlıdır. Politika yapıcılar tarafından, gençlerin sürece aktif katılımı ile onlara ket vuran, gelişimlerini engelleyen her türlü zorluğu kaldırılmasına yönelik atılacak adımlar önemlidir.

Endüstri 4.0 üretim alışkanlıklarını da değiştirmektedir. 1970'li yıllarda başlayan ve günümüze kadar ivmeli bir şekilde devam eden ucuz işgücüne sahip ülkelerin yatırım alması ön kabulü, yeni sanayi devrimi ile birlikte değişecektir. Artık emek gücünün eskisi kadar zorunlu olmadığı bir dönemin yaşanmaya başlandığı kabul edilmektedir. Buna göre daha önce ucuz işgücü ile rekabet oluşturan gelişmemiş ve gelişmekte olan ülkelere yatırım yapan, fabrika kuran ve üretimini devam ettiren büyük firmaların, yapay zekâ üretimi ile yatırımlarını kendi ülkelerine çekeceği varsayılmaktadır. Batı dünyasının yeniden bir üretim merkezi haline gelmesi oldukça muhtemeldir. Bu durumda zaten klasik mesleklerin yok olması nedeniyle genç istihdamında büyük darbe alacak gelişmekte olan ülkeler, mevcut ve muhtemel yatırımların da gelişmiş ülkelere kayması ile zor bir durumda kalabileceklerdir. Buna hazırlıklı olabilmek adına gençlerin klasik mesleklerden çok, geleceğin mesleklerine teşvik edilmesi oldukça önemlidir. Bunu yaparken henüz eğitimi tamamlamamış veya eğitimine yeni başlamış gençlerin uygun şartlarda eğitilmesi, eğitim kurumlarından mezun olmuş gençlerin ise iş bulma, işe giriş, işe başlangıç ücreti ve işe devam ücretleri gibi konularda teşvik edici uygulamalarla desteklenmesi gerekmektedir. Bunun yanında, politika yapıcıların, gençlerin önüne çıkması muhtemelen bürokratik engelleri de en aza indirmesi mühim ve makul beklentilerdir.

Gençlerin eğitimleri Endüstri 4.0'ın kilit noktalarındandır. Makalede bu kısma ayrıca bir bölüm ayrılmasının nedeni, Türkiye'de gençlerin eğitim-öğretim koşulları ve mezuniyet sonrası işe giriş süreçlerine Endüstri 4.0 ekseninde bir bakış açısı getirmektir. İlkokuldan yükseköğrenime kadar geçen zaman diliminde gençlere, Endüstri 4.0 perspektifinden bir bakış açısının yerleştirilmesi gerekmektedir. Ancak bu durum eğitim reformları ile uzun vadeli ve kararlı politikalarla mümkündür. Üniversite ve benzer eğitim kurumlarının sürece aktif katılımı ile politik ve kısa vadeli hedeflerden uzak kararların alınması sürecin daha başındayken genç potansiyelinin en verimli şekilde kullanılmasını sağlamaktadır. Türkiye'nin sahip olduğu genç fırsat çerçevesinin iyi değerlendirilmesi hedeflenen refah ekonomisine ulaşmada kritik öneme sahiptir. Geleceğin mesleklerinde istihdamı sağlanan gençler, üretimde artış ile tüm makroekonomik göstergelerde belirgin iyileşmelere sebep olabilecektir. Endüstri 4.0'ın genç istihdamına etkisi de oldukça kritik bir konudur. Görüldüğü gibi, Endüstri 4.0 Türkiye'de henüz tam olarak anlaşılamamıştır ve mevcut istihdam piyasasının büyük çoğunluğu klasik mesleklere dayalıdır. Bu durum oldukça sakıncalıdır, zira yeni sanayi devriminin otomasyonlaşma ile birlikte ilk hedefi mevcut klasik mesleklerin kendisidir. Bahsi geçen mesleklerin gelecek 50 yılda yok olmasına kesin gözüyle bakıldığı bir ortamda, gerekli önlemlerin alınmaması ve eğitimde ihtiyaç haline gelen atılımların yapılmaması sonucu genç işsizliği %40'lı seviyelerde ölçülmeye başlanabilme ihtimali de bulunmaktadır. Bu noktada, günümüzde uygulanan politikaların devam etmesi halinde, geleceğin meslekleri gençler için cazip olmayacak ve klasik mesleklere talep, makalede sayılan sebepler nedeniyle artarak devam edecektir. Dijitalleşmenin tüm hızıyla devam ettiği gelişmiş ülkelerde klasik mesleklere talep gün geçtikçe azalmakta, aksine sağlanan teşvikler nedeniyle geleceğin mesleklerine talep tüm hızıyla artmaya devam etmektedir. Bunun yanında, üretimde emek kullanım oranının gitgide azalması da klasik mesleklerden hızlı çıkışın bir gerekçesidir. Bu nedenle, gençlerin mevcut klasik mesleklere istihdamı devam ettikçe Endüstri 4.0, Türkiye için oldukça sancılı olmaya devam edecektir.

Kaynakça

- Akkuşçu, H. İ. (2019, 01 01). Endüstri 4.0'ın Çalışma Hayatına Etkisi: Bursa Örneği . Bursa.
- Bakanlığı, Ç. v. (2020). Ulusal Genç İstihdam Stratejisi (2021-2023). Ankara: Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı.
- Bakış, O., & Acar, U. (2020). Türkiye Ekonomisinde Toplam Faktör Verimliliğinin Seyri: Sektörel Bakış, 1980-2018. Bahçeşehir Üniversitesi Ekonomik ve Toplumsal Araştırmalar Merkezi.
- Dohnalová, Z., Dobeš, K., & Kramoliš, J. (2021). The Czech Labour Market: Adaption of Young People to the Advent of Industry 4.0. Scientific Papers of the University of Pardubice, 7-8.
- Frey, C. B., & Osborne, M. (2013). The Future Of Employment: How Susceptible Are Jobs to Computerisation? 1.
- Geissbauer, R., Stefan Schrauf, P. B., & Cheraghi, F. (2017). Digital Factories 2020: Shaping The Future Of Manufacturing. Pricewaterhoues Coopers, 13.
- Hobsbawn, E. J. (2012). Devrim Çağı. Ankara: Dost Kitabevi.
- Kemer, E. (2021). Eğitim Seviyesinin Endüstri 4. 0 Farkındalığına Etkisi: Konaklama İşletmelerinde Bir Uygulama. Türk Turizm Araştırmaları Dergisi, 1141.
- Kışlalioğlu, M., & Berkes, F. (1991). Çevre ve Ekoloji. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Kurulu, Y. Ö. (2019). Geleceğin Meslekleri Çalışmaları. Ankara: Yüksek Öğretim Kurulu.
- O'Higgins, N. (2011). The Impact of the Economic and Financial Crisis on Youth Employment: Measures for Labour Market Recovery in the European Union, Canada and the United States.
- Schumpeter, J. A. (1942). Capitalism, Socialism and Democracy,. London: 3rd Edition.
- Schwab, K. (2021). The Fourth Industrial Revolution. Utku Umut Bulsun.
- Şener, S., & Elevli, B. (2017). Endüstri 4.0'da Yeni İş Kolları ve Yüksek Öğrenim. Mühendis Beyinler Dergisi, 30-33.
- TÜBİTAK. (2017). Yeni Sanayi Devrimi Akıllı Üretim Sistemleri Teknolojisi Yol Haritası. Ankara: TÜBİTAK.

Türk, A., Kartoğlu, C., Kırıcı, B., Tos, K., Çabuk, G., Pırnal, S. C., & Kurum, E. (2014). Akıllı Yeni Dünya: Dördüncü Sanayi Devrimi, 6-7.

Türkcan, B., & Akseki, U. (2019). Endüstri 4.0 ve Türkiye Ekonomisi. Ankara: Orion Kitabevi.

UNDP. (2021/2022). Human Development Report.

Wisskirchen, G., Biacabe, B. T., Bormann, U., Muntz, A., Niehaus, G., Soler, G. J., & Brauchitsch, B. v. (2017). Artificial Intelligence and Robotics and Their Impact on the Workplace. IBA Global Employment Institute, 118.

İnternet Kaynakları

CareerCast. (2022, 11 10). *The Best Jobs of 2021*. <https://www.careercast.com/jobs-rated/best-jobs-2021> adresinden alındı

Cumhurbaşkanlığı, T. C. (2022, 11 23). <https://www.cbiko.gov.tr/projeler/uni-veri> adresinden alındı

Eurostat. (2022, 11 01). https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Unemployment_statistics#Unemployment_in_the_EU_and_the_euro_area adresinden alındı

Forum, W. E. (2022, 15 12). *The Fourth Industrial Revolution*. https://www3.weforum.org/docs/WEFUSA_NewVisionforEducation_Report2015.pdf adresinden alındı

<https://www.memurlar.net/>. (2022, 10 13). <https://www.memurlar.net/>. <https://www.memurlar.net/> adresinden alındı

IAB. (2022, 10 15). Industry 4.0 and the Consequences for Labour Market and Economy, Institute for Employment Research: https://doku.iab.de/forschungsbericht/2015/fb0815_en.pdf adresinden alındı

Kesayak, B. (2023, 01 03). *endüstri4.0*. Otomasyona Yenik Düşecek 10 Meslek: <https://www.endustri40.com/otomasyona-yenik-dusecek-10-meslek/> adresinden alındı

Kurulu, Y. Ö. (2022, 10 12). <https://yokatlas.yok.gov.tr/> adresinden alındı

ManpowerGroup. (2017, 12 07). <https://www.manpower.com.tr/en/research-insights/manpowergroup-skills-revolution-reboot> adresinden alındı

Manyika, J., & Chui, M. (2022, 11 25). *Digital Era Brings Hyperscale Challenges*. <https://www.ft.com/content/f30051b2-1e36-11e4-bb68-00144feabdc0> adresinden alındı

Pavoni, R. (2022, 08 20). Digital Meet Heritage Digital Skills Have The Same Importance As English And Maths: tarihinde <https://www.digitalmeetsculture.net/article/digital-skills-should-have-the-same-importance-in-schools-as-english-and-maths-uk-report-says/> adresinden alındı

Schleicher, A. (2022, 12 13). *PISA 2018 Insights and Interpretations*. <https://www.oecd.org/pisa/PISA%202018%20Insights%20and%20Interpretations%20FINAL%20PDF.pdf> adresinden alındı

TÜİK 2022. (2022, 11 06). İşgücü İstatistikleri: <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=%C4%B0%C5%9Fg%C3%BCc%C3%BC-%C4%B0statistikleri-Eyl%C3%BCL-2022-45655&dil=1> adresinden alındı

Bireylerin Sağlık Biliş Düzeylerinin Sigarayı Bırakma Davranışı Üzerine Etkisinin İncelenmesi

Investigation of the Effect of The Health Cognition Levels of Individuals on Smoking Cessation Behavior

Handan Ertaş^a , Nidanur Demirhan^b , Şeymanur Başol^b , Şeyma Temel^b , Aysu Kaya^b

^a Department of Health Management, Selcuk University, Konya, Türkiye,
handanertas@selcuk.edu.tr (Corresponding Author)

^b Master Student Department of Health Management, Selcuk University, Konya, Türkiye

Özet

Bu çalışmanın amacı bireylerin sağlık biliş düzeylerinin sigarayı bırakma davranışı üzerine etkisinin incelenmesidir. Bu amaçla nicel araştırma modeli kullanılarak Hadjistavropoulos ve arkadaşları (2012) tarafından geliştirilen Yılmaz ve Dirik tarafından (2018) tarafından Türkçeye geçerlilik ve güvenilirliği yapılan sağlık bilişleri ölçeği ile Kurcer ve Erdoğan (2019) tarafından geliştirilen ve geçerlilik ve güvenilirliği yapılan sigara bırakma ölçeği kullanılmıştır. Araştırmanın gerçekleştirilmesi adına verilere ulaşmak için Google Forms aracılığıyla elektronik ortam üzerinden bireylere ulaşılmıştır. Veriler SPSS 22 paket programı yardımıyla analiz edilmiştir. Araştırmanın analizlerini tanımlayıcı analizler, t testi, tek yönlü varyans testi analizi korelasyon analizi oluşturmaktadır. Analizlere göre katılımcıların çoğunluğunu %30,8 oranında 18-26 yaş grubu oluştururken, cinsiyet bakımından bakıldığında katılımcıların %45,9'unu kadınlar, %54,1'ni erkekler oluşturmuştur. Korelasyon sonucunda bireylerin sigara bırakma eğilimleri ile sağlık bilişleri alt faktörleri arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki ($p<0.05$) tespit edilmiştir. Böylelikle bireylerin sağlık bilişlerinin sigara bırakma eğilimleri üzerine pozitif yönde orta düzeyde anlamlı bir ilişki sonucu itibari ile bireylerin sağlık bilişleri geliştiğinde sigara bırakma eğilimlerinde artış yaşanacağı görülmüştür.

Anahtar Sözcükler: Sağlık Bilişleri, Sigara Bırakma, Sigara Kullanımı

Abstract

The aim of this study is to examine the effect of individuals' health cognition levels on smoking cessation behavior. For this purpose, the health cognitions scale, which was developed by Hadjistavropoulos et al. (2012) and validated and reliable in Turkish by Yılmaz and Dirik (2018), and the smoking cessation scale developed by Kurcer and Erdoğan (2019) were used. In order to reach the data for the realization of the research, individuals were reached through the electronic environment via Google Forms. The data were analyzed with the help of SPSS 22 package program. The analysis of the research consists of descriptive analyses, t-test, one-way test of variance and correlation analysis. According to the analyzes, the majority of the participants were between the ages of 18-26 with a rate of 30.8%, and in terms of gender, 45.9% of the participants were women and 54.1% were men. As a result of the correlation, a positive and significant relationship ($p<0.05$) was found between individuals' tendency to quit smoking and their health cognition sub-factors. Thus, as a result of a moderately significant positive relationship between individuals' health cognitions and their smoking cessation tendencies, it has been observed that there will be an increase in smoking cessation tendencies when individuals' health cognitions improve.

Keywords: Health Cognitions, Smoking Cessation, Smoking

For Citation: Ertaş, H., Demirhan, N., Başol, Ş., Temel, Ş., Kaya, A. (2023). Bireylerin Sağlık Biliş Düzeylerinin Sigarayı Bırakma Davranışı Üzerine Etkisinin İncelenmesi. Journal of Academic Value Studies, 9(1), 74-82. <http://dx.doi.org/10.29228/javs.67268>

Received: 23.12.2022 Accepted: 25.03.2023

This article was checked by *intihal.net*

1. Giriş

Literatürde biliş kavramının tanımı birçok farklı şekilde yapılmıştır. Latin kaynaklarında bilgiyi anlamlandırma olarak nitelendirilirken, Oxford sözlüğünde biliş kavramı, “düşünme ve akıl yürütme yetisi” olarak ele alınmaktadır. Bunun dışında bilişsel süreçlere, algılama, deneyim, hafıza, problem çözme ve yaratıcılığı da eklemektedir (Akpınar, 2011). Türk Dil Kurumu “canlının, bir nesne veya olayın varlığına ilişkin bilgili ve bilinçli duruma gelmesi” olarak tanımlamaktadır (TDK).

Sağlık biliş kavramı ise, bireylerin sağlıklarının bozulmasıyla ilgili durumlar karşısında, sergiledikleri davranışların bilişsel süreçleri olarak tanımlanmaktadır (Patel ve diğerleri, 2018). Daha net bir ifadeyle, sağlık bilişleri terimi bireylerin yaşadığı sağlık kaygısının ölçüsüne göre değişiklik gösteren sağlık düzeyleriyle alakalı işlevsel olmayan inançları ifade etmektedir (Güzel ve Kurtoglu, 2022). Sağlık durumuyla alakalı işlevsel olmayan (anormal veya bozulmuş) inançlar sağlık kaygısı ile ilişkisi olan bireylerin sağlık durumlarının bozulma olasılığı, yaşayacağı hastalığın korkunçluk düzeyi, hastalık ile baş etme konusunda yaşayacağı zorluklar ve sağlık hizmetlerine olan güven gibi alanları kapsayan özellikle davranışlara odaklanan bir inanç şeklidir (Altay ve Yüksel, 2019). Sağlık kaygısının yalnızca sağlık sorunu olan kişilerde değil, fiziksel bir hastalık tanısı olmayan kişiler tarafından da yaşanabileceği bilinmektedir (Yılmaz ve Dirik, 2020). Sağlık kaygısı, belirli bir düzeyde olduğunda bireyin kendine uygun sağlık hizmetini aramasına veya sağlık düzeyinin tehlikeye gireceği durumlardan kaçınmasına yardımcı olur (Şimşekoğlu ve Mayda, 2016). Bir diğer deyişle bu inanç şekli neticesinde, bireyler herhangi bir sağlık problemi yaşama ihtimaline karşı kaygı oluşturacak durumları gidermeye çalışmaktadırlar (William, 2018).

Sağlık bilişleri, kişilerin sağlık düzeylerinin nesnellik çerçevesinde değerlendirilmesiyle birlikte kişinin kendi sağlığını organize etmesi, değerlendirmesi ve sağlığını olumlu yönde etkileyecek davranış değişikliği göstermesini sağlamaya çalışmaktadır (Güzel ve Demirhan, 2021). Kuşkusuz ki bu davranış şekillerinin başında, spor yapmak, beslenme şeklini düzenlemek ve sigara bırakma davranışları gelmektedir.

Sigara dünyada en çok kullanılan ve bağımlılık yapan maddelerden biri olarak ifade edilmektedir. Hükümetler caydırıcı politikalar yapsa da sigara kullanımı gidererek artmaktadır (Yılmaz ve diğerleri, 2014). Bu yüzdende sigara kullanma davranışı çağımızın önemli bir sağlık problemidir. Kişiler hayati sağlık problemleriyle karşılaşacağının bilincinde olmasına rağmen sigara bırakma davranışını halen devam ettirmektedir. Sigaranın sağlığa zararlı olduğu kesin bir şekilde ifade edilse de birçok insan kendisini boşlukta hissedeceğini, iş veriminin olumsuz yönde etkileneceğini, kendini ifade etmekte sıkıntı yaşayacağını bazıları da sigarasız yaşamayacağını belirtmiştir (Zincir ve diğerleri, 2012). Dünya Sağlık Örgütü’nün (WHO) yayınladığı verilerine göre dünyada 1.3 milyar insanın sigara içtiği bilinmektedir. Yine Dünya Sağlık Örgütü’nün (WHO) yaptığı açıklama da yılda 6 milyon insan sigaradan dolayı hayatını kaybetmektedir (WHO, 2019). Türkiye’de ise her yıl 100.000 kişi sigara kullanımı sonucu hayatını kaybetmektedir (Yavuzer, 2021). Eğer gerekli tedbirler alınmazsa gelecek 20 yılda sayı artacaktır (Kutlu, Marakoğlu ve Çivi, 2005). Türkiye 2019 Sağlık İstatistikleri Yıllığı’nın verilerine göre 15 yaş üzeri bireylerin sigara içme oranı %28 olduğu açıklanmıştır. Cinsiyete göre kullanım yaygınlığı erkeklerde %41, kadınlarda ise %15’dir (Sağlık İstatistikleri Yıllığı, 2021).

Sigara bağımlılığı; kullanıcıları tarafından kolay ulaşılabilen ve hükümetlerde herhangi bir yaptırımı olmayan kullanımı toplum içinde yaygın olan ve aynı zamanda tedavisi mümkün olan bir hastalıktır (Alagöz, 2021). Bu hastalığı önlemek amacıyla ülkeler farklı metod ve politikalar geliştirmektedir (İleri ve Özkara, 2021). Çalışmalardan bir tanesi de Tütün Kontrolü Çerçeve Sözleşmesi ve Dünya Sağlık Örgütü tarafından geliştirilen MPOWER paketidir. Bu paketi tamamlayan ilk ülke Türkiye’dir. Yapılan çalışmaların sigara içmeye başlama veya bu sigarı bırakma üzerinde olumlu yönde etkisi olduğu düşünülmektedir (Özcebeve diğerleri, 2014). Eğer bireyler sigara alışkanlığını sürdürmeye devam ederlerse astım, akciğer hastalığı ve kanseri başta olmak üzere bir çok hastalıklar meydana gelecektir (Zincir ve diğerleri, 2005). Sönmez ve arkadaşları sigara içme oranlarının azaltılmasında ve sigarayı bırakma davranışında en önemli faktörlerin toplumun bilinçlendirilmesi olduğunu ifade etmiştir. Bu bireylere destek verilmesinde ise sağlık sunucularının etkin inançlı ve sürekli desteğinin olması gerektiğini belirtmişlerdir (Sönmez ve diğerleri, 2017). Ancak, verilen desteklerle birlikte sigarayı bırakmak isteyen bireylerin oranı %70 olmasına rağmen bırakma oranları düşüktür (Kurcer ve Erdoğan, 2020). Sigaranın sağlığa zararlarının yanında devletlerin sigara vergilerini yıllar itibarıyla arttırması ve sigara fiyatlarının artmasıyla insana maddi olarak da zarar vermektedir (Beşer ve Aşkan, 2019).

Bu çalışma bireylerin sağlıklarının bozulmasıyla ilgili durumlar karşısında, sergiledikleri davranışların bilişsel süreçleri olarak da tanımlanan sağlık bilişleri düzeyinin sigarayı bırakma davranışı üzerinde etkisini tespit etmek için yapılmıştır.

2. Materyal ve Metot

2.1. Araştırmanın Amacı ve Hipotezler

Araştırmanın amacı, bireylerin sağlık bilişleri düzeylerinin sigara bırakma eğilimleri üzerindeki etkisinin incelenmesidir. Bu amaç doğrultusunda bireylerin sağlık bilişlerinde herhangi bir değişimin var olması durumunda sigara bırakma eğilimleri üzerindeki etkisi araştırılmıştır. Bu kapsamda hipotez oluşturulmuştur.

H1: Bireylerin sağlık bilişleri ile sigara bırakma eğilimleri arasında anlamlı bir ilişki vardır.

2.2. Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

Araştırmanın evrenini, Türkiye geneli baz alındığından nüfus oranına bakılarak 84 milyon 680 bin 273 kişi oluşturmaktadır (TÜİK, 2022). Araştırmanın örneklem sayısı belirlenirken Yazıcıoğlu ve Erdoğan (2004) tarafından oluşturulan tablo göz önüne alınarak taban veri sayısının 384 kişi olması gerektiği belirlenmiştir. Bu neticede örneklem 04.04.2022-20.05.2022 tarihleri araştırmaya gönüllü olarak katılmayı kabul eden 851 kişi ile oluşturulmuştur. Sigara kullanmayan 296 kişi çalışmaya dahil edilmemiştir. Sigara kullanan 555 kişinin vermiş oldukları bilgiler analiz edilerek çalışma neticelendirilmiştir.

2.3. Veri Toplama Yöntemi

Bu araştırma, nicel araştırma desenindedir ve Türkiye genelinde sigara içen bireylere uygulanmıştır. Veriler kartopu yöntemi uygulanarak Google Forms aracılığıyla oluşturulan anket ile elektronik ortam üzerinden bireylere ulaşılarak toplanmıştır. Literatür taranarak oluşturulan veri toplama formu dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde katılımcıların sigara kullanıp kullanmadığı ölçülmüştür. Sigara kullanmayan bireyler çalışmaya dahil edilmemiştir. İkinci bölüm sosyodemografik özellikleri içermekte olup, yaş, cinsiyet, medeni durum, öğrenim durumu, gelir durumu ve yaşanılan yeri belirlemek amacıyla altı (6) sorudan oluşmaktadır. Üçüncü bölüm sigara bırakma ölçeğinden ve dördüncü bölüm de sağlık bilişi ölçeğinden oluşmaktadır.

2.3.1. Sigara Bırakma Ölçeği

Araştırmada veri toplama aracı olarak, Kurcer ve Erdoğan (2019) tarafından geliştirilen ve güvenilirliği tespit edilen Sigara Bırakma Ölçeği kullanılacaktır. Güvenirlik analizinde; maddelerin faktörlerle ve faktörlerin birbirleriyle ilişkisini belirlemek için madde ortalama puanları arasındaki farklar t-testi kullanılarak sınanmıştır. İç tutarlılığı madde-toplam korelasyonu ve Cronbach's alfa katsayısı ile hesaplanmıştır. Alt boyutların Cronbach alfa değerleri 0,803 ile 0,831 arasında değiştiği ve yüksek güvenilirliğe sahip olduğu saptanmıştır.

2.3.2. Sağlık Bilişleri Ölçeği

Hadjistavropoulos ve arkadaşları (2012) tarafından Health Cognitions Questionnaire adıyla geliştirilen ölçeğin Türkçe uyarlaması Yılmaz ve Dirik tarafından 2018 yılında yapılmıştır. Ölçeğin "hastalıkla baş etmede güçlük", "tıbbi hizmetlerin yetersizliği", "hastalık olasılığı" ve "hastalığın korkutuculuğu" şeklinde 4 alt boyutu bulunmaktadır. Sağlık Bilişleri Anketi, kişinin şu anda herhangi bir fiziksel hastalık tanısı almış ve almamış olmasına göre 20'şer soru içeren 2 paralel form halinde (toplam 40 soru) hazırlanmıştır (bu çalışmada fiziksel hastalık tanısı almamış kişilere uygulanan 20 soruluk kısım kullanılmıştır). Ölçek maddeleri 5'li derecelendirme ile (1=kesinlikle katılmıyorum, 2=katılıyorum, 3=ne katılıyorum ne katılmıyorum, 4=katılıyorum, 5=kesinlikle katılıyorum) puanlanmaktadır. Ölçekte yer alan 2, 4, 7, 9, 10, 15, 19, 20 numaralı maddeler ters kodlanan maddelerdir. Ölçekten alınan yüksek puanlar kişilerin sağlığa ilişkin işlevsiz inançlarını yansıtmaktadır. Faktörlerin iç tutarlık katsayılarının (Cronbach alfa) fiziksel bir hastalık tanısı olmayan grupta 0.72-0.90; fiziksel bir hastalık tanısı olan grupta ise 0.75-0.91 aralığında olduğu bulunmuştur.

2.4. Verilerin Analizi

Veri toplama formuyla bireylere iletilen anket sonucunda elde edilen verilerin analizi için IBM SPSS Statistics 22 paket programı kullanılmıştır. Analizler kapsamında tanımlayıcı analiz, t testi, varyans analizi ve korelasyon analizi uygulanmıştır. Analizler ile elde edilen sonuçlara bulgular kısmında yer verilmiştir.

2.5. Araştırmanın Etik Boyutu

Araştırma öncesi Selçuk Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Girişimsel Olmayan Klinik Araştırmalar Etik Kurulundan 31.03.2022 tarih ve 288 sayılı etik kurul izin alınacaktır. Katılımcı adaylarına araştırma hakkında önceden sözlü bilgilendirme yapılacaktır. Araştırmanın uygulanabilmesi ve gerekli verilere ulaşabilmek adına ölçekler, sahiplerine ulaşılarak kullanım izinleri alınmıştır.

3. Bulgular

Araştırmanın toplanan verilerinden elde edilen analiz sonuçları bu kısımda tablolar halinde yer almaktadır. Analizlerin kapsamı, değerleri ve tabloya ilişkin yorumlamaları açıkça ifade edilmiştir.

Tablo 1. Demografik Özelliklere İlişkin Tanımlayıcı Analiz

Yaş	Sayı (n)	Yüzde (%)
18-26	171	30,8
27-35	117	21,1
36-44	94	16,9
45-53	101	18,2
54 ve üzeri	72	13,0
Cinsiyet		
Kadın	255	45,9
Erkek	300	54,1
Medeni Durum		
Evli	257	46,3
Bekar	298	53,7
Öğrenim Durumu		
İlköğretim	86	15,5
Lise	130	23,4
Ön Lisans	76	13,7
Lisans	194	35,0
Lisansüstü	69	12,4
Gelir Durumu		
Asgari Ücret Altı	104	18,7
Asgari ücret	84	15,1
4251-5000	79	14,2
5001-6000 TL	80	14,4
6001-7000 TL	67	12,1
7001 ve üstü	141	25,4
Toplam	555 kişi	100

Tablo 1 üzerinde verilen araştırmaya katılan bireylerin demografik veri analizine göre, katılımcıların çoğunluğu %30,8 oranında 18-26 yaş grubu arasında bulunurken, cinsiyet bakımından bakıldığında katılımcıların %45,9'unu kadınlar, %54,1'ni erkekler oluşturmuştur. Aynı şekilde yakın oranlarda katılımcıların %46,3'ü evli, %53,7'si ise bekindir. Diğer taraftan katılımcıların daha çok lisans öğrenim durumuna (%35,0) ve 7001 ve üstü gelir durumuna (%25,4) sahip oldukları sonucuna ulaşılmıştır.

Tablo 2. Sigara Bırakma Eğilimleri ve Sağlık Biliş Ortalamaları ile Cinsiyet Faktörü Arasındaki Bağımsız Gruplarda Tek Yönlü T Testi

	Cinsiyet	N	ort.	ss	T	P
Sigara Bırakma	Kadın	255	3,10	,567	0,254	0,800
	Erkek	300	3,09	,491		
Sağlık Bilişi	Kadın	255	3,50	,854	0,368	0,713
	Erkek	300	3,47	,920		

Bireylerin sigara bırakma eğilimleri ve sağlık biliş ortalamaları ile cinsiyet faktörü arasındaki bağımsız gruplarda tek yönlü t testi tablo 2’de yer almaktadır. Sonuçlara bakıldığında cinsiyet faktörü ile sigara bırakma arasında anlamlı bir fark bulunmamaktadır ($p>0.05$). Aynı şekilde cinsiyet faktörü sağlık bilişleri arasında anlamlı bir farklılık bulunmamıştır ($p>0.05$).

Tablo 3. Sigara Bırakma Eğilimleri ve Sağlık Biliş Ortalamaları ile Medeni Durumu Faktörü Arasındaki Bağımsız Gruplarda Tek Yönlü T Testi

	Medeni Durum	N	ort.	ss	t	p
Sigara Bırakma	Evli	257	3,13	,527	1,321	0,187
	Bekar	298	3,07	,526		
Sağlık Bilişi	Evli	257	3,37	,880	-2,742	0,006
	Bekar	298	3,58	,888		

Bireylerin sigara bırakma eğilimleri ve sağlık biliş ortalamaları ile medeni durum faktörü arasındaki bağımsız gruplarda tek yönlü t testi tablo 3’te yer almaktadır. Sonuçlara bakıldığında medeni durum faktörü ile sigara bırakma arasında anlamlı bir fark bulunmamaktadır ($p>0.05$). Diğer taraftan medeni durum faktörü sağlık bilişleri arasında anlamlı bir farklılık bulunmuştur ($p<0.05$).

Tablo 4. Sigara Bırakma Eğilimleri ve Sağlık Bilişleri ile Yaş Değişkeni Arasındaki Bağımsız Gruplarda Tek Yönlü Varyans Analizi

Sigara Bırakma	Yaş	N	Ort.	ss	F	p	Post-hoc
Sigara Bırakma	18-26	171	3,36	0,890	1,864	0,115	-
	27-35	117	3,50	0,819			
	36-44	94	3,46	0,833			
	45-53	101	3,66	0,869			
	54 ve üzeri	72	3,51	1,061			
	Toplam	555	3,48	0,890			
Sağlık Bilişleri	18-26	171	3,13	0,487	1,792	0,129	-
	27-35	117	3,14	0,530			
	36-44	94	3,11	0,552			
	45-53	101	3,08	0,447			
	54 ve üzeri	72	2,95	0,658			
	Toplam	555	3,10	0,527			

Tablo 4'e göre bireylerin sigara bırakma eğilimleri ile yaş değişkeni arasında anlamlı bir farkın bulunmadığı görülmüştür ($p>0.05$). Aynı şekilde yaş değişkeni ile bireylerin sağlık biliş düzeyleri arasında ise anlamlı bir fark görülmemiştir

Tablo 5. Sigara Bırakma Eğilimleri ve Sağlık Bilişleri ile Öğrenim Durumu Değişkeni Arasındaki Bağımlı Gruplarda Tek Yönlü Varyans Analizi

Sigara Bırakma	Öğrenim Durumu	N	Ort.	ss	F	p	Post-hoc
	İlköğretim	86	3,66	1,048	2,440	,046	-
	Lise	130	3,56	,876			
	Önlisans	76	3,56	,849			
	Lisans	194	3,36	,804			
	Lisansüstü	69	3,36	,937			
	Toplam	555	3,48	,890			
Sağlık Bilişleri	İlköğretim	86	3,12	,568	,248	,911	-
	Lise	130	3,08	,475			
	Önlisans	76	3,05	,473			
	Lisans	194	3,10	,563			
	Lisansüstü	69	3,12	,532			
	Toplam	555	3,10	,527			

Tablo 5'e göre bireylerin sigara bırakma eğilimleri ile öğrenim durumu değişkeni arasında anlamlı bir fark yoktur ($p>0.05$). Aynı şekilde öğrenim durumu ile bireylerin sağlık biliş düzeyleri arasında ise anlamlı bir fark görülmemiştir ($p>0.05$).

Tablo 6. Sigara Bırakma Eğilimleri ve Sağlık Bilişleri ile Gelir Durumu Değişkeni Arasındaki Bağımlı Gruplarda Tek Yönlü Varyans Analizi

Sigara Bırakma	Gelir Durumu	N	Ort.	ss	F	p	Post-hoc
	Asgari Ücret altı	104	3,35	,908	2,235	,050	-
	Asgari Ücret	84	3,57	,825			
	4251-5000	79	3,69	,899			
	5001-6000	80	3,54	,880			
	6001-7000	67	3,53	,864			
	7001 ve üzeri	141	3,36	,905			
	Toplam	555	3,48	,890			
Sağlık Bilişleri	Asgari Ücret altı	104	3,17	,466	2,369	,053	-
	Asgari Ücret	84	3,07	,486			
	4251-5000	79	3,23	,326			
	5001-6000	80	3,07	,580			
	6001-7000	67	2,97	,657			
	7001 ve üzeri	141	3,07	,569			
	Toplam	555	3,10	,527			

Tablo 6'ya göre bireylerin sigara bırakma eğilimleri ile gelir durumu değişkeni arasında anlamlı bir farkın bulunmadığı görülmüştür ($p>0.05$). Aynı şekilde gelir durumu ile bireylerin sağlık biliş düzeyleri arasında ise anlamlı bir fark görülmemiştir ($p>0.05$).

Tablo 7. Bireylerin Sigara Bırakma Eğilimleri ile Sağlık Bilişleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesine Yönelik Korelasyon Analizi

	1	2	3	4	5
1. Hastalık korkunçluğu	1				
2. Hastalıkla başa çıkma	,150*	1			
3. Hastalık olasılığı	,676*	-,028	1		
4. Sağlık hizmetleri yetersizliği	,079	,265*	,039	1	
5. Sigara Bırakma	,624*	-,061	,617*	-,063	1

*. Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

Tablo 7’de verilen pearson korelasyon analizi sonuçlarına göre bireylerin sigara bırakma eğilimleri ile sağlık bilişleri alt faktörlerinden hastalık korkunçluğu arasında güçlü düzeyde ve pozitif yönde anlamlı bir ilişki ($r=,624$; $p<0.05$) olduğu görülmektedir. Sigara bırakma eğilimleri ile hastalıkla başa çıkma alt faktörü arasında düşük düzeyde negatif yönde anlamlı bir ilişki görülmüştür ($r=-,061$; $p<0.05$). Diğer taraftan sigara bırakma eğilimleri ile hastalık olasılığı alt faktörü ile güçlü düzeyde ve pozitif yönde anlamlı bir ilişki görülürken ($r=,617$; $p<0.05$), sağlık hizmetleri yetersizliği arasında düşük düzeyde negatif yönde anlamlı bir ilişki görülmüştür ($r=-,063$; $p<0.05$).

4. Tartışma ve Sonuç

Bu çalışmada bireylerin sağlık biliş düzeylerinin sigarayı bırakma davranışı üzerine etkisi incelenmiştir. Sağlık bilişi kavramı, literatürde yeni kavram olmakla birlikte kişilerin hastalıkla başa çıkma sürecinde meydana gelen kaygı durumlarını ve davranış eğilimlerini ele almaktadır. Bu davranış eğilimleri arasında sigarayı bırakma davranışı önemli modeldir. Sigara bırakma davranışı, bireyin kendine inanmasıyla sigara kullanımı sonucunda oluşabilecek hastalıkların önünü kesmesidir. Bu bağlamda, sigara bırakma davranışı, insan sağlığının korunması ve hastalıktan kaçınma kaygısı doğrultusunda önem arz etmektedir.

Araştırma sonuçları incelendiğinde, çalışmaya katılan kişilerin cinsiyet değişkeni ile sigara bırakma davranışı arasında anlamlı bir fark tespit edilememiştir ($p>0.05$). Aynı şekilde cinsiyet değişkeni ile sağlık bilişleri arasında anlamlı bir fark bulunamamıştır ($p>0.05$). Bireylerin medeni durum değişkenine bakıldığında sigara bırakma arasında anlamlı bir fark bulunmazken ($p>0.05$) sağlık bilişleri arasında anlamlı bir fark tespit edilmiştir ($p<0.05$). Farklı sonuçlara bakıldığında kişilerin hem sigara bırakma eğilimleri hem de sağlık bilişi ile yaş değişkeni arasında anlamlı bir fark görülmemiştir ($p>0.05$). Bireylerin öğrenim durumu değişkeni ile hem sağlık bilişleri düzeyleri hem de sigara bırakma davranışları arasında anlamlı bir fark görülmemiştir ($p>0.05$). Kişilerin öğrenim gelir durumları ile sağlık bilişleri düzeyleri arasında anlamlı bir fark tespit edilememiştir ($p>0.05$). Aynı şekilde bu değişkenler ile sigara bırakma eğilimleri arasında anlamlı bir fark bulunamamıştır ($p>0.05$).

Araştırmanın hipotezinde bireylerin sağlık bilişleri ile sigara bırakma eğilimleri arasında anlamlı bir ilişkinin tespiti söz konusu olup bu kapsamda yapılan analizler sonucunda araştırmaya katılan bireylerin sağlık bilişleri düzeylerinin sigara bırakma eğilimi üzerinde pozitif yönde anlamlı bir ilişkinin bulunması ile hipotezin kabulüne ulaşılmıştır. Literatür desteğine bakıldığında Keskin ve Molu (2021), hemşirelik öğrencileri üzerinde sağlık bilişleri ile depresyon anksiyete stres düzeyleri arasındaki ilişkiyi inceleyen araştırmada sağlık bilişleri alt faktörlerinden hastalık olasılığı üzerinde pozitif yönde anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Çalışmamızda ise katılan bireylerden elde edilen verilere göre sağlık biliş düzeyleri alt faktörlerinden hastalık olasılığı ve hastalık korkunçluğu ile sigara bırakma eğilimi arasında pozitif yönde ilişki bulunmaktadır. Aynı şekilde Karaköse ve Akçınar (2021) çalışmalarında sağlık bilişleri ile anksiyete, depresyon, stres skalası arasında pozitif yönde bir ilişki tespit etmişlerdir. Literatürde gerçekleştirilen diğer bir çalışmaya bakıldığında, Kurcer ve Erdoğan (2020) tarafından öğrenciler üzerine yapılan araştırmada sigara bırakma davranışı, öğrencilerin sigarayı bırakma hususundaki tutumları ve oluşan handikapları tespit etmektedir. Literatürde sağlık bilişi ile ilgili yapılan bir farklı araştırma da Güzel ve Demirhan (2021) tarafından gerçekleştirilen, üniversite öğrencilerinin sağlık biliş düzeyi ile sosyal mesafe arasındaki ilişkinin negatif yönlü olduğu tespit edilmiştir. Bu çalışmada üniversite öğrencilerinin sağlık biliş düzeyi artış gösterirken sosyal mesafe tutumlarının azalma gösterdiği ortaya konmuştur. Sonuç olarak bireylerin sigara bırakma eğilimleri ile sağlık bilişleri arasındaki analizler neticesinde kişilerin sağlık bilişlerinin, sigara bırakma yönelimlerini olumlu yönde etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Aynı zamanda mevcut çalışmada kişilerin sağlık biliş düzeyleri geliştiğinde sigara bırakma yönelimlerinde pozitif bir değişme olacağı saptanmıştır. Araştırmamızın sağlığa ilişkin sigara kapsamının ele alınmasının yanı sıra farklı çalışmalarda halk sağlığı konularının farklı yönlerine değinilmesi beklenmektedir. Ayrıca bu araştırmada genel bir evrene ulaşılmıştır. Bu kapsamda farklı alan ve örneklem grubunda araştırma yapılması halinde literatüre daha farklı katkılar sağlayacağı düşünülmektedir.

5. Kaynakça

- Akpınar, B. (2011). Biliş ve Üstbiliş (Metabiliş) Kavramlarının Zihin Felsefesi Açısından Analizi. *Electronic Turkish Studies*, 6(4).
- Alagöz, N. (2021). Sigara Bırakma Davranışlarını Değerlendirmek İçin Sağlık İnanç Modeli 'ne Dayalı Ölçek Geliştirme. Yüksek Lisans Tezi. Sanko Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü. İstanbul.
- Fidan, F. Pala, E., Ünlü, M & Sezer, Z. K. (2005). Sigara Bırakmayı Etkileyen Faktörler ve Uygulanan Tedavilerin Başarı Oranları. *Kocatepe Tıp Dergisi*, 6(3), 27–34.
- Güzel, A. & Kurtoglu, H. İ. Öğrencilerin Covid-19'a Yönelik Düşünceleri ile Sağlık Bilişleri Arasındaki İlişkinin Değerlendirilmesi. *Sağlık Akademisyenleri Dergisi*, 9(1), 19-30
- Güzel, Ş. & Demirhan, N. (2021) Sağlık Bilimleri Fakültesi Öğrencilerinin Sağlık Biliş Düzeylerinin Sosyal Mesafe ile İlişkisi. *Ekev Akademi Dergisi*, 25(88), 541-556.
- Hadjistavropoulos, H. D., Janzen, J. A., Kehler, M. D., Leclerc, J.A., Sharpe, D. & Bourgault-Fagnou, M. D. (2012). Core cognitions related to health anxiety in self- reported medical and non-medical samples. *Journal of Behavioral Medicine*, 35(2), 167-178.
- Hızarcı Beşer, B. & Aşkan, H. (2019). Türkiye’de Sigara Bağımlılığını Azaltmada Sigara Vergilerinin Etkisi. *Strategic Public Management Journal*, 65–78. doi:10.25069/spmj.505003
- İleri, G. & Özkara, B. Y. (2021). Sigara Paketlerinde Kullanılan Resimlerin Korku Düzeylerinin Sigara Bırakma Davranışı Üzerindeki Etkileri. *Optimum Ekonomi ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 8(2), 307–330. doi:10.17541/optimum.875990.
- Keskin, A. Y. & Molu B. (2021). Hemşirelik Öğrencilerinin Covid-19 Pandemi Sürecinde Sağlık Bilişleri ile Depresyon Anksiyete Stres Düzeyleri Arasındaki İlişkisi. *Celal Bayar Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 8(2), 241-249.
- Karaköse, S. & Akçınar, B. (2021). Sağlık Bilişleri Anketi-COVID-19 Formu: Adaptasyon Çalışması. *AYNA Klinik Psikoloji Dergisi*, 8(3), 557-579.
- Kurcer, M. A. & Erdoğan, Z. (2020). Sağlık İnanç Modeline Göre Sigara Bırakma Ölçeğinin Geliştirilmesi. *ACU Sağlık Bilimleri Dergisi*, 11(3), 464–470.
- Kutlu, R., Marakoğlu, K. & Çivi, S. (2005). Selçuk Üniversitesi Tıp Fakültesi Hemşirelerinde Sigara İçme Durumu Ve Etkileyen Faktörler / The Frequency and Affecting Factors of Smoking Among Nurses of Medicine Faculty of Meram, University of Selçuk, Konya. *Cumhuriyet Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi*, 27(1), 29–34.
- Özcebe, H., Doğan, B. G., Inal, E., Haznedaroğlu, D. & Bertan, M. (2014). Üniversite Öğrencilerinin Sigara İçme Davranışları ve İlişkili Sosyodemografik Özellikleri. *Türk Toraks Dergisi*, 15(2), 42–48. doi:10.5152/ttd.2013.29
- Patel, A., Sharma, P. S. V. N., Kumar, P., & Binu, V. S. (2018). Illness cognitions, anxiety, and depression in men and women undergoing fertility treatments: A dyadic approach. *Journal of human reproductive sciences*, 11(2), 180.
- Sağlık İstatistikleri Yıllığı. (2021). Sağlık İstatistikleri Yıllığı 2019. T.C. Sağlık Bakanlığı Sağlık Bilgi Sistemleri Genel Müdürlüğü.
- Sönmez, C. I., Ayhan Başer, D. & Aydoğan, S. (2017). Düzce Üniversitesi Tıp Fakültesi Öğrencilerinin Sigara İçme Sıklığı ve Sigara ile İlgili Bilgi Tutum ve Davranışları. *Konuralp Tıp Dergisi*, 9(2), 89.
- Şimşekoğlu, N., & Mayda, A. S. (2016). Bir üniversite hastanesinde görevli hemşirelerin sağlıklı yaşam biçimi davranışları ve sağlık kaygısı düzeyleri. *Düzce Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 6(1), 19-29.
- Türk Dil Kurumu (TDK)
- TÜİK (2022), Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Sonuçları 2021.
- WHO. (2019). World Health Organization. Tobacco Fact Sheet.
- Williams, B. (2018). The role of health-related cognitions in help-seeking for depression. United Kingdom: University of Exeter.

- Yavuzer, E. (2021). Meram Tıp Fakóltesi Sigara Bırakma Polikliniđine Başvuranların Sigara Bırakma Durumu ve Bunu Etkileyen Faktörlerin Değerlendirilmesi, Uzmanlık Tezi. Necmettin Erbakan Üniversitesi Meram Tıp Fakóltesi. Konya.
- Yazıcıoğlu, Y. & Erdoğan, S. (2004). SPSS uygulamalı bilimsel araştırma yöntemleri. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Yılmaz, Ö. & Dirik, G. (2020). Yetişkinlerde sağlık kaygısı ile ilişkili değişkenlerin bilişsel davranışçı model kapsamında incelemesi. Türk Psikoloji Dergisi, 35(85), 21-36.
- Yılmazel, G., Çetinkaya, F. & Naçar, M. (2014). Fabrika işçilerinin sigara kullanma alışkanlıkları ve sigara bırakma konusundaki düşünceleri. Dicle Medical Journal, 41(4), 717–723.
- Zincir, S., Zincir, N., Sunbul, E. & Kaymak, E. (2012). Sigara Bağımlılığında Mizaç ve Karakter Özelliklerinin Bağımlılık Düzeyleri ile İlişkisi. Journal of Mood Disorders, 2(4), 160.

The Effect of e-Word of Mouth on Social Media on Destination Preference

Sibel Akin^a

^a Department of Banking and Insurance, Nigde Omer Halisdemir University, Nigde, Türkiye
sibelakin@ohu.edu.tr

Abstract

This study aims to investigate the effect of electronic word of mouth on destination preference. The population of the research consists of data collected by 400 people from social networking sites such as Instagram, Facebook, WhatsApp, or from different online information sources. Survey questions were sent to known people in social media groups and were asked to share them with their acquaintances. Snowball sampling was used because the population covers a large area. According to the results of the analysis, it has been determined that electronic word of mouth communication in social media has a significant effect on destination preference. A linear relationship was found between destination preference intention and consumer opinion, involvement and credibility, and a nonlinear relationship with reliability. This relationship contributed to the creation of a mathematical regression model that would contribute to future studies.

Keywords: Social Media, e-WOM, Destination

For Citation: Akin, S. (2023). The Effect of e-Word of Mouth on Social Media on Destination Preference. Journal of Academic Value Studies, 9(1), 83-94. <http://dx.doi.org/10.29228/javs.67634>

Received: 10.01.2023 Accepted: 26.03.2023

This article was checked by *intihal.net*

1. Introduction

New developments in technology and communication have caused significant changes in consumer habits. The way people seek, find, read, collect, share, develop and consume information has changed day by day and this change will continue. Reaching the products on the internet instead of buying from stores has become more attractive for the consumer. Nowadays, where the concept of time has great importance, consumers avoid spending time for consumption as much as possible. The products and brands which are recognized and previously tried do not constitute a problem for the consumer. However, using an unknown may cause the consumer's anxiety to increase. Consumers want to know about the product or brand that they have not tried before because they do not know that. At this point, the ones who tried the product and brand before play a role of reference for the consumers. The Internet enabled consumers to share their reviews about the products or services potentially in a large mass easily. Consumers need to share their reviews about the product that they tried with others, sometimes because of having a very positive experience, sometimes because of anger and rage. Electronic word-of-mouth marketing (e-WOM), also defined as reviews and comments about products or brands purchased on social media applications, gives the consumer the information that they need as a platform that provides consumer information about the product.

From the marketing point of view, word-of-mouth is a significant issue and a key player in marketing. Word-of-mouth communication is when people share their opinions about a certain product or brand with each other in a way that does not contain commercial content (Göker and Ayar, 2020). Word-of-mouth communication is the most reliable method that people adopt in the process of purchasing and which facilitates the decision-making process. e-WOM, on the other hand, which spreads to great masses via the internet is the process of providing information about the product and brand to other consumers. Many consumers, share their experiences about the product or brand with their friends, families, and their social environments after they use them. The effect of this connection and therefore its contribution to consumption is very important (Park et al., 2011), express that the power of word-of-mouth marketing is greater than traditional advertising in terms of the ability to develop negative or positive attitudes in consumers.

Consumers share about the products that they use through e-WOM. They share the qualities like quality, affordability, practicality, or the quality of the services acquired, cleanliness, the beauty of the environment, the easiness of accessibility of the product, etc. One of the sectors where information is shared on the Internet is the tourism sector. The data which were published every year indicate that potential visitors pay regard to online reviews and shape their travel destinations by way of the reviews they read, and online reviews have become important sources of information for them (Pan et al, 2007). It states that most of these visitors are strongly influenced by e-WOM that come from other consumers in their decision-making processes and they perceive the comments they read as more up-to-date, entertaining, and reliable than the information provided by travel service providers (Ye et al., 2011).

Consumers pay regard to the opinions of people who have experienced it before when choosing a destination. All positive or negative thoughts and reviews through e-WOM on social media have a significant impact on the consumer and consumers make decisions in line with the reviews and suggestions they receive from social media.

Studies in literature have shown that consumers consider comments on social media before they make online travel purchases and the impact of them on their decisions as they believe that online reviews help them make their purchasing decisions.

2. Conceptual Framework and Literature Review

Marketing is a process in which products and services are introduced to potential consumers. Marketing leads reputation of the business and sales to increase and healthy rivalry to maintain. It is necessary to identify the best consumers, understand their requests and needs and implement the most effective marketing strategies to do effective marketing. Consumers who are heavily exposed to advertising bombardment consider user reviews and opinions rather than advertisements. The Internet has provided consumers with many ways to obtain information about the product by way of considering reviews of other consumers and opportunities for consumers to share reviews about their consumption (Hennig-Thurau et al., 2004). Information sharing and comments made by the users of the product have more impact on the consumers. The advantage of word-of-mouth marketing is that advertising is done by the people who are trusted by the person that we are trying to market directly (Kumar et al., 2017).

The development of the Internet has seen and adopted new ways of consumer trends. People have started to communicate in a different way than traditional ways with the widespread use of the Internet. e-WOM has involved in the system with a completely new way of communication by adopting Internet technology. Named electronic word-of-mouth communication, e-WOM, can be defined as a positive or negative statement presented to a large group of people about a product, brand, or business. Today, online social networks are widely used for personal and commercial purposes. This widespread popularity makes e-WOM an ideal platform for advertisements. Social media can be used both directly and through e-WOM (Kumar et al., 2017).

2.1. Word-of-Mouth and Electronic Word-of-Mouth

The rivalry among businesses and the increase in product diversity have set consumers up against various product options. In today's digital world, it has become more difficult to convince consumers who are aware of businesses and products. Consumers who do not trust advertisements and do not see them as reliable, consider consumer reviews which they see as a more realistic and reliable source of information. One of the most important factors that can enable consumers to make a rational purchase decision is Word-of-Mouth communication which provides information flow

among consumers. Word-of-Mouth communication can be defined as the exchange of information between one and others (Goyette et al., 2010). According to Ghorban and Tahernejad (2012), a positive word-of-mouth communication has a strong effect on determining brand and product choice, while a negative word-of-mouth communication prevents thinking about the brand and product (Virvilaite et al., 2015). Ghorban and Tahernejad (2012), stated that positive word-of-mouth communication is an important marketing strategy that shapes consumer behaviour. Word-of-mouth communication affects consumer choices because consumers tend to trust information shared by people who have real experience. Being a powerful marketing tool to reach more consumers quickly and transmit the brand at a lower cost, has led marketers to focus on word-of-mouth in order to strengthen their brand and gain the advantage of rivalry in the target markets (Hanaysha, 2021). The available literature shows that consumers effectively evaluate feedback and gather relevant information when purchasing any product or service (Bocalli, 2022).

Since word-of-mouth communication can be either positive or negative, some researchers have linked word-of-mouth communication with the level of satisfaction. Steinkuehler and Williams (2006) offered two main theories to consumers are who involved in word-of-mouth marketing:

1) Satisfied consumers, share their ideas with others for some reasons, including,

- To draw attention to themselves
- To reduce the cognitive conflict
- To avoid being negative
- To seem knowledgeable
- They enjoy helping others.

2) Dissatisfied consumers communicate by word-of-mouth for the following reasons,

- To warn others
- To show their dissatisfaction.
- To reduce the anxiety

While information communication mostly relies on word-of-mouth communication and face-to-face communication, with the emergence of technological developments information and comments have been shared more and in an easier way on social networks in the digital environment (Kimmel and Kitchen, 2014), and face-to-face communication has moved it to electronic platforms (Jalilvand and Samiei, 2012). With the massive penetration of the Internet, the way consumers interact with each other has undergone a paradigm shift. Virtual social media and other e-platforms such as Facebook, Twitter, Instagram, blogs, websites, and discussion forums have enabled consumers to share their purchasing experience and product-related information with potential users, helping them make an informed purchasing decision. Thus, WOM has turned into e-WOM (Kumar et al., 2023).

In this context, e-WOM has a spreading concept to large masses via the Internet, and the information and messages transferred in communication reflect the ideas of the sender (Christodoulides et al., 2012). With e-WOM, users convey their information to many people and freely share their thoughts. Therefore, consumers are now increasingly focusing on social media to learn about products and services. He found that social media e-WOM are key factors influencing consumers (Park, 2020).

Since consumer behaviour is becoming less influenced by advertising and other marketing communications day by day, e-WOM is becoming a more significant topic in marketing. e-WOM is a more effective communication tool than traditional mass media tools such as television and radio (Miao, 2015). It refers to a potential, real or positive or negative statement made by former consumers about a product or business which is available to many individuals and institutions via the Internet (Litvin et al., 2008).

e-WOM allows individuals to deliver messages to complex targets easily and effortlessly, and the messages between the sender and the receiver are anonymous and does not have a geographical restriction (Tran and Strutton, 2020). e-WOM is the same as traditional relationship which is a verbal tool based on person-to-person communication, between two or more people however, in e-WOM, the Internet is the main tool for this communication. In short, e-WOM is different in that it involves communication online instead of verbal or face-to-face communication (Albarq, 2014). Consumers share their knowledge and experiences with others by using primarily social media, microblogs, social networking sites, and video-sharing sites, and by doing this they can influence the decisions of consumers (Teng et al., 2014). Consumers generally tend to e-WOM behaviour with motivations such as the desire for social interaction, conveying concerns to others, and improving their self-respect in addition to economic incentives (Hennig-Thurau et

al., 2004). e-WOM reflects a marketing strategy implemented by businesses to keep existing consumers and reach new ones (Demirağ et al., 2022). e-WOM, which can convince consumers about a product by using its digital power (Pedersen et al., 2014), is offered to many individuals or institutions via the Internet. The combination of social media and mobile technologies has also affected all the steps of people planning travel behaviour since the way people communicate has changed. e-WOM is shown as one of the most important information sources in the process of consumers' purchasing decisions. Since it is difficult to evaluate touristic products which are intangible and service-oriented before consumption, e-WOM is one of the most used communication channels by consumers (Göker and Ayar, 2020).

2.2. Social Media

Social media can be defined as online communities which allow users to connect and communicate with each other (Enders et al., 2008). Social media is a way of advertising through digital media. What makes social media sites unique is not that they allow individuals to meet strangers, instead, they are media tools that play an active role in spreading the messages from participants to share their experiences, reviews, and suggestions with others (Boyd, et al., 2008) who are part of their own social media by communicating them. Social media builds a long-term relationship and trust by establishing genuine, honest, and sincere relations between businesses and consumers. It is one of the new ideas that offer online opportunities by providing the highest amount of sharing among users (Çelik, 2014).

Social media has changed marketing communication as well as traditional communication, has increased its role in daily communication and become the number one communication tool among consumers. Users spend time on social media platforms and share information on these platforms. Consumers who share information, suggestions, opinions, and reviews about brands, products and services can also access the information that they want to learn from here (Blackshaw and Nazzaro, 2006). Social media platforms, which provide two-way communication between consumers and brands, have enabled the consumer to be an active part of the communication process instead of a passive role in traditional communication (Maria et al., 2019). Social media has offered a new approach for businesses to reach target consumer groups more quickly and impartially. It is easier, faster, and cheaper to create and publish content for many potential audiences through existing social platforms. By gaining solid insights into how people perceive their brands and products on social media platforms, businesses can learn about their customers' needs and opinions and interact with them in a direct and personalized way. In their research, he concluded that social media has a positive effect on brand loyalty and e-WOM. (Dülek and Aydın, 2020). As a result, brands are putting intense communication and campaigns on social media to interact with users and consumers. This novel marketing communication can create opportunities for brands, and at the same time, it can increase consumers' purchasing decisions and the popularity of brands and products after social media interactions. Information shared by consumers plays an important role in purchasing behaviour, post-purchase behaviour and experience gained after using a brand or product (Divol et al., 2012). The popularity of brands is not the number one source of consumers in purchasing decision process. Now consumers rely on information shared by other consumers rather than brands (Chi, 2011).

2.3. Social Media and Electronic Word-Of-Mouth Marketing Relationship

Electronic word-of-mouth communication (e-WOM) is a new form of word-of-mouth communication that uses social media platforms to interact on the Internet. e-WOM has been involved in a new form of communication by adopting internet technology. Consumers share positive or negative information about a product, business, or brand through e-WOM via the Internet (Rizky et al., 2017). While the information shared could be positive comments like a taste of a meal eaten, the quality of a dress used, the beauty of a place visited etc., it can also be related to negative ones like poor quality, tasteless, perishable etc. The information shared by users is very valuable for new consumers. Consumers consider and give a lot of importance to opinions which prevents from unnecessary spending of time and money.

E-WOM is highly influenced by social media marketing in a positive and meaningful way. Social media users who see and use the product are more likely to indirectly talk about the product and promote it to consumers. The use of social media is inextricably linked with the possibility of a particular product becoming the subject of discussion among consumers. In other words, increased use of social media also requires the formation of more e-WOM. Their study shows that social media marketing has a positive and significant relationship with e-WOM. (Winarno and Indriwati, 2022).

Brands can have the opportunity of having interactive communication with their consumers according as they can transmit information about their products, catalogues, discounts, and special promotions to their consumers via social media via e-mail, SMS, MMS, websites etc. Businesses use social media to gain new insights and build strong relationships with their potential and current consumers and to communicate and interact with them. Marketing communication through social media has become an indispensable element of marketing programs by contributing to the advertising of goods and services (Hanaysha, 2021). Today, social networks take on the task of being important advisory tools and set the agenda. Individuals can convey their opinions and share them with others through social media. Blogs, discussion platforms, Facebook, Twitter, Instagram, and other media-sharing sites have become environments in which consumers discuss and share their positive and negative experiences about the brands they bought (Dapiapis, 2015).

2.4. Destination Preference

Advances in technology and transportation have caused consumers to increase their travel desires compared to the past. Every year, many people around the world desire to travel abroad and domestically. Main reasons like saving time and money, including detailed information and easiness make consumers searching travel online. Before visiting a particular place, travellers gain a substantial amount of information about visited places from various sources. Information has a direct or indirect effect on destination selection. Social media provides the perfect environment to influence people's travel intention and destination image. For travel information, social media users have a better destination image and more travel intent. Fernandez's study in Thailand proved that the use of social media positively and significantly affects travel intention (Fernandez, 2021).

Most people who use the Internet as a source of information pay attention to user opinions.

- For providing more information about the destination
- For better planning where to go and what to do
- For sharing positive and negative experiences
- For determining must-see places (Mendez et al., 2015)

In travels made for cultural reasons to have a holiday or to have fun with friends. Individuals want their personal sense of holiday and destination characteristics to be compatible. Regardless of the purpose, the destination which will be chosen must meet the expectations of the person (Çakıcı and Aksu, 2007). The consumer who wants to have a holiday as he/she wants must be careful and attentive in the decision in order not to be disappointed. Visuals and information such as travel plans and programs are insufficient to inform the consumers completely about destination choice. Travel products are regarded as high-risk products since they are not tangible and involve complex decisions with high costs (Jalilvand and Samiei, 2012). These factors lead people to seek more information through a large variety of sources (Mendez et al., 2015). They need more detailed information about their destination to make sure that they made the best possible decision while planning a trip. People who are to decide on travel tend to make decisions in line with the information obtained by research. Travelers often feel the need to consult a variety of travel information sources when deciding on a destination. Information of tourist sites in the form of ratings and comments left by other users can be considered as a source of information. Quantitative ratings (scores) and the volume of comments (indicating the number of people supporting the selection) provide easy-to-understand data and fast processing, allowing for faster decision making. Numbered information helps to scan offers or alternatives (Fernandez, 2021).

To travel, most people look for information about travel destinations to get answers to online tourism. Tourism services cannot be seen directly, which creates a great uncertainty. Sites such as Trip-Advisor.com, LateRooms.com and Hotels.com are visited to see the current service level, quality, and customer satisfaction. Sites are where various service quality ratings are provided that help identify desired destinations. The results of the study conducted in Japan and Indonesia show that e-WOM has a positive effect on the image of the destination and the intention to visit (Setiawan et.al.,2021).

The opinions of consumers who have experience of that travel become a reference for people who will decide. The information obtained with e-WOM has become one of the main factors which reduce the perceived risk in destination preference. Consumers tend to rely more on the advice and opinions of others because travel services are products of experience and cannot be rated before consumption. Recommendations for the consumer can be perceived as more convincing than the actual features of the product. e-WOM is regarded as an important source of information that

affects travel intention and destination preference (Jalilvand et al., 2012). Sharing, images, comments and recommendations on social media serve travellers as the richest information sources in this respect. The consumer who can reach the information in the shortest time and with the minimum cost evaluates this information. Consumers are influenced by the online environment and shape their travel plans and decisions. In (2008) Gretzel and Yoo emphasised that word-of-mouth has a strong influence on decision-making processes since readers generally perceive other traveller's reviews as more entertaining and trustworthy than advertisements offered by travel agencies.

Studies in the literature have proven that e-WOM has a positive effect on destination preference.

Research by Compete (2007) has shown that consumers communicate in messages, and the reviews they do before online travel purchases help them make their purchasing decisions.

Vermeulen and Seegers (2009) put forward that positive online reviews ameliorate perceptions among potential consumers, and they are accepted as an important source of information. Albarq (2014) examined the effect of e-WOM on tourist attitudes and travel intentions and showed that it has an important impact on consumers' attitudes toward destinations and consequently their travel intentions as well. Rizky et al., (2017) in the study, demonstrated that e-WOM has a great impact on attitude d the destination. Information obtained through social media is an effective tool to influence people's destination perceptions. Those who regularly use social media for travel information have a more positive perception of their destination (Fernandez, 2021). Setiawan et.al (2021) The results of the analysis of the two respondents in Japan and Indonesia prove that e-WOM has a positive effect on the image of the destination and intention to visit. Tariyal et al., (2022), in their study in India, found that e-WOM media channels that provide information facilitate the individual's decision making and the information that travelers get from the e-WOM media website is useful. Attrı (2023) It has been determined that the information obtained by the travelers through e-WOM influences the destination decision. Adam et.al (2023) their studies showed that e-WOM plays a very important role in attracting individuals to revisit tourist attractions.

Consumers have the opportunity of accessing all the comments (past and recent) made through e-WOM on social media. Containing more photos and videos about destinations and hotels compared to traditional travel agencies (Lien, Wen, Huang, and Wu, 2015) can be regarded as one of the advantages of searching for online travel information for consumers. Sites like TripAdvisor provide unbiased information about hotels, attractions, and restaurants around the world. There are millions of unbiased reviews on TripAdvisor. An increase in such electronic interactions between individuals enables marketers to see this as an advantage for themselves and paves the way for developing online marketing strategies (Litvin et al., 2008).

3. Methodology

3.1. Survey Design

In the study, which aims to measure the Effect of e-WOM on the Destination Choice of Consumers on Social Media, while determining the travel destinations, those affected by the shares of other users on social media constitute the population of the research. In the study, survey questions created with Google drive were sent to those who followed the travel pages, and they were asked to answer them. The people to whom we sent the questionnaire were also asked to send the questionnaire to their acquaintances with the intention of traveling in their own environment, and a sample of 400 people was reached by the snowball method.

For the two scales in the questionnaire, the studies of Çakır et al., (2017) and Bozkurt and Avcıkurt (2019) were used. For the e-WOM scale, Çakır et al. (2017) and the studies of Bozkurt and Avcıkurt (2019) for destination preference intention.

Both scales were prepared with a 5-point Likert scale (1- strongly disagree, 2- disagree, 3- undecided, 4- agree, 5- strongly agree. The questionnaire consists of three parts: In the first part, the demographic characteristics of the participants, in the second part, questions about the e-WOM scale and in the last part, questions about the destination preference intention.

3.2. Sampling and Data Collection

People who live in Turkey and follow the users who give travel advice especially on social media and who have the intention to travel constitute the population of the research. Among these people, first of all, our own followers were reached, and they were asked to share the questionnaire with users in their close circles with similar characteristics. In this way, data were collected from 400 consumers with the snowball sampling method, which is one of the non-random sampling methods. Snowball sampling method is preferred because it can collect data from the population in the easiest, fastest, and most economical way. It is thought that the number 400 reached is sufficient to represent the main mass.

H1: Social media e-WOM influences destination preference.

3.3. Demographic Profile of the Respondents.

Survey data were collected from 400 people who had the intention to destination. 47% of the respondents were men and 53% were women. Thus, there is almost equal distribution in terms of gender. Detailed demographic profile of the sample is shown below in Table 1.

Table1. Demographic Profile of the Respondents

		n	%
Gender	Male	188	47,0
	Female	212	53,0
	Total	400	100,0
Age	Age 18-35	116	29,0
	Age 35-55	231	57,7
	55 Years and older	53	13,3
	Total	400	100,0
Education	High School or less	63	15,8
	University	253	63,2
	Master/Phd level	84	21,0
	Total	400	100,0
Income	Less than 5000	78	19,5
	5000-10000	98	24,5
	10000-15000 TL	90	22,5
	15000-20000 TL	77	19,3
	More than 20000 TL	57	14,2
	Total	400	100,0
The most used social media	Facebook	49	9,0
	Youtube	61	15,0
	Instagram	151	38,0
	Twitter	105	26,0
	Diğer	34	9,0
	Total	400	100,0
Usage period	Less than 1 hour	37	9,3
	1 – 2 Hour	62	15,5
	2 – 4 Hour	190	47,5
	More than 4 hours	111	27,7
	Total	400	100,0

47% of the respondents are male and 53% are female. Considering the age range of the respondents, 57.7% of the respondents are in the 35-55 age range. At the education level, it is seen that the highest rate is composed of university graduates with 63.2%. When the income level of the respondents is examined, it is seen that the averages are close to each other, and the highest rate is between 24.5%- and 5000-10000-income levels. In social media usage, the highest usage rate is Instagram with 38% and Twitter is in the second place. When we look at the usage times, it is seen that the highest usage time is between 2-4 hours with 47.5% of the social media users.

3.4. Analysis and Findings

First, the reliability of the two different scales used in the study was examined, and then exploratory factor analysis was applied for the e-WOM and destination preference intention scales. The reliability and validity test results of the scales used in the research are presented in Table 2.

Table 2. Loads, Variances and Reliability of e-WOM and Destination Preference Intention Scales

Factor	Items	Factor Loads	Variance Rate	Reliability
Consumer Opinion	Negative reviews presented on social media are influential in my decision to purchase a vacation.	.845	22,862	0,888
	High ratings for vacation packages influence vacation buying decision	.834		
	Consistency of opinions posted on social media influences my vacation choice and purchase decision	.815		
	Positive reviews presented on social media are influential in my decision to purchase a vacation.	.715		
	When I'm going to book a vacation online, the reviews offered on social media help with my purchasing decision.	.707		
	International recognition of social media users who offer reviews influences my vacation buying decision	.859	21,689	0,900
Reliability	Nicknames or real names of reviewers influence vacation buying decision	.849		
	I get opinions and support from people who have experience in my holiday buying decision process	.832		
	Social media credibility influences my vacation buying decision	.765		
Involvement	Different holiday experiences shared on social media affect my purchasing decision	.876	20,818	0,903
	If I haven't read all the comments posted on social media when I'm going to book a holiday, I doubt the correctness of my decision.	.874		
	When I'm going to book a vacation, I always read all the reviews offered on social media	.860		
	Learning from others' experiences before buying a vacation helps me make the right purchasing decision.	.838		
Credibility	Opinions shared electronically about holiday and tour services are realistic.	.906	11,105	0,781
	Electronically shared opinions about vacation and tour services are credible.	.901		
TOTAL			76,474	0,870
KMO				0,862
Bartlett's Test of Sphericity Significance				0,000

Factor	Items	Factor Loads	Variance Rate	Reliability
Pref. Intent	I say positive things about the region I go to	.941	74,792	0,829
	I recommend the region I go to people around me, to my family and friends.	.898		
	When I have to decide again for a holiday destination in the future, I prefer the region I go to again.	.812		
	I have positive thoughts about the region I go to	.800		
TOTAL			74,792	0,829
KMO				0,782
Bartlett's Test of Sphericity Significance				0,000

As a result of the exploratory factor analysis; e-WOM scale; consumer opinion, reliability, involvement, and credibility. These 4 dimensions explain 76% of the e-WOM scale, which consists of a total of 15 variables. Consumer opinion emerged as the dimension with the highest variance with 22%. The destination preference intention scale consists of 4 variables and one dimension, and this single dimension explains 74% of the total variance.

To evaluate the internal consistency of the variables in the scales, Cronbach's Alpha values were calculated and the α value in all scales was determined by Hair et al. (2006) recommended that it is above the 0.70 value (Hair et al., 2006). The reliability coefficient of the e-WOM scale was measured as 0.87. The reliability coefficients of the sub-dimensions of the scale were calculated as $\alpha=0.888$ for the Consumer opinion scale, 0.900 for the reliability dimension, 0.903 for the involvement dimension, and 0.781 for the credibility dimension. The Cronbach's Alpha value of the destination preference intention scale was found to be 0.829. According to these results, it was concluded that the scales were reliable. The Kaiser Meyer Olkin (KMO) value of the e-WOM scale was calculated as 0.862 and the KMO value of the destination preference intention scale was calculated as 0.782. This led to the conclusion that the samples were sufficient for factor analysis.

Table 3. The Effect of e-WOM on Destination Preference Intention

Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate
1	.389 ^a	.151	.143	.92589140

a. Estimator: (Constant), credibility, involvement, reliability, consumer opinion

The coefficient of determination showing the power of the independent variable to explain the dependent variable was calculated as 0.151. However, this value shows that its explanatory power is very weak.

Table 4. ANOVA^a

Model		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
1	Regression	60.376	4	15.094	17.607	.000 ^b
	Residual	338.624	395	.857		
	Total	399.000	399			

a. Dependent Variable (Result): Destination Preference Intention

b. Predictive: (Constant), credibility, involvement, reliability, consumer opinion

According to the result of the ANOVA analysis, the significance level of 0.05 is sufficient to accept the claim that e-WOM influences preference intention, that is, the alternative hypothesis. However, the fact that the coefficient of determination, which shows the effect power of e-WOM on the preference intention, was low, shows that it is necessary to study with larger samples in future studies.

Table 5. Coefficients Table

Model	Non-standardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Significance
	B	Std.	Beta		
(Constant)	.529	.142		.000	1.000
Consumer opinion	.150	.046	.150	3.238	.001

Reliability	-.765	.464	-.765	-1.976	.040
Involvement	.347	.046	.347	7.485	.000
Credibility	.508	.464	.508	1.981	.047

a. Dependent variable: Preference Intent

Intention to Prefer = $0.529 + 0.15 \text{ Consumer Opinion} - 0.765 \text{ Reliability} + 0.347 \text{ Involvement} + 0.508 \text{ Credibility}$

According to the table, the relationship of consumer opinion dimension with e-WOM was calculated as 0.150, while the relationship of reliability with e-WOM was - 0.765, the relationship of involvement with e-WOM was 0.347, and the relationship of credibility with e-WOM was 0.508. The mathematical regression model to be created was realized as follows:

Preference Intent = $0.529 + 0.150 \text{ Consumer opinion} - 0.765 \text{ Reliability} + 0.347 \text{ Involvement} + 0.508 \text{ Credibility}$.

4. Conclusion

The development of the Internet and its widespread use among individuals have led to significant changes in different sectors of activity and significantly changed travel planning behaviors. Those who plan to travel now can access not only the information on official destination and/or hotel websites, but also the information shared on social media. Social media consists of many internet platforms, such as social networking sites or blogs, where travelers can share their own experiences as well as read about the experiences of others. The opinions of consumers who have travel experiences are used and preferences are made by taking their comments and suggestions into account. In addition, it offers very useful travel information, ideas, or tips for sharing about the destination and for those who will choose a destination. Social media allows those intending to travel to participate in online conversations or gain knowledge via e-WOM. The fact that e-WOM enables faster and more information acquisition, and the reliance on the information to be obtained makes e-WOM a very effective tool in destination selection. In this study, the effect of social media on destination preference intention with e-WOM was investigated. It has been determined that the results of the study are consistent with those found in the literature review and other studies (Jalilvand et al., 2012; Albarq, 2014; Çakır et al., 2017; Rizky et al., 2017; Hanaysha, 2021) and that e-WOM in social media has a positive effect on destination preference.

References

- Adam, M., Mahdani, I., Teuku, R., Ilhamsyah P. and Mukhlis, Y. (2023). The effect of e-WOM model mediation of marketing mix and destination image on tourist revisit intention. *International journal of data and network science*, 7(1), 265-274.
- Albarq, A. N. (2014). Measuring the impacts of online word-of-mouth on tourists' attitude and intentions to visit Jordan: An empirical study. *International Business Research*, 7(1), 14-22.
- Attri, R. (2023). What Do They Search? Investigating the e-Word of Mouth Search Behaviors of Tourists. *International Journal of Hospitality and Tourism Systems*, 16(1), 74-88.
- Boccali, F., Mariani, M.M., Visani, F. and Mora-Cruz, A. (2022). Innovative value-based price assessment in data-rich environments: leveraging online review analytics through data envelopment analysis to empower managers and entrepreneurs. *Technol. Forecast. Social Change* 182, 2-14.
- Blackshaw P. and Nazzaro M. (2006). *Consumer Generated Media 101: Word of Mouth in The Age of The Web Fortified Consumer*. A Nielsen Buzzmetrics White Paper, 2. Edit., NY USA.
- Boyd, D. M. and Ellison, N. B. (2008). Social Network Sites: Definition, History and Scholarship. *Journal of Computer-Mediated Communication*, 13(1), 210-230.
- Bozkurt, A.K. ve Avcıkurt, C. (2019). Planlanmış Davranış Teorisi ile Yerli Y Kuşağı Turistlerin Destinasyon Tercih Etme Niyetlerinin Belirlenmesi. *Afyon Kocatepe University Journal of Social Sciences*, 21(4), 1294-1307.
- Chi, H.H. (2011). Interactive digital advertising vs. virtual brand community: Exploratory study of user motivation and social media marketing responses in Taiwan. *Journal of Interactive Advertising*, 12 (1), 44–61.

- Christodoulides, G., Michaelidou, N. and Argyriou, E. (2012). Cross-national differences in e-WOM influence. *European Journal of Marketing*, 46(11/12), 1689-1707.
- Compete, Inc. (2007). Consumer Generated Content: Learning from Travel Innovators. https://media.competeinc.com/med/uploads/files/traveltrends_consumer_generated_travel_content.html.
- Çakıcı, A. C. ve Aksu, M. (2007). Çekim Yeri Seçiminde Grup Etkisi: Yerli Turistler Üzerine Bir Araştırma. *Anatolia Journal of Tourism Research*, 18 (2), 183-194.
- Çakır, F., N. Aybar, ve Akel, G. (2017). E-Wom'un Tüketicilerin Tatil Satın Alma Niyetine Etkisi. *Adnan Menderes Üniversitesi, Journal of the Social Sciences Institute*, 4(4), 110-127.
- Çelik, S. (2014). Sosyal medyanın pazarlama iletişimine etkileri. *Erciyes Journal of Communication*, 3(3), 28-42.
- Dapiapis, N.T. (2015). Pazarlama İletişimi Açısından İnternet Ortamında Kullanılan Ağızdan Ağıza Pazarlama Tekniklerinin Marka Tercihine Etkisi. *Üsküdar University Journal of Social Sciences*, 1(1), 157-182.
- Demirağ, B., S. Çavuşoğlu, K. Dağ ve S.Paksoy (2022). Elektronik Ağızdan Ağıza İletişimin Turizm Destinasyon Seçimi Üzerindeki Etkisi: Planlı Davranış Teorisi Bağlamında Bir İnceleme. *Gumushane University Journal of Social Sciences*, 13(1), 421-435.
- Divol, R., Edelman, D. and Sarrazin, H. (2012). Demystifying social media. *McKinsey Quarterly*, 2(12), 66-77.
- Dülek, B. and Aydın, İ. (2020). Effect of social media marketing on e-wom, brand loyalty, and purchase intent. *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10(20), 271-288.
- Enders, A., Hungenberg, H., Denker, H. P., and Mauch, S. (2008). The long tail of social networking: Revenue models of social networking sites. *European Management Journal*, (26), 199-211.
- Fernandez, L.V.S. (2021). Impacts of social media and destination image on travel intention in Thailand. *UTCC International Journal of Business* 13(3), 129-146.
- Ghorban, Z. S. and Tahernejad, H. (2012). A Study on Effect of Brand Credibility on Word of Mouth: with Reference to Internet Service Providers in Malaysia. *International Journal of Marketing Studies*. 4(1), 26-37.
- Goyette, I., Ricard, L., Bergeron, J., and Marticotte, F. (2010). e-WOM Scale: word-of-mouth measurement scale for e-services context. *Canadian Journal of Administrative Sciences/Revue Canadienne des Sciences de l'Administration*, 27(1), 5-23.
- Göker, G. and Ayar, İ. (2020). Intermediary Role of Nostalgia Tendency in The Effect Of Electronic Word Of Mouth Communication On Tourists' Destination Visit Intentions. *Journal of tourism and services Issue* 20(11), 44-59.
- Gretzel, U. and Yoo, K. (2008). Use and Impact of Online Travel Reviews. In *Information and Communication Technologies in Tourism*, 35-46.
- Hair, J.F., Black, W.C., Babin, B.J., Anderson, R.E. and Tatham, R.L. (2006). *Multivariate Data Analysis*, 6. Baskı, New Jersey, Prentice Hall.
- Hanaysha, J. R. (2021). Impact of Price Promotion, Corporate Social Responsibility, and Social Media Marketing on Word of Mouth. *Business Perspectives and Research* 9(3), 446–461.
- Hennig-Thurau, T., Gwinner, K. P., Walsh, G. and Gremler, D. D. (2004). Electronic word-of-mouth via consumer-opinion platforms: What motivates consumers to articulate themselves on the Internet?" *Journal of Interactive Marketing*, 18(1), 38-52.
- Jalilvand, M.R. and Samiei, N. (2012), "The effect of electronic word of mouth on brand image and purchase intention: An empirical study in the automobile industry in Iran". *Marketing Intelligence & Planning*, 30(4), 460- 476.
- Jalilvand, M.R., Samiei, N., Dini, B., and Manzari, P.Y. (2012). Examining the structural relationships of electronic word of mouth, destination image, tourist attitude toward destination and travel intention: An integrated approach. *Journal of Destination Marketing & Management*, 1(1-2), 134-143.
- Kimmel, A. J. and Kitchen, P. J. (2014). WOM and social media: Presaging future directions for research and practice. *Journal of Marketing Communications*, 20(1-2), 5-20.

- Kumar, N., Chandarana, Y., Anand, K. and Singh, M. (2017). Using social media for Word-of-Mouth Marketing. *Indian Institute of Technology Hyderabad*, 1(15), 391-406.
- Kumar, S., Prakash, G., Gupta, B. and Cappiello, G. (2023). How e-WOM influences consumers' purchase intention towards private label brands on e-commerce platforms: Investigation through IAM (Information Adoption Model) and ELM (Elaboration Likelihood Model) Models. *Technological Forecasting & Social Change*, 187, 1-12-.
- Lien, C. H., Wen, M. J., Huang, L. C. and Wu, K. L. (2015). Online hotel booking: The effects of brand image, price, trust, and value on purchase intentions. *Asia Pacific Management Review*, 20(4), 210-218.
- Miao, Y. (2015). The influence of electronic-WOM on tourists' behavioral intention to choose a destination: A case of Chinese tourists visiting Thailand. *AU-GSB e-journal*, 8(1), 13-31.
- Litvin, S. W., Goldsmith, R. E., and Pan, B. (2008). Electronic word-of-mouth in hospitality and tourism management. *Tourism Management*, 29(3), 458-468.
- Maria, S., T. Pusriadi, Y.P. Hakim, D. C. Darm (2019). The Effect of Social Media Marketing, Word of Mouth, and Effectiveness of Advertising on Brand Awareness and Intention to Buy. *Journal Management Indonesia*, 19(2), 107-122.
- Méndez, J. H., F. Muñoz-Leiva and J. Sánchez-Fernández (2015). The influence of e-word-of-mouth on travel decision-making: consumer profiles. *Current Issues in Tourism*, 18(11), 1001- 1021.
- Pan, B., Maclaurin, T., and Crofts, J. (2007). Travel blogs and the implications for destination marketing. *Journal of Travel Research*, 46(1), 35-45.
- Park, T. (2020). How information acceptance model predicts customer loyalty? A study from perspective of e-WOM information. *The Bottom Line*, 33(1), 60-73.
- Park, C., Wang, Y., Yao, Y., Kang Y. (2011). Factors Influencing e-WOM Effects: Using experience, credibility, and susceptibility. *International Journal of Social Science and Humanity*, 74-78.
- Pedersen, S., Razmerita, L. and Colleoni, E. (2014). Electronic Word-of Mouth Communication and Consumer Behaviour, An Exploratory Study of Danish Social Media Communication Influence. *Journal Language for Special Purposes, Professional Communication. Knowledge Management and Cognition*, 5(1), 112-131.
- Rizky, R.M., Kusdi, R. and Yusri, A. (2017). The impact of e-wom on destination image, attitude toward destination and travel intention. *RJOAS*, 1(61), 94-104.
- Setiawan, P.Y., Purbadharmaja, I.B.P., Widanta, A.A.B.P. and Hayashi, T. (2021), How electronic word of mouth (e-WOM) triggers intention to visit through destination image, trust and satisfaction: the perception of a potential tourist in Japan and Indonesia. *Online Information Review*, 45(5), 861-878.
- Steinkuehler, C. A., and D. Williams (2006). Where Everybody Knows Your (Screen) Name: Online Games as 'Third Places'. *Journal of Computer-Mediated Communication*, 4(11), 885-909.
- Tariyal, A., Bisht, S., Rana, V., Roy, S. and Pratap, S. (2022). Utilitarian and Hedonic Values of e-WOM Media and Online Booking Decisions for Tourist Destinations in India. *Journal of Open Innovation Technology Market and Complexity*, 8 (137), 1-17.
- Tran, G. A. and Strutton, D. (2020). Comparing email and SNS users: Investigating e-services cape, customer reviews, trust, loyalty and E-WOM. *Journal of Retailing and Consumer Services*, 53, 1-17.
- Vermeulen, I. E. and Seegers, D. (2009). Tried and tested: the impact of online hotel reviews on consumer consideration. *Tourism Management*, 30 (1), 123-127.
- Winarno, K.O. and Indrawati, I. (2022). Impact of social media marketing and electronic word of mouth (e-wom) on purchase intention, *Journal of Applied Management (JAM)*, 20 (3), 668-683.
- Ye, Q., Law, R., Gu, B., and Chen, W. (2011). The influence of user-generated content on traveler behavior: An empirical investigation on the effects of e-word-of-mouth to hotel online bookings. *Computer. Hum. Behavior*, 27(4), 634-639.

Bağımsız Denetimde Makine Öğrenmesi: Teorik Bir Yaklaşım

Machine Learning in External Auditing: A Theoretical Approach

Fatih Faydalı^a , Bilal Solak^b

^a Department of Business Administration, Kyrgyz-Turkish Manas University, Bishkek, Kyrgyzstan, fatihfaydali@gmail.com (Corresponding Author)

^b Department of Business Administration, Fırat University, Elazığ, Türkiye

Özet

Bu çalışmada, yapay zekâ ve makine öğrenmesi tekniklerinin muhasebe denetimi alanındaki uygulamaları incelenmektedir. Kapsamlı bir literatür taraması ile muhasebe denetimi alanındaki yapay zekâ ve makine öğrenmesi çalışmaları altı başlık altında organize edilmiş ve sunulmuştur. Denetçi seçimi, denetim görüşü, işletmenin sürekliliği, hile denetimi ve risk yönetimi başlıkları altındaki çalışmalarda kullanılan metotlar, veri setlerinin yapısı ve veri setlerinde yer alan öznitelikler hakkında detaylı bilgi verilmektedir. Muhasebe denetiminde metin madenciliği ve doğal dil işleme başlığı altında yer alan çalışmalar sonuçları ile birlikte tartışılmaktadır. Çalışma şu şekilde organize edilmiştir, birinci bölümde yapay zekâ, makine öğrenmesi, öğrenme stratejileri, derin öğrenme ve metin madenciliği hakkında bilgi verilmektedir. İkinci bölümde yedi başlık altında yapay zekanın ve makine öğrenmesinin denetim alanında nasıl uygulamalarda kullanıldığı mevcut literatür ve uygulamadaki yansımalarının ortaya koymak maksadı ile dört büyük denetim firmasının yayınladığı raporlardan yola çıkılarak tartışılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Muhasebe Denetimi, Yapay Zekâ, Makine Öğrenmesi, Metin Madenciliği, Doğal Dil İşleme

Abstract

In this study, the applications of artificial intelligence and machine learning techniques in the field of auditing are examined. With a comprehensive literature review, artificial intelligence and machine learning studies in the field of auditing are organized and presented under six topics. Detailed information is given about the methods used in the studies, the structure of the data sets, and the features in the data sets under the topics of auditor selection, audit opinion, going concern, fraud detection, and risk management. Studies on the topic of text mining and natural language processing in auditing are discussed with their results. The study is organized as follows, in the first part, information about artificial intelligence, machine learning, learning strategies, deep learning, and text mining is given. In the second part, under seven topics, how artificial intelligence and machine learning are used in the field of auditing is discussed based on the current literature and the reports published by the big four audit firms in order to reveal reflections in practice.

Keywords: Auditing, Artificial Intelligence, Machine Learning, Text Mining, Natural Language Processing

Acknowledgments

Bu çalışma, 25-27 Kasım 2021 tarihlerinde MÖDAV tarafından düzenlenen 18. Uluslararası Muhasebe Konferansında sunulan bildirinin, yeniden düzenlenmiş ve genişletilmiş halidir.

For Citation: Faydalı, F., Solak B. (2023). Bağımsız Denetimde Makine Öğrenmesi: Teorik Bir Yaklaşım. *Journal of Academic Value Studies*, 9(1), 95-114. <http://dx.doi.org/10.29228/javs.68546>

Received: 24.02.2023 Accepted: 29.03.2023

This article was checked by *intihal.net*

1. Giriş

Hızlı bir şekilde dönüşüm geçiren, küreselleşen ve sürekli rekabetin arttığı pazarlarda, işletmeler rekabetçi kalmak amacı ile farklı ve yenilikçi yönetim yaklaşımları ile yeni bilişim sistemlerini benimsemekte ve uygulamaktadır. İşletmeler, veri odaklı teknolojilerin geliştirilmesi ve adaptasyonu konusunda oldukça açık bir tutum sergilemektedir. Özellikle yapay zekâ ve ilgili teknolojiler geleceğin muhasebesinde çok önemli bir yer tutmaktadır (Elliott, 1992).

Muhasebe “Bir örgütün kaynaklarının oluşumunu, bu kaynakların kullanılma biçimini, örgütün işlemleri sonucunda bu kaynaklarında meydana gelen artış ve azalışları ve örgütün finansal açıdan durumunu açıklayan bilgileri üreten ve bunları ilgili kişi ve kuruluşlara ileten bilgi sistemidir (Sevilengül, 2016, s. 3). Muhasebe, işletmeler içerisinde bilgi yönetimi sürecinin temel unsurudur. Muhasebe işletmelerdeki raporlama, maliyetlendirme, tahmin ve değerlendirme ile denetleme gibi pek çok işlevi yerine getiren kapsamlı bir bilgi sistemidir. Muhasebe bilgi sisteminin, tanımda da ifade edildiği üzere, en doğal fonksiyonu raporlamadır. Sistemin ürettiği raporlarda yer alan bilgiler yapısal veya yapısal olmayan formatta olabilmektedir.

Muhasebe denetimi ise “Bir ekonomik birim veya döneme ait bilgilerin önceden belirlenmiş ölçütlere olan uygunluk derecesini araştırmak ve bu konuda rapor düzenlemek amacıyla bağımsız bir uzman tarafından yapılan kanıt toplama ve değerlendirme sürecidir.” (Bozkurt, 2018, s. 29). Denetim süreci muhasebe bilgi sistemi tarafından üretilen yapısal ve yapısal olmayan formattaki verileri girdi olarak kabul etmektedir. Ayrıca denetim, yapısı nedeni ile belirsizliği ve riski arttıran analiz ve karar süreçlerine de sahiptir.

Mevcut denetim ortamı tartışma götürmez bir şekilde büyük belirsizliğe sahiptir. Mali açıdan büyük kayıplara neden olan denetim skandallarından sonra tüm Dünya’da yapılan düzenlemeler ile denetim sürecinin girdileri giderek yapısal formattan uzaklaşmışlardır. Bu durum nedeni ile muhasebe ve denetim alanı, veri analitiği ve yapay zeka teknolojilerindeki gelişmelerden etkilenmekte ve bir dönüşüm geçirmektedir (Lombardi vd., 2014; Wagner, 2016).

Muhasebe denetimi sürecinin, son yıllarda teknoloji tabanlı bir dönüşüm geçirdiği söylenebilir. Akıllı sistemler, denetim sürecinin etkinliğini arttırmaktadır (Granlund, 2011). Bu nedenle yapay zekanın ve dolayısı ile onun bir alt dalı olan makine öğrenmesinin, muhasebe ve denetim uygulamaları bağlamında daha fazla incelenmesi gerektiği söylenebilir (Debreceňy, 2011).

Denetim alanının yakın gelecekte çok farklı bir yapıya sahip olması beklenmektedir (Ramlukan, 2015). Blok zinciri teknolojisi, veri analitiği, yapay zekâ, makine öğrenmesi, nesnelerin interneti gibi kavramlar günümüzde örgüt çevresini etkileyen ve dönüştüren unsurlar olarak nitelendirilmektedir. İşletmelerin günlük operasyonları pek çok farklı teknolojik gelişmeden etkilenmektedir. Denetçiler yeni teknolojik gelişmeleri, denetim sürecine dahil etme konusunda teşvik edilmekte ve böylece denetim sürecinin etkinliğinin artması beklenmektedir (Dai & Vasarhelyi, 2016; Manyika vd., 2017). Ayrıca denetim sürecinin kendini tekrarlayan bir yapıya sahip olması sebebi ile yapay zekâ teknolojilerinin sürece entegrasyonu, denetim sürecinin otomatikleşmesine büyük katkı sağlayacaktır ve denetim sürecinde kendini tekrarlayan unsurların yönetimini kolaylaştıracaktır. Bu yolla denetçi, denetim sürecinde değer yaratma adına daha fazla imkân elde edebilecek ve denetçinin süreç içerisinde değer yaratma potansiyelinin artması denetimin verimliliğini de artıracaktır. Yakın gelecekte, denetim firmaları yeni denetim metotları ile geleneksel denetim uygulamalarını terk edecektir (Luo vd., 2018; Raphael, 2015).

Denetim sürecinde otomasyonun kullanımının artması, süreçte insan kaynaklı hataların azalmasına ve performansın artmasına katkı sağlayacaktır. Veri analitiğinin denetçiler adına faydalı ve anlamlı hale getirilmesi için otomatikleştirilmiş süreçlerin denetim sürecine adapte edilmesi gerekmektedir (T. Sun & Vasarhelyi, 2017). Denetim sürecinde yapay zekâ ve veri analitiğinin kullanımı, denetim kalitesinin artmasına olanak tanıyacaktır. Denetim sürecinde, yapay zeka ve veri analitiğinin kullanılması denetlenen işletmenin süreçlerinin, faaliyetlerinin ve muhasebe bilgi sisteminin risk yönetim bağlamında daha iyi analiz edilmesine olanak tanıyacaktır (Manita vd., 2020).

Veri analitiği uygulamaları, işletmelere gelecek eğilimleri tahmin etmek ve daha etkin karar almak adına büyük yarar sağlamaktadır. Veri analitiği ve makine öğrenmesi yöneticilere bir problem hakkında proaktif karar alabilmek adına işletmenin ürettiği veri yığınları içerisinde mantıklı ve nedensel örüntüler sağlayabilmektedir (Yigitbasioglu & Velcu, 2012).

Veri analitiği ve makine öğrenmesi, denetimin sürecinde denetçilerin elde ettiği kanıtların kalitesinin ve genel denetim etkinliğinin artmasına büyük ölçüde katkı sağlamaktadır (C. E. Brown vd., 2007; Chan & Vasarhelyi, 2011). Veri analitiği sürekli denetim uygulamalarını da kolaylaştırabilmekte ve ayrıca yönetsel kontrol sistemlerinin işleyişini köklü bir şekilde değiştirebilmektedir (C. E. Brown vd., 2007; Granlund, 2011; Sutton vd., 2011). Makine öğrenmesi, işletmelerin performans ölçüleri arasındaki istatistiksel ilişkileri kolaylıkla tanımlamasına, bir olay ile ilgili nicel tahminlerde bulunma

ve yöneticilerin nitel yargılarını tamamlayarak kontrol sağlamasına olanak tanımaktadır. Makine öğrenmesi, işletmelerin geleneksel teknikler yardımı ile tespit edemeyeceği ya da tespiti için uzun zaman ayırması gereken örüntüleri hızlı bir şekilde ortaya koyabilmektedir.

Denetim alanında dijital bir dönüşüm kaçınılmazdır. Bu nedenle veri analitiği, makine öğrenmesi, metin madenciliği ve doğal dil işleme gibi denetim sürecinin verimliliğini artıracak olan yeni ve güncel yaklaşımların farklı denetim görevlerini icrası için kullanıldığı modellerin geliştirilmesi ve uygulamada da yaygınlaştırılması gerekmektedir. Bu çalışmada, muhasebe denetiminde yapay zekâ teknikleri uygulamaları ile ilgili kapsamlı bir literatür çalışması sunmak amaçlanmaktadır. Çalışma şu şekilde organize edilmiştir. Çalışmanın ikinci bölümünde makine öğrenmesi kavramı hakkında bilgi verilmektedir. Üçüncü bölümünde, yapısal formattaki finansal verileri ve/veya yapısal olmayan metinleri veri olarak kabul eden çalışmalar kapsamlı bir literatür taraması ile aktarılmaktadır. Dördüncü bölümde ise literatür taraması sonuçları tartışılmaktadır.

2. Yapay Zekâ, Makine Öğrenmesi ve Metin Madenciliği Kavramları

Yapay zekâ, temel olarak insan beyninin çalışma şeklini taklit eden yazılım veya donanımları tanımlamak için kullanılan bir ifadedir (Tung vd., 2004). Yapay zekâ uygulamalarının temel amacı, düşünmekten çok temsil ve doğru şeyleri yapmaktan çok insan beyni ile yarışmaktır. Yapay zeka dengeli kararlar veren ve çevresini tanıyarak amaca ulaşmak için aksiyon alan programlardır (Issa vd., 2016). Veri Analitiği ve makine öğrenmesi kavramları geçtiğimiz yirmi yıl içerisinde giderek popülerlik kazanmış olan kavramlardır. Bireyler ve kurumlar tarafından üretilen veri miktarı artıkça elde edilen büyük boyutlu veri yığınlarının analizi için daha gelişmiş yöntemlere duyulan ihtiyaç da artmaktadır. Bu nedenle veri analitiği ve makine öğrenmesi metotlarından işletmenin her fonksiyonunda yararlanılmaya başlanılmıştır (Smola & Vishwanathan, 2008).

2.1. Makine Öğrenmesi

Makine öğrenmesi yapay zekanın bir alt türüdür. Makine öğrenmesi temel olarak geçmiş verilerden öğrenmek sureti ile geleceği tahmin eden modeller şeklinde tanımlanabilir. Makine öğrenmesi metotları öznitelikler arasındaki ilişkilerden öğrenme sürecini gerçekleştirir. Bir başka ifade ile algoritmalar, koşullu bir yönlendirme olmaksızın çok boyutlu bir veri uzayındaki anlamlı örüntülerden öğrenmektedir (Abbott, 2014). Makine öğrenmesi veri setindeki öznitelikler arasındaki ilişkiyi en iyi tanımlayacak olan muhtemel fonksiyonlar arasından, en doğru olanı seçme sürecidir (Kelleher, 2019, s. 11)

2.1.1. Öğrenme Stratejileri

Makine öğrenmesinde temel olarak gözetimli öğrenme ve gözetimsiz öğrenme olmak üzere iki öğrenme stratejisi bulunmaktadır.

2.1.1.1. Gözetimli Öğrenme

Gözetimli öğrenme makine öğrenmesi uygulamaları içerisinde yaygın olarak kullanılmaktadır. Gözetimli öğrenme modellerinde algoritma, modelin girdi ve çıktısı ile ilgili bilgiye sahiptir. Model eğitim sürecinde, eğitim veri setinden öğrenme yolu ile her yeni girdi için çıktı tahmin eden fonksiyon oluşturmaktadır (Hastie vd., 2009). Gözetimli öğrenme algoritmaları, girdi değişkenleri ile girdi vektörleri arasındaki ilişkiyi tanımlamakta ve geleceğe yönelik tahmin yürütmek maksadı ile tanımlanan matematiksel ilişkiyi yeni değerlere uygulamaktadır. Öğrenme süreci sonucunda gözlemlenen ve tahmin edilen çıktılar hedef değişkenler ya da hedef vektörler olarak tanımlanmaktadır.

Gözetimli öğrenme modelleri sınıflandırma ve regresyon problemleri olmak üzere iki başlık altında toplanmaktadır (Bishop, 2006, s. 3). Sınıflandırma Problemleri, girdi veri setini belirli sayıda sınıfa ayırmayı amaçlamaktadır. Regresyon problemleri ise girdiye dayalı olarak, değişkene devamlı bir değer atamayı amaçlamaktadır.

2.1.1.2. Gözetimsiz Öğrenme

Gözetimsiz öğrenme algoritmaları, karmaşık ve etiketlenmemiş olan veri setinden yararlı örüntüler elde etme amaçlanmaktadır. Verinin etiketlenmemiş olması, analiz aşamasında verinin ele alınış biçimi için genel bir doğrunun bulunmaması anlamına gelmektedir. Kümeleme, etiketlenmemiş veriler ile yürütülmektedir. Kümeleme modelleri boyut azaltma için çok başarılı bir yaklaşımdır. Model benzerlik veya uzaklıklar üzerine inşa edilmekte olup, belirlenecek olan kümeler içerisindeki benzerliğin maksimizasyonu ya da bir başka ifade ile uzaklıkların minimizasyonunu amaçlanmaktadır.

(Abbott, 2014) Kümeler kendi içlerinde homojen bir yapı sergilerken, evren içerisindeki diğer kümeler ile heterojen yapı göstermektedir. Kümeleme modellerinde bir diğer yaklaşım değişkenler arasındaki varyans-kovaryans yapısının açıklanmasına dayanmaktadır, “ p ” değişkenlerinin birkaç farklı doğrusal kombinasyonu yolu ile farklılığın çoğu, daha az küme ile açıklanabilmektedir (Johnson & Wichern, 2007).

Gözetimsiz öğrenme problemleri kümeleme ve boyutsal küçültme olmak üzere iki başlık altında toplanmaktadır. Kümeleme, etiketlenmemiş veri içeren, veri setinin benzer veri merkezleri etrafında kümelere ayırmayı amaçlamaktadır. Boyutsal küçültme ise genellikle veri ön işleme aşamasının ya da diğer makine öğrenmesi metotları dâhilinde veriyi dönüştürme aşamasının bir parçasıdır.

2.2. Derin Öğrenme

Derin öğrenme belirli yapay zekâ metotlarını ifade etmektedir ancak kesin bir tanımı bulunmamaktadır. Derin öğrenme terimi, araştırmacılar tarafından farklı biçimlerde çalışılmıştır. Derin öğrenme, genellikle çok sayıda katmandan oluşan yapay sinir ağları modelleri ile ilgilidir (Schmidhuber, 2015).

Derin öğrenme birden fazla katmana sahip olan modellerin veriden öğrenmesini sağlamaktadır. Derin öğrenme yöntemleri, konuşma tanımlama, görsel tanımlama ve obje tespiti gibi farklı alanlarda kullanılmaktadır. Derin öğrenme, her bir geçmiş katmandaki temsili kullanarak makinenin içsel parametrelerini ne şekilde değiştireceğini belirlemek amacı ile geri yayılım algoritması kullanmakta ve büyük veri setleri içerisindeki karmaşık yapıları keşfetmektedir (LeCun vd., 2015)

Derin öğrenme, makine öğrenmesinden oldukça farklı bir yapıya sahiptir. Makine öğrenmesi tahmin ortaya koymaktayken, derin öğrenme tahmin ortaya koyarken aynı zamanda yaratıcı bir davranış sergilemektedir. Derin öğrenme, yapısal olmayan veri yapılarını yapısal forma sokma maksadı ile kullanılmaktadır.

2.2. Metin Madenciliği

Metin madenciliği, yapısal formatta olmayan metinleri kullanarak bilgi keşfetme sürecidir (Mecca vd., 2007; Witten, 2003) bu noktada makine öğrenmesi metotlarından farklılaşmaktadır. Makine öğrenmesi metotları yapısal veriler ile çalışmaktayken, metin madenciliği yapısal olmayan verileri konu almaktadır.

Metin madenciliği ile analiz edilen metinlerdeki görülmeyen gizli ilişkiler, hipotezler ve trendler tespit edilmeye çalışılır. Metin madenciliğinden, metinleri kategorize etmek, etiketlemek, kümelemek, özetlemek veya metinler içerisindeki kelimelerin frekanslarını belirlemek gibi amaçlar için yararlanılmaktadır (Campesato, 2021; Çelik, 2020). Metin madenciliği, metin ön işleme, metin dönüştürme, öznitelik seçimi, bilgi keşfi ve analiz aşamalarından oluşmaktadır.

3. Muhasebe Denetiminde Yapay Zekâ, Makine Öğrenmesi, Metin Madenciliği ve Doğal Dil İşleme

Denetim sürecinde, denetçiler denetim verimliliğini arttırmak için yeni araçlara ihtiyaç duymaktadır. Denetim doğası gereği veri analitiği ve makine öğrenmesi metotlarının kullanımı için araştırmacı ve uygulamacılara motivasyon sağlamaktadır. Denetim süreci risk, tekrarlayan yapısal ve yapısal olmayan kararlar, eksik bilgi ve belirsizliğin değerlendirilmesi süreçlerini kapsamaktadır (Baldwin vd., 2006). Denetim sözleşmesinin yapılmasını takiben denetim süreci risk değerlendirme ve denetimin kapsamını ve hedeflerini kapsayan bir denetim planının oluşturulması ile devam eder. Bunu takiben denetçi, denetim kanıtı toplar ve analiz eder ve ayrıca yönetim tarafından sağlanan bilgilerin güvenilirliğinin yanı sıra iç kontrol yapısına ilişkinde görüş oluşturur. Denetim süreci denetçinin denetlenen işletme ile ilgili görüş oluşturmaya ile tamamlanır. Yapay zeka ve makine öğrenmesi metotlarının denetim süreci içerisinde farklı amaçlar ile kullanımını örnekleyen pek çok çalışma mevcuttur (Amani & Fadlalla, 2017). Denetim sürecinin her aşamasında kullanılan analitik prosedürlerin etkinliğini arttırmak maksadı ile de makine öğrenmesi metotlarından yararlanılmaktadır (Jans vd., 2014; Koskivaara, 2004).

3.1. Denetçi Seçimi Problemi

Denetim süreci her ne kadar gün geçtikçe dijitalleşse de denetçinin süreç içerisindeki önemi tartışılmaz bir gerçektir. İnsan odaklı bir süreç olan denetimde denetçinin seçimi de çok önemli bir problemdir. Bu nedenle literatürde denetçi seçimi problemini konu alan modeller geliştirilmiştir.

Tablo 1. Denetçi Seçimi Problemi ile İlgili Literatürdeki Çalışmalar

	Çalışmanın Başlığı	Kullanılan Metotlar	Veri Setinin Yapısı ve Öznitelikler
1	Applying Data Mining Methodologies for Auditor Selection (Kirkos, Spathis, & Manolopoulos, 2007a)	Karar Ağaçlar – C4.5 Çok Katmanlı Algılayıcılar K-En Yakın Komşu Algoritması	Çalışmada kullanılan veri seti 2003-2005 yılları arasında denetim firması değiştirmiş olan işletmelerden oluşmaktadır. Veri setinde toplam 338 gözlem yılı yer almaktadır. Çalışmada nicel nitelikteki mali öznitelikler ile birlikte nitel özniteliklerden faydalanılmıştır.
2	Support vector machines, Decision Trees and Neural Networks for auditor selection (Kirkos vd., 2008)	Karar Ağaçlar – C4.5 Çok Katmanlı Algılayıcılar *DMV-Doğrusal DVM- Quadratic DVM- Radial Tabanlı	Çalışmada kullanılan veri seti 2003-2005 yılları arasında denetim firması değiştirmiş olan işletmelerden oluşmaktadır. Veri setinde toplam 338 gözlem yılı yer almaktadır. Çalışmada ANOVA analizi ile anlamlılığı test edilmiş olan on sekiz öznitelik ile birlikte dört kukla öznitelik kullanılmıştır.
3	Audit-firm group appointment: an artificial intelligence approach (Kirkos vd., 2009)	Karar Ağaçlar – C4.5 Çok Katmanlı Algılayıcılar K-En Yakın Komşu Algoritması Lojistik Regresyon	Çalışmada kullanılan veri seti 2003-2005 yılları arasında denetim firması değiştirmiş olan işletmelerden oluşmaktadır. Veri setinde toplam 338 gözlem yılı yer almaktadır. Çalışmada ANOVA analizi ile anlamlılığı test edilmiş olan on sekiz öznitelikten faydalanılmıştır.
4	Auditor Choice Prediction Model Using Corporate Governance and Ownership Attributes: Machine Learning Approach (Rahman vd., 2021)	Naive Bayes Sınıflandırıcısı Karar Ağaçları Rastgele Orman Algoritması Derin Öğrenme Algoritması	Çalışmada kullanılan veri seti 2000 – 2007 yılları arasında kapsamaktadır. Veri setinde toplam 2262 gözlem yılına yer verilmiştir. Çalışmada üç ana kategoride, işletme karakteristiği, kurumsal yönetim, ortaklık yapısı, toplam on üç öznitelik yer almaktadır.

*Destek Vektör Makineleri

3.2. Denetim Görüşü

Denetim sürecinin sonucunda, denetçi tüm denetim sürecini özetleyen, denetlenen işletme ile ilgili kararını denetim raporunda finansal bilgi kullanıcıları ile paylaşmaktadır. Veri analitiği ve makine öğrenmesi metotları literatürde denetim görüşü tahmin etmek maksadı kullanılmıştır.

Tablo 2. Denetim Görüşü ile İlgili Literatürdeki Çalışmalar

	Çalışmanın Başlığı	Kullanılan Metotlar	Veri Setinin Yapısı ve Öznitelikler
1	Explaining qualifications in audit reports using a support vector machine methodology (Douplos vd., 2005)	DMV-Doğrusal DVM- Quadratic DVM- Radial Tabanlı	Çalışmada 1998-2003 yılları arasında kapsayan bir veri seti yer almaktadır. Birleşik Krallık faaliyet gösteren 1754 işletmeye ait toplam 6048 gözlem yılı kullanılmıştır. Bunları 859 adedi şartlı görüştür. Beş mali oran ile birlikte iki adet kredi riskini temsil eden yapay kukla değişken yer almaktadır.
2	Identifying Qualified Auditors' Opinions: A Data Mining Approach (Kirkos, Spathis, Nanopoulos, vd., 2007)	Karar Ağaçları Yapay Sinir Ağları Bayes Ağları	Çalışmada kullanılan veri seti 1995-2004 yıllarını kapsamaktadır. Veri setinde 450 adet işletmeye ait gözlem yer almaktadır. Çalışmada ANOVA testi sonucunda anlamlı olduğu tespit edilen on altı öznitelik yer almaktadır.
3	Modeling the auditors' opinions by using association rules (Kirkos, 2009)	Birliktelik Kuralları Analizi	Çalışmada kullanılan veri seti FAME veri tabanından elde edilmiştir. Veri seti toplam 450 adet işletmenin verilerini içermektedir. Çalışmada 24 adet mali oran öznitelik olarak yer almaktadır.
4	Finding Rules for Audit Opinions Prediction Through Data Mining Methods (Saif vd., 2012)	Karar Ağaçları DVM – Doğrusal DVM – Polinomsal DVM – Radial tabanlı DVM - Sigmoid	Çalışmada kullanılan veri seti 2001-2007 yılları arasında kapsamaktadır. Veri seti toplam 1018 gözlemden oluşmaktadır. Çalışmada toplam 29 adet mali oran ve Altman Z-skor öznitelik olarak yer almaktadır.
5	An Expert System with Neural Network and Decision Tree for	Karar Ağaçları	Çalışmada kullanılan veri seti 2001-2007 yılları arasında kapsamaktadır. Veri seti toplam 1018 gözlemden oluşmaktadır.

	Predicting Audit Opinions (Saif vd., 2013)	Yapay Sinir Ağları	Çalışmada toplam 29 adet mali oran ve Altman Z-skor öznelik olarak yer almaktadır.
6	Predicting Qualified Audit Opinions Using Financial Ratios: Evidence from the Istanbul Stock Exchange (Yaşar vd., 2015)	Karar Ağaçları – C5.0 Lojistik Regresyon Diskriminant Analizi	Çalışmada kullanılan veri seti 2010 – 2013 yılları arasını kapsamaktadır. Veri setinde yer alan gözlem yılı Borsa İstanbul A.Ş’ de işlem gören işletmelere aittir. Çalışmada toplam 12 adet mali oran öznelik olarak yer almıştır.
7	Predicting the type of auditor opinion: Statistics, machine learning, or a combination of the two? (Stanišić vd., 2019)	Karar Ağaçları – C5.0 Rastgele Orman Algoritması Regularize Rastgele Orman Algoritması Stokastik Gradient Boosting Extreme Gradient Boosting K-En Yakın Komşu Algoritması Çok Katmanlı Algılayıcılar DVM-Radial Tabanlı Doğrusal Diskriminant Analizi Lojistik Regresyon Probit Regresyon Karma Etkili Lojistik Regresyon	Çalışmada 13561 adet denetim görüşünün yer aldığı bir veri seti yer almaktadır. Sırası ile 71 olumsuz, 644 görüş bildirmekten kaçınma, 3706 şartlı görüş ve 9140 olumlu görüş yer almaktadır. Literatüre dayalı olarak seçilen ve veriye dayalı olarak üretilen toplam 1546 uygun öznelik tahminci belirlenmiştir.
8	Bağımsız Denetim Görüşlerinin Makine Öğrenmesi Algoritmaları ile Tahmin Edilmesi (Büyüktanır & Toraman, 2020)	Lojistik Regresyon Naive Bayes Sınıflandırıcısı Rastgele Gradyan Azaltma K-En Yakın Komşu Algoritması Karar Ağaçları Rastgele Orman Algoritması AdaBoost Çok Katmanlı Algılayıcılar Karesel Diskriminant Analizi Extreme Gradient Boosting AdaBoosted Karar Ağacı	Çalışmada kullanılan veri seti 2009 – 2019 yıllarını kapsamaktadır. Çalışmada toplam 7128 gözlem yılına ait denetim görüşü kullanılmıştır. Denetim görüşlerinden 6259 adedi olumlu, 777 adedi şartlı ve 8 adedi olumsuz görüştür. 83 gözlem yılı için denetçi görüş bildirmekten kaçınmıştır. Çalışmada veri ön işleme sonrasında 52 adet özneliğe yer verilmiştir.
9	Predicting Audit Opinion in Consolidated Financial Statements with Artificial Neural Networks (Sánchez-Serrano vd., 2020)	Çok Katmanlı Algılayıcılar Radyal Tabanlı Fonksiyon Ağları Derin öğrenme Ağları	Çalışmada kullanılan veri setinde toplam 298 gözleme yer verilmiştir. Veri seti 87 şartlı görüş ve 211 olumlu görüşten oluşmaktadır. Veri setinde literatüre dayanarak seçilen 35 öznelik yer almaktadır.

3.3. İşletmenin Sürekliliği

Denetim sürecinde, denetlenen işletmenin sürekliliği de denetçinin değerlendirmesi gereken konulardan birisidir. Bu kapsamda denetçinin işletmenin sürekliliği ile görüşünü desteklemek amacı ile farklı yöntemler ile modeller geliştirilmiştir.

Tablo 3. İşletmenin Sürekliliği ile İlgili Literatürdeki Çalışmalar

	Çalışmanın Başlığı	Kullanılan Metotlar	Veri Setinin Yapısı ve Öznitelikler
1	Going concern prediction using data mining techniques (Chye Koh & Kee Low, 2004)	Lojistik Regresyon Karar Ağaçları Yapay Sinir Ağları	Çalışmada kullanılan veri seti Koh (1991) tarafından yürütülen çalışmadan alınmıştır. Veri seti toplam 330 gözlemden oluşmaktadır. Gözlemlerden 165 adedi süreklilik görüşü almıştır. Veri setinde bulunan her bir gözlem, mali verilerden elde edilen 6 öznitelik ile temsil edilmektedir.
2	Analyzing the financial distress of Chinese public companies using probabilistic neural networks and multivariate discriminate analysis (Wu vd., 2008)	Çoklu Diskriminant Analizi Olasılıksal Yapay Sinir Ağları	Çalışmada kullanılan veri setinde toplam 48 adet işletmenin verilerinden yararlanılmıştır. Bunlardan 32 adedi eğitim verisini oluştururken, 16 adedi test verisini oluşturmaktadır. Mali sıkıntılı olarak tanımlanan işletmeler Çin’de ST(Special Treatment) etiketi almış olan işletmelerdir. Veri seti dengeli forma sahiptir. Çalışmada 7 adet mali oran öznitelik olarak yer almıştır.
3	Predicting going concern opinion with data mining Predicting going concern opinion with data mining (Martens vd., 2008)	AntMiner+ Karar Ağaçları – C4.5 Lojistik Regresyon DVM – Radyal Tabanlı Fonksiyon Çoğunluk Oylamasına dayalı Topluluk Öğrenmesi	Çalışmada kullanılan veri 271’i süreklilik görüşü olmak üzere toplam 10047 gözlem yılı içermektedir. Çalışmada işletmenin mali durumunu yansıtan 14 adet öznitelik yer almaktadır.
4	Financial failure prediction using efficiency as a predictor (Xu & Wang, 2009)	Lojistik Regresyon Çoklu Diskriminant Analizi Destek Vektör Makineleri	Çalışmada kullanılan veri seti 1999 – 2005 yılları arasını kapsamakta ve 60 adedi ST (Special Treatment) etiketi almış olmak üzere toplam 120 adet gözlemden oluşmaktadır. Çalışmada istikrar, karlılık, büyüme, faaliyet ve nakit akışı kategorileri altında toplam 20 mali oran muhtemel öznitelikler olarak belirlenmiştir. Bunlar içerisinde anlamlı olan 8 adedi seçilmiştir.
5	Business failure prediction using decision trees (Gepp vd., 2010)	Tekrarlamalı Ayırma Analizi Çoklu Diskriminant Analizi Karar Ağaçları – C5.0 Karar Ağaçları- CART	Çalışmada kullanılan veri seti karşılaştırmaya olanak tanınması maksadı ile Frydman vd., (1985) tarafından kullanılmış olan veri setinin aynısıdır.
6	Prediction of hotel bankruptcy using support vector machine, artificial neural network, logistic regression, and multivariate discriminant analysis (Kim, 2011)	Çoklu Diskriminant Analizi Lojistik Regresyon Yapay Sinir Ağları DVM-Doğrusal DVM-Polinomal DVM-Sigmoid DVM-Radyal Tabanlı	Çalışmada kullanılan veri seti, 33 adedi iflas etmiş olan 66 işletmeye ait gözlemi içermektedir. Veri seti 1995-2002 yılları arasını kapsamaktadır. Veri seti anlamlılığı test edilmiş olan, likidite, stabilite, karlılık ve faaliyet kategorilerinin altında bulunan mali oranlardan oluşmaktadır.
7		DVM-Doğrusal	

	Predicting business failure using support vector machines with straightforward wrapper: A re-sampling study (Li & Sun, 2011)	DVM-Polinomal DVM-Gaussian DVM-Radyal Tabanlı	Çalışmada veri ön işleme aşaması sonrasında 153 adet gözlem bulunan bir veri seti kullanılmıştır. Veri ön işleme öncesi karlılık, faaliyet, yükümlülük yapı, büyüme ve hisse başına varlık ve getiri kategorileri altında organize edilmiş olan 30 adet mali oran seçilmiştir. Çalışmada birden fazla öznitelik seçim yöntemi kullanılmış ve performansları karşılaştırılmıştır.
8	A Multicriterion Decision Support Methodology For Audit Opinions: The Case Of Audit Reports Of Distressed Firms In Turkey (Adiloglu & Vuran, 2011)	Lojistik Regresyon	Çalışmada kullanılan veri setinde Borsa İstanbul AŞ.' De işlem gören ve 1998-2006 yılları arasında mali sıkıntı yaşamış 33 imalar işletmesine yer verilmiştir. Çalışmada gözlemleri temsil eden 10 adet öznitelik bulunmaktadır.
9	Comparative analysis of data mining methods for bankruptcy prediction (Olson vd., 2012)	Yapay Sinir Ağları Karar Ağaçları-ID3 Karar Ağaçları-C4.5 Karar Ağaçları-C5.0 Karar Ağaçları-CART Karar Ağaçları-BFD Karar Ağaçları-AD Lojistik Regresyon Destek Vektör Makineleri	Çalışmada kullanılan veri seti toplam 1321 adet gözlemden oluşmaktadır. Gözlemlerden 697 adedi iflas etmiş olan işletmelerdir. Çalışmada kullanılan veri seti toplam 17 öznitelige yer verilmiştir. Kullanılan öznitelikler içerisinde "fiyat" dışındakiler işletmelerin mali tablolarından elde edilen verilerdir.
10	Partial Least Square Discriminant Analysis for bankruptcy prediction (Serrano-Cinca & Gutiérrez-Nieto, 2013)	Doğrusal Diskriminant Analizi Lojistik Regresyon Stepwise Lojistik Regresyon Çok Katmanlı Algılayıcılar K-En Yakın Komşu Algoritması Bayes Ağları Destek Vektör Makineleri Karar Ağaçları - C4.5(Boosting) Rastgele Orman Kısmi En Küçük Kareler Diskriminant Analizi	Çalışmada kullanılan veri setinde toplam 8293 gözlem bulunmaktadır. Bunların toplam 320 adedi 2009 krizi sonrasında 2011 yılına kadar iflas etmiş bankalardır. Kalan gözlemler aynı dönemde faaliyetlerine devam etmiş olan bankalardır. Çalışmada 17 adet mali oran öznitelik olarak kullanılmıştır.
11	Predicting restaurant financial distress using decision tree and AdaBoosted decision tree models (Kim & Upneja, 2014)	Karar Ağaçları Adaptive Boosting	Çalışmada kullanılan veri setinde toplam 163 işletmeye ait 826 gözlem yılı yer almaktadır. Gözlemlerin içerisinde 21 işletmeye ait 42 gözlem yılı mali sıkıntılı olarak etiketlenmiştir. Çalışmada 25 adet mali oran öznitelik olarak kullanılmıştır.
12	Going-concern prediction using hybrid random forests and rough set approach (Yeh vd., 2014)	Kaba Küme Teorisi Karar Ağaçları Rastgele Orman Algoritması Yapay Sinir Ağları Destek Vektör Makineleri	Çalışmada kullanılan veri seti 220 süreklilik görüşü ve 165 olumlu denetim görüşü içermektedir. Süreklilik görüşüne sahip gözlemler 55 farklı işletmeye aittir. Çalışmada kullanılan veri setinde toplam 27 adet öznitelik bulunmaktadır. Bunların 18 adedi mali oran, 2 adedi finansal olmayan oran ve 7 adedi ise entelektüel sermaye ile ilgili oranlardır.
13	Incorporating sequential information in bankruptcy prediction with predictors based on Markov for	Lojistik Regresyon Doğrusal Diskriminant Analizi Destek Vektör Makineleri	Çalışmada Belfirst veri tabanından faydalanılmıştır. Çalışmada toplam karlılık, likidite ve ödeme gücü kategorilerinin altında toplam 18 adet mali oran ile işletmelerin iş gücü profilini ortaya koyan 7 adet oran öznitelik olarak kullanılmıştır.

	discrimination (Volkov vd., 2017)	Rastgele Orman Algoritması	
		Extreme Gradient Boosting	
14	An investigation of bankruptcy prediction in imbalanced datasets (Veganzones & Séverin, 2018)	Doğrusal Diskriminant Analizi	Çalışmada toplam 1500 işletmeden oluşan dengeli bir veri seti kullanılmıştır. Çalışmada farklı sektörler için ve veri setinin tamamı için öznelik seçimi yapılmıştır. Kullanılan öznelikler çalıştırılan filtreleme yöntemlerinin en az ikisi tarafından seçilmiştir.
		Lojistik Regresyon	
		Yapay Sinir Ağları	
		Destek Vektör Makineleri	
		Rastgele Orman Algoritması	
15	Class-imbalanced dynamic financial distress prediction based on Adaboost-SVM ensemble combined with SMOTE and time weighting (J. Sun vd., 2020)	Destek Vektör Makineleri	Çalışmada toplam 2628 işletmeden oluşan bir veri seti kullanılmıştır. Veri setindeki 438 işletme mali sıkıntılı olarak etiketlenmiştir. Dengesiz veri setinin ortaya çıkaracağı sorunun üstesinden gelmek maksadı ile SMOTE metodundan yararlanılmıştır. Çalışmada ilk olarak karlılık, faaliyet kapasitesi, ödeme gücü, yapısal oranlar, büyüme yeteneği, risk seviyesi, hisse başına oranlar ve ortak karlılığı kategorileri altında organize edilmiş olan 55 mali oran belirlenmiştir. Öznelik seçi sonrasında 19 mali oran belirlenmiş ve öznelik olarak kullanılmıştır.
16	Combining corporate governance indicators with stacking ensembles for financial distress prediction (Liang vd., 2020)	Destek Vektör Makineleri	Çalışmada kullanılan veri setinde toplam 286 işletme yer almaktadır. İşletmelerin 143 adedi iflas etmiştir. Çalışmada iki mali oranlar ve kurumsal yönetim göstergeleri olmak üzere iki kategoride toplam 61 öznelik kullanılmıştır. Eğitilen ilk modelde öznelik seçimi yapılmamıştır. İkinci modelde aşamalı diskriminant analizi ile seçilen öznelikler kullanılmıştır.

3.4. Risk Kontrolü ve Değerleme

Yapay zeka ve makine öğrenmesi metotlarından iç denetçilerin faydalanabileceği modeller geliştirmek ve iç denetim sürecinin etkinliğini ölçmek maksadı ile de faydalanılmaktadır (Tang vd., 2017; Werner & Gehrke, 2015, 2019). Ayrıca risk kontrolü ve değerlendirme amacı ile de pek çok model geliştirilmiştir.

Tablo 4. Risk Kontrolü ve Değerleme ile İlgili Literatürdeki Çalışmalar

	Çalışmanın Başlığı	Kullanılan Metotlar	Veri Setinin Yapısı ve Öznelikler
1	Earnings management prediction: A pilot study of combining neural networks and decision trees (Tsai & Chiou, 2009)	Yapay Sinir Ağları	Kazanç yönetimi uygulamalarının tespitini amaçlayan bu çalışmada 2002-2005 yılları arasında Tayvan Borsasında işlem gören işletmelerin yer aldığı bir veri seti kullanılmıştır. Veri setinde yer alan işletmelerin tamamı elektronik sektöründe faaliyet göstermektedir. Çalışmada yer alan 11 öznelik literatür taraması ile seçilmiştir.
		Karar Ağaçları	
2	Towards a Machine Learning Approach for Earnings Manipulation Detection (Dbouk & Zaarour, 2017)	Naive Bayes Sınıflandırıcısı	Çalışmada Lübnan' da sıvı yakıt sektöründe faaliyet göstermekte olan 53 işletmenin verilerinden faydalanılmıştır. Çalışmada kazanç manipülasyonunun tespiti maksadı ile 19 mali oran öznelik olarak kullanılmıştır.
3	Detecting financial restatements using data mining techniques (Dutta vd., 2017)	Yapay Sinir Ağları	Çalışmada kullanılan iki veri seti 2001-2014 yılları arasını aittir. Bu veri seti gözlemlerin filtrelemesi neticesinde elde edilmiştir. Veri seti toplam, veri ön işleme sonrasında toplam 3513 gözlem yılını içermektedir. Veri setin nihai olarak 109 hile beyanı içermektedir. Dengesiz veri seti sorununun üstesinden gelmek maksadı ile SMOTE metodu kullanılmıştır. Çalışmada literatür temel alınarak ilk olarak 116 farklı öznelik belirlenmiştir. Bunların içerisinde 14 adedi boyut indirgeme sürecinde silinmiştir.
		Karar Ağaçları	
		Bayes Ağları	
		Naive Bayes Sınıflandırıcısı	
		Destek Vektör Makineleri	

4	Research on Application of Data Mining Technology in Risk Assessment Process of Audit (Yan vd., 2019)	DBSCAN Kümeleme (density-based spatial clustering of applications with noise)	Çalışma teorik bir model önermektedir.
---	---	---	--

3.5. Hile Denetimi

Hileli finansal raporlamanın tespiti, yapılan hileli işlemin gelecekteki olumsuz etkilerinin önlenmesi açısından çok önemlidir. Hileli finansal raporlama tespiti, hileli verileri gerçek verilerden ayırt etmeyi ve böylece hileli davranış ve/veya hileli faaliyeti ifşa ederek, karar vericilerin hilenin olumsuz etkisine karşı uygun stratejileri geliştirmesini amaçlamaktadır. Veri analitiği ve makine öğrenmesi metotları bu maksat ile çok yaygın bir şekilde kullanılmaktadır.

Tablo 5. Hile Denetimi ile İlgili Literatürdeki Çalışmalar

	Çalışmanın Başlığı	Kullanılan Metotlar	Veri Setinin Yapısı ve Öznitelikler
1	Forecasting Fraudulent Financial Statements using Data Mining (Kotsiantis vd., 2006)	Karar Ağaçları – C4.5 Yapay Sinir Ağları Bayes Ağları K-En Yakın Komşu Algoritması Destek Vektör Makineleri	Çalışmada kullanılan veri seti Atina Borsasında işlem gören 164 Yunan imalat işletmesine aittir. Veri setinde bulunan işletmelerin 41 adedi hakkında hile kanıtları sunulmuştur. Çalışmada kullanılan karlılık, kaldıraç, likidite, verimlilik ve nakit akışı kategorileri altında toplam 23 adet öznitelik kullanılmıştır.
2	Data Mining techniques for the detection of fraudulent financial statements (Kirkos, Spathis, & Manolopoulos, 2007b)	Karar Ağaçları Yapay Sinir Ağları Bayes Ağları	Çalışmada kullanılan veri seti 76 Yunan imalat firmasına ait gözlemleri içermektedir. Veri setindeki işletmelerin 38 adedi hakkında hile kanıtları sunulmuştur. İlk olarak 27 mali oran öznitelik olarak belirlenmiştir. ANOVA testi sonucunda anlamlılığı tespit edilen 10 mali oran son olarak öznitelik olarak veri setinde yer almıştır.
3	False Financial Statements: Characteristics of China's Listed Companies and CART Detecting Approach (Bai vd., 2008)	Karar Ağaçları – CART Lojistik Regresyon	Çalışmada kullanılan veri seti toplam 148 işletmeye ait gözlemden oluşmaktadır. Gözlemlerin 24 adedi hatalı finansal raporlardır. Hileli raporlama yapan işletmelerin hayali işlemler yaratmak sureti ile gelirlerini arttırması sebebi ile ilk olarak işletmelerin varlık ve gelirleri ile ilgili mali oranlar öznitelik olarak belirlenmiştir. Bu işlemlere paralel olarak işletmelerin başka kalemler üzerinde yapabileceği tahrifleri temsil etmesi için 17 mali oran da öznitelik olarak seçilmiştir.
4	Classification techniques for the identification of falsified financial statements: a comparative analysis (Gaganis, 2009)	Yapay Sinir Ağları Çoklu Diskriminant Analizi Lojistik Regresyon UTADIS MHDIS DVM- Doğrusal DVM-Polinomal	Çalışmada kullanılan veri setinde yer alan işletmeler Atina Borsasında işlem görmektedir. Veri seti 2001-2004 yıllarını içine almaktadır. İlk olarak 199 hileli raporlama yapan işletme tespit edilmiştir. İkinci adımda seçilen ilk işletmeler aynı sektörden ve aynı büyüklüğe sahip hileli raporlama yapmamış olan işletmeler ile eşleştirilmek sureti ile veri seti oluşturulmuştur. Literatüre dayalı olarak seçilen 28 mali oran, karlılık, performans, ödeme kabiliyeti gibi boyutlarda temsil kabiliyeti yeteneğine sahiptir.

		DVM-Radyal Tabanlı Fonksiyon	
		K-En Yakın Komşu Algoritması	
		Olasılıksal Yapay Sinir Ağları	
5	Detecting Management Fraud in Public Companies (Cecchini vd., 2010a)	Destek Vektör Makineleri	Çalışmada yer alan veri seti 122 işletmeye ait 205 hileli raporlama gözlem yılını içermektedir. Bu gözlemler ile birlikte veri setinde toplam 6427 hile içermeye gözlem yer almaktadır. Çalışmada literatürde kullanılmış olan 40 öznelikten faydalanılmıştır.
6	MetaFraud: A Meta-Learning Framework for Detecting Financial Fraud (Abbasi vd., 2012)	Lojistik Regresyon	Çalışmada kullanılan eğitim veri seti toplam 3862 gözlem içermektedir. Bunları 406 adedi hile barındırmaktadır. Test veri seti ise 5144 gözlem içermektedir. Test veri seti içerisindeki 409 gözlem hile barındırmaktadır. Çalışmada toplam 12 adet mali oran öznelik olarak kullanılmıştır. Seçilen mali oranlar literatür destekli olarak belirlenmiştir.
		Yapay Sinir Ağları	
		DVM-Doğrusal	
		DVM-Polinomal	
		DVM-Radyal Tabanlı Fonksiyon	
		Navie Bayes Sınıflandırıcısı	
		Bayes Ağları	
		Karar Ağaçları-J48	
		Navie Bayes Ağaçları	
		ADTree	
		Rastgele Orman Algoritması	
		REPTree	
		En Yakın Komşu Algoritması	
		JRip	
7	The Application of Data Mining Techniques in Manipulated Financial Statement Classification: The Case of Turkey (Ozdoglu vd., 2016)	Karar Ağaçları	Çalışmada kullanılan veri seti 2009 – 2013 taranarak oluşturulmuştur. Veri setinde yer alan işletmeler ilgili periyotta Borsa İstanbul AŞ. 'de işlem görmektedir. Veri seti toplam olarak 224 gözlem içermektedir. Bunları 110 adedi riskli olarak etiketlenmiştir. Çalışmada literatüre dayalı olarak seçilen 13 adet mali oran öznelik olarak kullanılmıştır.
		Lojistik Regresyon	
		Yapay Sinir Ağları	
8	Detection of fraudulent financial statements using the hybrid data mining approach (Chen, 2016)	Karar Ağaçları-CART	Çalışmada kullanılan veri seti toplam olarak 176 işletmeye ait gözlemi içermektedir. Veri setindeki 44 gözlem hile içermektedir. Çalışmada 23 adet mali oran ile 7 adet mali olmayan oran öznelik olarak yer almaktadır. Çalışmada öznelik seçim yöntemi olarak CHAIN ve CART karar ağacı algoritmaları kullanılmıştır.
		Karar Ağaçları-CHAID	
		Bayes Ağları	
		Destek Vektör Makineleri	
		Yapay Sinir Ağları	
		Adaboost	
		Rastgele Orman Algoritması	
		Destek Vektör Makineleri	
		Doğrusal Probit Model	
		Decision Stump Algoritması	
		Karar Ağaçları-J48	
		Bayes Ağları	
		Navie Bayes Sınıflayıcıları	
		Yapay Sinir Ağları	

3.6. Muhasebe Denetiminde Metin Madenciliği ve Doğal Dil İşleme

Muhasebe bilgi sisteminin içerisinde üretilen verinin büyük bir çoğunluğu yapısal formata sahip değildir. (N. C. Brown vd., 2020). Muhasebe ve denetim alanında, veri analitiği ve makine öğrenmesi metotlarının kullanıldığı çalışmalarda çoğunlukla, yapısal formattaki finansal nitelikteki verilere yer verilmiştir. Ancak son yıllarda yapılan çalışmalar, modellerde sadece finansal nitelikteki verilerin kullanılmasının modelin başarısını sınırladığını belirtmektedir. Finansal nitelikteki özniteliklerin işletme ile ilgili aktardığı bilgi sınırlıdır. Finansal nitelikteki veri kümeleri tek başına işletmenin iç ve dış çevresi ile ilgili tüm faktörler hakkında yeterli bilgiyi aktarabilecek niteliğe sahip değildir (Jo & Shin, 2016). Bu nedenle finansal nitelikte olmayan veri yapılarının modellerde kullanılabileceği belirtilmektedir (Cecchini vd., 2010b; Hájek & Olej, 2015; Loughran & McDonald, 2011). Yapısal formatta olmayan metinlerin analizi nitel tahmine dayalı bilgileri elde etmenin etkili bir yoludur. Metin analizi, nitel analizin bir alt kümesi olarak ifade edilmektedir (Loughran & McDonald, 2016).

Son yıllarda, metin analizinin popülerliği kurumsal raporların içeriğinin analizinde giderek artmaktadır. Veri analitiği ve metin madenciliği metotları muhasebe ve denetim alanında on yıldan fazla süredir kullanılmaktadır (Baldwin vd., 2006; Fisher, 2018; Loughran & McDonald, 2016). Metin analizi metotlarının kullanımı muhasebe ve denetim alanında oldukça yeni olsa da yapılan çalışmalar, bu metotlardan faydalanan yayınların sayısının giderek arttığını belirtmektedir (Fisher vd., 2016). İşletmelerin yayınladığı farklı kurumsal raporlardan elde edilecek olan anahtar kelimelerden veya söz öbeklerinden model başarısını arttırmak maksadı ile yararlanılabilir (Qiu vd., 2013). Bu bağlamda, denetim alanında literatürde farklı çalışmalar bulunmaktadır.

Tablo 6. Metin Madenciliği ve Doğal Dil İşleme Metotlarının Kullanıldığı Çalışmalar

	Çalışmanın Adı	Çalışmanın İçeriği
1	The language of quarterly reports as an indicator of change in the company's financial status (Magnusson vd., 2005)	Çalışmada bilişim sektöründeki ekonomik büyümenin ciddi bir düşüş yaşadığı 2000 ile 2001 yılları arasına odaklanılmaktadır. Bu bağlamda çalışmada, bilişim sektöründeki gerilemeden ciddi şekilde etkilenen telekomünikasyon sektöründe faaliyet gösteren işletmelere ait mali raporlar ile analizler yürütülmüştür. Çalışmanın temel amacı bilişim sektöründe yaşanan gelişmelerin işletmelerin üçer aylık mali raporlarının diline nasıl yansıdığı ve metinlerde belirtilen değişikliklerin mali rakamlardaki değişikliklerden önce gelip gelmediğini incelemektir.
2	Can Linguistic Predictors Detect Fraudulent Financial Filings? (Goel vd., 2010)	Çalışmada hile tespiti maksadı ile işletmelerin yıllık mali raporlarının metinsel içeriğinin dilsel analizini içeren bir metodoloji sunulmaktadır. Metinlerin içerdiği dilsel ip uçları ya da dil özellikleri, çalışmada araştırmacıların metinle etkileşiminin ilerisine geçmiş ve raporların içeriğinin ötesini incelemelerine de olanak tanımıştır. Çalışma sonucunda yıllık mali raporların niteliksel anlatı içeriğinin, mali rakamlar tarafından doğru bir şekilde tespiti mümkün olmayan hileleri tespit etmek için faydalı bilgiler içerdiği ortaya koyulmuştur. Çalışma sonucunda hileli finansal raporların yazım tarzlarında farklılıklar tespit edilmiştir.
3	Making words work: Using financial text as a predictor of financial events (Cecchini vd., 2010b)	Çalışmada mali nitelikteki metinleri otomatik olarak analiz etmek maksadı ile bir metodoloji geliştirilmiştir. İşletmeye ciddi zararları olan finansal olayların tespiti maksadı ile geliştirilen bu metodoloji hile ve mali sıkıntı üzerinde test edilmiştir. Araştırmacılar belirli sözcüklerin belirli sonuçlar ile olumlu ya da olumsuz ilişki içerisinde olduğu varsayımına sahiptir. Bu bağlamda mali metinlerden bir olay ile ilgili anahtar terimler sözlüğü tanımlamayı amaçlayan araştırmacılar tarafından kullanılabilecek bir metodoloji geliştirilmiştir.
4	Identification of fraudulent financial statements using linguistic credibility analysis (Humpherys vd., 2011)	Çalışmanın temel amacı hile içeren olaylar ile hile içermeyen olaylar arasındaki, kullanılan dil hakkındaki anlayışın derinleştirilmesidir. Bu bağlamda doğal dil işlemeyen kurumsal raporları düzenleyen şahısların niyetini ortaya çıkarmak maksadı ile faydalanılmıştır. Çalışmanın sonuçları, yararlanılan modellerin mali raporlarda hilenin tespiti maksadı ile kullanılabileceğini ortaya koymuştur.
5	When Is a Liability Not a Liability? Textual Analysis, Dictionaries, and 10-Ks (Loughran & McDonald, 2011)	Muhasebe ve finans literatüründe mali raporların sahip olduğu dil tonunun analizi maksadı ile metin analizinin kullanılması giderek yaygınlaşmaktadır. Günümüze kadar literatürde elde edilmiş olan sonuçlar, olumsuz kelimelerin sınıflandırılmasının metinlerin sahip olduğu tonun ölçülmesinde etkili olabileceğini göstermektedir. Çalışmanın metin analizi bağlamında literatüre çeşitli katkıları bulunmaktadır. Bunların içerisinde en önemlisi, Harvard listesinde bulunan negatif kelime sayımlarının yaklaşık olarak dörtte üçünün mali anlamda genellikle negatif olmayan kelimelere atfedilebileceği ortaya koyulmaktadır. Çalışmada genellikle mali anlamda olumsuz etkileri bulunan 2337 kelimelik bir liste oluşturulmuştur.
6	Extracting Key Phrases as Predictors of Corporate Bankruptcy: Empirical Analysis of Annual Reports	İşletmelerin yıllık mali raporları üzerinden iflas tahmini yapmak oldukça zordur. Bu sorunun üstesinden gelmek maksadı ile çalışmada Japonya' da kamuya sunulan raporlardan bilgi çıkarımına odaklanılmıştır. Çalışmada 90 adedi iflas etmiş toplam 180 adet işletmenin yer aldığı bir veri seti kullanılmıştır. İflas etme durumunu ayırtıran anahtar ifadelerin ayrıştırılması maksadı ile kamu ile paylaşılmış yıllık raporlardan faydalanılmıştır. Metin

	by Text Mining (Shirata vd., 2011)	madenciligi temeli üzerine inşa edilmiş olan çalışma sonucunda, faaliyet raporlarında “dividends” veya “retained earnings” ifadelerinin belirli bazı özel ifadeler ile birlikte yer alması durumunun iflas durumunun tespitinde etkili olabileceği tespit edilmiştir. İflas etmemiş olan işletmeler için “capital investment”, “new business” ve “research and development” ifadelerinin “dividend” ve “retained earnings” ifadelerinin aynı cümlelerde bulunduğu tespit edilmiştir.
7	Beyond the Numbers: Mining The Annual Reports For Hidden Cues Indicative of Financial Statement Fraud (Goel & Gangolly, 2012)	Çalışmada hile tespiti maksadı ile işletmeler tarafından yayınlanmış olan yıllık raporlardaki metin içeriği incelenmektedir. Bu yolla hileli raporlama yapan ve yapmayan işletmelerin arasındaki yazım ve sunum stilineki farklılıkların tespiti amaçlanmaktadır. Yıllık raporlarda yapılan hilenin sayısal mali bilgiler üzerinde gizlenebileceği varsayımında hareketle çalışmada oluşturulan hipotezler ki-kare yöntemi ile test edilmiştir. Çalışmada sonuçları hileli raporlamada özellikle altı ipucu kategorisine ışık tutmaktadır. Bunlar karmaşık cümle yapısı kullanımı, okunabilirlik indeksi ile ölçüldüğünde okuma ve anlama güçlüğü, pozitif ton kullanımı, pasif ses kullanımı, belirsizlik belirticilerinin kullanımı ve zarflarını kullanımıdır. Raporlar üzerinde yapılan analizlerde hileli raporlar ile hileli olmayan raporlar arasında büyük harf ve noktalama işareti kullanımı arasında bir farklılık tespit edilmemiştir.
8	Forecasting Corporate Financial Performance Using Sentiment in Annual Reports For Stakeholders' Decision-Making (Hajek vd., 2014)	Çalışmada yıllık mali raporların üslubunun* mali performansın tahminindeki rolü incelenmesi amaçlanmaktadır. Çalışmada ABD’ de faaliyet gösteren işletmelere ait veriler kullanılmaktadır. Çalışmada destek vektör makineleri en iyi sınıflama sonucu vermiştir.
9	Word Categorization of Corporate Annual Reports for Bankruptcy Prediction by Machine Learning Methods (Hájek & Olej, 2015)	Çalışmada yıllık mali raporların çeşitli kelime kategorilerinin tespit edilmesi ve bunların iflas tahmini üzerindeki etkisinin incelenmesi amaçlanmaktadır. Çalışmada sonuçları, iflas eden işletmelerin raporlarında kullandıkları dilin daha güçlü azim,, başarı, aşinalık, ilgi, dışlama ve inkar ile karakterize edildiği tespit edilmiştir. Ayrıca iflas etmiş olan işletmeleri daha fazla olumlu, kesinlik taşımayan, olumsuz dil tercih ettiği ve kip kullandığı da tespit edilmiştir. Bir başka ifade ile iflas eden işletmeler paydaşlarının endişelerini gidermek maksadı ile hem olumlu hem de olumsuz üslup özelliklerini daha fazla kullandığı tespit edilmiştir. Ayrıca çalışma sonuçları iflas eden işletmelerin raporların kendinden emin ve hedef odaklı görünmeye çalıştıklarını ortaya koymaktadır.
10	Bankruptcy Prediction Modeling Using Qualitative Information Based on Big Data Analytics (Jo & Shin, 2016)	Çalışmada mali oranlar ile birlikte ekonomi haberlerinden elde edilen nitel bilginin birlikte iflas tahmini maksadı ile kullanılması amaçlanmaktadır. Çalışmada ekonomi haberlerinden duygu çıkarımı için alana özgü bir duygu sözlüğü kullanılmıştır. Çalışma sonucunda büyük veri analitiğine dayalı elde edilen nitel verilerin, muhasebe verilerine dayalı iflas tahmin modellerinden daha başarılı sonuçlar ortaya koyduğu tespit edilmiştir.
11	Do Sentiments Matter in Fraud Detection? Estimating Semantic Orientation of Annual Reports: Do Sentiments Matter in Fraud Detection: Estimating Semantic Orientation of Annual Reports (Goel & Uzun, 2016)	Çalışmada yıllık mali raporların metin içeriğinin analizi maksadı ile yeni bir yaklaşım sunulmaktadır. Doğal dil işleme teknikleri kullanılarak raporlardaki “Management Discussion & Analysis” bölümleri üslup açısından değerlendirilmiştir. Çalışma sonucunda hile riskinin daha yüksek olduğu işletmelerde negatif ve pozitif bir üslubun daha belirgin kullanıldığı, nesnel ifadeleri kıyasla öznel ifadelerin daha fazla kullanıldığı ve duygu yoğunluğu sergileyen ifadelerin daha fazla kullanıldığı tespit edilmiştir.
12	Can Language Predict Bankruptcy? The Explanatory Power of Tone in 10-K Filings (Lopatta vd., 2017)	Bu çalışmada işletmelerin yıllık raporlarında kullanılan dilin iflas riskini yansıtıp yansıtmadığı incelenmektedir. Bu amaçla çalışmada 1994-2015 yılları arasında iflas etmiş olan, ABD faaliyet göstermiş 424 işletmeye 10-k raporları analiz edilmektedir. Çalışmada bir logit model kullanılmaktadır. Logit model sonuçları iflas riski taşıyan işletmelerin 10-k raporlarında daha fazla olumsuz kelime kullandığını göstermektedir. Bu ilişkinin, işletmenin iflas başvurusundan üç yıl öncesine kadar sürdüğü tespit edilmiştir. Çalışma sonuçları genel vekalet teorisine dayanan ve işletme yönetiminin paydaşlardan işletmenin gerçek durumunu gizlemek yönünde hareket edeceği varsayımına sahip olan çalışmalardan farklılaşmaktadır.
13	A new random subspace method incorporating sentiment and textual information for financial distress prediction (Wang vd., 2018)	Çalışmada mali sıkıntı tahmini maksadı ile duygu analizi ve metinsel bilgileri kullanan Random Subspace metodunun dahil edildiği yeni bir yaklaşım önerilmektedir. Çalışma Şenzen ve Şangay borsalarında işlem gören işletmelerin yer aldığı ve 129 adedi mali sıkıntılı (“Special Treatment” etiketi almış) olarak etiketlenmiş toplam 1726 işletmenin gözlemlerini içine alan bir veri seti kullanılmıştır. Dengesiz bir veri setinin kullanıldığı çalışmada farklı temel öğreniciler, topluluk öğrenmesi metotları karşılaştırılmış olup aynı zamanda under-sampling, over-sampling ve SMOTE metotları da dengesiz veri setinin ortaya çıkarabileceği

		sorunların üstesinden gelmek için kullanılmıştır. Çalışmada mali nitelikli özneliklere, metinlerden ve duygu analizinden elde edilen bilgiler de entegre edilme amaçlanmaktadır.
14	Detecting manager's fraud risk using text analysis: evidence from Iran (Rahrovi Dastjerdi vd., 2019)	Çalışmada işletmelerdeki hile riskini tespit etmek maksadı ile metin madenciliğini temel alan bir yaklaşım sunulmaktadır. Bu amaçla, işletmelerin raporları metin analizine tabi tutulmuş, CVX metodu ve LASSO regresyonu kullanılarak raporlardaki hile riskini açıklamada güçlü olan kelimeler tespit edilmiştir. Çalışma sonucunda metin temelli olarak hile riski riskini açıklamada kullanılabilecek bir model sunulmaktadır.

*" Sentiment" kelimesi üslup olarak çevrilmiştir.

3.7. Yapay Zekâ ve Makine Öğrenmesi Tekniklerinin Uygulamaya Yansımaları

Denetim firmalarının, sürece yapay zekâyı nasıl entegre ettiğini inceleyen pek çok araştırma bulunmaktadır. Ayrıca denetim firmaları tarafından yayınlanan raporlarda da veri analitiği ile ilgili yapılan yatırımlar hakkında bilgi mevcuttur. Dört büyük denetim firmasında birisi olan KPMG, "IBM Watson" yapay zekasını, zeki denetim araçları geliştirmek maksadı ile kullanmaktadır (Melendez, 2016). KPMG, yapısal olmayan veri yapıları, sosyal, dijital ve basılı medyadan elde edilen, veri yığınlarının işlenmesi amacı ile kullanılacak bilişsel sistemlerin geliştirilmesi amacı yatırım yapmaktadır (KPMG, 2018). KPMG tarafından yayınlanan "Audit 2025: The Future is Now" raporuna göre, Birleşik Devletlerdeki büyük işletmelerin risk yönetiminin etkinliğinin arttıracak unsurları talep edilmektedir (KPMG, 2017).

PriceWaterhouseCooper "PwC", Halo isimli bir analitik platform geliştirmiştir. Geliştirilen "Halo" isimli uygulama büyük boyutlu verileri okuyarak, denetçiye geçerli ve güvenilir veri analizi ve risk değerlendirme yapma imkanı sağlamaktadır (PwC, 2016). Ayrıca uygulama muhasebe işlemlerini tarayarak yüksek riskli işlemlerin ya da şüpheli işlemlerin tespiti hususunda da denetçiye destek sağlamaktadır (PwC, 2016). PwC, muhtemel robotik otomasyon uygulamalarını araştırmakta ve yapay zekâ temelli anomali tespiti ve yapay zekâ temelli tahminler üzerine geliştirme çalışmaları yürütmektedir. PwC ayrıca denetim kalitesini arttırmak maksadı ile blockchain teknolojisini ile ilgilenmektedir (PwC, 2019).

Deloitte, yapay zeka geliştirmeleri için Argus' u ve veri analitiği için ise Otix' i geliştirmiştir (Deloitte, 2018). Ayrıca Deloitte de sürekli denetim uygulamalarında etkinlik artışı sağlamak amacı ile blockchain teknolojisi ile ilgilenmektedir.

Ernst & Young "EY", Microsoft Azure yardımı ile kendi yapay zeka platformunu geliştirmiş ve süreçte çeşitli iyileştirmeler gerçekleştirmek maksadı ile yeni teknolojilere yatırım yapmayı sürdürmektedir (Makrygiannis, 2019). EY, yapısal olmayan veri yapılarının analizi maksadı ile derin öğrenme temelli uygulamalara yatırım yapmaktadır. Yapısal olmayan verinin analizi, denetim sürecindeki elle yapılan işleri azaltacaktır. Dahası, EY işlemleri gerçek zamanlı ve otomatik olarak yürütebilmek maksadı ile blockchain teknolojisini incelemektedir. Böylece kayıtlardaki çarpıklıklar günlük olarak tespit edilebilecek ve denetimin etkinliği arttırılacaktır.

4. Sonuç

Denetim sürecinde, denetçinin mesleki yargısını kullanması hem denetim teorisi açısından hem de yasal olarak bir zorunluluktur. Ancak denetim sürecinde teknoloji kullanımının mesleki yargı kullanımı ile çeliştiği algısı nedeni ile süreçte karar destek modellerinin kullanımına bir direnç bulunduğu söylenebilir (Meredith vd., 2020). Bu çalışmada kapsamlı bir literatür taraması vasıtası ile yapay zekâ ve makine öğrenmesi metotlarının muhasebe denetiminde hangi amaçlar ile kullandığına ışık tutmak amaçlanmaktadır. Bu bağlamda literatür taraması sonuçları altı başlık altında organize edilmiş ve sunulmuştur. Ayrıca yapay zekâ ve makine öğrenmesi metotlarının uygulamadaki yansımalarının tespiti maksadı ile dört büyük denetim firması tarafından yayınlanan yıllık raporlar incelenmiş, bu alana yapılan yatırımlar ile metotların hangi amaçlar ile kullanıldığı raporlanmıştır.

Denetçiler, denetim süreci içerisinde de süreci sonuçlandırırken de sezgisel olarak karar vermekte ve geçmiş deneyimlerinde yola çıkarak sonuca varmaktadır. Ayrıca mesleki tecrübe denetim sürecinde bir yasal zorunluluktur. Sezgisel olarak karar veren denetçilerin, onlara analiz imkânı sağlamayan karar destek modelleri ile desteklenmesi, modelden beklenen başarının düşmesine neden olabilir. Denetim sürecinde, denetçiden görülenin ötesinin görmesi beklenmektedir. Bu nedenle modellerin mutlaka denetçinin mesleki yargısının ve mesleki şüpheciliğinin önüne geçmemesi ya da denetçinin yeni uygulama hakkında mesleki yargısının ve mesleki şüpheciliğinin önüne geçtiği yönünde bir düşüncesinin olmaması gerekmektedir.

Denetçiler süreçte kullanılan veri ve veri kaynaklarının kalitesi konusunda şüpheli davranmaktadır. Denetim sürecine yeni bir araç adaptasyonunda, entegre edilecek olan bu yeni aracın, denetçinin iş kalitesine bir tehdit oluşturmaması gerekmektedir. Denetim görüşü ile sonuçlanan denetim süreci temel olarak sezgisel bir süreçtir. Denetçi, denetim

görüşüne giden süreçte mesleki tecrübesine dayanarak ilerlemektedir. Denetçinin kararını destekleyecek olan yeni aracın da denetçinin karar mekanizmasına uyum göstermesi gerekmektedir. Bir diğer taraftan denetçinin, geleneksel olarak süreç içerisindeki operasyonel ve taktiksel düzeydeki işlemlerin neticesinde stratejik bir karar aldığı ve bu kararı denetim raporunda ilgili taraflara ilettiği söylenebilir. Bu açıdan denetçinin kararını destekleyecek olan veri analitiği aracının stratejik düzeyde olması denetçinin aracı benimsemesi noktasında olumlu etki yaratabileceği söylenebilir.

Kaynakça

- Abbasi, Albrecht, Vance, & Hansen. (2012). MetaFraud: A Meta-Learning Framework for Detecting Financial Fraud. *MIS Quarterly*, 36(4), 1293. <https://doi.org/10.2307/41703508>
- Abbott, D. (2014). *Applied predictive analytics: Principles and techniques for the professional data analyst*. Wiley.
- Adiloglu, B., & Vuran, B. (2011). A Multicriterion Decision Support Methodology For Audit Opinions: The Case Of Audit Reports Of Distressed Firms In Turkey. *International Business & Economics Research Journal (IBER)*, 10(12), 37. <https://doi.org/10.19030/iber.v10i12.6648>
- Amani, F. A., & Fadlalla, A. M. (2017). Data mining applications in accounting: A review of the literature and organizing framework. *International Journal of Accounting Information Systems*, 24, 32-58. <https://doi.org/10.1016/j.accinf.2016.12.004>
- Bai, B., Yen, J., & Yang, X. (2008). False Financial Statements: Characteristics of China's Listed Companies and CART Detecting Approach. *International Journal of Information Technology & Decision Making*, 07(02), 339-359. <https://doi.org/10.1142/S0219622008002958>
- Baldwin, A. A., Brown, C. E., & Trinkle, B. S. (2006). Opportunities for artificial intelligence development in the accounting domain: The case for auditing. *Intelligent Systems in Accounting, Finance and Management*, 14(3), 77-86. <https://doi.org/10.1002/isaf.277>
- Bishop, C. M. (2006). *Pattern recognition and machine learning*. Springer.
- Bozkurt, N. (2018). *Muhasebe Denetimi*. ALFA Basım Yayım Dağıtım San. ve Tic. Ltd Şti.
- Brown, C. E., Wong, J. A., & Baldwin, A. A. (2007). A Review and Analysis of the Existing Research Streams in Continuous Auditing. *Journal of Emerging Technologies in Accounting*, 4(1), 1-28. <https://doi.org/10.2308/jeta.2007.4.1.1>
- Brown, N. C., Crowley, R. M., & Elliott, W. B. (2020). What Are You Saying? Using topic to Detect Financial Misreporting. *Journal of Accounting Research*, 58(1), 237-291. <https://doi.org/10.1111/1475-679X.12294>
- Büyüktanır, T., & Toraman, T. (2020). *Bağımsız Denetim Görüşlerinin Makine Öğrenmesi Algoritmaları ile Tahmin Edilmesi*. 1-4. <https://doi.org/10.1109/SIU49456.2020.9302441>
- Campeato, O. (2021). *NLP fundamentals for developers*. Mercury Learning and Information.
- Cecchini, M., Aytug, H., Koehler, G. J., & Pathak, P. (2010a). Detecting Management Fraud in Public Companies. *Management Science*, 56(7), 1146-1160. <https://doi.org/10.1287/mnsc.1100.1174>
- Cecchini, M., Aytug, H., Koehler, G. J., & Pathak, P. (2010b). Making words work: Using financial text as a predictor of financial events. *Decision Support Systems*, 50(1), 164-175. <https://doi.org/10.1016/j.dss.2010.07.012>
- Chan, D. Y., & Vasarhelyi, M. A. (2011). Innovation and practice of continuous auditing. *International Journal of Accounting Information Systems*, 12(2), 152-160. <https://doi.org/10.1016/j.accinf.2011.01.001>
- Chen, S. (2016). Detection of fraudulent financial statements using the hybrid data mining approach. *SpringerPlus*, 5(1), 89. <https://doi.org/10.1186/s40064-016-1707-6>
- Chye Koh, H., & Kee Low, C. (2004). Going concern prediction using data mining techniques. *Managerial Auditing Journal*, 19(3), 462-476. <https://doi.org/10.1108/02686900410524436>
- Çelik, S. (2020). Metin Madenciliği ile Shakespeare Külliyyatının İncelenmesi. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 1343-1357. <https://doi.org/10.33206/mjss.561919>
- Dai, J., & Vasarhelyi, M. A. (2016). Imagineering Audit 4.0. *Journal of Emerging Technologies in Accounting*, 13(1), 1-15. <https://doi.org/10.2308/jeta-10494>

- Dbouk, B., & Zaarour, I. (2017). Towards a Machine Learning Approach for Earnings Manipulation Detection. *Asian Journal of Business and Accounting*, 10(2), 215-251.
- Debreceeny, R. S. (2011). Betwixt and Between? Bringing Information Systems and Accounting Systems Research Together. *Journal of Information Systems*, 25(2), 1-9. <https://doi.org/10.2308/isys-10140>
- Deloitte. (2018). 16 Artificial Intelligence projects from Deloitte Practical cases of applied AI. Deloitte. <https://www2.deloitte.com/content/dam/Deloitte/nl/Documents/innovatie/deloitte-nl-innovatie-artificial-intelligence-16-practical-cases.pdf>
- Doumpos, M., Gaganis, C., & Pasiouras, F. (2005). Explaining qualifications in audit reports using a support vector machine methodology. *Intelligent Systems in Accounting, Finance and Management*, 13(4), 197-215. <https://doi.org/10.1002/isaf.268>
- Dutta, I., Dutta, S., & Raahemi, B. (2017). Detecting financial restatements using data mining techniques. *Expert Systems with Applications*, 90, 374-393. <https://doi.org/10.1016/j.eswa.2017.08.030>
- Elliott, R. K. (1992). The Third Wave Breaks on the Shores of Accounting. *Accounting Horizons*, 6(2), 26.
- Fisher, I. E. (2018). A Perspective on Textual Analysis in Accounting. *Journal of Emerging Technologies in Accounting*, 15(2), 11-13. <https://doi.org/10.2308/jeta-10639>
- Fisher, I. E., Garnsey, M. R., & Hughes, M. E. (2016). Natural Language Processing in Accounting, Auditing and Finance: A Synthesis of the Literature with a Roadmap for Future Research: NLP in Accounting, Auditing and Finance. *Intelligent Systems in Accounting, Finance and Management*, 23(3), 157-214. <https://doi.org/10.1002/isaf.1386>
- Frydman, H., Altman, E. I., & Kao, D.-L. (1985). Introducing Recursive Partitioning for Financial Classification: The Case of Financial Distress. *The Journal of Finance*, 40(1), 269-291. <https://doi.org/10.1111/j.1540-6261.1985.tb04949.x>
- Gaganis, C. (2009). Classification techniques for the identification of falsified financial statements: A comparative analysis. *Intelligent Systems in Accounting, Finance & Management*, 16(3), 207-229. <https://doi.org/10.1002/isaf.303>
- Gepp, A., Kumar, K., & Bhattacharya, S. (2010). Business failure prediction using decision trees. *Journal of Forecasting*, 29(6), 536-555. <https://doi.org/10.1002/for.1153>
- Goel, S., & Gangolly, J. (2012). Beyond the Numbers: Mining The Annual Reports For Hidden Cues Indicative of Financial Statement Fraud. *Intelligent Systems in Accounting, Finance and Management*, 19(2), 75-89. <https://doi.org/10.1002/isaf.1326>
- Goel, S., Gangolly, J., Faerman, S. R., & Uzuner, O. (2010). Can Linguistic Predictors Detect Fraudulent Financial Filings? *Journal of Emerging Technologies in Accounting*, 7(1), 25-46. <https://doi.org/10.2308/jeta.2010.7.1.25>
- Goel, S., & Uzuner, O. (2016). Do Sentiments Matter in Fraud Detection? Estimating Semantic Orientation of Annual Reports: Do Sentiments Matter in Fraud Detection: Estimating Semantic Orientation of Annual Reports. *Intelligent Systems in Accounting, Finance and Management*, 23(3), 215-239. <https://doi.org/10.1002/isaf.1392>
- Granlund, M. (2011). Extending AIS research to management accounting and control issues: A research note. *International Journal of Accounting Information Systems*, 12(1), 3-19. <https://doi.org/10.1016/j.accinf.2010.11.001>
- Hájek, P., & Olej, V. (2015). *Word Categorization of Corporate Annual Reports for Bankruptcy Prediction by Machine Learning Methods* (P. Král & V. Matoušek, Ed.; C. 9302, ss. 122-130). Springer International Publishing. https://doi.org/10.1007/978-3-319-24033-6_14
- Hajek, P., Olej, V., & Myskova, R. (2014). Forecasting Corporate Financial Performance Using Sentiment in Annual Reports For Stakeholders' Decision-Making. *Technological and Economic Development of Economy*, 20(4), 721-738. <https://doi.org/10.3846/20294913.2014.979456>
- Hastie, T., Tibshirani, R., & Friedman, J. H. (2009). *The elements of statistical learning: Data mining, inference, and prediction* (2nd ed). Springer.

- Humpherys, S. L., Moffitt, K. C., Burns, M. B., Burgoon, J. K., & Felix, W. F. (2011). Identification of fraudulent financial statements using linguistic credibility analysis. *Decision Support Systems*, 50(3), 585-594. <https://doi.org/10.1016/j.dss.2010.08.009>
- Issa, H., Sun, T., & Vasarhelyi, M. A. (2016). Research Ideas for Artificial Intelligence in Auditing: The Formalization of Audit and Workforce Supplementation. *Journal of Emerging Technologies in Accounting*, 13(2), 1-20. <https://doi.org/10.2308/jeta-10511>
- Jans, M., Alles, M. G., & Vasarhelyi, M. A. (2014). A Field Study on the Use of Process Mining of Event Logs as an Analytical Procedure in Auditing. *The Accounting Review*, 89(5), 1751-1773. <https://doi.org/10.2308/accr-50807>
- Jo, N., & Shin, K. (2016). Bankruptcy Prediction Modeling Using Qualitative Information Based on Big Data Analytics. *Journal of Intelligence and Information Systems*, 22(2), 33-56. <https://doi.org/10.13088/JIIS.2016.22.2.033>
- Johnson, R. A., & Wichern, D. W. (2007). *Applied multivariate statistical analysis* (6th ed). Pearson Prentice Hall.
- Kelleher, J. D. (2019). *Deep learning*. The MIT Press.
- Kim, S. Y. (2011). Prediction of hotel bankruptcy using support vector machine, artificial neural network, logistic regression, and multivariate discriminant analysis. *The Service Industries Journal*, 31(3), 441-468. <https://doi.org/10.1080/02642060802712848>
- Kim, S. Y., & Upneja, A. (2014). Predicting restaurant financial distress using decision tree and AdaBoosted decision tree models. *Economic Modelling*, 36, 354-362. <https://doi.org/10.1016/j.econmod.2013.10.005>
- Kirkos, E. (2009). Modeling the auditors' opinions by using association rules. İçinde *Data Mining and Management* (s. 16). Nova Science Publishers, Inc.
- Kirkos, E., Spathis, C., & Manolopoulos, Y. (2007a). *Applying Data Mining Methodologies for Auditor Selection*. 165-178.
- Kirkos, E., Spathis, C., & Manolopoulos, Y. (2007b). Data Mining techniques for the detection of fraudulent financial statements. *Expert Systems with Applications*, 32(4), 995-1003. <https://doi.org/10.1016/j.eswa.2006.02.016>
- Kirkos, E., Spathis, C., & Manolopoulos, Y. (2008). Support vector machines, Decision Trees and Neural Networks for auditor selection. *Journal of Computational Methods in Sciences and Engineering*, 8, 213-224.
- Kirkos, E., Spathis, C., & Manolopoulos, Y. (2009). Audit-firm group appointment: An artificial intelligence approach. *Intelligent Systems in Accounting, Finance & Management*, 17(1), 1-17. <https://doi.org/10.1002/isaf.310>
- Kirkos, E., Spathis, C., Nanopoulos, A., & Manolopoulos, Y. (2007). Identifying Qualified Auditors' Opinions: A Data Mining Approach. *Journal of Emerging Technologies in Accounting*, 4(1), 183-197. <https://doi.org/10.2308/jeta.2007.4.1.183>
- Koh, H. C. (1991). Model Predictions and Auditor Assessments of Going Concern Status. *Accounting and Business Research*, 21(84), 331-338. <https://doi.org/10.1080/00014788.1991.9729848>
- Koskivaara, E. (2004). Artificial neural networks in analytical review procedures. *Managerial Auditing Journal*, 19(2), 191-223. <https://doi.org/10.1108/02686900410517821>
- Kotsiantis, S., Koumanakos, E., Tzelepis, D., & Tampakas, V. (2006). Forecasting Fraudulent Financial Statements using Data Mining. *INTERNATIONAL JOURNAL OF COMPUTATIONAL INTELLIGENCE*, 3(2), 104-110.
- KPMG. (2017). *Audit 2025: The Future is Now*. KPMG. <https://assets.kpmg/content/dam/kpmg/us/pdf/2017/03/us-audit-2025-final-report.pdf>
- KPMG. (2018). *KPMG Clara*. KPMG. <https://assets.kpmg/content/dam/kpmg/qm/pdf/kpmg-clara-a-smart-audit-platform.pdf>
- LeCun, Y., Bengio, Y., & Hinton, G. (2015). Deep learning. *Nature*, 521(7553), 436-444. <https://doi.org/10.1038/nature14539>
- Li, H., & Sun, J. (2011). Predicting business failure using support vector machines with straightforward wrapper: A re-sampling study. *Expert Systems with Applications*, 38(10), 12747-12756. <https://doi.org/10.1016/j.eswa.2011.04.064>

- Liang, D., Tsai, C.-F., Lu, H.-Y. (Richard), & Chang, L.-S. (2020). Combining corporate governance indicators with stacking ensembles for financial distress prediction. *Journal of Business Research*, 120, 137-146. <https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2020.07.052>
- Lombardi, D. R., Bloch, R., & Vasarhelyi, M. A. (2014). The Future of Audit. *Journal of Information Systems and Technology Management*, 11(1), 21-32. <https://doi.org/10.4301/S1807-17752014000100002>
- Lopatta, K., Gloger, M. A., & Jaeschke, R. (2017). Can Language Predict Bankruptcy? The Explanatory Power of Tone in 10-K Filings. *Accounting Perspectives*, 16(4), 315-343. <https://doi.org/10.1111/1911-3838.12150>
- Loughran, T., & McDonald, B. (2011). When Is a Liability Not a Liability? Textual Analysis, Dictionaries, and 10-Ks. *The Journal of Finance*, 66(1), 35-65. <https://doi.org/10.1111/j.1540-6261.2010.01625.x>
- Loughran, T., & McDonald, B. (2016). Textual Analysis in Accounting and Finance: A Survey. *Journal of Accounting Research*, 54(4), 1187-1230. <https://doi.org/10.1111/1475-679X.12123>
- Luo, J., Meng, Q., & Cai, Y. (2018). Analysis of the Impact of Artificial Intelligence Application on the Development of Accounting Industry. *Open Journal of Business and Management*, 06(04), 850-856. <https://doi.org/10.4236/ojbm.2018.64063>
- Magnusson, C., Arppe, A., Eklund, T., Back, B., Vanharanta, H., & Visa, A. (2005). The language of quarterly reports as an indicator of change in the company's financial status. *Information & Management*, 42(4), 561-574. <https://doi.org/10.1016/j.im.2004.02.008>
- Makrygiannis, K. (2019). *EY announces the first solution designed to help gauge impact and trustworthiness of artificial intelligence systems*. https://www.ey.com/en_gl/news/2019/04/ey-announces-the-first-solution-designed-to-help-gauge-impact-and-trustworthiness-of-artificial-intelligence-systems
- Manita, R., Elommal, N., Baudier, P., & Hikkerova, L. (2020). The digital transformation of external audit and its impact on corporate governance. *Technological Forecasting and Social Change*, 150, 119751. <https://doi.org/10.1016/j.techfore.2019.119751>
- Manyika, J., Chui, M., Miremadi, M., Bughin, J., George, K., Willmott, P., & Dewhurst, M. (2017). *A Future That Works: Automation, Employment and Productivity*. McKinsey&Company. <https://www.mckinsey.com/~media/mckinsey/featured%20insights/Digital%20Disruption/Harnessing%20automation%20for%20a%20future%20that%20works/MGI-A-future-that-works-Executive-summary.ashx>
- Martens, D., Bruynseels, L., Baesens, B., Willekens, M., & Vanthienen, J. (2008). Predicting going concern opinion with data mining. *Decision Support Systems*, 45(4), 765-777. <https://doi.org/10.1016/j.dss.2008.01.003>
- Mecca, G., Raunich, S., & Pappalardo, A. (2007). A new algorithm for clustering search results. *Data & Knowledge Engineering*, 62(3), 504-522. <https://doi.org/10.1016/j.datak.2006.10.006>
- Melendez, C. (2016). *Melendez.pdf*. <https://www.infoworld.com/article/3044468/Artificial-Intelligence-Gets-into-Auditing-Whats-next.Html>. <https://www.infoworld.com/article/3044468/artificial-intelligence-gets-into-auditing-whats-next.html>
- Meredith, K., Blake, J., Baxter, P., & Kerr, D. (2020). Drivers of and barriers to decision support technology use by financial report auditors. *Decision Support Systems*, 139, 113402. <https://doi.org/10.1016/j.dss.2020.113402>
- Olson, D. L., Delen, D., & Meng, Y. (2012). Comparative analysis of data mining methods for bankruptcy prediction. *Decision Support Systems*, 52(2), 464-473. <https://doi.org/10.1016/j.dss.2011.10.007>
- Ozdogoglu, G., Ozdogoglu, A., Gumus, Y., & Kurt Gumus, G. (2016). The Application of Data Mining Techniques in Manipulated Financial Statement Classification: The Case of Turkey. *Journal of AI and Data Mining, Online First*. <https://doi.org/10.22044/jadm.2016.664>
- PwC. (2016). *Technology in the PwC Audit Driving innovation*. PwC. <https://www.pwchk.com/en/audit-assurance/technology-in-pwc-audit.pdf>
- PwC. (2019). *Audit Explorer—The best people empowered by market-leading technologies*. PwC. <https://www.pwc.com/gx/en/audit-services/assets/pdf/audit-explorer-at-a-glance-on-screen.pdf>

- Qiu, X. Y., Jiang, S., & Deng, K. (2013). Automatic Assessment of Information Disclosure Quality in Chinese Annual Reports. İçinde G. Zhou, J. Li, D. Zhao, & Y. Feng (Ed.), *Natural Language Processing and Chinese Computing* (C. 400, ss. 288-298). Springer Berlin Heidelberg. https://doi.org/10.1007/978-3-642-41644-6_27
- Rahman, R. A., Masrom, S., Zakaria, N. B., & Halid, S. (2021). Auditor Choice Prediction Model Using Corporate Governance and Ownership Attributes: Machine Learning Approach. *International Journal of Emerging Technology and Advanced Engineering*, 11(7), 87-94. https://doi.org/10.46338/ijetae0721_11
- Rahrovi Dastjerdi, A., Foroghi, D., & Kiani, G. H. (2019). Detecting manager's fraud risk using text analysis: Evidence from Iran. *Journal of Applied Accounting Research*, 20(2), 154-171. <https://doi.org/10.1108/JAAR-01-2018-0016>
- Ramlukan, R. (2015). *How big data and analytics are transforming the audit*. Ernst & Young Global. https://assets.ey.com/content/dam/ey-sites/ey-com/en_gl/topics/assurance/assurance-pdfs/ey-reporting-big-data-transform-audit.pdf?download#:~:text=The%20transformed%20audit%20will%20expand,and%20more%20relevant%20business%20insights.
- Raphael, J. (2015). *How Artificial Intelligence Can Boost Audit Quality*. <https://www.cfo.com/Auditing/2015/06/Artificial-Intelligence-Can-Boost-Audit-Quality/>. <https://www.cfo.com/auditing/2015/06/artificial-intelligence-can-boost-audit-quality/>
- Saif, S. M., Sarikhani, M., & Ebrahimi, F. (2012). Finding Rules for Audit Opinions Prediction Through Data Mining Methods. *SSRN Electronic Journal*. <https://doi.org/10.2139/ssrn.2185919>
- Saif, S. M., Sarikhani, M., & Ebrahimi, F. (2013). An Expert System with Neural Network and Decision Tree for Predicting Audit Opinions. *IAES International Journal of Artificial Intelligence (IJ-AI)*, 2(4), 151-158. <https://doi.org/10.11591/ij-ai.v2i4.3950>
- Sánchez-Serrano, J. R., Alaminos, D., García-Lagos, F., & Callejón-Gil, A. M. (2020). Predicting Audit Opinion in Consolidated Financial Statements with Artificial Neural Networks. *Mathematics*, 8(8), 1288. <https://doi.org/10.3390/math8081288>
- Schmidhuber, J. (2015). Deep learning in neural networks: An overview. *Neural Networks*, 61, 85-117. <https://doi.org/10.1016/j.neunet.2014.09.003>
- Serrano-Cinca, C., & Gutiérrez-Nieto, B. (2013). Partial Least Square Discriminant Analysis for bankruptcy prediction. *Decision Support Systems*, 54(3), 1245-1255. <https://doi.org/10.1016/j.dss.2012.11.015>
- Sevilengül, O. (2016). *Genel Muhasebe* (2016. bs). Gazi Kitabevi.
- Shirata, C. Y., Takeuchi, H., Ogino, S., & Watanabe, H. (2011). Extracting Key Phrases as Predictors of Corporate Bankruptcy: Empirical Analysis of Annual Reports by Text Mining. *Journal of Emerging Technologies in Accounting*, 8(1), 31-44. <https://doi.org/10.2308/jeta-10182>
- Smola, A., & Vishwanathan, S. V. N. (2008). *Introduction to Machine Learning* (1. bs). Cambridge University Press.
- Stanišić, N., Radojević, T., & Stanić, N. (2019). Predicting the type of auditor opinion: Statistics, machine learning, or a combination of the two? *The European Journal of Applied Economics*, 16(2), 1-58. <https://doi.org/10.5937/EJAE16-21832>
- Sun, J., Li, H., Fujita, H., Fu, B., & Ai, W. (2020). Class-imbalanced dynamic financial distress prediction based on Adaboost-SVM ensemble combined with SMOTE and time weighting. *Information Fusion*, 54, 128-144. <https://doi.org/10.1016/j.inffus.2019.07.006>
- Sun, T., & Vasarhelyi, M. A. (2017). How an Evolving Technology Could Transform Analysis and Improve Judgment. *The CPA Journal*, 87(6), 24-29.
- Sutton, S. G., Reinking, J., & Arnold, V. (2011). On the Use of Grounded Theory as a Basis for Research on Strategic and Emerging Technologies in Accounting. *Journal of Emerging Technologies in Accounting*, 8(1), 45-63. <https://doi.org/10.2308/jeta-10207>
- Tang, F., Norman, C. S., & Vondrzyk, V. P. (2017). Exploring perceptions of data analytics in the internal audit function. *Behaviour & Information Technology*, 36(11), 1125-1136. <https://doi.org/10.1080/0144929X.2017.1355014>

- Tsai, C.-F., & Chiou, Y.-J. (2009). Earnings management prediction: A pilot study of combining neural networks and decision trees. *Expert Systems with Applications*, 36(3), 7183-7191. <https://doi.org/10.1016/j.eswa.2008.09.025>
- Tung, W. L., Quek, C., & Cheng, P. (2004). GenSo-EWS: A novel neural-fuzzy based early warning system for predicting bank failures. *Neural Networks*, 17(4), 567-587. <https://doi.org/10.1016/j.neunet.2003.11.006>
- Veganzones, D., & Séverin, E. (2018). An investigation of bankruptcy prediction in imbalanced datasets. *Decision Support Systems*, 112, 111-124. <https://doi.org/10.1016/j.dss.2018.06.011>
- Volkov, A., Benoit, D. F., & Van den Poel, D. (2017). Incorporating sequential information in bankruptcy prediction with predictors based on Markov for discrimination. *Decision Support Systems*, 98, 59-68. <https://doi.org/10.1016/j.dss.2017.04.008>
- Wagner, J. M. (2016). *Continuous Auditing—The Future of Internal Audit?* 3244-3252.
- Wang, G., Chen, G., & Chu, Y. (2018). A new random subspace method incorporating sentiment and textual information for financial distress prediction. *Electronic Commerce Research and Applications*, 29, 30-49. <https://doi.org/10.1016/j.eleap.2018.03.004>
- Werner, M., & Gehrke, N. (2015). Multilevel Process Mining for Financial Audits. *IEEE Transactions on Services Computing*, 8(6), 820-832. <https://doi.org/10.1109/TSC.2015.2457907>
- Werner, M., & Gehrke, N. (2019). Identifying the Absence of Effective Internal Controls: An Alternative Approach for Internal Control Audits. *Journal of Information Systems*, 33(2), 205-222. <https://doi.org/10.2308/isis-52112>
- Witten, I. H. (2003). *Computer Science, University of Waikato, Hamilton, New Zealand email ihw@cs.waikato.ac.nz*. 23.
- Wu, D., Liang, L., & Yang, Z. (2008). Analyzing the financial distress of Chinese public companies using probabilistic neural networks and multivariate discriminate analysis. *Socio-Economic Planning Sciences*, 42(3), 206-220. <https://doi.org/10.1016/j.seps.2006.11.002>
- Xu, X., & Wang, Y. (2009). Financial failure prediction using efficiency as a predictor. *Expert Systems with Applications*, 36(1), 366-373. <https://doi.org/10.1016/j.eswa.2007.09.040>
- Yan, J., Wang, X., Wang, B., & Zhang, Y. (2019). Research on Application of Data Mining Technology in Risk Assessment Process of Audit. *2019 International Conference on Economic Management and Model Engineering (ICEMME)*, 487-491. <https://doi.org/10.1109/ICEMME49371.2019.00102>
- Yaşar, A., Yakut, E., & Gutnu, M. (2015). Predicting Qualified Audit Opinions Using Financial Ratios: Evidence from the Istanbul Stock Exchange. *International Journal of Business and Social Science*, 6(8), 57-67.
- Yeh, C.-C., Chi, D.-J., & Lin, Y.-R. (2014). Going-concern prediction using hybrid random forests and rough set approach. *Information Sciences*, 254, 98-110. <https://doi.org/10.1016/j.ins.2013.07.011>
- Yigitbasioglu, O. M., & Velcu, O. (2012). A review of dashboards in performance management: Implications for design and research. *International Journal of Accounting Information Systems*, 13(1), 41-59. <https://doi.org/10.1016/j.accinf.2011.08.002>